

РЕСПУБЛИКА МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ БОШ ПРОКУРАТУРАСИНИНГ
ОЛИЙ ЎҚУВ КУРСЛАРИ

НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ

ОИЛА МУСТАҲКАМЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ҲУКУҚИЙ- МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ

*Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 февралдаги 141-Ф-сон фармойиши
асосида «Мустаҳкам оила йили» муносабати билан ўтказилган
Республика илмий-амалий конференцияси*

**МАЖБУРИЙ
БЕРУЛ НУСXA**

«Сано-стандарт» нашриети
Тошкент – 2012

67.404.4-Оила ҳуқуқи

УДК: 347.61/64-06.053

КБК: 67.4

О-37 «Оила мустаҳкамлигини таъминлашнинг ҳуқуқий-маънавий асослари»/ – Т.: «Сано-стандарт» нашриёти, 2012 – 240 бет.

ISBN 978-9943-396-75-3

УДК: 347.61/64-06.053

КБК: 67.4

Масъул муҳаррир:

Ш.ТЎРАЕВ

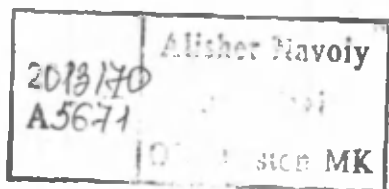
Тўпلامда зарарли таъсирларга қарши курашишда маҳалла ва оиланинг ролини ошириш масалалари кенг ўрин олган бўлиб, унда бугунги кунда оила мустаҳкамлигини таъминлашнинг ҳуқуқий ва маънавий асослари ёритиб берилган. Жумладан, Оила – авлодлар давомийлиги, кадриятлар, урф-одатлар ва анъаналарни, қолаверса, халқимиз маънавий меросининг авлоддан-авлодга ўтишини таъминловчи омил экани, шунингдек, оиланинг мустаҳкамлиги жамият тараққиётининг гарови сифатида талкин этилган.

Унда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг «Оила соғлом экан – жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан – мамлакат барқарор» – деган сўзларининг мазмун-моҳиятидан келиб чиққан ҳолда оила соғломлигига, унинг мустаҳкамлигига, зарарли таъсирларнинг олдини олиш, мавжуд таъсирларни бартараф этиш билан боғлиқ мақолалар ўрин олган.

Мазкур тўпلام материалларидан кенг жамоатчилик, жумладан, мактаб, лицей, коллеж ва олий таълим тизимида, шунингдек, «Нуроний» ва «Маҳалла» жамғармаси, «Оила», «Қамолот» ЁИХ, Маънавият тарғибот марказлари фаолиятида, муассаса ва ташкилотларда оила мустаҳкамлигини таъминлаш билан боғлиқ тарғибот ишларида кенг фойдаланиш мумкин.

ISBN 978-9943-396-75-3

© «Сано-стандарт» нашриёти, 2012

41355
291

ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИНИНГ ЁРҚИН НАМОЙИШИ **Тошкент шаҳри аҳолиси вакиллари билан ўтказилган** **суҳбатлар мисолида**

М.ҚУРОНОВ – педагогика фанлари доктори, профессор

Президент Ислам Каримовнинг Тошкент шаҳар халқ депутатлари Кенгаши сессиясида қилган маърузалари бутун Ўзбекистон, жумладан, пойтахт аҳли томонидан жўшқин кутиб олинди. Айниқса Президентимиз томонидан имзоланган Тошкентнинг эски шаҳар қисмида 2020 йилгача шаҳарсозликни ривожлантириш ва ободонлаштириш бўйича дастур тайёрлаш учун Республика комиссиясини тузиш ҳақидаги фармойишлари тилларда. 2200 ёшли Тошкент ҳеч қачон ҳозиргидек обод ва фаровон бўлмаган. Демак, марра яна кўтарилди. Тошкент бундан ҳам обод бўлади. Бундан ҳам гўзал бўлади.

Тошкентликларнинг сўзларида мамлакатимизда 2012 йилнинг «Мустақкам оила йили» деб аталганидан мамнуликлари сиздаги мамнуликка уйғунашиб кетади. Шундай пайтда пролетар маданияти даҳоларидан бирининг «Оила революционернинг энергиясини сўсайтиради», деган уйбўзар гоялари сояларида яшган йиллардан қутилганимиздан шукроналар келади тилларга.

Мухтарам Президентимизнинг Конституциямиз кунига бағишланган тантанали мажлисда, хотин-қизларга табрикларида, кунга кеча Тошкент шаҳар кенгашидаги нутқларида оналарни, аёлларни қандай ардоқлаганларини Шонинг шод оналари, аёллари қайта-қайта, ифтихор билан эслашмоқда. Уларни тинглар экансиз, Виктор Гюгоннинг «Кимда ким она, аёлни ҳимоя қилаётган бўлса, у болаларни ҳимоя қилаёттир. Демак, билинг-ки, келажакни ҳимоя қилаёттир», деган машҳур иборасини эслайсиз.

Суҳбатдошларимиз турли касб эгалари – кексаю ёш, эркакю аёл, қизю йигитлар. Уларни бир нарса бирлаштиради. Бу – баҳорий бахтиёрлик. Кечаги ва бугунги ҳаёт, кечаги ва бугунги Тошкент қиёсидан ўсиб чиққан шукроналик. Эртанги кунга ишонч. Хуллас, Тошкент маҳаллаларида дув-дув гап.

* * *

Учтепа туман, Журжоний маҳалла фукаролар йигини раиси Бахтинур Саидов: «Халқ қандай яшаётганини билмоқчи бўлсанг, бозорини кўр», дейишади. Мен ўзим бозор соҳасида ишлаганман. Илгари бозорлар эзда чанг, кишла лой бўларди. Сотувчи, харидор учун ҳеч бир қулайлик йўқ эди. Десакбрдан апрелгача курук мевадан бошқа ҳеч вако йўқ. Пештахталар ҳувиллаб ётар эди. Ҳозир-чи? Йилнинг тўрт фаслида бозорларимиз махсулотга лик тўла. Халқимизнинг турмуши кундан-кунга яхшиланиб бораётганидан эмасми бу?

«Томчида куёш акс этади», дейдилар. Турмушимизнинг қандайлиги маҳаллаларда яққол акс этиб туради. Бир маҳалладонимнинг гапини айтай: «Бахтинур ака. 1991 йили маҳалламизда ҳар ўн беш хонадонда битта енгил машина бўларди. Ҳозир ҳар уч хонадонда биттадан енгил машинаси бор. Баъзиларида иккитадан. Бу одамларимизнинг фаровонлиги беш марта ошгани эмасми. Биз ҳар кунга бир эмас, беш марта шукр қилсак ярашмайdimи?», – деди.

Фарида Абдурахимова – Тошкент шаҳар хотин-қизлар кўмитаси раиси: Тошкентликлар Мухтарам Президентимизнинг шаҳримиз аҳлининг, жумладан,

Эски шаҳарликларнинг турмушини фаровон қилиш учун кўп марталаб эски шаҳар кўчаларида юриб, муаммоларни шахсан ўрганиб, вайрона эски шаҳарни дурдона эски шаҳарга айлантирганликларини миннатдорлик билан айтиб юрадилар.

Вайрона деб бежиз айтмадим. Муҳтарам Президентимизнинг «Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида» китобларидаги қуйидаги сатрларни ўқиган киши Тошкентнинг Эски шаҳар қисмини 1990 йилдаги аҳволини ўз кўзлари билан кўргандек бўлади: «Октябрь, Собир Рахимов, Киров районларидаги исталган ўзбек хонадонига кириб, бу районларда 600 минг киши яшаб турибди, хонадонлар урушдан аввал қурилган бўлиб, шу қадар пуртурдан кетиб қолганки, уларни ремонт қилиб ҳам бўлмайди (бизда 2 миллион квадрат метрга яқин мана шундай уйлар бор). Бу хонадонларда марказий иситиш системаси, водопровод, газ ва канализация йўк, икки-уч хонада бир печа оила яшаб турибди, киши бошига 2-3 квадрат метр тураржой тўғри келади. Агар Тошкентда ўрта ҳисобда киши бошига 14,2 квадрат метр тураржой тўғри келса, эски шаҳар қисмида булдан икки баробар кам. Қарийиб 7 минг оила шундай яшамокдаки, ҳар бир оила аъзосига салкам 5 метрдаан камроқ саҳн тўғри келади. Бу – энг оддий ҳаёт таъминоти шартларига ҳам яқинлашмайди. Бу одамларнинг чидамлилиги, саховати ва мардлигига, шу қийинчиликларнинг ҳаммасига бардош бераётганлигига фақат таҳсин ўқимок керак¹».

Президентимизнинг Тошкентнинг Эски шаҳар қисмини ривожлантириш ва ободонлаштиришга қаратилган Фармойишлари чиққанини эшитиб, севиниб юрибмиз. Унда 2020 йилгача Эски шаҳар қисмини ҳам миллий, ҳам замонавий шаҳарсозликнинг энг зўр утуқлари асосида барпо этилиши айтилибди.

Мустақиллик йилларида қурилган иншоотлар бизнинг кимлигимиздан сўзлаётир. Мустақилликнинг қандай неъмат эканлигини, унинг кадрига стишни эслатаётир. Халқимизни, айниқса, ёшларимизни тарбиялаётир. Ҳар куни.

Йигирма йил аввал кизларимиз «Эски шаҳарга турмушга чиқмайман. У ерда кўмир ёкишади, канализацияси йўк», деб ҳархаша қилишарди. Ҳақиқатан ҳам шундай эди. «Фалончини оиласи билан ис урибди», дейишарди. Бутун бошли оиланинг кўмир газидан захарланиб, вафот этган холларни кўрганмиз.

Кўчага бир енгил машина кирса, рўпарадагилари тўхтаб, кутиб турарди. Бугун эски шаҳарнинг жинкўчалари ўрнида шохкўчалар солинди. Энди кизларимиз Эски шаҳарга келин бўлиб тушиш учун ноннинг ўртасини ейишга талашимокда.

Маъфура Мухамедова – Шайхонтохур туман «Янги Камолон» маҳалла фуқаролар йиғини фаоли: «Аёл – Оллоҳ яратган мўъжиза». Муҳтарам Президентимизнинг ўзбек аёли, унинг садокати, вафодорлиги ҳақида айтган фикрлари қалбларимизни меҳрга тўлдириб юборди. Бир ривоят ёдимга келди.

Онасининг юраги остида дунёга келаётган гўдак Яратгандан сўрабди:

– «Ё танграм. Мени дунёга келтиришингни айтишди. Мен қўрқаяпман. Бир

¹ Ислол Каримов. Тошкентни юксак тараққиёт ва маданият шаҳрига айлантиришимиз керак. Тошкент шаҳар фаоллари йиғилишида сўзланган нутқдан. 1990 йил 20 январь / Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. –Т.: Ўзбекистон, 2011. 104-105 бет.

Ўзим қандай яшайман? Ҳали жуда кичик ва кучсиз бўлсам).

– «Қўркма», деган жавоб келибди. «Бир фариштам хамиша ёнингда бўлади.

У сени ҳимоя қилади».

– Мен гаплашишни ҳам билмайман-ку. Нима қиламан?»

– «Қўркма. Ўша фариштам сенга энг гўзал сўзларни сабр-тоқат, муҳаббат билан ўргатади».

– Ўша фариштанing исми ким?

– Унинг исмини билишнинг шарт эмас. Сен уни онажон, деб чақирасан», деган экан.

Бугунги ёшларга боқиб, ҳавас қиламиз. Улар ҳам бахт учун туғилмоқдалар. Чунки бугун Ўзбекистонда бахтсиз бўлишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Ҳар бир инсоннинг бахтли бўлиши учун барча шароит муҳайё. Чунки мустақил Ватан бор. Ҳаммамизнинг бахтли бўлишимизни истаб, не-не огир синовларни, суронли кунларни бошдан кечириб, юртимизни омон сақлаб келаётган мухтарам Президентимиз борлар».

Жавдот Иноғомов – Тошкент шаҳар «Маҳалла» жамоат фонди раиси:

Шаҳримизда 476 та маҳалла бор. Маҳаллаларимизнинг кеча ва бугунини солиштирсак, ер билан осмонча фарқ қилади. Собик тузум даврида «эскилик саркити» деб йўқ қилишга интилинган «маҳалла» истиқлол йилларида Президентимизнинг бевосита раҳбарликлари остида қайта тикланди.

Маҳаллаларимиз ва шаҳримиз ободлигини биргина «Эски шаҳар» мисолида ҳам кўрсак бўлади. Президентимиз томонларидан имзоланган Тошкентнинг эски шаҳар қисмида 2020 йилгача шаҳарсозликни ривожлантириш ва ободонлаштириш бўйича дастур тайёрлаш учун Республика комиссиясини тузиш ҳақидаги фармойишлари шаҳримиз аҳли томонидан катта қувонч билан кутиб олинди.

Ўзим ҳам эски шаҳарда туғилиб ўсганман. У ердаги тарихий ўзгаришлар кўз ўнгимда содир бўлди. Тор «жин» кўчаларга машина қира олмаганидан кўмирни кўча бошига тўкиб, 200-300 метр ичкарига челақлаб ташиганим ёдимдан чикмайди. Мухтарам Президентимиз ташрифларидан сўнг «жин» кўчалар раво шох кўчаларга айланди, газ, ичимлик, канализация суви келтирилди. Замонавий мактаб ва болалар қад ростлади. Болалар ижодиёти маркази, супермаркетлар, гузарлар бунёд қилинди. Ташландик бўлиб қолган маданият ва истироҳат боғига қайта жон кириб, халқимизнинг сеvimли гўшасига айланди.

Мухтарам Президентимизнинг «Ўзбекистон мустақилликка эришини оstonасида» китоблари ҳаммамизнинг хотирамизни тиклаб, кўзимизни очди. Бир мисол: бундан 22 йил муқаддам баъзи калтабин амалдорлар шаҳримиз юбилейини битта ёдгорлик тош қўйиб нишонламоқчи бўлишган экан. Ёдгорлик тош қачон, нима учун қўйилади? Мана сизга мамлакатга, унинг пойтахтига муносабат. Ўшанда – 1990 йилнинг 20 январида Президентимиз уларни тўхтатиб, қучли катъият ва босиқлик билан шундай дейдилар: «...Ҳамма нарсаи пул билан ўлчайдиган амалиётчилар пойтахтимизнинг юбилейи шарафига ёдгорлик тоши қўймоқчи бўлганликлари бизни оз бўлмаса уялтириб қўяй деди. Холбуки, ҳамма нарса ҳам бир лаҳзалик амалий манфаат билан ўлчанмайди. Шаҳар программасини амалга ошириш чоғида ўтмиш ёдгорликларини сақлаб қолиш ва таъмирлашга жуда эҳтиёткорлик ва меҳр-муҳаббат билан қараш керак.

Ҳозир шаҳарда республика ва маҳаллий аҳамиятга молик икки юзта-

дан кўпроқ меъморчилик ёдгорлиги бор. Мабодо биз улардан лоақал биттасини қўлдан берсак, авлодлар бизни кечирмайди...»¹

Бугун ана шу ёдгорликларнинг барчаси таъмирланган, давлат химоясига олинган. Халқимиз мухтарам Президентимизни нафакат мустақиллигимизнинг, балки мамлакатимиз, пойтахтимизнинг ҳам Бош меъмори деб дуолар қилишмоқда.

Зумрад Тазетдинова – Тошкент ахборот технологиялари университети талабаси: «Мухтарам Президентимиз иборалари билан айтганда «Оллоҳнинг назари тушган, Ўзбекистон деб аталмиш гўзал ва бетакрор ўлкада тугилиш, унинг бағрида камол топиш ҳар кимга ҳам насиб этмайди». Ана шу ҳақиқат биз Тошкент ешларининг юракларимиздан чуқур жой олган.

10 йил бўлди, каратенинг Шотокан-До тури билан шуғулланиб келаман. «Шарқ яккакурашлари ва жанг санъати маркази» мени 2008 йилнинг энг яхши аёл спортчиси, деб эълон қилишди. 2009 йил Зулфия номидаги Давлат мукофотига муносиб бўлдим. Ушанда мен минбардан «2009 йилнинг августида Японияда жаҳон чемпионати бўлади. Японияда Ўзбекистон байроғини кўтаришга ваъда бераман», деган эдим. Ваъданинг устидан чиқдим. Жаҳон чемпиони бўлдим.

2011 йилда Лас Вегасда жаҳон чемпионатида 2 ўринни олдим. Россияга бориб, Англия, Америка, Венесуэла, Руминия, Россия, Кипр, Швейцариялик кизларига ҳақиқий ўзбек кизлари қанака бўлишини кўрсатиб қўйдим.

Менга «Зумрад. Ўзингиз ёшгина киз экансиз. Бу ютуқларга қандай қилиб эришдингиз», деган саволни кўп беришади. Мен уларга: Мустақиллик туфайли. Ҳурматли Президентимизнинг биз ёшларга кўрсатаётган ғамхўрликлири, устозларимнинг меҳнати, ота-онанинг эътиборлари туфайли эришдим, – дейман.

Мен бир гапни рўй рост айтаман: «Президентимиз бизга ўргатган Ватан севгисини, Ватанга садоқатни юракларимизда умрбод саклаймиз».

Нигора Пўлатова – Камалиддин Бехзод номидаги миллий рассомлик ва лизайн институти талабаси: Истиклол тенгдошиман. Болалигимдан каштачиликка қизиқдим. Шаҳримиздаги ўқувчилар ижодиёти марказида зардўзликни, ёғоч ўймакорлигини, рассомчиликни ҳам ўргандим.

2007 йилда республика рассомлик коллежига ўқишга кирдим. Ижодий ишларимни турли кўرғазмаларда намойиш этиб келдим. 2009 йилда республика хунармандлар уюшмасига аъзо бўлдим. Коллежни имтиёзли битириб, институтга ўқишга кирдим. Ҳозир ўзимизнинг атлас, адрас, бекасам матоларидан турли янги, замонавий либослар яратмоқдаман.

«Камалак 2007», «Келажак овози», «Зулфияxonим 2009», «Кўли гулдир ўзбек аёли», «Ташаббус 2010-2011-2012» кўрғазмаларида совринли ўринларни эгалладим.

Либосларим ўзимизда ҳам, хорижликларда ҳам жуда катта қизиқиш уйғотмоқда. Ишимни кенгайтиришим учун барча шароит ва имкониятлар бор. Улардан унумли фойдаланиб, ижодимни ривожлантираман. Маҳалламиздаги аёлларга, коллеж битирувчиларига янги иш ўринлари яратмоқчиман.

Мен Тошкентнинг бахтли кизларидан бириман. Чунки 20 ёшдаёқ ҳаётда ўз ўрнимни топдим. Бугун мен фақат ўзимга ҳам эмас, бошқаларга ҳам бахтли бўлиш йўлини кўрсата оладиган салоҳият эгасиман.

¹ Ислон Каримов. Тошкентни юксак тараққиёт ва маданият шаҳрига айлантиришимиз керак. Тошкент шаҳар фаоллари йиғилишида сўзланган нутқдан. 1990 йил 20 январь. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. –Т.: Ўзбекистон, 2011. 106-107 бет.

Ҳабибулла Абдуллаев – меҳнат фахрийси: шўролар бир томондан бизнинг қадимий ёдгорликларимизни йўқотар, иккинчи томондан бизнинг буюк ўтмишимизни қоралар эди. Чунки бизнинг буюк ўтмишимиз уларни кўрқитарди-да. Бунинг асоратларини ҳам кўрдик. Кечагидай эсимда. Халқимиз орасида шахримизнинг шонли кўп асрлик тарихига гувоҳ бўлган меъморилик обидалари қаерда сақланиб қолганини биладиганлар қолмагани ҳисоб.

Кўчаю майдонларимизга умрида Ўзбекистонни кўрмаган аллақандай одамларнинг номлари қўйиларди. Муҳтарам Президентимизнинг тарихимизга эҳтиромлари ва ташаббуслари туфайли Тошкентимизнинг тарихий қиёфаси тикланди. Таъмирланмаган, эътибордан ташқарида бирорга обида қолмади. Азия аждодларимизнинг руҳлари шод қилинди.

Яна бир гап. Академик Бўрибой Аҳмедовнинг «Амир Темур» деган китобида Тошкент шахримизга тегишли бир воқеани ўқидим. 1364 йилда кишининг иккинчи ойда Соҳибқирон Тошкентда бўлиб, оёқларини Мош табибга даволатган эканлар. Бир ой деганда ранжлари шифо топиб, Оҳангарон тарафга йўл олиб, кишининг қолган қисмини ўша ерда, Оби турк соҳилида ўтказган эканлар.

Мустақиллик шарофати билан Соҳибқиронга буюқ хурмат рамзи сифатида ўша оддий табибнинг ҳам руҳи шод этилди. Илгари Тошкентга ҳеч бир алоқаси бўлмаган кишининг номи қўйилган, Соҳибқирон Амир Темур даволанган хонадон жойлашган кўчага «Мош табиб» номи қўйилди. Бундан биз – Мош табиб авлодларининг бошимиз осмонга етди.

Муассар Раҳимжонова – Мирзо Улугбек туман «Баҳор» маҳалла фуқаролар йиғини хотин-қизлар қўмитаси раиси:

Муҳтарам Президентимизнинг Конституциямиз кўнига бағишланган тантанали мажлисда, хотин қизларга табриқларида, кўни кеча Тошкент шаҳар кенгашидаги нутқларида оналарни, аёлларни қандай ардоқлаганлари қўлоғимдан кетмайди.

Бахтиёр ўзимга савол бераман.

Қайси мамлакатда аёл биздагидек эъзозланмоқда?

Қайси мамлакатнинг пойтахтида оналарга биздагидек гўзал ҳайкаллар қўйилган?

Мустақиллик ўзбек оналарининг сиймосини тиклади. Бугун улар Мустақиллик майдонимизнинг тўрида ўтиришибди. Бахтиёр она гўдагига меҳр, нур бераётир. Чиройли чехрасидан нур ёғилиб турибди. Юзларида шўқрона, фарзандининг бахту иқболига ишонч балқиб турибди.

Ушанда Президентимиз яхши ният билан «**Биз яхши биламизки, аёл бахтли бўлса, унинг онаси ҳам, у яшаётган жамият ҳам бахтли бўлади, бутун олам нурга тўлади**», дегандилар. Шундай бўлаётир. Бахтиёр она халқимизга бахт улашаётир. Ёш келин-куёвлар, ёшлар, чет элликлар меҳмонлар бахтиёр она пойига гуллар тўшамоқдалар. Ёш келин-куёвлар бир-бирларига мустақкам оила қуришга аҳду паймон қилишмоқда. Пойига гулчамбарлар қўйинмоқда.

Шаҳримиздаги «Ватанга қасамёд» монументи ҳам, шоира Зулфияхонимга қўйилган ҳайкал ҳам аёл зотини эъзозлаб турибди.

Оналар дуоси ижобат бўлади, дейдилар. Илоҳим Ўзбекистон оналарини шунчалар эъзозлаган инсонларни оналар дуоси асрасин.

МУСТАҲҚАМ ОИЛА ЙИЛИДА ЁШЛАР ТАРБИЯСИГА ЭЪТИБОР

*Н.А. МУСЛИМОВ – Низомий номидаги
ТДПУ илмий ишлар бўйича проректори в.б.*

Ўзбекистоннинг ҳозирги даври, бундан кейинги тараққиёти ва истиқболи ҳамда мустақиллигининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маданий-маърифий-маънавий заминларини яратиш ва мустаҳкамлаш учун биринчи навбатда ёшлар тарбиясига эътибор қаратиш сув ва ҳаводек зарур. Чунки эртанги кунимиз, юртимизнинг эртанги тақдири шу ёшлар қўлида. Бу албатта халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос, ёшларда Ватан ва миллат, шу юрт, шу халқ, шу замин учун фидойи бўлиш сингари олижаноб ғояларни шакллантирувчи янги ғояни шакллантиришдек долзарб вазифани амалга ошириш билан ниҳоятда чамбарчас боғлиқ.

Ҳар қандай дарахтдан мўл ҳосил олиш учун кўчат ўтказишининг ўзи старли бўлмаганидек, ёшларимиз тарбиясида қилаётган хатти-ҳаракатларимиз қутилган самарани бериши учун миллий ғояни жамиятимиздаги турли ижтимоий қатлам ва тоифалар манфаати нуктаи назаридан муттасил равишда бойитиб бориш талаб этилади. Бу борада албатта биринчи навбатда оила, маҳалла, атроф-муҳит, тарбия масканлари, билим даргоҳларининг ўрни катта.

Аввало одамлар, хусусан аҳолининг 60 фоизидан кўпрогини ташкил этувчи ёшлар онгида ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига уларнинг бегона ва бузғунчи ғояларга эргашиб кетишларига йўл қўймаслик керак. Бунинг учун ҳар бир ўғил-киз бизнинг мафкуравий дастуриламаларимиз бўлган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг мазмун-моҳиятини теран англаши, ҳар бир боб, молдасини пухта ўрганиши керак бўлади.

Зотан, ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажаги ҳақида қайғурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий мафкурасиз яшамаган, яшай олмайди ҳам. Миллатни бирлаштирадиган ягона умуммиллий ғоя, мафкура бўлмаса, ҳар қандай давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар.

Ҳозирги мураккаб шароитда халқимиз, аввало, ўсиб-униб келаётган ёш авлодимиз онги ва қалбида мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш катта аҳамиятга эга. Бунинг учун албатта мазкур фаннимиз олдига қўйилган ва биз юқорида санаб ўтган мақсад ва вазифаларни амалга оширишимиз зарур бўлади.

Мустақил ҳаётга кадам қўяётган янги авлод жамиятдаги мавжуд ғоялар таъсирида тарбияланади, муайян қарашлар ва ғояларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида, янги ғояларни яратади ва тарғиб этади.

Инсоният тарихидан маълумки, ҳар бир давлат ва халқнинг ўз олдига қўйган аниқ мақсади уни амалга оширишда жамият аҳлини бирлаштирадиган, сафарбарликка ундайдиган мафкураси бўлмаса у муқаррар равишда ҳалокатга маҳкум бўлади.

XXI асрнинг барқарорлигига ҳавф солаётган, XX асрдан кераксив мерос бўлиб қолган муаммолардан бири – энг мураккаби бу – **мафкуравий кураш**дир.

Президентимиз айтганидек, «...бутунги кунда одамзот маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг манфаатларигагина хизмат қиладиган, олис-яқин манбалардан тарқаладиган, турли маъно-мазмундаги мафкуравий кучларнинг таъсирини доимо

сезиб яшамокда». Ўз-ўзидан равшанки, бу каби таъсирни биз ўзимиз 1999 йилнинг машъум 16 февралда Тошкентдаги воқеалар мисолида, 2004 йил март ойининг охирилари ва апрель ойининг бошларида Тошкентдаги ва Бухородаги экстремистик воқеалар мисолида бошимиздан ўтказдик. 2001 йилнинг 11 сентябрида эса Американинг Нью Йорк ва Вашингтон шаҳарларида содир этилган портлашлар эса бунинг яна бир аянчли мисоли бўлди. Бир нарса аниқки, буларнинг негизида ана шу дафъатан, бирданга сезилмайдиган мафқуравий таъсирлар ётибди.

Миллий истиклол мафқурасининг энг муҳим, яъни ҳам миллий, ҳам умуминсоний жиҳатларни камраб олувчи хусусияти шундаки, у ижтимоий-иқтисодий муносабатларни акс эттириб қолмай, сиёсий бошқарув тизимининг фаолиятини ҳам ўзида ифодалайди. Шунинг учун ҳам миллий истиклол мафқурасини ҳаётга татбиқ этишда сиёсий билимларни омма ўртасида кенг ёйиш, тарғиб-ташвиқ этиш, шакл-шубҳасиз катта ўрин тутати. Сиёсий билимлар қанчалик мукамал бўлса, халқнинг онги шунча ўсади, фаоллиги ошади. Сиёсий маданияти, миллий онги, ватанпарварлик туйғуси ўсган, ўзини ўзи англаб етган халқ ва миллат ўзининг истикболи билан боғлиқ бўлган масалаларга ҳеч қачон бефарқ қарамайди. Шу маънода 2007 йилнинг «Ижтимоий ҳимоя йили» деб номланишида ва аҳолининг баъта қатламларини ижтимоий ҳимоя қилиш борасида ташланаётган дадил қадамларнинг негизида ҳам эртанги кунимиз давомчилари бўлган ёшларнинг тарбиясига бўлган юксак эътибор ётганлигини таъкидлаб ўтиш ўринли.

Бугун ёшлар билан кўпроқ иш олиб боришимиз зарур. Чунки Ўзбекистон ёшлар мамлакати. Шу боис бугун катта ҳаётга энди тетапоё қилаётган фарзандларимизнинг иқтидорларини ёшликданок аниқлаш, уларни ўз қизиқиш ва иқтидорларига қараб бирор касбга йўналтириш, такомиллаштириш катта аҳамиятга эга. Шу боис таълим муассасаларидаги ўқув жараёни билан бир қаторда тарбия жараёнини ҳам муносиб тарзда олиб бориш давримиз тақозосидир.

ОИЛА МУСТАҲҚАМЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ВА ЎЗБЕКИСТОН ТАЖРИБАСИ

*Т.А.УМАРОВ – Ўзбекистон Республикаси
Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари
бошлиғи, юридик фанлар доктори*

Оила – авлодлар давомийлиги, кадриятлар, урф-одатлар ва анъаналарни, қолаверса, халқимиз маънавий меросининг авлоддан-авлодга ўтишини таъминловчи омилдир. Oilанинг мустаҳқамлиги жамият тараққиётининг гаровидир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов таъкидлаганидек: «Азал-азалдан халқимиз учун муқаддас бўлмиш oilани ҳаётимиз таянчи ва суянчи, жамиятимизнинг ҳал қилувчи асосий бўғини деб қабул қилишимиз замирида, ҳеч шубҳасиз, жуда катта маъно-моҳият мужжассам. Чунки oilа соғлом экан -- жамият мустаҳқам, жамият мустаҳқам экан -- мамлакат барқарор»¹.

Oilага берилётган алоҳида эътибор туфайли мамлакатда бугунги кунда 7 млн.дан ортиқ oilада аҳолининг 95,3 фоизи истикомат қилади. Бу эса мустаҳқам

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – снгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.

оила жамият ва давлатнинг тараккиятга эришиши учун асосий унсурлардан бири эканлигидан далолат беради.

«Инсон ҳуқуқлари» Умумжаҳон декларациясининг 16-моддасида, «Оила жамиятнинг табиий ва асосий хужайрасидир ва у жамият, давлат томонидан муҳофаза этилиш ҳуқуқига эгадир»¹ – деб белгиланган.

«Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида»ги ва «Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида»ги халқаро пактлар, «Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги конвенция, «Хотин-кизларни камситишнинг барча шаклларига барҳам бериш тўғрисида»ги конвенция оилага ғамхўрлик кўрсатишнинг минимал даражасини белгилаб, давлатлар учун муайян мажбуриятларни назарда тутди.

Ўзбекистон Конституциясининг XIV боби оилага бағишланиб, унинг 63-моддасида: «Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга» деган норма универсал халқаро ҳужжатлардаги принципларга ҳамоҳангдир.

Барча давлатлар оилани мустаҳкамлашга ҳаракат қилиб, бу борадаги ишларнинг асосий йўналишлари ва истиқболларини белгилаб боради.

Мустақиллик йилларида «кучли ижтимоий сиёсат» ривожланишнинг «Ўзбек модели»ни асосий тамойилларидан бири бўлиб, оилани қўллаб-қувватлаш масаласи давлатимизнинг доимий диққат-эътиборида турибди. Кейинги ўн йилда юртимизда аҳоли даромадлари ҳажми 8,1 баробар ортган ҳолда, аҳолининг энг паст ва энг юқори даромадга эга бўлган гуруҳлари ўртасидаги тафовут, бошқача айтганда, даромадлардаги фарқ коэффициенти 21,1 баробардан 8,3 баробарга қисқарди².

Ижтимоий дастурлар бевосита оилани химоя қилишга қаратилиб, жорий йил давлат бюджети ҳаражатларининг 60 фоиздан ортигини социал соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлашга йўналтириш кўзда тутилган³. Никоҳга киришадиганларнинг соғлигини текшириш мақсадига 2003 йилда «Никоҳланувчи шахсларни тиббий кўрикдан ўтказиш тўғрисида»ги Низом тасдиқланди. Президентнинг 2007 йилдаги «Ёш оилаларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони бўйича ёш оилаларга моддий-маънавий жиҳатдан ёрдам кўрсатилмоқда⁴.

Оилага кўмаклашиш дастурлари ижроси устидан «Оила» илмий-амалий маркази, Хотин-кизлар кўмитаси, «Маҳалла» жамғармаси каби фуқаролик жамияти институтлари фаол жамотчилик назоратини амалга оширмоқда.

Масалан, МФЙнинг маслаҳатчилари томонидан 2011 йилда 4 млн. дан ортик оила ўрганилиб, 336 мингтаси ишга йўналтирилган, хомийлар иштирокида 185 мингтасига моддий, 256 мингтасига тиббий, 582 минг оилага маънавий ёрдам кўрсатилган, яраштириш комиссиялари томонидан 26 мингдан ортик оила яраштирилган.

Оилани мустаҳкамлаш бўйича олиб борилган ишлар натижасида никоҳдан ажралишлар 1991 йилдаги 33,3 мингдан, 2010 йил 20,5 мингтага, ўтган йили бу кўрсаткич 18,5 мингтага камайди.

Мамлакатдаги демографик ҳолат яхшиланиб, одамлар ўртача умр кўриши 67

¹ Инсон ҳуқуқлари тўғрисида халқаро билд. – Т.: Адолат, 1992, 14-бет.

² Каримов И.А. 2012 йил Ватанимиз тараккиятини янги bosқичга кўтарадиган йил бўлади. //»Халқ сўзи». 2012 йил 20 январь, №14 (5434).

³ Ўша манба.

⁴ Ёрматов Ф. Оилани ижтимоий химоялашда давлатнинг ғамхўрлиги. //»Жамият ва бошқарув». 2010 №2, 109-бет.

ёшдан 73 ёшга етган, аҳоли сони 28 млн дан ошди (мустақиллик йилларида 6,1 млн. ёки ўртача йилига 365 минг кишига кўпайиб борди).

Қишлоқ жойларида замонавий уй-жойлар қурилишига катта аҳамият берилиб, 2011 йилда 7400 та оила ҳар томонлама қулай уй-жойларга, замонавий шароитларга эга бўлган бўлса, 2012 йилда 8510 та оила ана шундай янги уй-жойга кўчиб кириши мўлжалланмоқда¹.

Аҳоли саломатлиги ҳақидаги гамхўрлик ва турмуш даражасининг сезиларли равишда яхшилангани натижасида оналар ўлими 2 баробардан кўпроқ, болалар ўлими 3 баробар, уларнинг тутма ва ирсий касалликлар билан туғилиши 2 баробар камайган. Бунда 2011 йилда 5,9 миллион нафар хотин-киз тиббий кўрикдан, қарийб 150 минг ҳомиладор аёл скрининг текширувидан ўтказилган, кишлоқ жойларда истикомат қилаётган 243 мингдан ортиқ ҳомиладор аёл поливитаминлар билан бепул таъминланган, болаларни юқумли касалликларга қарши эмлаш даражаси қарийб 100 фоизни ташкил этган². 2011 йилда «Save the children» томонидан тузилган 161 мамлакатдан иборат жаҳон рейтингда ўсиб келаётган ёш авлод саломатлиги ҳақида энг кўп гамхўрлик кўрсатаётган давлатлар орасида Ўзбекистон 9-ўринда қайд этилди. ЮНИСЕФнинг минтақавий офиси оналик ва болаликни муҳофаза қилиш борасидаги дастурлар учун давлатимизни минтақадаги намунавий модель сифатида эътироф этди.

Эришилган улкан ижобий натижаларга қарамай, оила институти янада мустаҳкамлаш бўйича фойдаланилмаган имкониятлар кўзга ташланмоқда.

Жамоатчилик фикрида фуқаролик никоҳларига нисбатан салбий муносабат (61%) мустаҳкамланаётган бўлса-да, афсуски, никоҳсиз муносабатларга киришиш ва никоҳсиз туғилган чақалоқлар сони 2 мартага ошди, натижада оталикни белгилаш тўғрисидаги ишлар сони 2010 йилдаги 1693 тадан, 2011 йилда 2061 тага етган. Кейинги йилларда никоҳга қирувчилар сонининг камайиши кузатилмоқда.

Айрим оилалар ўзларининг тарбия билан боғлиқ ижтимоий вазифасини етарли бажармаётганлиги сабабли ўтган йилда аёллар томонидан 12322, болалар томонидан 2180 та жиноят содир этилган.

Оила доирасидаги зўравонликлар ҳолати тапвирли бўлиб, шу даврда мианши сабабларга кўра 199 қотиллик, 1425 оғир тан жароҳати етказиш каби жиноятлар қайд этилган.

Айрим ҳудудларда оиладаги барқарор муҳитнинг мавжуд эмаслиги туфайли мактабни ташлаб кетган ўқувчилар ва фарзанди тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи ота-оналар сони юқорилигича қолмоқда.

Ўтган йилда ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш ва чеклаш бўйича 1002 даъво қўзғатилган бўлиб, 594 та ҳолатда қаноатлантирилган.

Жумладан, фуқаро Н. хотинини оналик ҳуқуқидан маҳрум қилишни сўраган. Уларнинг 5 та кизи бўлган, онаси 4 та кизини фоҳишалик йўлига бошлаган. Отаси 15 ёшли кенжа кизини ҳам онаси шу йўлга ундаётганини асослаган. Суд қарорига асосан бу аёл кизига нисбатан оналик ҳуқуқидан маҳрум этилган.

Глобаллашув жараёнида «оммавий маданият» кўринишида мамлакатимизга кириб келаётган турли ахлоқсиз ва маънавиятга зид бўлган иллатлар, айниқса, ёшлар онгу шуурига салбий таъсир кўрсатмоқда.

¹ Қаримов И.А. Ўзбекистон калкига янги йил табриги. //»Халқ сўзи». 2012 йил 1 январь, №1 (5421).

² Қаримов И.А. 2012 йил Ватанимиз тараккиятини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. //»Халқ сўзи». 2012 йил 20 январь, №14 (5434).

Оилавий ҳаёт ҳақида зарур ахборотга эга эмаслиги ва жинсий саводхонлик даражасининг пастлиги айрим ёш оилаларнинг арзимас сабаблар билан бузилишига сабаб бўлмоқда.

Жумладан, судда фуқаро С. никоҳни ажратишни сўраган. Никоҳ қайд этилганида С. 17 ёш, эри А. 18 ёшда бўлган. Даъвогар эри уни ғайритабиий жинсий алоқа қилишга мажбур этганлиги ва у бошқа никоҳни давом эттира олмаслигини билдиради.

Аҳолининг 51,2%, ишчи кучининг 47,8% ни ташкил этган Ўзбекистон учун аёлларнинг жамиятдаги ўрни, мавқеи, фаоллик даражаси, маънавий ва оила институтини мустаҳкамлашда энг муҳим омиллардан бири¹. Миллий анъаналар туфайли оилада эркакка устунлик берилишини айрим ҳолатларда суниистеъмол қилиниши гендер тенгликни тўлиқ шаклланишига тўсқинлик қилмоқда.

Маълумки, сўнгги 60 йил давомида инсон ҳуқуқлари борасида ижобий ўзгаришлар туфайли кўпчилик давлатларда оила билан боғлиқ муносабатларда «кенг эркинлик бериш» тенденцияси кузатилмоқда.

Ғарбда «иккинчи демографик ўтиш» деб номланган жараён юз бериб, бунда расмий никоҳ тузишнинг сони кескин камайиши, боланинг камол топиши учун ота-онанинг иккаласи бўлиши мажбур эмаслиги, аёллар хоҳлаганда ёлғиз ўзлари бола тарбиялашлари мумкинлиги, абортларга бўлган ижобий муносабат кучайиб бормоқда. Бундан ташқари, оила муносабатларига давлатнинг аралашуви тобора камайиб, жинсий муносабатларда эркинлик берган ҳолда оилани мустаҳкамлашни ижтимоий-иқтисодий ёрдам кўрсатиш ва фуқаролик жамияти институтлари орқали қўмаклашиш йўли танланмоқда. Оилавий муносабатлардаги ўта либерал ёндашув натижасида ноанъанавий оилавий муносабатлар шакллана бошлади. 1989 йилда Данияда бир жинсли никоҳга руҳсат берилди, кейинчалик Голландия, Англия, Швеция ва бошқа давлатларда бир жинсли никоҳлар расман тан олинди. Айрим давлатларда (АҚШ айрим штатлари, Франция) бунга қарши қонулар қабул қилинса-да, улар қуттилган самарани бермаяпти.

АҚШда оилани давлат томонидан кенг моддий қўллаб-қувватлашдан хайрия жамғармаларига оилага қаратилган ижтимоий дастурларни амалга ошириш юқлатилмоқда. Давлат маблағлари қисқарган ҳолда фақат ночор оилаларга қўмак бериш, хотин-қизлар ва болаларнинг тенг ҳуқуқчилигини таъминлашга қаратилмоқда.

Швецияда ижтимоий суғурта тизимида оилага кучли имтиёзлар, хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш назарда тутилиб, ҳар қандай вазиятда ҳимояни сўраб мувожаат қилиш имконияти берилаяпти. Бу ерда «фуқаро ўз тақдири ҳақида қайғуриши шарт эмас, давлат унга тутилганидан бошлаб ғамхўрлик қилади» мазмунидаги широк ижтимоий ҳимояга асос қилиб олинмоқда.

РФда демографик таназзулнинг олдини олиш учун туғишни рағбатлантиришга катта маблағлар сарфланганига қарамай вазият жиддий ўзгармади, аслида одамлар маънавий қиёфасини ўзгартириш зарурлиги ҳақидаги фикрлар устуворлик қилмоқда.

Миллий анъаналар катта аҳамиятга эга бўлган Жанубий Кореяда ҳам сўнгги 30 йилда ноанъанавий оилалар пайдо бўлиши, туғишнинг камайиши, ишловчи аёллар сонининг ўсиши, кам фарзандли оилаларнинг кўпайиши, эр-хотин бирга ишловчи оилалар сонининг кескин ортиши, ёш авлоднинг катта авлодга ва урф-одатларга ҳурматида таназзул кузатилди.

¹ Толибоева Н. Хотин-қизлар: ижтимоий фаоллик омиллари. // «Жамият ва давлат». 2010 № 3, 117-бет.

Бу ўзгаришларнинг олдини олиш мақсадида махсус давлат дастури асосида ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида оила муҳофазага олинди. Миллий урф-одатлар руҳида катта авлодга ҳурмат кўрсатувчи авлод тарбия қилишга эришилди. Балки айни шу сабабли дунё томонидан тан олинган иқтисодий ривожланишнинг «корейс модели» юз бергандир.

Оилани мустаҳкамлашда хорижий тажрибани ўрганиш муҳим, лекин бунда тайёр ендашувлар бўлиши мумкин эмас, бир давлатда ижобий натижа берган тизим бошқасида натижа бермаслиги, аксинча зарарли оқибатларга олиб келиши мумкин. Биз миллий анъаналарни саклаб қолган ҳолда, ривожланган давлатларнинг ижтимоий ҳимоя сиёсати ва фуқаролик жамияти институтлари тажрибасидан омилкорлик билан фойдаланишимиз мумкин.

Оила институтига берилётган эътиборни янада кучайтириш – оилани мустаҳкамлаш масалалари тўғрисида фундаментал тадқиқотлар олиб бориш, оила муҳитига таъсир этувчи омилларни аниқлаш¹, фуқароларда оиланинг жамият ва давлат ҳаётидаги ўрни, баркамол авлодни шакллантиришдаги аҳамияти ҳақида тупунчаларни мустаҳкамлашни тақозо этади.

2012 йил «Мустаҳкам оила йили» деб эълон қилиниши узоқ давом этиб келётган ижтимоий йўналтирилган ислохотларнинг узвий давоми бўлиб, кучли ижтимоий сиёсат тамойилининг навбатдаги амалий ифодасидир.

Мухтарам Президентимиз оилани мустаҳкамлаш учун оила қонучилигини ислоҳ қилиш, оилага давлат томонидан ғамхўрлик кўрсатиш, «маҳалла» институти имкониятларидан самарали фойдаланиш, хотин-қизларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш ва оиладаги маънавий муҳитни юксалтириш йўналишларини белгилаб бердилар.

Фикримизча, ижтимоий сиёсатда ёшларнинг оилавий ҳаёт ҳақида пухта билим ва кўникмаларга эга бўлиши, никоҳга қираётганда унинг ҳақиқий моҳиятини англаши ҳамда оилада юзага келиши мумкин бўлган кийинчиликларга тайёрлаш; оилада ўзаро ҳурмат, хотин-қизлар ва болаларнинг ҳақиқий тенг ҳуқуқлилигига эришиш; оиланинг тарбия маскани сифатида маънавий кадрятларни сингдириш ва мафқуравий иммунитетга эга бўлган шахсни шакллантиришга эришиш; оиладаги зўравонликлар, маиший ҳуқуқбузарликлар сонини камайитириш, ота-оналарнинг ахлоқсиз ҳулқ-атвори орқали фарзандларига салбий таъсир кўрсатиш даражасини чеклашни назарда тутиш талаб қилинади.

Фикримизча, никоҳга кириш масъулиятини ошириш ва бўлгуси эр-хотиннинг оила-никоҳ муносабатлари ҳақидаги билимларини кучайтириш мақсадида ФХДде органларида махсус ижтимоий, ҳуқуқий, тадбий, психологик, маънавий консультация фаолиятини ташкил этиш лозим. Бу борада никоҳга қираётганлар учун оилавий ҳаёт бўйича махсус курсларда ўқитиш тизими яхши самара берган бўлар эди.

Қизларнинг (ҳозирда никоҳга киришнинг ўртача ёши эркакларда 24,3, аёлларда 21,5 ёш) никоҳга кириш ёшини камида 20 ёш бўлиши, эркакларда никоҳга эрта кирмаслик гоёсини сингдириш, оилаларда 2-3 та фарзанд кўришга интилишни шакллантириш (тадқиқотларга кўра ҳар 100 оилага 260 та фарзанд тўғри келса жамият бир маромда ривожланади, бизда бир аёлга 2,7 та бола тўғри келмоқда), никоҳ шартномалари тузишни рағбатлантириш мақсадга мувофиқ.

¹ Тўраева А. Оилавий муҳитга таъсир кўрсатувчи омиллар. // «Жамият ва бошқарув». 2011 № 1. 128–129-бет.

Мустаҳкам оилани шакллантиришга қаратилган фаолиятда қонунчиликни такомиллаштириш ҳам жуда муҳим.

Жумладан, ОКнинг 15-моддаси 1-қисмидаги никоҳ цензини аёлларга нисбатан 18 ёш қилиб белгилаш, 16-моддасидаги никоҳ тузишга монелик қиладиган ҳолатлар 2-бандига «тоға (ҳола, амаки, амма) ва жиянлар, тоғавачча, холавачча, амакивачча ва аммаваччалар ўртасида» – деган мазмундаги жумлани қўйиш зарур. ОКга ФХДЁ органлари келин ва куёвни бўлажак эр-хотин ва ота-оналар сифатида ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳақида таништириб ўтишлари шарт¹ деган қоида кирийтиш лозим. Никоҳдан ФХДЁ органида ажралаётганда ариза берилганда ўтиши лозим бўлган уч ойлик муддатни олти ойга узайтириш, ОКнинг 40-моддасига никоҳдан ажратиш тўғрисидаги даъво аризасини никоҳ қайд этилганидан бошлаб 6 ой ўтгач бериш мумкинлигини киритиш лозим. Фарзандликка олиш жараёнида болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида, фарзандликка олишнинг маъмурий тартибдан суд тартибига ўтказиш ўринли бўлади.

Фикримизча, оилани мустаҳкамлашга йўналтирилган фаолиятнинг асосий йўналишлари сифатида:

- оила институтини ўрганиш бўйича комплекс тадқиқотлар олиб бориш;
- оилани ҳимоя қилишга қаратилган қонунлар ижроси устидан прокурор назоратини кучайтириш ва самардорлигини ошириш;
- соҳавий қонунчиликка оила маъқеини янада кучайтиришга қаратилган ҳуқуқий нормаларни киритиш, бу борадаги илғор халқаро стандартларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш;
- оилани ҳимоялаш жараёнига фуқаролик жамияти институтларини кенг жалб қилиш, бу мақсадларга йўналтирилаётган давлат маблағларининг сарфлаши устидан уларнинг назоратини кучайтириш;
- оиланинг моддий имкониятларини кенгайтириш, айниқса оилавий тадбиркорликни янада ривожлантириш;
- ташқи мафқуравий хуружларга қарши мустаҳкам иммунитетга эга бўлган, маънавий ва маданий жиҳатдан барқамол шахсни шакллантириш орқали оилаларни мустаҳкамлаш;
- мустаҳкам оила туйғусини жамият ва давлатнинг барча институтларида кенг тарғиб қилишни кучайтириш зарур бўлади.

ОИЛАЛАР ФАРОВОНЛИГИ – ЖАМИЯТ ФАРОВОНЛИГИ МАНБАИ

*И.Ж.ЮЛДАШЕВ – Низомий номидаги
ТДПУ Тарих факультети декани*

2012 йилнинг «Мустаҳкам оила йили» деб аталиши муқаддас даргоҳ бўлган оилани қўллаб қувватлашнинг янги механизмини такомиллаштиришга, оилалар мустаҳкамлигини таъминлашга ҳар жиҳатдан имкон яратди, десак муболаға бўлмас. Шу сабабли бутунки кунда ўзаро ҳамда бир-бирини қўллаб-қувватлаш, ўзганинг ҳолидан хабар олиш каби миллий анъаналаримизни ҳисобга олган ҳолда оилаларимизга моддий ва маънавий ёрдам кўрсатилмоқдаки, бу инсонпарварликнинг яна бир намунаси сифатида эътироф этилмоқда.

¹ Украина Оила кодексининг 29-моддасида шундай норма назарда тутилган.

Аслида фуқаролик жамиятида энг аввало инсон манфаатлари чуқур ва атрофлича ҳимоя қилинади. Колаверса, эртанги кун бунёдкорлари бўлган оналар ва болаларга ҳар томонлама эътибор қаратилади. Чунки оналар ва болалар кайфияти орқали жамият маънавий-ижтимоий киефасини, давлат қудратини, мамлакат шаънини англамоқ мумкин. Бу даражага шубҳасизки, фаровон турмушни бунёд этиб эришиш мумкин. Ҳар бир юксалишнинг замирида «фаровонлик» тушунчаси ётади. Яъни, бирор бир давлат чинакам маънода ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олиши, иқтисодий, маънавий ва сиёсий жиҳатдан бақувват бўлиши учун, аввало, мазкур давлат фуқароларининг турмуш даражаси кўтарилиб, тўқис ва фаровон яшашлари таъмин этилган бўлиши керак. Инсоннинг бахт саодатга эришувида ҳам фаровонлик энг муҳим омиллардан ҳисобланади. Бир сўз билан айтганда, халқ ва давлатнинг бойлиги унинг халқаро миқёсдаги мавқеини ҳам шакл-шубҳасиз белгилаб беради.

Оиланинг тўла-тўқис фаровонлиги учун қуйидаги ижтимоий-иқтисодий заминлар яратилиши шарт:

– Оила аъзолари ҳаётий эҳтиёжларининг қондирилиш меъёри, яъни турмуш даражасининг муносиб изга туширилишини йўлга қўйиш;

– Оила аъзоларида иншбилармонлик хислатлари – ишчанлик, тиришқоқлик, ҳаракатчанлик, масъулиятлилик, инсофлилик, ҳалоллик, эпчиллик, уздабуронлик, саранжом-саришталик, тadbиркорлик, тежамкорлик, баркамоллик, меҳнатсеварлик каби фазилатларни шакллантириш;

– Уларнинг меҳнат қилиш борасидаги конституциявий ҳуқуқларини таъминлаш;

– Оила аъзоларини мақсадли равишда ва аниқ йўналтирилган тарзда ижтимоий ҳимоялашга эришиш;

– Ёрданга муҳтож оилаларни ижтимоий ҳимоялаш;

– Оилаларда фарзандларнинг ишга бўлган муносабатларини яхшилаш, уларда меҳнатсеварликни, Ватанга бўлган муҳаббатни уйғотиш ва хоказолар.

Мақсад сари интилишнинг фаровон ҳаётни таъминлаши ҳақидаги масала беназир аллома Абу Али ибн Сино асарларида ҳам илгари сурилган. Ибн Синонинг фикрича, инсонлар жамоа бўлиб яшашлари учун ўзаро мулоқотда, турли муносабатларда бўлишлари, бир-бирларининг эҳтиёжларини қондириш учун хизмат қилишлари ва умумий интилишга, мақсадга эга бўлишлари лозим.

Аллома ўзининг «Ишорат ва Танбиҳот» асарида шундай таъкидлайди: «Инсон ўз шахсий талаблари жиҳатидан бошқалардан ажралган ҳолда яшай олмайди, чунки у инсониятнинг бошқа вақиллари билан муносабатда бўлибгина уларни қондира олиши мумкин. Бунинг учун барча жамоа аъзоларини бирлаштириб турувчи ҳуқуқий қонунлар зарур бўлади». Шу жиҳатдан қараганда Ибн Синонинг фаровон ҳаёт ҳуқуқий қонунлар билан муҳофаза қилиниши ҳақидаги фикрлари гоъят қимматлидир. У бу борада шундай ётади: «... ўзаро боғлиқлик ва алмашув жараёнида инсонлар бир-бирларини қандайдир муҳтожликдан холи этадилар. Бунинг учун инсонлар ўртасида ўзаро қелишув зарур бўлиб, бу қелишув туфайли адолат қондалари ва қонунлари ўрнатилади. Қонунолуслик эса бу қондаларга бажарилиши шарт бўлган мажбурият тусини беради. Шунингдек, у ёмон ишларни қилувчиларга ҳам, яхши ишларни рўёбга чиқарувчиларга ҳам баҳо бериши зарур. Бунинг учун олий қонунолунос ва судьяни тан олиш зарурки, инсонлар ўз фаолиятларида уларнинг ҳуқуқларидан фойдалансинлар».

Демак, ҳар қандай жамиятда фаровонликка эришилиши учун жамият, давлат маълум адолатни ҳимоя этувчи ҳуқуқий қонунлар асосида идора этилиши, адолатсизликка йўл қўйилмаслиги керак.

АХБОРОТ ГЛОБАЛЛАШУВИ ДАВРИДА МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШ

*М.СОБИРОВА – ф.ф.н. доцент.ТДПУ «Миллий ғоя ва
маънавият асослари» кафедраси мудири
И.ХОЛИҚОВ – т.ф.д., ТДПУ профессори*

Маълумки, XX асрнинг охирида дунёда жаҳоншумул воқеалар рўй берди. Унинг сиёсий харитаси, жумладан, Марказий Осиёнинг манзараси тубдан ўзгариб кетди. Собик СССРнинг парчаланиши, унинг ҳукмрон мафқурасининг барбод бўлиши ва Марказий Осиёдаги республикаларнинг ўз мустақиллигини қўлга киритиши минтақамизда янги ижтимоий-сиёсий, мафқуравий вазиятни ҳам вужудга келтирди. Ушбу вазиятнинг моҳияти қуйидагилардан иборат: биринчидан, собик шўролар ҳукмронлиги паронтида коммунистик мафқура, минтақа халқлари азалдан кон-қариндош бўлишларига қарамасдан, уларни зўрма-зўраки «бирлаштириб» турган эди. У минтақа халқлари онгига зўравонлик билан, «СССР – ягона Ватан» ва «Совет халқи – янги тарихий бирлик» – деган сохта тушунчаларни сингдиришга зўр бериб уринар эди. Минтақа халқлари ўзларининг тарихий ва маънавий яқинлашиш интилишларига нисбатан мафқуравий тазйик бениҳоя кучли эди. Иккинчидан, минтақадаги миллатлар ўз мустақиллигини қўлга киритганларига қарамасдан, 1991 йилгача собик марказ ўз ҳукмронлигини қайтадан тиклашга мойил эди. Шунинг учун ҳам у минтақа мамлакатларини бир-бирига қарама-қарши қўйиш, миллатлараро зиддиятларни келтириб чиқариш каби сиёсатни давом эттирди. Бу ўз навбатида, ўша даврда, маълум даражада минтақа халқларининг ўзаро муносабатларига ҳам муайян таъсир кўрсатди. Маълумки, собик мустабид тузум ўрнида янги мустақил давлатлар шаклланди. Ҳукмрон мафқура барҳам топган, унинг ҳудудида маълум муддат ғоявий-мафқуравий бўшлик (вакуум) вужудга келди.

1990 йилларнинг бошларида бундай мафқуравий бўшлик бироз муддат Ўзбекистон ҳудудида ҳам пайдо бўлди. Унинг объектив сабаблари қуйидагича: биринчидан, яққа ҳукмрон, большевистик-коммунистик мафқура бамисоли таназзулга юз тутди ва унинг ўрни бўшаб қолди, иккинчидан, Ўзбекистон мустақиллигини қўлга киритган бўлса-да, жамият фуқароларини истикбол йўлида сафарбар этувчи, бирлаштирувчи мафқураси хали тўла-тўқис шаклланмаган эди, учинчидан, ғоявий бўшлик пайдо бўлган жойда муқаррар тарзда бошқа ёт ва бегона мафқуралар хуружи бошланади. Ўтиш даврида, янги қарашлар мустақкам эътиқодга айланиб улгурмаган пайтда, ташқи мафқуравий таъсирларнинг яқини ва ёмон, фойдали ва зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай олмайди. Ўзбекистондаги мафқура майдонига бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлақо ёт ғояларнинг таъвоузи ана шу билан изоҳланади. Марказий Осиё мамлакатлари ўз мустақиллигини қўлга киритиб, тараққиёт сари қадам ташлаётган ҳозирги шароитда ҳам жаҳондаги маълум бир сиёсий кучлар, мафқуравий полигонлар улкан иқтисодий салоҳият ва қулай геополитик мавқега эга бўлган бу минтақани ўз манфаатлари доирасига тортиш ҳаракатларидан тўхтагани йўқ. Улар ўз мақсадларига эришиш учун таъсир ва босим ўтказишнинг барча шаклларини қўллади ва қўлламоқда.

Жумладан, Марказий Осиё мамлакатларининг ўзаро иқтисодий интеграция-

¹ С.Отамуродов, С.Мамашокиров, А.Холбеков, М.Лафасов. Марказий Осиё – ғоявий жараёнлар ва мафқуравий таҳдидлар. –Т.: «Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти», 2001. 14-15-бет.

лашув жараёнига тўскинлик қилишдек, таъсир этиш ҳолатлари содир бўлаётганлигини таъкидлаш мумкин. Бу мақсадда минтақада тарихан шаклланган ижтимоий-иқтисодий, маданий, маърифий алоқаларни издан чиқариш, дўст ва биродар давлатлар, халқлар ва миллатлар ўртасига низо солиш, кескин ўчоқларини келтириб чиқариш учун турли гоёвий, диний ва мафкуравий воситалар ишга солинмоқда. Бу ҳолат глобаллашув даврида оммавий тус олди десак муболаға бўлмайд.

Глобаллашув жараёни халқимизга тобора тез ва чуқур кираб келаётганининг асосий омили ва сабаби хусусида гапирганда шуни объектив тан олиш керак. Бугунги кунда қайси давлатнинг тараққиёти ва равнақи нафақат яқин ва узок кўшнилар, балки жаҳон миқёсида бошқа минтақа ва ҳудудлар билан шундай чамбарчас боғланиб бораётгани, бирор бир мамлакатнинг бу жараёндан четда туриш ижобий натижаларга олиб келмаслигини тушуниш, англаш кийин эмас. Президентимиз таъбири билан айтганда: «...глобаллашув бу аввало ҳаёт суръатларининг бекиёс даражада тезлашуви демакдир»¹.

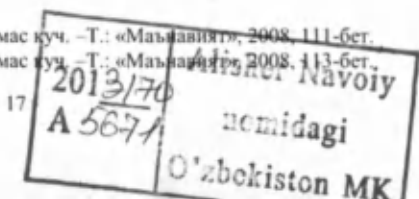
Ҳар бир ижтимоий ҳодисанинг ижобий ва салбий томони бўлгани сингари, глобаллашув жараёни ҳам бундан мустасно эмас. Ҳозирги пайтда унинг гоёй ўткир ва кенг камровли таъсирини деярли барча соҳаларда кўриш мумкин. Айниқса, давлатлар ва халқлар ўртасидаги интеграция ва ҳамкорлик алоқаларининг кучайиши, хорижий инвестициялар, капитал ва товарлар, ишчи кучининг эркин ҳаракати учун қулайликлар вужудга келиши, кўплаб янги иш ўринларининг яратилиши, турли кадриятларнинг умуминсоний негизи уйғунлашуви, цивилизациялараро мулоқотнинг янгича сифат касб этиши, экологик офатлар пайтида ўзаро ёрдам кўрсатиш имкониятларининг ортиши-табiiийки, буларнинг барчасига глобаллашув туфайли эришилмоқда. Айни пайтда ҳаёт ҳақиқати шуни кўрсатадики, ҳар қандай тараққиёт маҳсулидан икки хил мақсадда-эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкин. Агарки башарият тарихини, унинг тафаккури ривожини тадрижий равишда кўздан кечирадиган бўлсак, ҳаётда инсонни камолотга, юксак марраларга чорлайдиган эзгу гоё ва таълимотлар билан ёвуз ва зарарли гоёлар ўртасида азалдан кураш мавжуд бўлганини ва бу кураш бугун ҳам давом этаётганини кўрамиз.

Глобаллашув жараёнининг яна бир ўзига хос жиҳати шундаки, ҳозирги шароитда у мафкуравий таъсир ўтказишининг ниҳоятда ўткир қуролга айланиб, ҳар хил сиёсий кучлар ва марказларнинг манфаатларига хизмат қилаётганини соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам, албатта, кузатиши муқаррар. Президентимиз таъбири билан айтганда, «...бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга»². Бу масаланинг моҳияти шундаки, ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйик бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйикни, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда кийин. Ана шундай вазиятда одам ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан ўтган ҳаётний — миллий кадриятларга, соғлом негизда шаклланган дунёқараш ва мустақил иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга, уларнинг ошқора, гоҳ пинҳона кўринишдаги таъсирига бардош бериши амримаҳол.

Маълумки, бугунги кунда ёшларимиз нафақат ўқув даргоҳларида, балки радио-телевидение, матбуот, интернет каби воситалар орқали ҳам ранг-баранг ахборот ва маълумотлар олмақда. Юқорида таъкидлаганимиздек XXI аср бошига

¹ Исом Каримов. Юксак маънавият — энгилмас куч. —Т.: «Маънавият», 2008. 111-бет.

² Исом Каримов. Юксак маънавият — энгилмас куч. —Т.: «Маънавият», 2008. 113-бет.

келиб бутун дунёда глобаллашув жараёни шу кадар кучайиб кетдики, ундан тўла ихоталанган бирорта ҳам давлат йўқ. Хатто халқаро ташкилотлардан узокрок туришга интилаётган мамлакатлар ҳам бу жараёндан четда эмас. Бутунги ахборот асрида интернет тармоғи дунёни тобора кенгрок ўз тўрига ўрамоқда. Мамлакатимизда мазкур тизимдан фойдаланувчилар сони 8 миллион кишини ташкил этган бўлса, сайёрамизда бу рақам 2 миллиард нафардан кўпрокни ташкил этади.¹

Афсуслар билан шуни таъкидлаш керакки, ундаги ахборотларнинг салмокли кисми манфур кучлар томонидан муайян стратегик мақсадларни кўзлаб тарқатилганлиги боис интернет ахборот урушларнинг асосий қуролига айланиб бормоқда. Масалан, йирик ижтимоий тармоқ – Facebook ўз тизимига ҳар куни 600 миллиарддан ортик ташрифи бўлаётгани ва уларнинг 600 минги ўзгаларнинг хабарлари, фотосуратлари ва бошқа шахсий маълумотларини қўлга киритиш илинжида бўлган ғараз ниятли кимсалар томонидан содир этилаётганини маълум қилди. Кейинги пайтларда айрим давлатлардаги турли намоёнлар, кўпоровчилик ҳаракатларини амалга оширишда ҳам мазкур ижтимоий тармоқдан фойдаланаётгани сизу биздан огоҳликни талаб этади.

Бугун ядро қуроли ишлаб чиқариш бўйича 20 га яқин давлатларда ҳаракат бўляпти. 120 га яқин давлат эса ахборот хуружларини уюштириш устида иш олиб бормоқда. Бунинг учун хатто миллионлаб маблағ сарфлашдан ҳам тап тортишмаяпти. Энг ёмони, ёшларнинг 90 фоизи асосий ахборот манбаи сифатида интернетга мурожаат қилишади. Айни пайтда тизимда ўз жонига қасд қилишнинг осон йўллари тарғиб қилувчи, 9 минг беҳаё, шахвоний мазмундаги 4 мингдан зиёд сайдлар мавжуд, 49 фоиз болалар ва ўсмирлар онлайн орқали тарқатиладиган порнография таъсирига бутунлай қарам бўлиб қолган. Халқаро экспертлар дунё миқёсида 38 фоиз бола зўравонлик руҳидаги сайтларни 26 фоиз бола миллатчилик характеридаги веб-саҳифаларни мунтазам кузатиб боришини аниқлашган².

Муҳолифларимизнинг ҳаракатларига қаршн маънавий-маърифий тарғиботни кучайтириш, вояга етмаган ёшларга оид миллий қонунчилигимизга маънавий таҳдидлар, ахборот хуружларининг олдини олишга қаратилган зарур ўзгартириш ҳамда қўшимчалар киритиш зарур. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бугун юртимизда интернетдан фойдаланувчилар сонининг 8 миллиондан ошганини ҳисобга олсак, мазкур халқаро ахборот тармоғини миллий маълумотлар билан тўлдириш энг долзарб заруриятдир. Таъкидлаш жоизки, бу борада бир қатор ютуқларга эришилмоқда. Жумладан, 2002 йилда «уз» доменидан атиги 587 та сайт фаолият юритган бўлса, энди уларнинг сони 12 мингдан ошиб кетди. Шундан 160дан ортиги ОАВ сифатида рўйхатга олинган. Ахборот-кутубхона марказларининг фонди ҳам 21401 нусхадаги адабиётга кўпайиб, 4 миллион 952 минг 132 нусхани ташкил этмоқда.

Бугун бизга, бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган кичкина хабар ҳам глобаллашув шиддатидан куч олиб, кўзга кўринмайдиган, лекин зарарини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайдиган даражага етиши мумкин. Халқимиз тома-тома қўл бўлур деб бежизга айтмаган. Демак, бутун жамоатчилигимиз бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, илмий асосда пухта ташкил этилган, узлуксиз олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб беришимиз лозим.

¹ «Моҳият» газетаси 2012 йил, 13 апрель.

² Ўша манба.

ОИЛА МУСТАҲКАМЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЗАРАРЛИ ТАЪСИРЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШГА ДОИР ИЖТИМОЙ- ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАР

Ш. ТЎРАЕВ – фалсафа фанлари номзоди

Хар бир жамиятнинг ижтимоий-тарихий ривожда зарарли ғоя ва қарашларни ўзида муҷассам этган ҳаракатлар бўлган. Бундай пароятларда жамиятнинг илғор кишилари ёрқин қарашлар ғоялар ва ёндашувларни илғари суриши билан қарши курашиш методологиясини тавсия қилган. Табиийки, бундай тавсиялар негизини Президентимиз Ислоҳ Қаримов қайд этганидек, «ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр ва жаҳолатга қарши маърифат» ташкил қилган.¹

Ўзбекистон жамиятининг тарихий-ижтимоий ривожда зарарли таъсирлар мавжуд бўлганлигини ва унга қарши ижтимоий-фалсафий қарашлар мажмуи илғари сурилганлигини кузатиш мумкин. Шу жиҳатдан қуйидагиларга эътибор қаратиш мумкин:

1. **Ёвузликка қарши эзгулик.** Бу масала ҳақида қадимги даврдаёқ идрок этилгани маълум. Табиат, жамият ва инсонни ёвузликдан ҳимоя қилиш мақсадида «Авесто»да эзгулик ғояси илғари сурилади. Бунинг учун инсонда эзгу фикр, сўз ва амал ҳосил қилиш билан уни ёвузлик иллатига қарши курашга отлантириш мумкин. Савол тугилади: ёвузликни эзгулик билан енгиб бўладими? Бу саволга «Авесто» ишонч билан «ҳа» деб жавоб беради. Чунки эзгуликда адолат, ҳақиқат ва гузаллик муҷассам, ёвузликда эса нодонлик, ёлғон ва мазмунсизлик мавжуд. Шу сабабли ёвузликни эзгулик енга олади.

2. **Тарқокликка қарши бирлик.** Жамиятда тарқоклик, парокандалик ва заифликни келтириб чиқаришга мойил ҳаракатлар мавжуд бўлади. Мисол учун, Турк ҳоконлиги даврига (VI–VIII асрларга)ойил битиктопиларда қайд этилишича, бойлик, хорж маҳсулотига ошуфталик ва уруғлараро низолар жамиятда тарқоклик иллатини келтириб чиқара бошлаган. Бундай шароитда Ватан, халқ ва давлат манфаати йўлида бирлашиш ғояси ўртага ташланади. «Кечаси ухламадим, кундузи ўтирмадим ва халқни бирлаштирдим», – дейди Шаҳзода Йўллик Тегин. Унга кўра, тарқокликка қарши ватанпарварлик, нафси тўқлик ва ҳақиқатўйлик бирлаштирувчи ғоя бўла олади. Негаки, «шу бўз ер шу элга берилган» ва бунга муносиб бўлиш керак.

3. **Мутаассибликка қарши эътиқодлилик.** Инсоният тарихида (VIII–XX аср I-чорағи) жамиятда баъзан мутаассиблик (фақат ўзинигинагина қандак эътиқодли деб билиш) уринишлари бўлгани маълум. Бунга қарши соғлом эътиқодли, яъни эътиқодда ўзгалар ҳақ-ҳуқуқларини ҳам ҳисобга олиш ғояси илғари сурилган. Соғлом эътиқодлилик турли кўринишларда талқин қилиб берилганлиги билан кўзга ташланади. Масалан, Мотуридий унинг маърифатлилик, Форобий фазилатли, Беруний бағрикенглик, Ибн Сино аҳиллик, Аҳмад Яссавий донолик, Алишер Навоий қомиллик, Бобур ватанпарварлик, Аҳмад Дониш маданиятлик ва Фитрат биродарлик кўринишларини илғари суради. Бу масалада Наҳкбанд ва унинг издошлари амал қилган, «Дил Аллоҳда, қўл меҳнатда» (Ҳожи Аҳрор Валийда «Соҳир халққа, ботин Ҳаққа») тамойили муҳим аҳамиятга эга. Бундай қарашлар мутаассибликка қарши эътиқодлиликни қўйиш тўғрилигини кўрсатади.

¹ Қаримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: «Маънавият», 2009. 119-120-бетлар.

4. **Исканжага қарши оилапарварлик.** Собик шўро даврида халқимизнинг ҳар томонлама маънавий ва ахлоқий жиҳатдан исканжага олингани маълум. Догматик коммунистик мафкура миллий маданиятимизни, менталитетимизни ва ўзлгимизни инкор қилар эди. Бундай зарарли таъсир шароитида халқимиз исканжага қарши оилапарварликни қўйди. Унга кўра, одамлар оилада бирлашишди, оилада миллий тарбияни, авлодлар давомийлигини, анъаналар собитлигини ва менталитет соғломлигини сақлашни таъсис этди. Оилада миллий турмуш-тарзи давом этди ва жамиятда эса бунинг тесқариси эди. Ёшлар илм олиш ва фан билан шугулланишда давом этди. Натижада догматик коммунистик мафкура халқимизни маънавий снга олмади, чунки одамларимиз туни билан миллий колорит билан сугорилган Навоийнинг асарларини, Абдулла Қодирийнинг романларини, Саид Аҳмад ва Шукур Холмирсасв ҳикояларини, Абдулла Орипов ва Эркин Воҳидов шеръларини ўқир эди. Булар исканжага қарши одамларимизда гоё ҳосил қила олгани шубҳасиздир.

5. **Жаҳолатга қарши маърифат.** Мустақиллик даврида Президентимиз Ислом Қаримов томонидан «жаҳолатга қарши маърифат» гоёси илгари сурилди. Унга кўра, вайронкор гоёларга қарши бунёдкор гоёлар билан, фикрсизликка қарши мустақил фикр билан ва билимсизликка қарши таффақур билан курашиш лозим. Бу маънавий ҳисобланади ва уни амалга оширишда мустаҳкам оила ҳамда бирлашган маҳалла институтларининг роли бекиёсдир.

Жаҳолатга қарши маърифат демократик жамият шароитида гоёвий соғломликни, фикрий мустақилликни ва миллий ўзликни таъсис этади. Буни амалий тажрибамизда кўриб келмоқдамиз.

Зеро, зарарли таъсирларга қарши курашишга доир ижтимоий-фалсафий қарашлар анъанавий меросимизда мавжуд. Эндиги вазифамиз улардан унумли фойдаланишидир.

ОИЛА МУҲИТИДА АХЛОҚИЙ ҚОНУНИЯТ ВА ТАМОЙИЛЛАР ФУНКЦИОНАЛЛИГИ

*М.М.ҚАҲҚОРОВА – ТДПУ «Ўзбекистонда демократик жамият
қуриш назарияси ва амалиёти» кедраси мудири ф.ф.н., доцент*

Маънавий-ахлоқий муҳитни таҳлил қилганда, ундаги тарихий-маданий, этнососиал хусусиятларни ҳисобга олиш зарур. Чунки, айримлар «донишмандона яшаш тажрибаси», бошқалар «бахт-саодатга олиб боровчи йўл», учинчилари эса «абдий ҳаётга етиш учун илоҳий қонунларга амал қилиш манбаи», яна бошқалар эса «персонал макон»*, «хулқ-атвор жойи»*, «хаётий макон»² деб талқин қилган жамият маънавий-ахлоқий муҳитини шакллантиришнинг мсёрлари, тамойиллари ва кадрийатлари жамиятнинг ривожланиш манбаи бўлган ижтимоий-тарихий жараёнда вужудга келади ва тўлик намоен бўлади.

Масалан, Фарб фалсафасида ҳар қандай муаммонинг счими манфаатлардан

¹ Голубева Г. Этика. – М.: Экзамен, 2005. – С.100.

² Қаранг: М.Ақромов. Экологик психологиянинг фан сифатида шаклланиши // Педагогик таълим, 2011, – №3. – 24-29-б. («персонал макон»* Р.Соммернинг монографияси, «хулқ-атвор жойи»* Р.Баркер концепцияси, «хаётий макон» К.Левин концепцияси*)

изланади. Манфаатлар силсиласида иктисодий манфаат устувор аҳамиятга эга. Бундай ёндашув инсонийлик, эзгулик сингари ахлокий тамойилларнинг сусайишига олиб келмоқда. Натижада «Ғарбий европаликлар инсоннинг ички, ахлокий, руҳий дунеси мавжудлигини эсдан чиқаришди»¹. Рус олимлари Л.П.Мешенникова ҳамда Е.В.Поповлар эса Ғарбий европаликлар эришган цивилизацияда севги фоҳишалик билан, дўстлик ҳисоб-китоб билан, яқин кишиларга ердан эса садака билан алмаштирилди², – деб таъкидламоқда. Бугунги Ғарб дунесида индивидуализм, эгоизм, конформизм, маргиналлик, шафқатсизлик иллатлари шахс сифатларига айланаб улғирди.

Шарқ халқлари учун эса аҳил, муросада яшап боп кадриятдир. Инсон шаъни, обрў-эътибори, нафсонияти, орияти, виждони ушбу тарихий-маданий парадигма асосига қурилган. Маънавий талаблар эса ўз-ўзидан кадриятлар каторини тўлдиришни, мантикий равишда бирининг кетидан иккинчисини қўйишни такозо этади. Ота-онага эҳтиром, ака-уканинг ўзаро ҳурмати, кавму қариндошлар тотувлиги, қўни-қўниллар аҳиллиги ахлокий кадрият сифатида муайян кетма-кетликда, кадрланиш даражасига кўра, муайян шаклда ўрин олган.

Исраҳия – шарқона турмуш тарзини белгилловчи мувозанат меъёри ҳисобланади. Исраҳик тизим ижтимоий муносабатларнинг эволюцион кечишига, инкирозлар ва инқилоблар рўй бермаслиги учун кафолат вазифасини ўтаган³. Шундай қилиб, Шарқ халқлари учун инсонпарварлик асосида қурилган пастдан-юқорига, босқичма-босқичликка, тадрижийликка риоя қилинувчи муносабатлар тизими-иерархик тенглик мос келади. Исраҳик тенглик, Шарқ донишмандлари таъкидлаганидек, сабр-қаноат, инсоф-диёнат, ўзаро ҳурмат, ахлоқ-одоб каби фазилатларга таянади. «Маънавий ва ахлокий покланиш, имон, инсоф, диёнат, ор-номус, меҳр-оқибат ва шу каби чинакам инсоний фазилатлар ўз-ўзидан келмайди. Ҳаммасининг заминда тарбия ётади»⁴ деб қайд этганда Президентимиз оила маънавий-ахлоқий муҳити ва кежакка муносабат масаласи бўйича стратегик йўналиш масаласини аниқ белгилаб берган эди. Ижтимоий мавжудот сифатида одамзод тарихан таркиб топган муайян бир жамият бағрида яшаб, ундаги кичик ва катта муҳитдагина ўз қобилиятлари, истеъдодларини намоён этиш имкониятига эга бўлар экан, демак, мана шундай шарт-шароит яратиб берган жамият ижтимоий ҳаётнинг барча йўналишларидаги тарбиянинг умумий мазмунини ташкил этмоғи муҳимдир. «Токи, ўсиб келаётган ёш авлод ўзи яшаш лозим бўлган жамият қопун-қондалари, одоб-ахлоқ нормалари донрасида яшап қўниқмаларини ҳосил этиш учун астойдил кураш жараёнидагина у қомиллик мартабасига эришиши мумкинлигини англаб етсин»⁵.

Илмий назарий қарашларнинг таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, маънавий ахлоқий муҳит шахс ва жамият муносабатларини, манфаатларини уйғунлаштириш асосида шаклланади. Манфаатлар эса ҳар доим ҳам ижобий бўлавермайди,

¹ Каранг: Кавелин К.Д. Наш умственный строй. – М.: 1989. – С.7.

² Человек в мире культуры: Восток и Запад // Основы философии. – М.: Гуманитар изд. Центр ВЛАДОС, 1997. – С.190.

³ Ботавсина Р.Н. Этика деловых отношений. – М.: Финансы и статистика, 2005. – С. 13-14.

⁴ Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 432-бет.

⁵ Каримов Иброҳим. Ноосфера: геосиёсат ва мафкура. – Т.: Фан, 2007. – 162-163-бет.

уларда салбий томонлар ҳам мавжуд. Бу эса маънавий-ахлоқий муҳитни шакллантиришдаги ижобий ва салбий омилларни классификация қилишга ундайди. Салбий омилларни ислох этиш жамиятимиз равнаки учун маънавий-ахлоқий имунитетни шакллантиришни такозо этади.

Ўзбекистоннинг стратегик мақсади юксак маънавиятли авлодни тарбиялашдир. Ушбу мақсад салбий, деструктив омилларни бартараф этиб, маънавий-ахлоқий муҳитни шакллантириш учун зарур ижобий, яратувчанлик омилларини кўпайтиришга ундайди. Чунки, «Инсон айнан ижтимоий муҳитда ўз эҳтиёжларини кондириш ва ўз имкониятларидан фойдаланиш йўлини топади. У айнан шу ерда ўз хис-туйғуларини, табиат ато қилган самимийлик, дўстлик, меҳрибонлик, бағрикенглик ва изтироб чекиш фазилатларини кўрсатади»¹. Жамиятда ижобий ва салбий омилларнинг таркиб топиши ёки одамларни уларнинг таъсирига тушиб қолиши муайян муҳитда рўй беради. Худди шу ўринда жамият маънавий-ахлоқий муҳитининг таркиби намоён бўлади.

Уларнинг микро, мезо, макро даражалари мавжуд. Улар ичида муҳим ўрин тутадиган ижтимоий муҳит қисмларидан бири оила муҳитидир.

Оила муҳити ота-она ва фарзандларнинг айнан бир шароитда яшаб, ўзаро иктисодий, ҳуқуқий, репродуктив ва маънавий-ахлоқий муносабатларга киришишидан юзага келадиган муҳитдир. У умумий ва хусусий жиҳатларга эга. Барча оилаларга хос ҳолатлар умумий хусусиятни, айрим оилага хос одатлар индивидуал хусусиятни ифодалайди. Оила муҳити жамият маънавий-ахлоқий муҳитининг бирламчи негизидир. Чунки оилаларда маънавий-ахлоқий тарбия асосий масала ҳисобланади. Инсоннинг ҳаёти ва турмуши, айниқса, ёш авлоднинг камол топишида оиланинг ўрни ва вазифаси бекиёс. Президентимиз Ислам Каримов таъкидлаганидек: «Бола туғилган кунидан бошлаб оила муҳитида яшайди. Оилага хос анъаналар, қадриятлар, урф-одатлар бола зуваласини шакллантиради. Энг муҳими, фарзандлар оилавий ҳаёт мактаби орқали жамият талабларини англайди, ҳис этади»². Халқимиз тарихига назар ташлайдиган бўлсак, энг қимматли анъаналар: ҳалоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарму-ҳаё, меҳр-окибат, меҳнатсеварлик каби барча инсоний фазилатлар, энг аввало, оилада шаклланган. Оила эр-хотин, уларнинг фарзандлари, энг яқин туғишганларидан иборат гуруҳ, бошқача айтганда, хонадони, яъни микромуҳитдир. Миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда оиланинг ўрни бекиёс. Инсоннинг энг соф ва покиза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасавурлари оилада шаклланади. Боланинг характерини, табиати ва дунёкарашини белгилайдиган маънавий-ахлоқий тушунча, мезон ва қарашлар яқинлик ва эзулик, олийжаноблик ва меҳр-окибат, ор-номус ва андиша каби муқаддас фазилатларнинг пойдевори оилада қарор топади. «Шунинг учун ҳам айнан оила муҳитида пайдо бўладиган ота-онага ҳурмат, уларнинг олдидagi умрбод қарздорлик бурчини чуқур англаш ҳар қайси инсонга хос бўлган одамийлик фазилатлари ва оилавий муносабатларнинг негизини, оиланинг маънавий оламини ташкил этади»³. Жумладан тадқиқотчилар оиланинг микромуҳитда муҳим ўрин тутишини ва оилада инсон ватанпарварлик, миллатпар-

¹ История в энциклопедии Дидро и Д.Аламбери. – М.: Наука, 1978. – 63 с.

² Қарағ: Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – Б. 52-55.

³ Ўша манба.

варлик, давлатпарварлик руҳида тарбия топишини алоҳида таъкидлашди¹. Ўзбек оиласи кўп бўғинли микромуҳитлар мажмуи унинг ҳар бир аъзоси ўз мавқеига эга, улар шу оиланинг ички интизомига бўйсуниб яшайди. Шу маънода, оила жамият ичидаги жамият, муҳит ичидаги муҳитдир. Бу муҳитнинг ўз ҳудуди, қонун-қондаси бор. Бунда кўплаб микромуҳит аънагалари, урф-одатлари, маънавий-ахлоқий меъёрлар сайқал топади. Улар ворислик қонуниятига мувофиқ такомиллашиб боради. Оила маъмур асосларга таянган ҳолда кишилиқ тафаккури ва ижтимоий ҳаракатнинг улуг қашфиёти даражасига етган. Инсон учун муқаддас муҳит ҳисобланмиш оила уларнинг табиий, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий ва маънавий-ахлоқий муносабатлари замирида вужудга келади. Оилада муайян микромуҳитдаги соғлом турмуш тарзи ва маънавий-ахлоқий муносабатлар муҳим роль ўйнаб қолмай, унда бошқариш, назорат, йўналтириш, жазолаш каби ахлоқий вазифалар ҳам бажарилади. Барқамол авлодни тарбиялаш ва муқаммалликка етказиш оиладан бошланади. Инсон ўз ҳаётини оиласиз тасаввур қила олмайди ва айнан мана шу оила муҳитида у жамият аъзоси сифатида қамолотга эришади. Оиладаги тарбия муҳити авваламбор оилавий муносабатлар маданиятига боғлиқ бўлади. Хуллас, ёш авлоднинг ахлоқий қамол топишида оила муҳитининг ўрни ва роли бениҳоя катта.

Бизнинг жамиятимиз ўзига хос менталитетга эга бўлганлиги учун унда микромуҳитнинг таъсир кучи бўртиб туради. Жамиятимизнинг микромуҳитида ахлоқийлик тўлиқ сақланган ва бу ҳол бутун жамиятда умумий маънавий-ахлоқий даражани талаб савиясида келтириб чиқаришга таъсир кўрсатади. Ўзбекистонда яшайдиган рус тилида гаплашувчи кенг қатлам аҳоли ҳам микромуҳит таъсирида ўзига хос ахлоқий маданият ҳосил қилган. Мисол учун, рус диаспараси Россиядаги рус аҳолисига нисбатан оила феноменига катъий амал қилади, оилавий тарбияга ва қариндош-уруғлар билан муносабатларга катта эътибор беради. Демак, бизнинг жамиятимизда микромуҳитнинг мезо ва макро муҳитларга таъсир кучини кўриш мумкин. Маълум бўладикки, жамиятимиз маънавий-ахлоқий муҳитининг даражасини белгилашда микромуҳит мезон родини бажаради.

Оила муҳитида шаклланган ижтимоий-ахлоқий меъёрлар жамиятнинг маънавий-ахлоқий кифёсини талаб даражасида шакллантиришга катта таъсир кўрсатади. Бунда этиканинг яхшилиқ ва ёмонликни фарқлаш, виждон, ор-номус (шаън), адолат, эркинлик, ҳақгўйлик, ҳаёт мазмуни, бахт каби категорияларини тўғри тушунириш ва тушуниш масаласи маънавий-ахлоқий муҳитнинг негизи бўлиб хизмат қилади.

Бу ўринда оила муҳитида маънавий ҳамкорликни юзага келтирувчи қуйидаги ахлоқий меъёрлар муҳим ўрин тутишини таъкидлаш лозим:

1. *Яхшилик ва ёмонликни фарқлаш.* Ҳар бир шахсда яхшилик ёки ёмонликни фарқлаш туйғусининг шаклланиши жамиятда мўътадил маънавий ҳамкорлик руҳиятини таркиб топтиришга хизмат қилади. Ҳаётда мутлақ даражадаги яхшилик ёки мутлақ даражадаги ёмонлик йўқ. Бир шахсда ҳам яхшилик, ҳам ёмонлик хусусиятлари бўлиши табиий ҳолат. Маънавий ҳамкорлик шахслар ўртасида маъмур икки дидиятнинг «оралиқ йўли»ни танлаш имконини беради. Бунинг маъноси шуки, шахснинг яхшиликлари қабул қилиниб, ёмонликлари ислоҳ этилади.

¹ Узоқов Х., Ғозиев Э., Орипова Л. Оила ахлоқи ва одоби. – Т.: Фан, 1995. – Б.171-276.

2. *Виждонли бўлиш.* Ҳар бир шахсда виждон туйғуси бўлади. Шахс жамиятда муносабатга киришар экан, виждоний ахлоқ меъёрлари ва қондаларига риоя қилади. Шахснинг виждонлилиги ўзга шахсда собитликни уйғотади, натижада шахслараро маънавий ҳамкорлик меъёрий асосга қурилади.

3. *Ор-номусли бўлиш.* Шахсда уят, ҳаё, ибонинг бўлиши унинг ор-номусли киши сифатида фаолият кўрсатишига асос бўлади. Натижада ўзга шахснинг шаънини сақлаш, унинг ҳаёти, эркинлиги ва ҳуқуқларига дахл қилмаслик таркиб топади. Бу ҳол жамият аъзолари ўртасида маънавий ҳамкорлик учун муҳим асос яратади.

4. *Бахтли яшаш.* Ҳар бир шахсда бахтли яшаш истаги мавжуд. Бу табиий ҳол. Бугунги инсониятнинг ривожланиш жараёни шахснинг яққа ҳолда бахтли яшай олмамлигини кўрсатмоқда. Жамият «робинзонлар»ни эмас, жамоа бўлиб яшовчиларни такозо этмоқда. Бу ҳол жамиятда шахсларнинг бахтли яшашлари учун маънавий ҳамкорлик қилишларини зарур аҳтиёж даражасида кўради.

Зеро, жамиятда шахсларнинг маънавий ҳамкорлиги зарурий ахлоқ ҳодисасидир. Бинобарин, маънавий-ахлоқий ҳамкорлик ижтимоий қелишувчанлик бўлиб, у бир мақсад сари бирлашган кишиларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан уюштириш, уларни ўзаро ёрдам ва умумманфаат кўришга йўналтиришдир. Жумладан, оила бошлиқлари билан болалар муносабати, ўзаро тотувлик, меҳр-окибат, ғамхўрлик, яъни хонадон қарияларига ҳурмат, эътибор тўғри тарбия воситаларининг самарадорлиги, ўз бурчига масъулиятни теран ҳис этиш каби оила маданиятининг нозик қирраларининг қай бирида мутаносиблик бузилса, демак, ўша оилагаги соғлом муҳитга путур етади.

Фикримизча, маънавий-ахлоқий ҳамкорлик категорияси учта тамойилга асосланади:

1. Инсонпарварлик.
2. Тенглик.
3. Ошқоралик.

Маънавий-ахлоқий ҳамкорлик категорияси тамойиллар асосида шахслараро мўътадил муносабатни шакллантиради. Бунда шахснинг фикр қашшоқлигига қарши қуралиш, янгича фикрлаш, миллий маънавий уйғонишни йўлга қўйиш, умумманфаатни рўёбга чиқарувчи мақсад сари ҳаракат қилиш фаолияти таркиб топади.

Татқидлаш лозимки, оилага маънавий-ахлоқий муҳитини таъсис этишда энг мақбул йўлни танлаш лозим бўлади. Чунки оилага миллий анъаналар ўта устувор даражада қабул қилиниб муккасидан кетилса, жамият маънавий-ахлоқий муҳитида маҳдудлик, худбинлик ва мутаассиблик иллатлари пайдо бўлади. Борди-ю, умумбашарий одатлар кескин устуворлик қилса, жамият маънавий-ахлоқий муҳитида миллий қиёфасизлик, ўзликни йўқотиш ва ҳавойи идеалларга содиқлик таркиб топади. Бу муаммони ҳал қилишда бугунги фалсафий фанлар, жумладан, этика олдига муҳим вазифалар турибди.

Биз жамиятимиз бошланғич негизи оила маънавий-ахлоқий муҳитида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг уйғун таркиб топиши тарафдоримиз. Бундай қадриятларнинг энг фойдали ва инсоний кўринишлари яшовчан бўлиб қолиши керак. Шу маънода, жамиятимиз маънавий-ахлоқий муҳитининг асослари ва меъёрларини белгилашда маънавий ва ахлоқий омилларга эътибор қилиш мақсадга мувофиқ.

ЁШ АВЛОДНИ БУЗГУНЧИ ҒОЯЛАР ТАЪСИРИДАН АСРАШДА ОИЛАНИНГ ЎРНИ

А. ЯХШИЕВ – тарих фанлари номзоди

XX асрнинг сўнги ўн йиллиги мамлакатимиз хастида улкан тарихий ўзгаришларни бошлаб берган суронли йиллар сифатида тарих зарваракларидан мустаҳкам ўрин эгаллади. Хусусан, 1991 йил 31 августда халқимизнинг асрий орзу-умидлари ушалиб, Президент Ислам Каримовнинг қахрамонона саъй-ҳаракати ва ташаббуси билан Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги эълон қилинди.

Ўтган қисқа 21 йиллик вақт мобайнида мамлакатимизда асрларга татигулик улкан ўзгаришлар, бунёдкорлик ишлари амалга оширилди. Айниқса, ижтимоий-иқтисодий, маданий ва маънавий-маърифий соҳаларда амалга оширилган ислохотлар салмоғи халқаро миқёсда кенг эътироф этилмоқда. Бир сўз билан айтганда, мустақил Ўзбекистон Республикаси халқаро майдонда танилиб ва тан олиниб, жаҳон ҳамжамиятининг тенг ҳуқуқли ва тўлақонли аъзосига айланди.

Жаҳон ҳамжамиятига юз берган Ўзбекистон халқаро глобаллашув жараёнларидан четда қолиши мумкин эмас эди ва бу жараён табиий давом этмоқда. Ҳозирги илмий-техникавий жиҳатдан ривожланган дунёда ахборот алмашинуви ниҳоятда тезлашиб кетганлиги оддий воқеликка айланиб қолди. Бундан ташқари, илгари чет элларга боришни ҳатто орзу ҳам қила олмаган халқимиз, мустақиллик шарофати билан бугунги кунда хорижий мамлакатларга эмин-эркин бориб келмоқда, кўплаб чет эллик меҳмонлар илмий ҳамкорлик, ишлаб чиқаришда шериклик қилиш, спорт мусобақаларида иштирок этиш, сайёҳлик ва бошқа турли мақсадларда мамлакатимизга ташриф буюрмоқда. Бугунги кунга келиб ўзбеклар ҳам халқаро меҳнат миграцияси жараёнларида фаол иштирок этиб келаётганлиги ҳам ҳеч кимга сир эмас.

Ҳар бир даврнинг ўз муаммолари бўлган ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолаверади, албатта. XXI аср ҳам ўз ютуқлари билан бир қаторда, кўплаб умуминсоний ва минтақавий муаммолардан холи эмас. Локал уруш ўчоқларининг сакланиб қолаётганлиги, миллий ва этник низолар, демократияни олға силжитиш ниқоби остидаги агрессия ва босқинчилик, ядро куралининг тарқалиб кетиш хавфи, янги-янги бедаво касалликлар ва уларга мубтало бўлаётганлар сони ортиб бораётганлиги, ичимлик суви тақчиллиги, углеводород захираларининг кескин камайиб бораётганлиги, кўплаб хал қилиниши деярли иложсиз бўлган экологик муаммоларнинг кун сайин ортиб бораётганлиги, халқаро терроризм ва наркоагрессия хавфи XXI асрга илгариги асрдан мерос бўлиб ўтган иллатларнинг бир қисми, ҳолос.

Юқорида санаб ўтилган муаммолар кўпроқ халқаро характерда бўлиб, улар ошқора ва яққол кўриниб турган хатарлар эканлиги билан бошқаларидан фарқланади. Яна шундай хавф-хатарлар ҳам борки, улар бирданига кўзга ташланмайди, келтириб чиқарадиган портловчи оқибатлари эса дарҳол намоён бўлавермайди, шунингдек, уларни халқаро миқёсдаги умуминсоний хатарлар сирасига ҳамиша ҳам киритиб бўлмайди, чунки улар кўпроқ локал ва минтақавий характерга эга бўлади. Аммо улар келтириб чиқарадиган оқибатлар бугунги глобаллашган дунёда бутун инсониятга даҳл қилиши мумкинлиги нуқтаи назаридан уларни ҳам бемалол халқаро хавф-хатарлар сирасига киритиш мумкин.

Ана шундай кўзга кўринмас хавф-хатарлардан бири бу ғоявий-мафқуравий ҳуружлар, яъни вайронкор ғоялар хавфидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти

Ислом Каримов ўринли таъкидлаганидек, – «Ҳозирги вақтда кўз ўнгимизда дунёнинг геополитик, иқтисодий ва ижтимоий, ахборот-коммуникация манзарасида чуқур ўзгаришлар рўй бераётган, турли мафкуралар тортишуви кескин тус олаётган бир вазиятда, барчамизга аёнки, фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан куралиши ҳар қачонгидан кўра муҳим аҳамият касб этмокда»¹.

Ушбу асарда қўтарилган, ёш авлодни вайронкор ғоялар хуружидан муҳофаза қилиш чораларидан бири бу фарзандларимизни она Ватанга муҳаббат, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига садоқат руҳида тарбиялаш, аввало, уларнинг калби ва онгида мафкуравий иммунитетни кучайтириш масаласидир.

Маълумки, ёш авлодга дастлабки ва энг муҳим тарбия оила муҳитида синдирилади. Халқимизда куш ўз уясида кўрганини қилади деган ҳикматли бир нақл бор. Ушбу нақл кўп миңг йиллик тажриба асосида яратилган халқимиз даҳоси маҳсулларидан бири десак тўғри бўлади.

Башарти, оила бола тарбиясида хал қилувчи аҳамият касб этар экан, ушбу масалани атрофлича ўрганиш ва зарур тавсиялар ишлаб чиқиш фойдадан холи эмас. Аввало, бола оилада соғлом тарбия олиши учун оиланинг ўзида соғлом муҳитнинг мавжудлиги хал қилувчи аҳамиятга эга. Агар оилада ёши катталарнинг ўзлари ёки улардан баъзи бировлари ахлоқсиз, маърифатсиз, беҳаё, беандиша, ичувчи, киморбоз, гиёҳванд бўладиган бўлса, бундай оила муҳитида тарбия топган боланинг баркамол улғайишига, ундан келгусида баркамол авлод вояга етишига умид қилиш қийин, албатта.

Оилада фарзандлар тарбиясида аҳамиятли ва муҳим масалалардан бири бу оила муҳитида болаларни китоб ўқинишига ўргатиш, уларни том маънода китобга ошно қилиш масаласидир. Чунки фарзандлар тарбиясида бадий адабиётнинг роли бекиёс эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Файласуф Цицерон китоби йўқ хонадонни жонсиз танга ўхшатган оди. Унинг фикрича, китобларга машғул бўлиш – ёшликда маънавий озука беради, кексалликда вақтингни чоғ қилади, бахтиёрликни безайди, бахтсизликда бошпана ва овунчок бўлади, уйда қувонтиради, уйдан танқарида эса халақит бермайди. Шундай экан, болаларни вайронкор ва бузғунчи ғоялардан сақлашнинг муҳим воситаларидан бири бу уларни бадий китоб мутолаасига ўргатишдир.

Болалар тарбияси бутунмаслиги, улар оиладан безиб, четдан ўзларига паноҳ изламаслиги ва шу тариқа бузғунчи ғоялар домига тушиб қолмаслиги учун улар билан чин дилдан суҳбатлашни, уларни қизиқтираётган муаммолардан хабардор бўлиб туриш, саволларига асосли ва тўғри жавоб бера олиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Болаларга нисбатан ўта қаттиққўлик, оилада уларни ортиқча тергаш, ҳақоратлаш, жисмоний қийноққа солиш, яшаш ва билим олишлари учун зарур воситалар билан ўз вақтида таъминламаслик, бир сўз билан айтганда, уларнинг кўзёшларини беҳудага окитиш фарзандлар тарбиясида салбий таъсир кўрсатади. Қадимги алломалардан бири Пифагор таъкидлаганидек, болаларимиз вақти келиб қабримиз устида кўз ёш тўкишини истасак, бугун уларнинг кўзёшларини асрашимиз лозим. Ёки файласуф Диоген айтганидек, оталар ва фарзандлар бир-бировларидан илтимос қутиб турмасликлари, аксинча, бир-бировларининг эҳтиёжларини жонқуярлик билан қондирмоқлари ва бунда биринчилик оталарга хос бўлмоғи лозим.

Бугунги глобаллашган дунёда Шарқ дунёсини ташвишга солаётган муаммолардан бири бу худбинлик, факат ўзи учун яшаш, яъни индивидуализм (эгоцен-

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 119-бет.

тризм) муаммосидир. Индивидуализм бутунги Ғарб дунёсида нафақат оддий ҳодиса сифатида баҳоланади, балки тараққиётнинг муҳим омилларида бири, яъни ижобий ҳодиса сифатида рағбатлантирилади ҳам.

Маълумки, биз яшаётган муҳитда азалдан жамоатчилиги анъаналари юксак кадрланган. Ота-она, кавм-қариндошлар, маҳалла куй тақдири ҳеч кимни эътиборсиз қолдирмаган, яъни манфаат ва маслақлар муштараклигига амал қилинган. Буларнинг барчаси жамланиб она-Ватанга муҳаббат руҳини шакллантирган.

Айниқса, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, ота-онани эъзозлаш, уларни раҳимаслик, кексайиб, кучдан қолганларида уларга суяниқ бўлиш халқимизда муқаддас бурч саналиб келган. Умуман, ушбу ахлоқий меъёрлар қадимда Ғарб ва Шарқни ажратиб ўтирмаган дейиш мумкин. Файласуф Суқротнинг қуйидаги ўқитлари буни бемалол тасдиқлаши мумкин: ўз ота-онанга нисбатан ҳурматсиз эканини одамлар пайқаб қолиб, ёлпасига сендан ҳазар қилишларидан ва шу туфайли бутунлай дўстсиз қолишдан эҳтиёт бўл. Чунки одамлар сенинг ўз ота-онангнинг қадрига етмаётганини кўраётган экан, ҳеч кимда сенга яхшилик қилиб, эвазига ташаққур эшитишга ишонч қолмайди. Исоқрат эса фарзандларинг сенга қандай муносабатда бўлишини хоҳласанг, ота-онанга ҳам шундай муомала қил, дея ўқит беради.

Умуман, тарбия масаласи азалдан инсониятни бефарқ қолдирмаганлигига кўплаб далиллар келтириш мумкин. Масалан, Платоннинг фикрича, тарбия ва ўқит инсон ҳаётининг аввалидан бошланади ва умрининг охирига қадар давом этади эки ҳеч ким тасодифан яхши одам бўлиб қолмайди.

Оилада бола улғаяр экан, унинг дунё ва инсон ҳақидаги тасаввур ва кизиқишлари ҳам орта боради. Уларда сила, боғча, мактабдаги ўзаро мулоқотлар орқали дастлабки диний тасаввурлар ҳам шакллана бошлайди. Бизнинг болалигимиз кечган давр даҳрий тузум шароитига тўғри келган бўлиб, бу борада оила ва таълим муассасаларида бериладиган тарбия ўртасида мурғак бола қалбини жароҳатловчи зиддиятлар мавжуд эди. Масалан, сира эсимдан чиқмайди, раҳматлик бобом мадраса кўрган донла бўлиб, бизга ёшлиқдан имон-этикод ҳақида тушунча беришга ҳаракат қиларди. 1-синфга ўқишга борган болаларнинг ўқитувчига берадиган дастлабки саволларидан бири эса худонинг бор-йўқлиги ҳақидаги савол эди. Хукмрон мафкура тарғиботчиси бўлган ўқитувчи эса худонинг борлигини инкор қилишга мажбур эди. Шу тариқа кимга ишонини билмаган ўқувчилар руҳан қийналиб, бир сўз билан айтганда, аросатга тушиб қоларди.

Бутунги ҳур жамиятда барчага этикод эркинлиги берилган. У эки бу динга этикод қилиш ёки этикод қилмаслик масаласи ҳар кимнинг ўз ихтиёрида. Шундай экан, ақидапарастлик, фундаментализм, диний экстремизм, ёхуд миссионерлик гоёлари таъсирга тушиб қолмасликлари учун болаларда ушбу масалаларга кизиқиш уйғонганда, уларга ота-боболаримиз амал қилиб келган соф этикод ҳақида тўғри маълумот бериб, уларни қатарли оқимларга аралашиб кетишдан асрашда онланинг, айниқса, ота-онанинг хизмати қатта бўлмоғи лозим. Шунини унутмаслик керакки, фарзандларда ушбу масалаларга кизиқиш уйғонар экан, улар агар ўзларини кизиқтирган саволларга уйда, боғча ёки мактабда қониқарли жавоб топа олмаса, унинг жавобини ташқаридан излашга ҳеч ким қаролат бера олмайди. Бузғунчи гоё намоёндалари эса айнан шундай руҳдаги болаларга туюқ қўйиш тажрибадан маълум.

Ҳозирги кунда компьютер ва интернет хизматида фойдаланиш оддий ҳодисага айланиб қолди. Нафақат компьютер хоналари, интернет кафелари, балки уяли телефонлар орқали ҳам бемалол интернет тизимига уланиш мумкин. Интер-

нет тизмининг ахборот олишдаги афзалликлари бекиёс эканлигини инкор қилиб бўлмайди, албатта. Аммо шу билан бирга ёш авлоднинг мафқурасини издан чиқаришга қаратилган вайронкор ғоялар ҳам айнан интернет тармоқлари орқали тарқатилмоқда. Шундай экан, ота-оналар ўз фарзандларининг қайси сайтлар хизматларидан фойдаланаётганлигига эътиборсиз бўлмашликлари лозим.

Компьютер ўйинлари ҳам, агар меъёридан ошиб кетадиган бўлса, фарзандлар тарбияси ва саломатлигига жуда катта зиён етказди. Аввало, компьютер ўйинларига муқкасидан кетган бола муттасил ўйинга машғул бўлиши оқибатида кам ҳаракат бўлиб қолади ва бу унинг жисмоний ривожланиши ва соғлигига салбий таъсир кўрсатади. Қолаверса, бу лудоманияга олиб келади ва бола виртуал ҳаёт билан реал ҳаётнинг фарқига боролмай қолади. Мутахассислар ушбу ҳолатни руҳий касалликнинг бир тури сифатида эътироф этишмоқда. Шундай экан, фарзандларни узок муддат компьютер ўйинларига берилиб кетишдан тийиб туриш, уларга бунинг зарарли оқибатларини тушунтириб бориш ҳам оиладаги ёши катталарнинг бурчи соҳибланиди.

Бундан ташқари, телевизор орқали ҳам кўплаб ахборот ва маълумотлар тарқатилади. Ҳозирги кунда параболик антенна ёки кабел тармоғига уланмаган хонадон камдан-кам топилади. Мазкур узатиш тармоқлари орқали эса фойдали маълумотлар, одоб-ахлоққа йўғирилган кўрсатувлар билан бирга, кўплаб ғайриахлоқий, бузғунчи, зўравонлик ва фаҳшни тарғиб қилувчи кино ва кўрсатувлар ҳам намойиш этилиши ҳеч кимга сир эмас. Бу ўл-ўзидан ёшлар онги ва шуурига салбий таъсир кўрсатиши, уларнинг маънавиятини издан чиқариб, бузғунчи ғоя ва эътиқодларга эргашишларига олиб келиши, улар қалбида зўравонлик ва фаҳшга мойиллик хисларини уйғотиши изох талаб қилмаса керак. Гарчи, айтиш ножоиз бўлса-да, бир олийгоҳ домласининг фаҳшга йўғирилган фильмларни ўзининг 9 яшар ўгли билан бирга томоша қилиши, мазкур лавҳаларни кўрган ўсмир болада ҳирсий уйғониш содир бўлишини гурур билан айтиб бергани сира эсимдан чиқмайди. Буни изохлашга ҳоҷат бўлмаса керак. Шунинг учун ҳам тарбиячининг ўзи тарбияланган бўлмоғи лозим деган гап бежиз айтилмаган. Оилада ота-она ва ёши катталар болаларни бундай бемаъни кўрсатувларни томоша қилишдан сақлашлари лозим.

Ҳозирги кунда жамият маънавиятига раҳна солиши мумкин бўлган иллатлардан яна бири бу бойликка ружу қўйиш ва пул ҳамма нарсадан устун деган ғояга сажда қилиш ақидасидир. Донишмандлардан бири Саллустий Крисп ўринли таъкидлаганидек, қаердаки бойлик улуғланса, у ерда барча ҳалол ва пок нарсалар: вафо-салокат, андиша, уятдан ҳазар қилинади. Жамиятнинг иктисодий табақалашуви, унда бойлар, ўртаҳоқлар ҳамда маълум маънода қашшоқларнинг мавжуд бўлиши бу бозор иктисодиётининг қонунияти дейиш мумкин. Албатта, бизда давлат томонидан аниқ йўналтирилган кучли ижтимоий сиёсат олиб борилмоқда. Аммо шунга қарамастан, айниқса, бадавлат оилалар ўз фарзандларининг манманлик ва менсимаслик иллатига берилиб кетмасликлари, бойликка муқкасидан кетиб, ахлоқ-андишани унутиб қўймасликлари, саҳий ва серҳиммат бўлишлари йўлида кўп меҳнат қилишлари керак бўлади. Фақат фарзандлари шундай оилаларда тарбия топган жамиятдагина тотувлик ва ўзаро ҳамжихатлик ҳукм суради.

Юқорида санаб ўтилган ҳолатлар бир қарашда арзимас нарсалар бўлиб туолиши мумкин. Аммо оилада ана шу унча кўп меҳнат ва билим талаб қилмайдиган нарсаларга ота-оналар ва ёши катталар эътиборсиз бўлишмаса, ёш авлоднинг бузғунчи ғоялардан асраш ишига салмоқли ҳисса қўшган бўладилар.

СВОБОДА И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ, КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЛИЧНОСТИ И СЕМЬИ

К. ТУЛЕНОВА – д. филос. н., ТГПУ,
Э. РАСУЛЕВ – к. филос. н., ТФИ.

«Где царит закон, там есть и свобода»

Амир Темур

1. Проблема свободы – это проблема каждой исторической эпохи. Она возникла на самых ранних этапах становления человечества, но и сегодня это самая актуальная проблема современности.

Свобода есть альфа (исходный пункт) и омега (конечная цель) в жизни человека. Свобода является первой целью, к которой мы стремимся с самого начала своей жизни, и вместе с тем она конечная цель жизни. Жизнь любого человека направлена на освобождение от подчинения естественной среде. На протяжении всей своей истории, человечество идет все более глубокому пониманию понятия свободы. С этой точки зрения, положение известного философа Гегеля о мировой истории как истории прогресса сознания свободы имеет глубокий смысл. Историю общества в целом можно назвать историей развития человеческой свободы.

Каждый человек в понятие свободы вкладывает свой собственный смысл, в котором, как правило, главным является идея о личной свободе. Такой подход о свободе приемлем в рамках обыденного сознания, но он никак не может претендовать на какую-то научность. Так сложилось, что свобода возникает в процессе совместной деятельности людей. В современном обществе принято различать свободу экономическую, духовную и политическую.

В реальной жизни свобода начинается с возможностей личности. Так, первобытный человек, чтобы удовлетворить свои потребности, сохранить и воспроизводить свою жизнь, все время должен был «бороться» с природой, такова судьба и современного человека. Но он «борется» с ней уже с меньшей затратой сил и большими возможностями, хотя кроме свободы для... формируется и свобода от..., то есть формируется как позитивная, так и негативная свобода. И сегодня любое правовое государство накладывает ограничения на своих граждан в соответствии с существующим законодательством. Одним из примеров таких ограничений сегодня является международное гуманитарное право.

Ограничения на свободу накладывает и ответственность личности перед другими личностями и обществом в целом. Зависимость между свободой и ответственностью личности находится в прямой пропорциональности, чем больше свободы дает человеку общество, тем больше и его ответственность за пользование этими свободами. Примерами таких ограничений являются национальные и международные правовые нормы.

Человек, стремясь к свободе, стремится к счастью. Желания людей крайне разнообразны и все же конечная цель всех людей – добиться счастья. Человек ощущает счастье в свободе, а свободу в счастье. Каждый человек по своему понимает счастье, но в сущности можно сказать, что главной составляющей счастья для многих людей является мирное небо над головой. Пока человек не имеет гарантий своей безопасности он несчастен, он ощущает в этом какую-то несвободу.

В личной жизни мы иногда чувствуем себя свободными, а иногда несвободными. Так как свобода без безопасности становится очень часто бесполезной вещью.

Проблема свободы, в настоящее время – это проблема, связанная с общественной безопасностью. Большая часть наших проблем порождена не естественной средой, а социальной. Человек до сих пор не одержал победы как не над природой, так и не над собственной социальной природой.

2. Наиболее распространенное понимание свободы связано с возможностью выбора: если у индивида есть возможность выбирать, то он свободен. Возможность выбирать те или иные средства, ставить различные цели, выбирать условия деятельности делают деятельность индивида все более свободной.

Когда говорят о том, что свобода личности связана со свободой общества, что последняя служит основной личной свободой, то это верно в том смысле, что именно общество дает индивиду тот набор возможностей, из которого он может выбирать. Но как не ценна свобода выбора, она лишь первая ступень свободы. Такая свобода по своей сути всегда ограничена: мы всегда выбираем из рамок существующего набора возможностей.

Вторая, высшая ступень свободы – это свобода, возможность не только выбирать из того, что предлагает нам общество и природа, а творить новые возможности. Если максимальная свобода выбора – это выбор средств, целей и условий деятельности, то свобода творчества означает возможность создавать новые средства, ставить новые цели, творить условия в соответствии только со своими собственными желаниями и вкусами.

Деятельность, свободная в этом смысле, не знает никаких ограничений и во всех своих элементах определяется лишь волей действующего индивида. Такая деятельность ограничивается только особенностями действующего индивида и выполняет только одну функцию – служит средством его самовыражения.

3. В Узбекистане идет не просто построение правового государства, но и одновременно формирование гражданского общества, где и первое и второе дают еще большее понимание свободы. Идея справедливости и законности охватывает все большие области общественной жизни, в том числе и социальной. Президент Ислам Каримов отмечает, что идею справедливости сегодня, когда происходит объективный процесс социальной дифференциации в доходах и уровне жизни населения, можно свести к очень лаконичной формуле: государство не должно допустить резкого раскола общества на чрезмерно богатых и чрезмерно бедных.

Для достижения этого, необходимо создание и развитие такого правового механизма, который обеспечивал бы равные начальные возможности для всех людей, чтобы они могли раскрыть и реализовать свои способности, удовлетворить свои потребности. А дальнейшее положение человека в обществе должно определяться его желанием и умением честно и добросовестно трудиться, что даст ему возможность содержать свою семью, равные права в получении образования, медицинского обслуживания, в защите своей чести, достоинства, в защите своих близких.

Социальная политика Республики, механизмы ее реализации направлены не только на создание условий для повышения трудовой активности и предприимчивости людей, но и формированию политической активности и правовой грамотности. В своем выступлении от 12 ноября 2010 года перед Олий Мажлисом Республики Узбекистан Президент И.Каримов особо отметил вопросы правового совершенствования по дальнейшей демократизации государственной власти,

реформированию судебно-правовой системы, обеспечению свободы слова и информации, формированию и развитию институтов гражданского общества.

4. Права и свободы человека являются высшей ценностью независимого Узбекистана. Одной из таких ценностей является семья. 2012 год в Узбекистане был объявлен Годом семьи.

Семья одна из важнейших составляющих социальной структуры общества. Она представляет собой исторически сложившуюся ячейку, клеточку жизни цивилизованного общества. Как определенная форма организации общественной и личной жизни, семья обнаружила огромную историческую устойчивость. Семья исторически изменяющаяся явление. Развитие семьи определяется как естественными, так и социальными факторами. Семья – один из социальных институтов, который «производит человека», а также та микросреда, которая способствует сохранению и развитию физических и нравственных сил человека, духовного комфорта, оказывая тем самым влияние на социальную активность человека. Семья – надежный оплот «...в деле дальнейшего развития духовных основ нашей жизни, сохранения наших исконных ценностей, широкого утверждения в обществе атмосферы высокой нравственности, противостояния все более усиливающимся и абсолютно чуждым нашему национальному менталитету различным вредным влияниям».¹

Определяющей особенностью социально-демографического положения Узбекистана является сильный институт семьи как основы общества. В Узбекистане семья была и остается одной из важнейших жизненных ценностей, соответствующей многовековым традициям и менталитету нации.

В Конституции Республики Узбекистан особое значение придается семье, о чем свидетельствует и наличие в ней специальной главы о семье. В статье 63 Конституции записано: «Семья является основной ячейкой общества и имеет право на защиту общества и государства»

Социальная политика – одна из главных составляющих внутренней политики Узбекистана. Она направлена на управление социальным развитием общества, на обеспечение удовлетворения материальных и культурных потребностей человека. Важнейшей ее задачей является достижение определенного уровня равновесия и стабильности в общественной жизни. Она призвана разрешать противоречия между текущими и перспективными интересами общества, между несовпадающими и расходящимися интересами личности и общества и здесь огромна роль семьи.

5. Новые тенденции в социально-экономическом развитии страны как появление многообразных форм собственности, процессы приватизации, появление новых форм трудовой деятельности и, в целом, формирование рыночных отношений требует по-новому анализировать социальную ответственность личности и общества друг перед другом.

Проблема свободы, в настоящее время, обусловлено с национальной независимостью. Свобода в наши дни есть не только индивидуальное требование, но, в первую очередь, национальное требование.

Действительно свободен ли тот, кто интересуется не столько тем, как жить лучше, сколько тем, как выжить? Нищета и свобода редко мирно уживаются в

¹ Каримов И. Наш путь – углубление демократических реформ и последовательное продолжение модернизации страны. Т. 2011. С.44-45.

жизни конкретного человека. Тем более, если рядом живут вроде бы такие же, но гораздо более обеспеченные. Поэтому еще одним важным условием проявления свободы, является ответственность личности и общества по формированию обеспеченной жизни, здоровой и прочной семьи.

За 20 лет независимости ВВП Узбекистана вырос в 3,5 раза, на душу населения в 2,5 раза, средняя продолжительность жизни увеличилась с 67 лет до 73 лет, идет реализация таких программ как «Здоровая мать – здоровый ребенок», «Год гармонично развитого поколения» и т.д.

Новые тенденции в социально-экономическом развитии страны (появление многообразных форм собственности, процессы приватизации, появление новых форм трудовой деятельности и, в целом, формирование рыночных отношений) требует по-новому анализировать социальную структуру общества. Тем более жизнь показала, что многие трактовки прошлого, в том числе проблемы развития социальной структуры общества, социальной политики устарели, пришли в противоположность с сегодняшними реалиями жизни.

Формирование рыночных отношений объективно углубляют общественное разделение труда, а вместе с тем ведут к усилению процессов социального расслоения населения по существующим и вновь образуемым социальным группам и слоям.

С появлением и развитием формы частной собственности формируется класс собственников и предпринимателей, объединяющих бизнесменов, коммерсантов, частных, кооператоров и т.д. В стране растет число предпринимателей-собственников, которые своим трудом удовлетворяют как свои запросы, так и общие людские.

Сильная социальная политика, проводимая сегодня – это шаг к построению общества, где главной ценностью будет приоритет прав и свобод личности.

ОИЛА МУХИТИДА СОДИР ЭТИЛАЁТГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ САБАБЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МАСАЛАЛАРИ

М.А. МУСАЕВ – Бош прокуратуранинг Олий ўқув курслари катта ўқитувчиси, юридик фанлар номзоди

Ҳар бир инсон ўзининг хатти-харакатлари, юриш-туриши тўғрисида ўзи ва унинг фикрини ҳурмат қилувчи, кадрловчи одамлар томонидан ижобий баҳоланишини хошлайди. Агар бундай ҳолат оилада бўлмаса, бепарволик пайдо бўлади, ақлий фаолликка бўлган интилиш йўқолади, ҳаёт мақсадсиз бўлиб қолади, оила мухитида эса жиноят содир этишга мойиллик пайдо бўлади.

Аксарият жиноятлар шу жумладан, ўғрилик, қасддан одам ўлдириш, ўзини-ўзи ўлдириш ҳодисалари айнан юқориди қайд қилинган ҳолатлар туфайли содир этилади.

Оиладаги ўзини ўзи ўлдиришни олдини олувчи чоралардан энг муҳими, бу жамоалардаги тарбиявий ишлар. Бундай жамоаларда ўтказиладиган маданий ва санитар-гигиена тадбирларининг режаларига албатта қуйидаги мавзуларга бағишланган маъруза, суҳбат, савол-жавоб кечалари киритилади:

Инсон учун энг қимматли нарса – ҳаёт; ҳақиқий ва фараз қилинадиган касалликлар; жисмоний тарбия; спиртли ичимликлар ва гийҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилиш оғир оқибатга олиб келиши; ишонтириш ва ўз-ўзини ишонтириш ҳақида ва бошқа тадбирлар.

Сухбатларни ўтказишдан асосий мақсад, инсоннинг маънавий ва жисмоний маданиятини ошириш, унда ўз кучига ишониш ва курашиш хусусиятларини ривожлантириш, низоларни бартараф қилишнинг иложини топиш ва турли мураккаб руҳий вазиятларда ўзидаги салбий ҳис-туйғуларини енгитиш, инсонпарварлик туйғуларини, юксак маънавий идеалларни ривожлантиришдир.

Бу каби услубларни факат, лицей, коллеж, олий ўқув юр்தларида эмас, балки корхона, ташкилот ва муассасалардаги жамоалар ва турли ижтимоий ташкилотлар ҳам қўллашлари мумкин.

Тарбиявий ишларни ташкиллаштиришда эса асосан одамови, бошқалардан маънавий озуқа олишда қийналадиган одамларга эътибор қаратиш керак.

Матмурий ва бошқа кўринишдаги жазолар берилаетганида эса бундай одамлар атрофида руҳий яққаланиш ҳосил қилиб бўлмаиди, акс ҳолда инсоннинг асабий зўриқиши кучаяди. Албатта барча инсонлар учун ўзини жиловлаш хусусияти жуда муҳимдир. Бу хусусият илмий-техник инқилоб асрида турли зўриқишлар ортиб, одамларнинг асабий кучланишларини бартараф қилишда катта аҳамият касб этади. Шахснинг ўғрилиқ, безорилиқ, қасддан одам ўлдиришга ёки ўзини ўзи ўлдиришга мойилликлари кўпинча оилада шаклланади, шунинг учун энг муҳими жойларда оиладаги муҳитта кўпроқ эътибор бериш лозим, чунки оилага таъсир кўрсатиш йўли билан нафақат юқорида кўрсатилган жиноятларни, балки бошқа барча жинсий қилмишларнинг ҳам олдини олиш мумкин. Бунинг учун жойларда ички ишлар ходимлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўйидаги чора-тадбирларни амалга оширишлари лозим:

- оила аъзоларига салбий таъсирларга барҳам бериш учун шарт-шароит яратиш;
- оилада вужудга келган муайян низоларни ҳал қилиш;
- оиланинг ижобий имкониятларидан кенг фойдаланиш;
- оила институтидаги қарама-қаршиликларга чек қўйиш.

Бу чора-тадбирлар эса ўз навбатида оилада содир этилиши мумкин бўлган жиноятларни умумий даражасини пасайишига имконият яратади.

Оилада содир этилиши мумкин бўлган жиноятларни олдини олиш чораларини бир неча гуруҳларга ажратиш мумкин:

- а) оиладаги криминоген таъсир ўчоқларини аниқлаш чоралари;

Бу гуруҳга бекарор, илгари судланганлар ҳамда ҳуқуқбузарлар яшайдиган оилалардаги салбий таъсир манбаларини, жанжал чиққан оилаларни, болаларнинг назоратсизлик ҳолатларини аниқлаш чоралари кирради.

б) бекарор оилаларни ҳисобга олиш ва уларни сурункали назорат қилишни таъминловчи чоралар;

Бундай оилалар ҳақидаги ахборотлар ягона органга тўпланиши, йиғилган маълумотлар эса ердан кўрсатиш учун тегишли органларга юборилиши, зарур чоралар кўрилиши устидан назорат олиб борилиши лозим.

- в) оилани қўллаб-қувватлаш чоралари.

Оилавий ҳаётни рағбатлантириш, оилаларга моддий ва турар жой муаммоларини ечишда кўмаклашиш, оилали шахсларни иш билан таъминлаш масалаларини ҳал қилиш лозим. Бу мақсадга эришиш учун соғлом оила турмуш тарзини тарғиб қилиш, болали ва муҳтож оилаларга ўз вақтида нафақалар тайинлаш масаласини ҳал қилиб бориш.

г) жойлардаги ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат тузилмалари ва фуқароларнинг ўзлари билан ҳамкорликда шахсларнинг, айниқса ёшларнинг жиноят содир этилишининг асосий сабаби бўлган ҳаётдаги, айниқса ижтимоий-иқтисодий, оила-турмуш соҳасидаги муаммоларни ҳал этиш лозим.

Хозирги кундаги энг мухим вазифалардан бири бу жиноятчилик устидан ижтимоий-ҳуқуқий назоратни амалга оширишда нодавлат нотижорат ташкилотлари, жамоат бирлашмалари, шунингдек, аҳолининг барча қатламларини бевосита иштирок этилишини таъминлашдир.

Амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, республикамиз ҳудудида вояга етмаганлар орасида ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўлдиришга суиқасд қилиш ҳолатлари учраб турибди. Бундай ҳолатларни бартараф этиш, жиноятни содир этишнинг ўз вақтида олдини олиш ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг долзарб масалаларидан бири бўлиб қолмоқда.

Вояга етмаган ўспиринлар ўзларини англашлари даврида, тенгқурлари орасида ўз ўринларини топишлари, улар руҳиятининг ўзига хос хусусиятлари яққол сезилади. Бу даврда улар катталар томонидан ўз шахсларини ва мустақилликларини тан олиншини истайдилар ва башарти, буни акси бўлса, каттик изтироб чекадилар (аксарият ҳолларда асоссиз равишда). Лекин улар бундай ҳолатларсиз руҳан ривожлана олмайдилар, бу уларнинг эҳтиёжи.

Шу билан бирга, ўспиринлар жисмоний жиҳатдан жуда тез улғаяди, шу сабабли уларда барча руҳий жараёнлар жуда таъсирчан ўтади: сезиши, қабул қилиши, ҳис-туйғулари, хотираси ва эътибори, лекин мулоҳаза қилиши ва иродаси старли даражада ривожланмаган бўлади. Асабий жунбушга келиш тормозланишдан устун туради. Жисмоний, маънавий ва моддий эҳтиёжлари тез ўсади, бунинг натижасида уларнинг хоҳиш-истаклари керагидан ортқ бўлади.

Шу билан бирга, ўз интилишларига етишиш имкониятлари анча чекланган бўлади, буларнинг барчаси, ўз навбатида ўспиринлар ва ота-оналар, ўқитувчи, тарбиячилар орасида келишимовчиликларни юзага келтиради. Агар ўспирин «керак» деган тушунчани идрок этишга тайёр бўлмаса, у ҳолда ўзбошимчилик қилиб, катталарнинг талабларига қарши қурашади ва ўзининг ҳали стук бўлмаган истақларига интилади.

«Истайман» ва «бажаришим керак» деган тушунчалар ўртасидаги келишимовчиликлар сабабли мактабда, лицей ва коллежларда анча нохуш низолар келиб чиқади. Айнан шу масалаларда ўзини ўзи ўлдириш сабабларини ва ўз жонига қасд қилишга мажбур этилиши аломатларини излаш керак бўлади.

Ўспириннинг вояга етмаганлиги ва тажрибасизлиги, ўзининг ён-атрофдагилар томонидан қўллаб-қувватланишни кидиришга мажбур этади.

Ҳаётда уни тушунадиган ва унинг истак-хоҳишларини амалга оширишда ёрдам берувчи дўст керак бўлади. Агар у дўстни ўзининг яқин қариндошлари ва педагоглар орасидан топа олмаса, албатта бегоналардан шундай дўст орттириши аниқ, у бусиз ривожлана олмайди.

Албатта топилган дўст унинг деярли устозига айланиб қолади ва ўспириннинг фикрлашига, ҳис-туйғуларига ва интилишларига жуда каттик таъсир этади. Айнан шу каби дўстга у қарам бўлиб қолади. Чунки бу одамнинг юриш-туриши, унинг ўспиринга бўлган муносабати ўспириннинг истак ва хоҳишларининг амалга оширишга боғлиқ бўлиб қолади.

Вояга етмаганларни ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш жиноятларининг олдини олиш учун куйидаги профилактик чораларни амалга ошириш лозим:

– вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини химоя қилиш, уларнинг назоратсиз, қаровсиз қолиши ҳамда улар ўртасида содир этилаётган ҳуқуқбузарлик ва жиноятларнинг келиб чиқиши сабаблари, шарт-шароитларини аниқлаш ва бартараф этиш;

– вояга сзмаган ёшларнинг ҳукукий онги, тафаккури ва маънавиятини шакллантириш, юксалтириш, дунёкарашини кенгайтириш ҳамда ҳукукий саводхонлигини ошириш мақсадида маънавият ва маърифат ишларини жонлаштириш;

– жазони ижро этиш жойларидан озод бўлиб келган ёки махсус ўқув-тарбия муассасаларидан кайтган вояга сзмаганларни турар-жой ва иш билан таъминлашда ёрдам бериш, шунингдек, вояга сзмаганларни ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича қонунда кўзда тутилган бошқа вазифаларни амалга ошириш;

– Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги, Республика Маънавият ва маърифат қангаши, Ўзбекистон хотин-қизлар қўмитаси, Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Соғлом авлод учун. «Қамолот» жамғармалари, фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органлари, Ички ишлар идоралари томонидан ёшлар ва ўсмирларни тарбиялаш, ўқитиш ишлари устидан назоратни кучайтириш, яшап жойларида нотинч оилаларни, тарбияси оғир бўлган ёшларни аниқлаш, улар билан тарбиявий ишлар олиб бориш, вояга сзмаганларни ўқишдан ташқари вақтларда дам олиш ва иш билан таъминлаш масалаларини доимий назоратга олиш;

– Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Ички ишлар вазирлиги идоралари руҳий касалга чалинган, гиёҳвандлик ва ичкиликбозликка ружу қўйган вояга сзмаганларни аниқлаш, тўлиқ ҳисобини юритиш ҳамда уларни даволаш ишларини қатъий йўлга қўйиш чора-тадбирларини кўришлари лозим.

Шунингдек, ҳукуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан ҳаётдан маҳрум қилувчи қуроллардан фойдаланишни чеклайдиган тақдирномалар ҳам киритилиши лозим.

Булар қуйидагилар: ўқотар қуролларни қонунвий равишда сақлаш ва сотиш, тиббий муассасаларда таркибида психотроп ёки шахсни ақл-идрокига таъсир этувчи бошқа моддалари бор дори-дармонларни қонуний равишда сотилиши, ишлаб чиқаришдаги захарли моддаларни сақлаш ва сарфланишда жиний бепарволик, руҳий жиҳатдан ночор бўлган одамларнинг қуролдан фойдаланиши устидан назоратнинг йўқлиги, спиртли ичимликларни истеъмол қилишни чеклаш, сурункали спиртли ичимлик истеъмол қилувчи шахсларни даволашни йўлга қўйиш, вояга сзмаган шахсларга спиртли ва тамаки маҳсулотларини сотишни тақиқлаш, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларини истеъмол қиладиган шахсларни аниқлаш ва уларни ўз вақтида даволаш муассасаларига юбориш ва қайд этилган ҳолатлар бўйича узлуксиз равишда оммавий ахборот воситаларида чиқишларни ташкил этиш масалаларини ҳал этиш ва ҳоказолар.

Мамлақатимизда ижтимоий ҳаётимизнинг турли жабҳалари – иқтисодий, сиёсий, маънавий соҳаларда у ёки бу муаммолар билан шугулланувчи илмий марказлар фаолият юритмоқда.

Аmmo, айтиш жонқки, уларнинг ҳеч бири оила муҳиtidaги зиддиятлар, келишмовчиликлар ёки жиноят содир этилиш процессида ёшлар муаммолари билан шугулланмайди.

Шу муносабат билан республикамизда жиноят содир этиш билан боғлиқ ҳамда турли жабҳаларда ёшлар муаммолари билан бевосита шугулланувчи илмий-маслаҳат марказларини ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Бу марказлар жиноят йўлига адашиб кириб қолган ёшларнинг муаммоларини ўрганиш билан шугулланса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

ЮНИСЕФ халқаро ташкилотининг маълумотларига кўра, дунёнинг 40 дан

ортик мамлакатларида Болалар ҳукуки бўйича вакил (ювснал омбудсман) институти самарали фаолият кўрсатиб келмоқда. Шу сабабли, Ўзбекистон Республикасининг конун чиқарувчи ҳокимияти тизимида мазкур институтнинг жорий қилиниши болалар ҳаёти муҳофазаси, болалар ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари тўғрисидаги конун ҳужжатларига риоя этилиши устидан парламент назорати самарадорлигини янада оширишга хизмат қилган бўларди.

ЎТМИШДА МАҲАЛЛАДА ЭРКАКЛАРНИНГ АНЪАНАВИЙ ЙИГИНЛАРИ

*В. ИШҚУВАТОВ – Низомий номли ТДПУ «Маънавий-ахлоқий тарбия ишлари бўйича» проректор ва/б
Ф. ТОЛИПОВ – ТДЮИ катта ўқитувчиси*

Маълумки Шарқ халқларига хос жамоавий уюшқоқлик, ўзаро ёрдам, бирдамлик туйғулари ўзининг қадимги тарихига эга. Бунда халқ орасида азалдан ўтказиб келинган анъанавий халқ йиғинлари муҳим аҳамият касб этган. Ўрта Осиёнинг йирик шаҳарлари оилавий тантаналар, йиғинлар, маросимлар анъанавий тарзда ўтказиб келинган ҳудудлардан ҳисобланади. Бундай маросимлар эркаklar орасида кенг тарқалган бўлиб, шу минтақага хос йиғин ва маросимлар алоҳида аҳамият касб этган. Бундай тадбирлар халқ орасида «гаштак», «тўқма», «зиёфат» номлари билан учрайди. Тошкент шаҳрида эса ушбу эркаklar йиғинлари «гап» номи билан аталади. Мазкур оммавий йиғин нафакат байрам сайиллари ёки маросимлар олдидан, балки оилавий ва жамоавий маросим сифатида мавсумий тарзда ёки йил фаслларида катъий назар бирдек, жўра-ўртоқлар ўртасида навбат билан ўтказиб келинган.

Маросим ва йиғинлар ўз мазмунига кўра ижтимоий аҳамият касб этиб, уларда маҳалла, оила умуман жамият ҳаётига оид кўпгина масалалар муҳокама этилган. Жўра-ўртоқлар ўртасидаги шахсий масалалар, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларига оид муаммолар ўз счимини топган. Ўтмишда бундай маросимлар Тошкент, Фарғона, Кўкон, Термиз, Бухоро каби шаҳарларда чойхоналар, маҳалла гузарларида ёки оилаларда навбат билан ўтказиб келинган. Шу боис улар ўзига хос тарбия тадбирлари ҳисобланган.

Одатда эркаklar орасида ўтказиб келинган анъанавий «гап» лар ўтказиладиган жойлар шаҳардаги маҳалла гузарлари ва чойхоналар бўлган. Тадқиқотчиларнинг қайд этишларича бундай йиғинларга одатда 20-30 киши аъзо бўлганлар. Улар ўзаро йиғилишиб, зиёфат мобайнида чакчаклашиб хурсандчиликлар қилганлар, ўзаро суҳбатлашиб янгиликлардан хабардор бўлишган, китоблар мутуала қилишиб, баҳс-мунозаралар ҳам ўтказилган¹.

Тадқиқотчиларнинг қайд этишича, ўтмишда Ўрта Осиёнинг барча халқларида патриархал кўринишдаги эркаklar уйлари (меҳмонхона-оловхона), гапхона, гап-гаштак, жўра (дўст-биродарлар жамоаси), кўна ўтиришлари, тўқма, жоро база муҳим жамоавий йиғинлар бўлиб, бундай тадбирларда жўра-

¹ Тошкент маҳаллалари: анъаналар ва замонавийлик. / Масъул муҳррир. т.ф.д. З.Х.Ориф-хонова. -Т.: 2002. 64-65-бетлар.

ўртоклардан ташқари айрим ҳолларда кўни-кўшни, маҳалланинг фаол аъзолари ҳам иштирок этганлар.

Бундай ўтиришлар айниқса йилнинг куз, баҳор, киш фаслида мавсумий ўтказиб турилган. Айрим ҳолларда бундай маросимлар шаҳардаги маҳалла гузариди жойлашган меҳмонхоналарда ҳам ўтказилган. Меҳмонхонани ўзига тўқ кишилар саховат учун еки ҳар бир маҳалла хашар йўли билан қуришган. Меҳмонхонаси бўлмаган маҳаллаларда гаштаклар навбат билан хонадонларда ўтказилган¹. Маҳалла гузариди жойлашган меҳмонхоналар жамоа аъзолари маросимлар ўтказадиган, меҳмонлар дам оладиган, эркаклар гап-гаштак ва бошқа жамоа йиғинлари ўтказадиган жой ҳисобланган.

Одатда шаҳардаги маҳаллаларда гузарлар, меҳмонхоналар еки шахсий хонадонлардаги гап, халфана ва ўтиришлар куз, киш, баҳорда давом этган. Улфатлар гаштак еки навбат билан бериладиган зиёфатлар баҳонасида болаларини олиб меҳмонхонага чиққанлар. Турли суҳбатлар қилинган, эртак, топишмоқлардан сўнг болалар ўртасида навоийхонлик, бедилхонлик тadbирлари ўтказилган. Этнолог олима З.Х.Орифхорова илгарилари шаҳарда ўтказилган эркаклар йиғинларида уларнинг иштирокчиларининг қуйидаги уч тоифасини ажратиб кўрсатади:

1. 18-20 ешдан 30-35 ёшгача.
2. 36-40 ешдан 50-55 ёшгача.
3. Қариялар (55 еш ва ундан катталар)².

Бундай йиғин ва маросимларда айрим ҳолларда болалар ҳам иштирок этганлар. Болаларнинг иштироки уларнинг янада кизикарли ўтишини таъминлаган. Хусусан, XIX аср охирида маҳалладаги худди шундай анъанавий йиғинларни Тошкент шаҳри мисолида ўрганган Н.П. Остроумовнинг кайд этишича, чойхона ва хужраларда эркаклар гуруҳ-гуруҳ тўпланишиб мусика жўрлигида ўйин-кулгу қилишганини, кичик ешдаги болалар учун алоҳида болаҳоналарда кизикчи ва масхарабозлар ўйин кўрсатганлигини, кўнгилочар томошалар бўлиб турганлигини ёзди³.

Кўпинча болалар иштирокидаги йиғинлар кундуз кунлари ташкил этилиб, кечқурунги йиғинга улар жалб қилинмаган. «Гап» раиси, меҳмонхона бошлиғи алоҳида тартибда ўтказиладиган маросим олдида болаларга тарбия ҳақида, инсоннинг бурч ва вазифалари, одоб-ахлоқ тўғрисида панд-насихатлар қилган, уларга ешига қараб юмушларни тақсимлаган.

Эркакларнинг бундай йиғинлари қадимги даврларда шаклланган бўлиб, улар жамиятда эркакларнинг юкори мавқега эга бўлиши учун интилиши натижасида шаклланганлиги ҳам кайд этилади⁴. Улар «эркак уйлари» деб аталган манзилларнинг трансформацияга учраган кўриниши сифатида, жамиятда эркаклар ўртасидаги ўзаро муносабатларни, ижтимоий тотувликни ва ўзаро ҳурмат тамойилларини шакллантирган. Албатта анъанавий эркаклар йиғинларидаги

¹ Бўриев О. Ўғил улфат кўрганми // Фан ва турмуш. – 1993. – № 3. – Б. 10-11.

² Тошкент маҳаллалари: анъаналар ва замонавийлик. / Масъул муҳррир. т.ф.д. З.Х.Орифхорова. Т., 2002. 64 бет.

³ Остроумов Н.П. Сарты. – Т.: 1896. – С. 68.

⁴ Караг: Снесарев Г.П. Традиция мужских союзов в её позднейшем варианте у народов Средней Азии // МХЭ. Вып. 7. – М.: 1963.

бундай уюшқоқлик ҳозирги кунда эркаклар ҳамда аёллар орасида бирдек ўтказиб келинса-да, кўпроқ у йигин аъзоларининг кўнгил очилиш, дам олиш тадбири ҳисобланади. Бундай йигинлар шаҳарда «жўрабоши» лар томонидан назорат қилинади¹. Хар бир йигиннинг ўз «жўрабоши»си бўлиб, тадбирга иштирок этишининг ҳам ўз тартиб-қоидалари бўлган. Бундай тартиб-қоидаларнинг бузилиши ўз навбатида уларга нисбатан чора кўрилиши, гапдан четлатилиши, ҳатто жазоланиш билан яқун топган.

Ўтмишда эркаклар орасида оммавий тарзда ўтказиб келинган бундай йигинлар ўз мазмун ва моҳиятига кўра нафақат ижтимоий, балки моддий, маънавий аҳамият касб этиб, жўра-ўртоқларнинг моддий томондан ва маънавий жиҳатдан уюшувида ҳамда бирикишида ўзига хос ўрин тутган. Одатда бундай йигинларда унинг аъзолари дастурхонга қўйиладиган зарур сгулик ва озик-овқатларни ўзлари билан олиб келган бўлсалар, айрим ҳолларда бундай моддий таъминот ўртага ташланган харажатлар ҳисобидан қолланган. Бундай йигинга Тошкент шаҳрида анъанавий таом «порин» тайёрланган. Ночорроқ оилаларда кўпинча палов тайёрлаш анъана тусини олган. Пишириклар, хўл ва курук мевалар, шаҳар учун одатий бўлган сомса, кази каби таомлар ҳам тортилган.

XX асрга келиб, шунингдек, дастурхонда таомлар тури янада бойиди, улар орасида европача таомларнинг айрим турлари пайдо бўлди. Одатга кўра йигин тугагандан сўнг ўзаро келишув ва жўрабоши кўрсатмасига мувофиқ тадбирни ўтказиш навбатдаги кишига топширилган. Айрим ҳолларда иштирокчилардан белгиланган миқдорда пул маблағлари йигиб олинди, унга зарур масалликлар, озик-овқат сотиб олинган.

Буғунги кунда ижтимоий ҳаётнинг ахборотлашуви, демократлашуви, кундалик ҳаётимизга европача удумларнинг жадал кириб келиши натижасида анъанавий йигинларни ресторан ва кафеларда ўтказиш оммалаша бошлади. Ҳалдан ташқари дабдабали дастурхон уюштирилди, уларда кулоқларни жуябушга келтирувчи мусикалар, спиртли ичимликларни керагидан ортик истеъмол қилишлар одат тусига кира бошлади.

Айниқса иштирокчиларнинг ёш ва жинс хусусиятларида тафовутлар унчалик сезилмаяпти. Ҳаттоки онавий, қариндош уруғлар, тоға, амаки, холаваччалар ўртасида ўтказиладиган гаплар ҳам пайдо бўлмоқдаки, уларда дастурхонга тортилаётган баъзи спиртли ичимликлар, йигинларнинг керагидан ортик вақт давом этиши, ресторан, кафеларда ўтказилиши, атрофдагилар, айниқса ёшлар тарбиясига баъзан салбий таъсир кўрсатаётганлигини ҳам қайд этмок зарур. Баъзи ҳолларда бундай йигинларга ҳатто битта-иккита тўйга кетадиган сарф-харажатлар ҳам ишлатилмоқда. Бу жўра-ўртоқлар ўртасида «ким ўзарга ўйнаш», «мен ҳам сендан кам эмасман» каби тушунчаларнинг шаклланишига сабаб бўлмоқда.

Бу борада биз ўтмишда анъанавий ўтказиб келинган эркакларнинг йигинлари ҳақидаги умумий маълумотларимизни таҳлил қилган ҳолда, зарур ҳулосалардан келиб чиқиб, бундай йигинлар хар бир хонадоннинг шахсий иши ёки юмуши бўлса-да, бу борада ҳозирги кунда қуйидагиларни амалга оширишни мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз:

- ўтказиладиган йигинларда катта дастурхон ёзмасдан, ортиқча

¹ Petrik Boris Mathieu. Pouvoir don et reseaux en Ouzbekistan Post- Sovetienique. – Paris: Presses Universitaires de France, 2002. – 169 p.

ҳаражатлардан воз кечиб, камтарона ўтказили, уларни маънавий-маърифий, тарбиявий йиғин шифатида уюштирили мақсадга мувофиқ; Бу ўша хонадон бюджетини моддий томондан тежаси билан бирга, жамиятда кишилар, яқин биродарлар, таниш-билишлар ўртасида ижтимоий тотуқликни мустаҳкамлайди;

- маҳалла гузарлари, чойхоналарда ўтказилаётган анъанавий йиғин ва маросимларни назорат қилиш ва уларга ўз ваколатлари доирасида арлашини маҳалла қўмиталари, фуқаролар йиғини кенгашлари раисларининг ваколати қилиб белгиланса, бундай йиғинларни ўтказиш янада ижобий характер касб этади деб ўйлаймиз.

ОИЛАДА СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАР ВА ЗЎРАВОНЛИКЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

*А. ОДИНАЕВ - Бош прокуратуранинг Олий ўқув
курслари катта ўқитувчиси, 3-даражаси юрист*

Оила ҳар бир халқнинг, миллатнинг давомийлигини саклайдиган, миллий кадриятларнинг ривожини таъминлайдиган, янги авлодни дунга келтириб, уни маънавий ва жисмоний баркамол қилиб тарбиялайдиган, жамиятнинг асосий негизи ҳисобланувчи муқаддас маскандир. Оила аъзолари бир-бирлари билан умумий турмуш, ўзаро иқтисодий-мулкий, ҳуқуқий, ахлоқий, руҳий алоқалар билан боғланади. Оиланинг биринчи вазифаси ўз насл-насабини давом эттиришдан, оқил ва оқила фарзандларни тарбиялашдан, оила аъзоларининг тирикчилигини, бўш вақтини кўнгилли ўтказишни таъминлашдан иборатдир.

Оила ҳуқуқлари ва бурчлари Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгилаб қўйилган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонуннинг 30-моддасида ҳам «Вояга етмаган болаларнинг ота-оналари ёки қонуний вакиллари боланинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишлари шарт ҳамда уларнинг тарбияси, мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими олишлари учун жавобгардирлар»¹ деб таъкидланади.

Бутунги кунда Ўзбекистонда 6 миллион 300 мингдан ортиқ оила мавжуд. Республикамиз Конституциясининг 63-моддасида «Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга», деган қоида мустаҳкамлаб қўйилган. Оилалар тинч-тотув яшанса, жамиятга келтирадиган ютуқлар ҳам кўпаяди, фарзандлар яхши тарбия олади. Оиллага ғамхўрлик қилиш ва унга ҳар тарафлама моддий ва маънавий ёрдам бериш, инсонпарвар демократик давлатнинг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади.

Президентимиз Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги «Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир» мавзусидаги маърузаларида 2012 йилни «Мустаҳкам оила йили» деб эълон қилар эканлар, «... Бутунги кунда биз ҳеч кимдан кам бўлмайдиган демократик давлат,

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 9-сон, 225-модда.

халкимиз учун озод ва фаровон ҳаёт қуриш мақсадлари билан яшар эканмиз, оила институтини янада мустаҳкамлаш, бу борада олиб бораётган ишларимизни янги босқичга қўтариш алоҳида аҳамият касб этади», деб алоҳида таъкидладилар.

Оила – авлодлар давомийлиги ҳамда кадрятлар, урф-одатлар ва анъаналарни, қолаверса, бутун бир халқ маданий-маънавий меросининг авлоддан-авлодга ўтишини таъминловчи омилдир. Oilанинг мустаҳкамлиги жамият тараққиётининг гаровидир. Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Каримов таъкидлаганидек: «Азал-азалдан халкимиз учун муқаддас бўлмиш оилани ҳаётимиз таянчи ва суянчи, жамиятимизнинг ҳал қилувчи асосий бўғини деб қабул қилишимиз замирида, ҳеч шубҳасиз, жуда катта маъно-моҳият мужжасам. Чунки оила соғлом экан – жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан – мамлакат барқарор»¹.

Оилага берилётган алоҳида эътибор туфайли мамлакатда бутунги кунда 7 млн.дан ортиқ оилада аҳолининг 95,3 фоизи истиқомат қилади. Бу эса мустаҳкам оила жамият ва давлатнинг эртанги тараққиётга эришиш учун асосий унсурлардан бири эканлигидан далolat беради.

«Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси»нинг 16-моддасида, «Оила жамиятнинг табиий ва асосий ҳужайрасидир ва у жамият, давлат томонидан муҳофаза этилиш ҳуқуқига эгадир»² деб белгиланган.

Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро стандартлар «Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида»ги Халқаро пакт, «Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида»ги Халқаро пакт, «Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги конвенция, «Хотин-қизларни камситишнинг барча шаклларида барҳам бериш тўғрисида»ги конвенция оилага кўрсатилиши лозим бўлган ғамхўрликнинг минимал даражасини белгилаб, давлатлар учун муайян мажбуриятлар доирасини назарда тутди.

Президентимиз айтганларидек, «Биз шахс ва оиланинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва онгини ошириш вазифасини ўзимиз учун мақсад қилиб қўйиш билан бирга, бу масалани том маънодаги демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуришнинг муҳим шарти сифатида белгилаб олдик»³.

Оила қонунчилиги нафақат фуқаронинг оила аъзоси сифатидаги ҳуқуқини, балки ҳар бир оила аъзосининг шахсий ҳуқуқидан фарқ қилувчи оиланинг жамоа ҳуқуқини ҳам кўзда тутди.

Шу боис, ҳар бир фуқаро ўзининг, оиласининг тақдири ва эртанги қуни учун ривожланиш йўлимизда ғов бўлиб турган тўсиқларга қарши қатъий қураш олиб бориши керак⁴.

Жамиятимизнинг асоси – оила, шундай экан, давлат ҳар бир оилага мудом ёрдам беради, чунки оиладаги тўқинлик шахснинг, миллатнинг маънавий ва ахлоқий кадрятларини оширишга кафолат беради⁵. Шу боис, оила муносабатларини тартибга солиш ва қонунга мувофиқ шаклланиши, ривожланиши ҳамда мустаҳкамланишига жуда катта эътибор берилган.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – Б. – 56.

² Инсон ҳуқуқлари тўғрисида халқаро билл. – Тошкент: Алолат, 1992. – Б. – 14.

³ Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийликни барқарор ривожлантириш йўлида. Т. 16. – Тошкент: Ўзбекистон, 2008. – Б. – 14.

⁴ Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий кадрят. Т. 14. – Тошкент: Ўзбекистон, 2006. – Б. – 67.

⁵ Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т.4. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – Б. – 112.

Мамлакатимизда оила муносабатларини мустаҳкамлаш, уларни барқарор ривожланиши учун Конституциядан ташқари жуда кўплаб қонунлар, фармонлар, қарорлар қабул қилинган бўлиб, уларни ижро этиш учун турли хилдаги тадбирлар ўтказиб келинмоқдаки, улар жамиятимизни ривожланиши ва оилаларни мустаҳкамланишига хизмат қилади.

Республикамизда оилада болаларга нисбатан содир этиладиган зўравонликни профилактика қилишнинг ҳуқуқий асослари яратилган, жумладан, Ўзбекистон Республикаси фуқаролик, оила, меҳнат ва бошқа қонунларида болаларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жинсий дахлсизлигини муҳофаза қилувчи нормалар мавжуд.

Оилада вояга етмаганларга нисбатан жинсий жиноятларнинг содир этилиши боланинг жисмоний ва руҳий соғлиғига тузатилиши қийин бўлган жароҳат етказиши шахснинг жинсий дахлсизлиги ва жинсий эркинлигига таъовуз қилувчи жинсий қилмишлар орасида алоҳида ўрин эгаллайди. Жинсий жиноятлар болалар руҳияти, уларнинг жисмоний ва руҳий ривожланишига ўта салбий таъсир кўрсатади. Мазкур қилмишлар вояга етмаганларнинг ахлоқан бузилишига, уларда жинсий майлнинг барвақт пайдо бўлиши, жинсий ҳаётнинг табиий мезғилларидан оғинишларга, оилавий муносабатларнинг тубдан бузилишига сабаб бўлади. Болалигида жинсий зўравонлик қурбон бўлган шахс одамларга, жамиятга нафрат ҳисси билан қарайди, келажақда унинг ҳам жинсий зўравонлик содир этиш эҳтимоли ортади.

Сўнгги йилларда бу жиноятларнинг динамикаси ва даражаси камайиб бораётганлиги кузатилмоқда, бироқ, шуни унутмаслик керакки, жинсий жиноятлар расмий статистика маълумотларида бошқа жиноятларга қараганда камроқ акс эттирилади, зеро уларнинг аксарияти яширин (латент)лигича қолмоқда.

Кўпинча бундай қилмишлар оталарнинг вояга етмаган ўғай қизларига, айрим ҳолларда эса ўз қизларига нисбатан содир этиладиган номусга тегиш ёки уятсиз, шахвоний ҳаракатларида ифодаланади. Баъзан бундай жиноятларни яширин содир этиш йўлида давом этади, чунки жабрланувчи турли сабабларга қўра, бўлган вояга ҳақида «сукут сақлаш»га мажбур бўлади. Ёки бўлмаса, жабрланувчиларнинг оналари кўпинча бундай зўравонликдан хабардор бўлса-да, эри ёки жазманидан қўрққани ёхуд қизига нисбатан бефарқ бўлгани боис, жинсий алоқаларни тўхтатиш чораларини кўрмаган.

Жамиятда ушбу муаммонинг мавжудлиги оилада вояга етмаганларга нисбатан содир этилган жинсий жиноятларнинг назарий ва амалий жиҳатларини ўрганиш, мазкур ҳодисанинг ижтимоий омилларини, жиноятчи ва жабрланган шахснинг ҳусусиятларини ҳисобга олган ҳолда таҳлил ўтказишни тақозо этади.

Суд-тергов амалиётига оид маълумотларни ўрганиш оилада болаларга нисбатан содир этиладиган жинсий таъовузларнинг олдини олиш, вояга етмаганларни жиноят-ҳуқуқий воситалар билан ҳимоя қилиш самарадорлигини ошириш мақсадида жиноят қонуни нормаларини такомиллаштириш бўйича тақлиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш зарурати борлигидан далolat беради.

Оиладаги жиноятлар оилавий муносабатларнинг интимлиги, ўта яширинлиги одатда уларга ўзгаларнинг аралашувиغا йўл қўйилмаслиги ва шу сабабли кўпинча ижтимоий назорат доирасидан четда қолиши билан бошқа қилмишлардан фарқ қилиб, оилавий кримнологиянинг муҳим таркибий қисмларидан бири ҳисобланади.

Оиладаги жиноятлар деганда оилада унинг бир аъзоси бошқа аъзоларга

қарши содир этувчи жиноятлар тушуннадади¹. Оилада ҳар хил (ғаразғўйлик, жинсий ва бошқа) жиноятлар содир этилади. Бирок уларнинг орасида бир оила аъзоси бошқа оила аъзосига нисбатан зўрлик ишлатиб содир этадиган жиноятлар, шу жумладан фарзандқушлик ҳамда болаларга қарши бошқа жиноятлар кўпчиликни ташкил этади.

Оиладаги жиноятлар замирида одатда оила аъзолари ўртасидаги ички жанжал ёки оила аъзолари ва у яшайдиган муҳит ўртасидаги жанжал ётади. Бугунги кунда оиладаги жиноятлар орасида хотинга (эрга) қарши зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар ва фарзандқушлик айниқса муфассал ўрганилган².

Оилада зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар – оламшумул ижтимоий муаммо. Чет элда оилавий муносабатлар криминологиясининг бу йўналиши кўпинча «уйдаги зўравонлик» («оиладаги зўравонлик») деб аталади³. Бу муаммонинг оламшумуллиги шу билан белгиланадики, турли мамлакатларда зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятларнинг аксарият қисми айнан оилада содир этилади. Оила доирасида жиноятлар кўпинча эр (хотин) томонидан хотинга (эрга) нисбатан содир этилади.

Умуман олганда, оиладаги зўравонлик муаммоси баҳс-мунозара предметиға айлланишида сиёсатчилар ва олимларнинг эмас, балки хотин-қизлар ҳаракатлари ҳамда бола манфаатларини ҳимоя қилувчи ҳаракатларнинг хизмати катта⁴.

Президентимиз таъкидлаганларидек: «Оилани ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ижтимоий сиёсатимизнинг тамал тошидир. Биз давлатимизнинг ижтимоий негизларини унинг барқарорлигини мустаҳкамлашда, жисмонан бакуват, маънавий бой авлодни – мамлакатимизнинг эртанги кун эгаларини тарбиялашда оиланинг ролинини оширишга жуда катта аҳамият бермоқдамиз»⁵.

Оила ва у билан боғлиқ муаммолар ечимини таснифлашда оиладаги зўравонликларни тадқиқ этиш мақсадга мувофиқдир.

Оила-турмуш муносабатларидаги «зўравонлик» тушунчасини аниқ ифодасини бермоқ лозим. Бир қатор илмий адабиётларда таъкидланганидек, «зўравонлик» бу: 1) Бирор-бир кимсаға жисмоний куч ишлатиш; 2) Бирор-бир кимсаға унинг дахлсизлигини бузган ҳолда мажбурлаш чорасини ўтказиш; 3) Шахснинг у ёки бу ҳуқуқларини чеклаш, унга нисбатан турли ғайриқонуний хатти-ҳаракатлар қилиш ва эркинлигини чеклаш⁶.

Шунга кўра, зўравонликни ўзига хос усулларда юзага келиш таснифи ҳам белгиланган. Жумладан, зўравонликни куч ишлатиш шакли – жабрланувчиға касддан оила аъзолари, яқин дўстлари ва бошқа шахслар томонидан уриш, озодлигини чеклаш, яллаш жойидан, соғлом турмуш тарзи ва овқатланишидан маҳрум қилиш ҳамда шу орқали шахснинг жисмоний ва руҳий саломатлигини бузилишиға, унга турли хил зарар етказилишидир.

¹ Криминология. Учебник для юридических вузов. – М.: 1998. – Б. – 502.

² Уша срда. – Б. – 199.

³ Криминология. Словарь-справочник. Составитель Х.Ю. Кернер. Перевод с немецкого. – М.: Норма. 1998. – Б. – 162.

⁴ Криминология. Словарь-справочник. Составитель Х.Ю. Кернер. Перевод с немецкого. – М.: Норма. 1998. – Б. – 162.

⁵ Қаримов И.А. Ўзбекистон буюқ келажак сари. –Тошкент: Ўзбекистон, 1999. –Б. –594.

⁶ Ожегов С.И. Словарь русского языка (под ред.Н.Ю.Шведовой). –М.: 1990. –Б. –390.

Рухий таййик эса – жабрланувчининг кадр-кимматини касддан ерга уриш, кўркитиш, шантаж, хакорат, алдовлар оркали жамият учун бирор бир хавфли қилмишини содир этишига ва шунинг оркасидан ўзининг ҳаёти, саломатлигига зарар етказиши ва шу билан боғлиқ ҳолда унинг руҳий ривожланиши ва саломатлигини бузилишига олиб келиш деб талқин этилади.

Жинсий зўравонликнинг жиноят сифатида таърифи эса куйидагичадир. Жабрланувчининг жинсий дахлсизлигига ва шу билан боғлиқ турли жинсий хатти-ҳаракатлар оркали тажовуз қилиш ҳамда унинг жинсий руҳияти билан боғлиқ саломатлигига зарар келтиришидир.

Санаб ўтилган зўравонлик турларини билиш оркали уларнинг ҳар бирига қарши олдини олиш чораларини аннқ ишлаб чиқиш зарур. Оила ва турмуш соҳасидаги куч ишлатишнинг сабаблари эса юздан ортик криминоген омиллар билан боғлиқ ҳолда кечади ва охир-оқибат ўзига хос турмуш тарзи, оила аъзолари – эр-хотинлар, ота-оналари, оиланинг катта ёшдагилари ҳамда ешлар, ёрдамга муҳтож ногирон ва кекса ёшдаги шахсларга бўлган салбий муносабатларнинг шаклланишини кўриш мумкин.

Оила-турмуш муносабатларида жиноятчилик ва зўравонликка қарши курашиш оркали жамиятимизда мавжуд бўлган бир қанча кримнологик оғрикли нукталарни даволаш мумкин.

Оиладаги зўравонликнинг олдини олиш учун фақат халқаро микесдаги ҳуқуқий талабларнинг белгиланиши етарли эмас. Бу масаланинг ечими кўп жиҳатдан қонунчилик даражасида мустаҳкамланган самарали ҳуқуқни қўллаш фаолиятига боғлиқ.

Бунда, албатта, оиладаги зўравонлик нафақат миллий, балки универсал, умумий ҳолат эканлигини ҳам ҳисобга олиш лозим. Бундай зўравонлик истисно-сиз барча давлатда, уларнинг жамият ва давлат тузилишидан қатъи назар, турли кўриниш ва шаклларда мавжуд.

Бундан ташқари, охириги муддатгача у мустақил ҳуқуқий институт сифатида эътироф этилмаган эди. Масалан, ўтган асрнинг 80-йилларига қадар дунёнинг 102 давлатидаги қонунчиликда оилавий зўравонлик учун жавобгарлик назарда тутилмаган, 52 мамлакатда эса эр-хотиннинг зўравонлиги жинсий жазога тортилмас эди. Ўтган асрнинг 90-йилларига келиб бу ҳолат ўзгара бошлади.

Бугунги кунда оиладаги зўравонликка қарши кураш бўйича АҚШда, Буюк Британия, Австралия, Янги Зеландия, Тринидад ва Табагода махсус қонунлар қабул қилинган. Яна шуниси ахамиятлики, мусулмон давлатлари бўлган Малайзия ва Туркияда ҳам бундай қонунлар мавжуд.

Ҳозирда оиладаги зўравонликка қарши қаратилган қонунлар 47 давлатда мавжуд. Баъзи давлатлар жабрланганларни дастлабки ҳимоя билан таъминлайдиган фуқаролик ҳуқуқи билан чегараланса, бошқа давлатлар эса бу ҳимояни янада қенгайтирган. Баъзи давлатлар эса фуқаролик ва жиноят ишларини узвийликда кўради. Кўпчилик давлатлар жинсий ҳаракатларнинг янги таркибини белгилаб, уй-оилада содир этиладиган зугумлар талқинини ўзгартирди. Кўпчилик давлатларда, масалан, Финляндия, Бельгия, Буюк Британия, Словения, Германияда оиладаги зўравонлик жиноят деб ҳисобланади. Баъзи давлатлар «қонунлар интеграцияси» йўлидан бориб, унда қонун чиқарувчи ҳокимият ва давлат тузилмаларининг қонун билан белгиланган давлат томонидан молиялаш тизимида ои-

ладаги зўравонликнинг олдини олиш бўйича ижтимоий хизматлар яратиб ва дастурлар ташкил қилишда масъул эканлиги таъкидланган.

Оиладаги зўравонлик тўғрисида 2005 йилда қонун қабул қилган Европанинг энг охириги давлати Испания бўлди.

Оиладаги зўравонликни олдини олиш бўйича тўпланган энг катта ижобий тажриба Канадададир.

Канада – оиладаги зўравонликни бартараф этиш бўйича системани ишлаб чиқиш ва амалга оширишда статкчи давлат, деб тан олинган. У бундай жаҳолатга қарши йўналтирилган федерал ва ҳудудий қонунлари, маҳаллий микесдаги ижтимоий дастурлари билан машхур.

Канадада хотин-қизларга нисбатан зўравонлик бўйича махсус федерал қонун мавжуд эмас. Шунга қарамай, 1994 йилдан бошлаб Жиноят кодексига аёллар ва болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишга қаратилган қоралар тизимини назарда тутадиган қўшимчалар (тузатишлар) киритилган.

Махсус қонунлар қабул қилиш йўлидан МДХнинг баъзи давлатлари ҳам дадил бормоқдалар. Хусусан, 2001 йил 15 ноябрда МДХ давлатлари орасида биринчи бўлиб Украинада «Оиладаги зўравонликнинг олдини олиш тўғрисида», 2006 йил 9 июнда Грузияда «Оиладаги зўравонликка қарши қураш, унинг олдини олиш ва жабрланувчиларга ёрдам кўрсатиш тўғрисида», 2006 йил 10 октябрда Озарбайжоннинг Миллий межлиси «Гендер тенглигини таъминлаш тўғрисида» қонунлар қабул қилинган.

Ўзбекистонда ҳам оила муносабатларни мустаҳкамлаш бўйича бир қанча ишлар амалга оширилган. Шу билан бирга, оиладаги можароларни профилактика қилишда, эр-хотин ўртасидаги муносабатларни барқарорлаштириш ва оиладаги зўравонликнинг олдини олиш йўналишида ҳали амалга оширишимиз лозими бўлган талайгина ишлар бор.

Оиладаги жиноятчилик масалалари юзасидан ўрганилган ҳолатлар ва илмий-назарий қарашлар натижаларидан келиб чиқиб, қуйидаги таклиф ва тавсияларни билдириб ўтиш лозим:

Биринчи. Оилада зўравонлик билан боғлиқ ҳолатларни асосий сабабларига ишсизлик ҳолатининг мавжудлиги, аҳолининг маълум бир қисмининг кам таъминланганлиги ва турмуш шартшароитларини тўлиқ таъминлай олмаслиги қаби-ларни кўрсатиш мумкин.

Иккинчи. Оилада содир бўладиган зўравонликни олдини олиш ва унга қарши қурашиш борасида Финляндия, Бельгия, Буюк Британия, Словения, Германия, Испания, АҚШ, Буюк Британия, Австралия, Янги Зеландия, Малайзия, Туркия, Украина, Грузияда ва Озарбайжон давлатлари тажрибасидан келиб чиқиб, «Ои-ладаги зўравонликларга қарши қураш ва уни олдини олиш тўғрисида»ги Қонун қабул қилиниши лозим. Маълум қонунда оиладаги зўравонлик, оиладаги жисмоний зўравонлик, оиладаги жинсий зўравонлик, оиладаги руҳий зўравонлик, оила-даги иқтисодий зўравонлик, оиладаги зўравонлик жабрланувчиси, оиладаги зў-равонликнинг олдини олиш қаби тушунчаларнинг аниқ таърифи ёритилиши керак.

Учинчи. Ҳозирги қунда оилада ичкиликбозлик туфайли келиб чиқувчи ни-золарни бартараф этишда, руҳий чекинлишда бўлган ва тажовузқор жихатларга эга руҳий беморлар ҳамда ичкиликбозларни тиббий даволашнинг ҳуқуқий асослари-ни қонун даражасида қайта кўриб чиқиш зарур.

Тўртинчи. Ассларга ҳамда вояга етмаганларга нисбатан ҳар қандай зўрлик ишлатилишини бартараф қилишда энг асосий ролни албатта оила бажаради. Шу боис бу борадаги жинойтчиликка қарши курашни оилани ахлокий-ҳуқуқий тарбиялашдан бошлаш керак.

Бешинчи. Оиладаги жинойтларнинг олдини олиш мақсадида оила-рўзгор можаролари ва уларни олдини олишга қаратилган кенг камровли тадбирлар ташкил қилиб унда аҳолини иштироки тўла таъминлаш, болаларга боғча ёшдан бошлаб оилада зўрлик ишлатишга қарши психологик иммунитетни сингдириш, каттаю-кичикка ҳурмат руҳида тарбиялаш, стрессли вазиятларда ўз эмоцияларини тўғри баҳолай олиш, ўз хатти-қаракатларини ҳар қандай ҳолатда назорат қила олишни ўргатиш лозим.

Олтинчи. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 118-моддасининг учинчи қисми «б» бандида ифодаланган бўлиб, унда «яқин қариндош»нинг ному-сига текканлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Шубҳасиз, «яқин қариндош» оила ришталари билан боғланган шахслар жумласига қиради. Лекин «яқин қариндош» бўлиб ҳам эркак, ҳам аёл ҳисобланади. Шунингдек, қонунчиликда «оила аъзоси» тушунчаси белгиланмаган. Масалан, бирга яшайдиган шахс ёки қуда-андалар ким бўлади? Зўравон билан битта хонадонда яшовчи боқиманда ёки қариндош бўлади, лекин яқин қариндош эмас.

Шу боис, ЖКнинг «Атамаларнинг ҳуқуқий маъноси» деб номланган VIII бўлимида «оила аъзолари» тушунчасига қуйидагича таъриф бериш керак:

«Оила аъзолари – қариндошликда, қуда-андаликда ёки қарамоғида бўлган яқин қариндошлар ва бошқа шахслар, шунингдек паспорт тизими бўйича рўйхатдан ўтган ўтмаганлигидан қатъи назар, битта хонадонда биргаликда яшаётган ва умумий рўзгор юритаётган, шунингдек никоҳ муносабатларида бўлган шахслардир».

ОИЛА ҚОНУНЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ДӨЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

*М.А.АМИНЖОНОВА - Ўзбекистон Республикаси
Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари
кафедра бошлиғи, юридик фанлар номзоди*

Оила жамиятнинг кичик бир бўлаги ҳисобланиб, унинг мустаҳкамлиги ва барқарорлиги юртнинг келажagini белгилловчи омилдир. Оиланинг жамият равишида тутган ўрни бекиёс эканлиги алоҳида таътиборга олиниб, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида оила жамиятнинг асосий бўгини эканлиги, жамият ва давлат муҳофазасида бўлиши қатъий белгилаб қўйилди.

Ўзбекистон Республикасида оила муносабатларини тартибга солишда Конституция билан бир қаторда шу Конституция нормаларига асосланган ҳолда ишлаб чиқилган Оила кодекси муҳим аҳамиятга эга. Ушбу Кодекс оила муносабатларида ота, она ва фарзандларнинг бир-бирига нисбатан бўлган ҳуқуқ ва мажбуриятларини ҳам белгилайди. Кодексдаги бу нормалар Ўзбекистон Республикасининг миллий кадриятларига асосланган ҳолда ишлаб чиқилган бўлиб, кодекснинг IV-бўлими ота-она ҳамда вояга етмаган болаларнинг ҳуқуқ ва

мажбуриятлари деб номланиб, бу бўлимда вояга етмаган болаларнинг шахсий номулкий ҳуқуқлари, ота-онанинг шахсий номулкий ҳуқуқ ва мажбуриятлари, ота-она ҳамда болаларнинг мулкый ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўлиқ ёритиб берилган. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Оила қонунчилигининг айрим жиҳатларини такомиллаштириш долзарб вазифалардан бири бўлиб ҳисобланади. Оила қонунчилигига кўра ота-онанинг фарзандлар олдида бир қатор мажбуриятлари белгиланган. Масалан, Оила кодексининг 65-моддасида боланинг оилада яшаш ва тарбияланиш ҳуқуқи белгилаб берилган. Унга кўра, ҳар бир бола оилада яшаш ва тарбияланиш, ўз ота-онасини билдиш, уларнинг ғамхўрлигидан фойдаланиш, улар билан бирга яшаш ҳуқуқига эга, бола манфаатларига зид бўлган ҳолатлар бундан мустаснодир.

Бола ўз ота-онаси томонидан тарбияланиши, ўз манфаатлари таъминланиши, ҳар тарафлама камол топиши, инсоний кадр-қимматлари ҳурмат қилиниши ҳуқуқига эга.

Боланинг ота-онаси бўлмаганда ёки улар ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганда ва бола ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган бошқа ҳолатларда унинг оилада тарбияланиш ҳуқуқи васийлик ва ҳомийлик органи томонидан таъминланади.

Шунингдек, 73-моддага кўра ота-она ўз болаларини тарбиялаш ҳуқуқига эга ва тарбиялаши шарт.

Ота-она ўз болаларининг тарбияси ва камолоти учун жавобгардир. Улар ўз болаларининг саломатлиги, жисмоний, руҳий, маънавий ва ахлоқий камолоти ҳақида ғамхўрлик қилишлари шарт.

Ота-она ўз болаларини тарбиялашда бошқа барча шахсларга нисбатан устун ҳуқуққа эга.

Ота-она болаларининг қонун ҳужжатларида белгиланган зарур даражада таълим олишини таъминлаши шарт.

Ота-онанинг фарзандлар олдидаги мажбуриятдан яна бири ота-она вояга етмаган болаларига таъминот бериши шартлигидир.

Вояга етмаган болаларига таъминот бериш мажбуриятини ихтиёрый равишда бажармаган ота (она)дан суднинг ҳал қилув қарорига ёки суд буйруғига асосан алимент ундирилади.

Ота-онанинг фарзандлар олдида белгиланган мажбуриятларидан кўриниб турибдики, бу мажбуриятлар асосан болани моддий ва маънавий жиҳатдан барқамол бўлиб етиштишига қаратилган. Бугунги кунда айрим ота-оналарнинг фарзандлар олдидаги ўз мажбуриятини бажармаслиги натижасида вояга етмаганларни барқамол инсон қилиб етиштиришда айрим муаммолар келиб чиқмоқда. Энг асосийси, айрим ота-оналарнинг ўз мажбуриятини бажармаслиги натижасида фарзандлар тарбиясида, уларни вояга етиштиришда фақатгина давлат ўз мажбуриятини бажармоқда, ҳолос.

Яъни, давлатимиз болалар тарбиясида ҳамда уларнинг ҳар томонлама барқамол вояга етишида ўзини масъул ҳисоблаб, уларни ривожланиши учун барча шароитларни яратиб келмоқда. Жумладан, бугунги кунда уч ёшгача бўлган болаларни Республикамиздаги мавжуд гўдақлар уйи, 3 ёшдан юқори бўлган вояга етмаган болаларни меҳрибонлик уйи, болалар маҳаллалари, болалар шаҳарчалари ўз бағрига олиб, уларни ҳар томонлама барқамол вояга етишлари учун барча шароитлар яратилган. Лекин, шу вояга етмаган болани дунёга келтирган айрим ота-оналар эса фарзандлар олдидаги

ўз мажбуриятларини бажаришни ҳаттоки ҳаёлларига ҳам келтирмайдилар. Ҳаттоки ўз фарзандлари учун арзимаган миқдордаги алиментни тўлашдан бўйин товлаш мақсадида турлича найранглар ўйлаб топишади.

Ота-оналарнинг фарзандлари тақдирига бу қадар бефарқ қарашлари, ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлашлари уларнинг нафақат фарзанд тарбиясига бефарқлигини, балки жамият тақдирига бафарқлигини ифодалайди. Бугунги кунда ота-она меҳридан йироқ усаётган фарзандлар сонини камаййтириш мақсадида ота-оналарнинг фарзандлар камолотидаги бурчини, мажбуриятини такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир. Чунки, ота-оналарнинг фарзандлар олдидagi ўз мажбуриятидан эркин воз кечиш имкониятининг мавжудлиги ниҳоксиз болалар тугилишининг кўпайиши, ота-оналарнинг ўз фарзандларини вояга етказишдан бош тортиши ҳолатларини кўпайишига олиб келмоқда. Шунинг учун ҳам оила қонунчилигида ўз фарзандининг парваришидан сабабсиз воз кечган ота-оналарга нисбатан жиддий таъсир чорасини белгилаш лозим.

Оила қонунчилигига доир вояга етмаганларни фарзандликка олишнинг ҳуқуқий тартибга солишни ҳам такомиллаштириш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Вояга етмаган болаларни фарзандликка олиш Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасининг Оила кодексини амалга ошириш учун зарур метёрий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори билан тасдиқланган «Вояга етмаган болаларни фарзандликка ва болаларни оилага тарбияга олиш (Патрионат) тўғрисида»ги низом асосида амалга оширилади.

Фарзандликка олиш фақат ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган вояга етмаган болаларга нисбатан, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида йўл қўйилади.

Фарзандликка олиш болани фарзандликка олишни хоҳлаган шахсларнинг аризасига ва васийлик ва ҳомийлик органлари тавсиясига кўра туман, шаҳар ҳокими қарори билан амалга оширилади.

Ушбу Низомга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 20 июндаги 183-сон қарори билан киритилган қўшимчага кўра фарзандликка олиниши лозим бўлган болалар ҳақидаги маълумотларни ва фарзандликка олинувчиларни жойлаштириш бўйича туман, шаҳар ҳокимига тавсиялар тайёрлаш халқ таълими муассасалари фаолиятини методик таъминлаш ва ташкил этиш туман (шаҳар) бўлими томонидан амалга оширилади. Фарзандликка олиш туман ҳокимининг қарори билан расмийлаштирилади. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, мамлакатимизда фарзандликка олиш маъмурий тартибда амалга оширилмоқда. Бирок ҳозирги кунда жаҳоннинг кўплаб ривожланган мамлакатларида фарзандликка олиш суд тартибда амалга оширилиши кузатилади. Албатта фарзандликка олиш бир неча мураккаб босқичлардан иборат бўлиб, айрим ҳолларда фарзандликка олиш нафақат миллий давлатчилик микёсида, балки халқаро микёсда ҳам бўлишини инobatта оладиган бўлсак, фарзандликка олишга доир ишлар суд тартибда белгиланиб, бу турдаги ишларнинг кўрилишида прокурор иштирокининг мажбурийлигини белгилаш лозим. Бу вояга етмаганларни фарзандликка олишнинг қонунийлигини таъминлашга хизмат қилади.

Шунингдек, Оила қонунчилигига кўра бола таъминотига масъул бўлган ота-оналарнинг сабабсиз таъминот беришдан бош тортганлиги учун белгиланадиган

таъсир чораларини кучайтириш лозим. Яъни, бу чораларни бир йўла Жиноий жазо чораси сифатида эмас, балки Маъмурий жавобгарлик чорасини белгилаш масаласини кўриб чиқиш лозим. Яъни биринчи марта таъминот тўлашдан тўрт ой давомида бош тортган ота эки онага шу тўланмаган нафака миқдорини бир ярим баробари миқдорда тўлатиш мажбуриятини юклаш, агар шу таъминотни тўлашдан бош тортса жиноий жавобгарлик белгилаш масаласини кўриб чиқиш лозим. Амалдаги қонунчилик талабига кўра, алимент тўлашдан бош тортган ота эки онага бир йўла жиноий жавобгарлик белгилаш назарда тутилган. Бунинг ҳуқуқий оқибати ҳам болаларнинг келажаги учун кўпроқ таъсир этишини назарда тутган ҳолда дастлаб маъмурий жавобгарлик белгилаш масаласини кўриб чиқиш лозим.

Албатта, оила қонунчилигини такомиллаштиришга доир яна бир қатор таклифларни келтириш мумкин. Чунки бизнинг мақсадимиз оилаларнинг мустақамлигини таъминлаш, бунинг натижасида эса жамиятнинг мустаҳкам пойдеворини яратишдан иборат.

ЭРКИНЛИКНИНГ ЧЕГАРАСИ БОРМИ?

(Замонавий Ғарб тамаддунида онлага муносабат ва маънавий таназзул)
М.С.ИМОМНАЗАРОВ – филолог фанлари доктори, профессор

Бугунги кунда Европа фан ва техникаси няхоятда тараққий этиб кетди. Аста-секин бу жараён Осиё китъасига ҳам ўтиб бормокда. Натижада инсонларнинг яшаш шароитларида кундан-кунга турли қулайликлар бунедга келмокда. Аммо бу яратилаётган қулайликлардан, фан ва техника ютуқларидан инсоният доимо оқилона фойдалана олаётими?

Бу саволга осонгина «Ҳа» деб жавоб бериш кийин. Ҳозирги экологик фожеалар, оммавий қирғин қуролларининг доираси тобора кенгайиб бораётгани, халқаро терроризм хавфининг кескинлашуви фан-техника тараққийи борган сари башарият ҳаёти учун ўта хатарли вазиятлар туғдираётганининг очик далилидир. Бугунги жаҳон ахборот атмашувининг тезлашуви ва глобаллашуви эса ҳар бир халқнинг маънавий ҳолатига ҳам жиддий хавф сола бошлади. Бу муаммолар ўтган асрнинг сўнгги чораги ва XXI асрнинг дастлабки йилларида Ғарб дунёсида нашр этилган Фридрих Хайекнинг «Қудлик сари йўл» (1989), Френсис Фукуяманинг «Тарих интиқоси» (1985), «Тарих интиқоси ва сўнгги одами» (2004), Жак Барзумнинг «Ёруғликдан зулмат сари: Ғарб маданият ҳаётининг 500 йиллик тарихи» (2000) каби қатор асарларда ҳар томонлама таҳлил қилиб берилган. Айниқса, америкалик таниқли файласуф, журналист ва сиёсий шарқловчи Патрик Бьюкененнинг «Ғарбнинг ҳаюкати» (2002) асариде Европа ва Шимолий Америка каби ўта ривожланган тамаддул ўчоқларидаги маънавий таназзул жараёни кенг очиб берилган.

Асарда муаллиф, статистик ва социологик маълумотлар ҳамда кўплаб таниқли олим-мутахассисларнинг фикр-мулоҳазаларига таянган ҳолда, Ғарб тамаддуни асосларига таҳдид солаётган қатор хавф-хатарларга эътибор қаратади.

Улардан бири – демографик омил, яъни Ғарб мамлакатларида туғилиш даражасининг кескин пасайиши бўлиб, муаллиф сўзи билан айтганда, Ғарб цивилизацияси галати «фақиб» — зурриёт қолдиришдан воз кечаётган аҳолига рўбарў келиб қолди. Бьюкененнинг ёзишича: «Ун миллионлаб америкалик ёш аёллар бола

тугини истамас экан, демак, Америка оммавий муҳажирликни ҳар жиҳатдан рағбатлантиришига мажбур бўлади». Муаллиф фикрига кўра бундай ҳолатнинг асосий сабаби дин ва ахлоққа энд бўлган ғоя ва қарашларнинг инсонлар оғинга сингдирилиши оқибатида азалий кадрият, урф-олат ва айтишларнинг емирлишидир.

Асарда таъкидланишича, ўтган асрнинг 60-йилларида Ғарб мамлакатларида содир бўлган «маданий илқилоб» эр, хотин ва болаларни оилавий вазифалар, бурч ва масъулиятдан озод этиб, оилага бўлган ижтимоий эҳтиёжни йўққа чиқарди. Бундай вазиятнинг вужудга келишида ўтган асрнинг бошларида аксарият Ғарб мамлакатларида шаклланган ва бугунги кунга келиб ғоят кучли ижтимоий ҳаракатга айланган феминизмнинг «хизмат»и катта бўлган. Китобда ёзилишича, ашаддий феминист аёллардан бири Ш.Кронин «*Жинс Уорлд Ревью*» журнаlining 2000 йил февраль сонидида чоп этилган мақоласида оила-никоҳ масаласи ҳақида тўхталиб, бундай деб ёзади: «*Никоҳ бу — кулликнинг бир шаклидир. Шундай экан, аёллар ҳаракати ана шу институтга қарши йўналтирилиши зарур. Негаки, никоҳ барҳам топмаган жамиятда аёлларнинг озод этилишига умид қилиши хомхаёлдир*». 1973 йилда Ненси Леманн ва Хелен Саллингер «*Феминизм декларацияси*» номли билан хотин-кизлар мартабасини кўтаришга қаратилган ҳаракатнинг янги манифестини тълон килди. Бу ҳужжат кенг оммалашиб, талай мактовларга сазовор бўлди. Унда бундай жумлардан бор: «*Никоҳ — эркаклар томонидан, эркаклар манфаати учун ўйлаб топилган бидъат... Биз уни йўқотганимиз керак*». Афсуски бундай ғоялар таъсирида миллион-миллион америкалик аёллар оила қуриш ва бола тутишдан воз кечмоқда. барча динларда қораланган оиланинг ноанъанавий шакллари пайдо бўлмоқда.

1970 йилдан ҳозирги вақтгача никоҳсиз яшаётганлар сони 523 мингдан 6,5 миллионгача, факат 1000 фойга ошгани, факат тўрт хонадондан биттасида тўлик оила истикомат қилаётгани, бир жинсга оид «*никаҳ*»лар кўпайиб бораётгани, яқка ўзи яшаётган америкаликлар мамлакат аҳолисининг 26 фойзини ташкил этаётгани бу фикрни тасдиқлайди.

Оила-никоҳ муносабатларининг инкирози ғарбона турмуш тарзининг азалий кадриятлари саналган фидойилик, меҳрибонлик, садақат, иймон-этикод каби фазилатларнинг факат шахс манфаатларининг қондирилишига қаратилган шидивидуалистик қарашлар томонидан сиқиб чиқарилгани билан изоҳланади.

«*Гомосексуализмни қоралаган муқаддас китоблар четга сурилди, энди гомосексуализм уят эмас, балки унга ола кўз билан қараш уят деган ғоя тикштирилга бошланди. Мусо алайҳиссаломнинг «Ун суннати» унутилиб, унинг ўрнида презервативлар пайдо бўлди*», деб ёзади ўз китобида П.Бьюкенен. Бу аччиқ ва инсоният учун шармандала ҳолатнинг накалар кенг тус олганини интернет саҳифаларидан олинган қуйидаги маълумотлар ҳам тасдиқлаб турибди.

Рус тилида ёзидиган машҳур сексолог И.С.Кон Россияда чоп этиладиган «Фалсафа масалалари» журнаlining 2001 йил 8-сонидида босилган «XXI аср чегарасида инсонлар шахвонияти» номли мақоласида шундай фикрларни баён қилган эди: «Бир хил жинслар аро муҳаббатга муносабатнинг ахлоқий-руҳий жиҳатдан нормал ҳолга келтирилиши гейлар ва лесбиянкалар (ушбу сўзлар таржимаси хануз лугатларга ҳам қирмаган, ўзбек тилида қадимда «бачабочлар» ва «булғорилар» деб аталган) ўз хоҳиш-истакларини очик-ошкор намоен қилишлари ва ижтимоий ҳаётда ўз ўринларини топишлари эркин имконият яратиб беради. XXI асрнинг биринчи ярмида бар-

ча маданиятли мамлакатларда бир жинсли никоҳлар ёки уларнинг бир оилада яшашлари аниқ қонулаштирилади, инсонларни жинсий муносабатларидаги ўзига хос йўналишлар сабабли қамситиш эса худди ирқчилик ёки антисемитизм сингари ахлоқан ва қонуан номақбул деб топилади.»

Бу сексолог «юлим» яқинда ўзининг шахсий сайтида эълон қилган «XXI аср ва бир жинсли никоҳлар» мақоласида шу 10 йил бурунги гапларини эслаб: «Менинг башоратим ўзини оқламоқда, бу соҳадаги ривожланиш эса тобора тезлашмоқда...» деб ниҳоятда мамнуният билан қайд этади.

Дарҳақиқат, Нидерландияда (2001 йил 1 апрелдан), Бельгияда (2003 йил 1 июндан), Испанияда (2005 йил 3 июндан), Канадада (2005 йил 20 июндан), Норвегияда (2009 йил 1 январдан), Швецияда (2009 йил 1 майдан), Португалияда (2010 йил 5 июндан), Исландияда (2010 йил 27 июндан), Аргентинада (2010 йил 22 июндан), АҚШнинг Массачусетс штатида (2004 йил 17 майдан), Калифорния (2008 йил 16 июндан), Коннектикут (2008 йил 12 ноябрдан), Аёва (2009 йил 27 апрелдан), Вермонт (2009 йил 1 сентябрдан), Нью-Гэмпшир (2010 йил 1 январдан), Округ Колумбия (2010 йил 1 мартдан), Мексиканинг пойтахти Мехико шаҳрида (2010 йил 4 мартдан) бир хил жинслараро никоҳланишга қонуний тус берилди. Бошқа бир қатор мамлакатларда (жумладан, Буюк Британия, Ирландия, Дания, Гренландия, Франция, Андорра, Германия, Финляндия, Люксембург, Лихтенштейн, Чехия, Словения, Венгрия, Швейцария, Хорватия, Австрия), шуниингдек Исроил, Янги Зеландия, Австралияларда «никоҳланиш» атамаси ишлатилмаган ҳолда бир хил жинсли шахсларнинг қонуний бир оила бўлиб яшашларига руҳсат берилган. Жанубий Америкадаги Колумбия, Уругвай, Эквадор мамлакатларида ҳам шундай ҳаёт тарзининг баъзи шаклларига қонуний руҳсат берилган. И.С.Коннинг ёзишича, бу масаладаги ижтимоий фикр ҳам ўзгармоқда. Яқинда эълон қилинган сўровларга кўра АҚШдаги 393 коллежнинг 271 минг 441 биринчи курс талабасидан 61 фоизи бир хил жинслар аро никоҳланишга қонуний тус берилишини маъқул топган.

Мақола сўнггида И.С.Кон шундай ёзади: «Албатта, ҳануз қатор мамлакатларда нафақат бир жинсли «никоҳлар» қонулаштирилмаган, балки гей и лесбиянкалар ўз муносабатларини яширишга мажбурлар. Аксарият ҳолатда бундай мамлакатларда нодемократик тузумлар ҳукмрон, уларда халқнинг турмуш даражаси паст, бегона фикрларга душманлик билан қараш ва диний мафкура тазйиқи кучли, нафақат бу масалада балки бошқа соҳаларда ҳам инсон ҳуқуқларига риоя қилинмайди. Лекин XXI аср энди бошланмоқда».

Мана гарбона «*инсон ҳуқуқлари*» химоячиларининг нуқтаи назарлари.

Ҳозирги кунда қонуан «*никоҳланган*» бир жинсли «*оила*»ларга бола сақлаб олиш ва уни тарбиялаш ҳуқуқи бериш масаласи кун тартибига қўйилмоқда. Охириги 10 йилда инглиз тили жорий бўлган ўлкаларда изоҳли лугатлардан «*никоҳ*» сўзининг изоҳида эркак ва аёл ўртасида деган таъкид олиб ташланмоқда.

Яқинда Россия телеканалларидан бирида антика мавзуда кўрсатув намойиш қилинди. Кўрсатувда мускуллари ўта ривожланган бир инсон ҳақида суҳбат кетди. Бу ўрта яшар инсон кўринишидан эркак кишига ўхшар эди, аммо неғадир унинг кўкракларидида чандиқ излари сезилди. Суҳбат давомида маълум бўлдики, бу одам асли онадан қиз бола бўлиб туғилган экан, аммо руҳан ўзининг ўғил бола бўлишини орзу қилар экан. Балоғатга етгач, пул топиб, ўзини оғир косметик операцияларга мубтало қилиб, эркак киши киефасини қасб этипти ва бундан ҳозир ўзи жуда бахтиёр эмиш.

Аммо суҳбат охирида бир сир очилиб қолди. Бу ёлгон «эркак» киефасидаги зот ҳар ҳафта ёки ўн кунда махсус гормонал укол олиб туради, агар шунга тўхтатиб қўйса, яна аёл киефаси намоён бўлиб қолиши мумкин экан. Ана сизга «бахти» инсон. Ўша кўрсатувда айтилишича, яна бир аёл кўрак безларини олдириб ташлаб, эркак киефасига кирибди, аммо энди фарзанд кўргиси келаётган эмиш. Юкорида тасвирланган аёл-«эркак»нинг хотин киши киефасидаги «онаси» ҳақида ҳам хабар берилди, аслида бу «она» эркак бўлиб тутилган ака бўлган экан.

Бундай «эврилиш» ишқибозларининг руҳий касаллардан қандай фарқи бор. Бундай «эврилиш»ларни нормал ҳолат деб эълон қилаётган «олимплар» кимнинг фойдасига хизмат қилмоқда. Маълумки, бундай пластик амалиётлар жуда катта пул эвазига бажарилади ва бундай «ишқибозлар» бир эмас, бир неча қайта тиг тагига ётадилар. Аммо барибир бундай руҳий васвасага йўлиққанлар ўз ниятларини тўлиқ амалга ошира олмайдилар. Чунки аёл шаклан «эркак»га айлангани билан аёллик хусусиятини умрбод йўқотган ҳолда моҳиятан тўлақонли эркак бўла олмайди, шаклан «аёл»га айланган эркаклар ҳам ўз жинсини йўқотадилар, аммо фарзанд кўриш имкониятини топмайдилар. Катта пул эвазига инсон танасини умрбодга шикастлаб, ушбу хатарли жиноятни амалга оширувчилар агар «тиб-биёт ходимлари» аталса, унда ўғри ва котилларни ким деб аташимиз керак?

«Бухунги кунда дунёнинг айрим ҳудудларида, – деб қуюнчақлик билан қайд этилади Президентимиз, – катта маънавий йўқотишлар юз бераётгани, миллатнинг асрий қадриятлари, миллий тафаккури ва турмуш тарзи издан чиқаётгани, ахлоқ-одоб, оила ва жамият ҳаёти, оғли яшаш тарзи жиддий ҳавф остида қолаётганини қузатиши мумкин.»

Мустақил Ўзбекистон раҳбарияти оила ва маҳалла каби асрий қадриятларимизни ривожлантиришга алоҳида аҳамият бераётгани бежиз эмас. Чунки маънавий баркамол авлод тарбияси оила ва маҳалладан бошланмас экан, бу йўналишда сезиларли ютуқларга эришиш мумкинлигини тасаввур этиб бўлмайди. Шу сабабли Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов ўзининг «Юксак маънавият – енгилмас куч» китобида таълим-тарбия муассасалари билан бир қаторда оила ва маҳаллага асосий тарбия масканлари сифатида алоҳида аҳамият қаратиш зарурлигини таъкидлаб ўтади.

ОИЛА ВА ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИ

М.Ф.ЛАФАСОВ – ТДПУ профессори

Маълумки, оила ижтимоий ҳодиса сифатида инсониятнинг улут кашфиёти саналади. Президент Ислам Каримов таъкидлаганидек: «Шарқда қадим-қадимдан оила муқаддас Ваган саналган. Чунки агар оила соғлом ва мустаҳкам бўлса, маҳаллада тишчилик ва ҳамжиҳатликка эришилади. Бинобарин, маҳалла-юрт мустаҳкам бўлсагина, давлатда осойишталик ва барқарорлик ҳукм суради. Зеро, оила фаровонлиги – миллат фаровонлиги асосидир».

Жамият тараққиётини ҳаракатга келтирувчи ҳужжат бўлган Қомусимиз–

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008, 58-бет.

Конституциямизда оила масаласига ҳам алоҳида урғу берилган ва «Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқукига эга»¹ – деб ёзилган.

1998 йил – «Оила йили», 1999 йил – «Аёллар йили», 2001 йил – «Она ва бола йили», 2002 йил – «Соғлом авлод йили» шиори остида ўтганлиги бунинг далилидир. 2007 йилнинг «Ижтимоий ҳимоя йили», 2008 йилнинг «Ёшлар йили», 2010 йилнинг «Баркамол авлод», 2012 йилнинг «Мустаҳкам оила йили» йили деб эълон қилинганлиги моҳият-эътибори билан жамиятнинг асосий бўғини бўлмиш оилани ижтимоий муҳофазат қилишни аниқлатади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов «...ёшларимизни ҳар томонлама соғлом ва баркамол этиб тарбиялаш, ҳаёт абадийлиги, авлодлар давомийлигини таъминлайдиган маънавият кўргони бўлган оилани мустаҳкамлаш бугунги кунда барчамизнинг паники асосий вазифамиз, балки инсоний бурчимизга айланганини истардим»² – деб алоҳида таъкидлагани бежиз эмас.

Халқимизнинг тарихини кўздан кечирсак, оила, унинг вазифалари, жамият таракқиётидаги ўрни ва салмоқли ншлари ҳақида қимматли фикрлар айтилган. Демак, ўзбек оиласи ва миллий оила педагогикаси тарихи жуда қадимийдир.

Ўзбек халқининг қадимги тарихини ақс эттирган «Авесто»да ҳам оила муносабатлари билан боғлиқ мантиқий фикрлар илгари сурилади. Унда қайд қилинишича, эрақ зурриёт қолдириш қобилиятига эга бўлса-ю, аммо уйланмаса, унга тамға босишар ёки белига занжир боғлаб юришга мажбур қилишарди. «Авесто»да қариндошларнинг ўзаро оила қуриши ман этилган. Қавм ва уруғ қонини тоза, авлодни бенуксон сақлаш учун шундай қилинган³.

Аждодларимиз азалдан оила мустаҳкамлиги соғлом авлоднинг яралиши йўлида муттасил эътиборда бўлган, оиласи, уруғи обрўси мустаҳкамлиги, гурури учун доим курашиб келган. Бундай оилапарварлар ва болапарварлар зардуштийлик ғояларининг айнан бизнинг заминда туғилиши билан ҳам боғлиқ. Буни тарихий манбаларни кузатишнинг ўзиёқ аниқлаб турибди. Зардуштийликнинг мукаддас китоби «Авесто»да оила, унинг мустаҳкамлиги, тарбия масалаларига катта эътибор берилгани унинг исботидир. «Оилапарварлик ва болапарварлик ғоялари фақат йўл-йўриқлар сифатидагина қабул қилиниб қолмай, авлод турмушининг бахтли-саодатли, тўла таъминотли, хушчакчак, серфарзанд бўлиши тўғрисида ҳам катта ғамхўрлик кўрсатилган. Бундай ғоялар авлоддан-авлодга айнан оила тарбияси орқали сингдириб борилган деб»⁴.

Бу мисоллардан кўриниб турибдики, эразмизгача бўлган узок ўтмишда ҳам биологик-физиологик жиҳатдан соғлом эрақ ёхуд аёл кишилар оила қуришга мажбур бўлишгани ҳолда улар (инсонлар) қавм-уруғни тоза сақлаш, миллий қонни (авлод маъносида) бузмаслик, никоҳ тушмайдиган қариндошлар ўртасида оила қурмаслик каби ахлоқ-одоб нормаларига амал қилишган.

Демак, оила инсонларнинг табиий биологик-физиологик, моддий-иктисо-

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: Адолат, 2008, 24-бет.

² Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз таракқиёти ва халқимиз фаровонлигини яна юксалтиришдир. –Т.: Ўзбекистон, 2010, 74-75-бетлар.

³ Қаранг. Ўзбек педагогикаси антологияси. –Т.: Ўқитувчи нашриёти, 1995, 32-35-бетлар.

⁴ Хўжаниёзов Т. Оила тарихи ва ҳуқук. –Т.: Адолат, 2006, 16-17-бетлар.

дий, ҳукукий-қонуний, маънавий-ахлоқий алоқа-муносабатлари асосига қурилган ижтимоий бирликдан иборатдир. Инсонларнинг табиий биологик-физиологик муносабати деганда жинсий алоқа ва насл қолдириш (фарзанд тутиш ва тарбиялашни) моддий-иктисодий муносабатда – уй-рўзгорни бошқариш, мулкий муносабатни, ҳукукий-қонуний муносабат – никоҳнинг қонунийлигини, маънавий-ахлоқий муносабатда эса эр-хотин иноқлиги, поклиги, ота-она билан фарзандлар ўртасидаги меҳр-оқибат, ҳурмат, бурч ва шу қабиларни тушуниш лозим. Бундан жамият ва оила диалектик бирликни ташкил қилади деган маънавий хулоса қилиб чиқади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов ва ҳукуматимиз оилани жамият негизи сифатида билиб, унга нисбатан ғамхўрлик қилмоқда, унинг моддий-маиший равақати учун бугун имкониятларни ишга солимоқда. Жумладан, Президентимиз оиланинг жамиятда тутган ўрни ва аҳамияти тўғрисида шундай дейди: «Оила қуриш масаласи ҳар бир инсон ҳаётида – у йиғит бўладими, киз бўладими – улкан ҳодиса эканини, бу масала шахсий, хусусий доирадан чиқиб, ижтимоий аҳамият касб этишини кенг жамоатчиликка тушунтириб боришимиз керак»¹. Бу ўрнида илгари сурилаётган педагогик ғоянинг туб моҳияти оила тарбиясини тўғри йўлга қўйиш, мустахкамлаш ва янада чуқурлаштириш билан боғлиқдир. Оила тарбияси деганда ота-она, оиладаги катта кинилар, бува ва бувилар, ака-опалар ва шу қабилар томонидан болаларнинг тўғри, миллий ахлоқ-одоб нормалари асосида тарбиялашни тушуниш лозим. Зотан, болаларнинг келажақда қандай инсон бўлиб етишиши ота-она, ака-опа ва бошқаларнинг ўзаро муомала-муносабатлар, ҳулқ-атвориға, тартиб-интизомига бевосита боғлиқдир. Халқимиз: «Қуш уясида кўрганни қилади» деб бежиз айтмаган.

Оила тарбияси қабиларнинг маъсулият, биринчи навбатда, ота ва она зиммасига тушади. Шу ўринда бир нарсани алоҳида уқтириш керакки, болалар тарбиясида асосий таъсирчан куч-қудрат бу – онадир. Дарҳақиқат ота кўпинча оиланинг моддий эҳтиёжларини қондириш ва таъминлаш, қолаверса оиланинг ҳўжалик ишлари билан банд бўлади. Бу ўзбек оилалари тарихидан маълум бўлган ҳақиқат ва ота-боболаримиздан мерос бўлиб қолган анъанадир. Шунга қўра бола билан кўпроқ она бирга бўлади. Ахир, халқимиз: «Сут билан қирган – жон билан чиқади» дейди-ку! Тарбия, яъни юксак ахлоқ-одоб ақидалари бола жонига (руҳига) кўпроқ она сути (тарбияси) билан қиради.

Оила тарбиясида ҳикмат (фалсафий-педагогик йўналишлар) кўп. Янги ўтказилган ниҳолнинг тўғри еҳуд эгри ўсиши боғбон меҳнати ва маҳоратиға боғлиқдир. Эгри ўсаётган ниҳолнинг қаддини ростлаб қўйилмаса, у нотўғри ривожланади. Янги туғилган гўдак тарбияси билан шу еш ниҳол ҳолати ўртасида қандайдир табиий ўхшашлик мавжуд.

Бундан кўриниб турибдики, меҳнат тарбияси, маънавий-ахлоқий тарбия, ахлоқ-одоб нормалари, Ватан туйғуси ва ватанпарварлик тарбияси, маънавий-эстетик тарбия, жисмоний тарбия, катталарға ҳурмат, кичикларға шафқат, миллий гурур ва ифтихор тарбияси, ижтимоий тарбия ва шу қабилар оиладан бошланади. Шу зикр қилинган педагогик-фалсафий тушунчалар оила раҳбарларининг дунёқараши билан чамбарчас боғлиқдир. Дейлик, дехқон дунёқараши унинг

¹ Каримов И.А. Соғлом авлод тарбияси – барчамизнинг муқаддас инсоний бурчимиздир. – 8-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 2000. 432-бет.

халол меҳнат қилиб, дастлаб оила тўқинлиги ва сўнгра халқ фаровонлигини таъминлашда кўринади. Унинг барча фаолияти шу олижаноб туйғу билан уйғунлашган. Бу оилада бола меҳнатсеварлик руҳида тарбияланади. Ҳаёт ва турмушнинг ҳамма нуқта ва қирралари меҳнат билан равиюланилади. Зотан, меҳнатқаш инсон ҳар соҳада ўз йўлини топа олади.

Хулоса қилиб айтганда, оила ва унинг моҳияти, оиланинг ҳар томонлама раванки ва жипслигини таъминлаш шарт-шароитлари, оила тарбияси-миллий ифтихор, унинг жамият негизи экани, оила ичидаги оила камолотини таъминлаш сингари муаммоларни талқик этиш ҳамда уларни халққа содда ва тушунарли тарзда етказиш шу куннинг долзарб вазифасидир.

ОИЛАНИ МУСТАҲҚАМЛАШНИНГ АСОСИЙ ЙўНАЛИШЛАРИ

*А. АБДУЖАББОРОВ – Бош прокуратуранинг
Олий ўқув курслари бўлим бошлиғи*

«Оила – жамиятнинг негизи. Бизнинг давлатимизни ҳам қаттиқ бир оила деб тушуниш лозим. Бунда ўзаро ҳурмат ва қаттиқ тартиб бўлмаса, оиланинг барча аъзолари ўз бурчларини адо этмаса, бир-бирига нисбатан эъзулик билан меҳр-оқибат кўрсатмаса, яхши ва муносиб тарзда яшаш мумкин эмас».

Ислом КАРИМОВ

Кишилиқ жамиятининг тарихига назар ташлайдиган бўлсак, унда инсонларнинг турмуш-тарзи, кунлик кечинмалари шу жамиятнинг кейинги ривожланиши учун омил бўлган. Инсонларда бўлган бир-бирига интилиб, жамоа бўлиб яшаш, айниқса, ташқи хавф-хатардан ҳимояланишда биргаликда курашиш ўзининг самарасини берганини илгаридан пайқашган.

Шу маънода турли мақсадлар йўлида, хусусан, турли жинсдаги одамларнинг биргаликда турмуш қуриб, келажакда насл қолдиришга бўлган интилиши оила деган гоят мураккаб, серқирра, шу билан бирга, жамиятнинг энг куйи бўғинига асос ҳисобланган ижтимоий ҳодиса келиб чиқишига замин яратди.

Ҳар бир кишининг ҳаётида оила алоҳида ўрин тутади. Оилада бола улғаяди ва ҳаётининг илк кунларидан бошлаб биргаликда турмуш кечириш ҳамда инсоний муносабатлар қондаларини ўлаштира бошлайди, ўзининг оиласидан яхшилик ҳамда ёмонликни онгига сингдиради, оиласига ҳос бўлган барча хусусиятлар унда мустаҳкам ўрин олади. Улғайгач эса бола ўзининг оилаларида ота-онасининг оиласида кўрган кадриятларни ёки иллатларни қайтаришга уринади.

Ойлада боланинг атроф-муҳитга бўлган муносабати тартибга солинади, оилада бола маънавий ва ахлоқий қондалардан тажриба ортиради.

Оила энг кичик ижтимоий институт, жамиятнинг ижтимоий негизи сифатида талқин қилинади. Бутун бир давлатнинг аҳволи шу давлатдаги оилаларнинг аҳволига боғлиқ бўлиб қолади. Оилада ота-она ва болалар маънавий яқдиллиги билан боғланган. Жамиятдаги маънавий маданият даражаси оиладаги маънавий

маданият даражасига бевосита боғлиқ бўлади. Оиланинг иктисодий аҳволи давлатнинг иктисодий аҳволига боғлиқ бўлади. Жамиятдаги иктисодий ҳолат эса, ўз навбатида, бола канчалик меҳнат қилишга ўргатилганлиги ва ўспирин эртага қайси касбнинг эгаси бўлишига ҳамда мустақил меҳнатга тайёргарлигига, оиланинг меҳнатга лаёқатлилиги ҳамда унинг жамиятнинг умуммеҳнат жамғармасида қандай улушга эга бўлишига анчагина боғлиқдир.

Оила ўзининг ижтимоий функциясини амалга оширар экан, ўзининг маданий, ижтимоий ва маънавий даражасига қараб шаклланиб боради. Оиладаги шарт-шароит, янаш жой, тозалик, оиладаги ҳаёт ва унинг қарашларининг хусусиятлари – буларнинг барчаси давлатнинг ижтимоий сиёсатига билвосита боғлиқдир. Оиладаги социаллашув унинг таркибий қисмига боғлиқдир. Ҳозирги кунда боболар, бувилар, тоғалар, хоалалар ва бошқа қариндошлар бирга яшаб келган катта оилаларнинг салмоғи анча кам.

Шундай бўлса-да, оилада шахснинг социаллашуви оиланинг ичидаги муносабатлар, ота-онанинг обрўси ва нечоғли ҳукмронлик лаёқатига боғлиқдир. Оиланинг замонавий ҳолатига жамиятда содир бўлаётган барча ўзгаришлар ўзининг таъсирини ўтказади: билимлар, технологияларни эгаллаш ва ахборот алмашинув, ҳаттоки энг катта ўзгаришлар, тизимнинг қайтадан ташкил қилиниши, сиёсий ва иктисодий тизимларнинг инкирози.

Шундай экан, оилани таърифлашда энг мукамал формула – бу оила шундай ижтимоий институтки, унда турли жинсдаги одамлар никоҳ деб аталмиш иттифокка бирланиши ва бир-бирига турмушнинг умумийлиги ва ўзаро жавобгарлиги билан боғлиқ бўлади.

Никоҳ – бу эрак ва аёл ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг тарихан ўзгариб турадиган ижтимоий шаклидир. Бунда никоҳ нафақат уларнинг жинсий ҳаётини тартибга солувчи ижтимоий институт, балки оила қуриш, болани дунёга келтириш ва уни тарбиялаш мақсадида эр-хотинлик, қариндошлик ҳуқуқ ва мажбуриятларни белгилаб берувчи ҳуқуқий институтдир.

Оила – бу нафақат никоҳ тузилмаси, балки, у ижтимоий институт ҳамдир. Яъни оилада нафақат эр-хотин, балки болалар, шунингдек, қариндошлар ўртасидаги алоқалар, муносабатлар тизими жамланади.

Оила ижтимоий институт сифатида бир нечта босқични босиб ўтади. Булар қуйидагилардир:

- никоҳга киришиш;
- биринчи боланинг тугилиши;
- бола парваринлашни тамомланиши;
- охириги болани алоҳида рўзгор қилиб чиқариб юборинг;
- эр-хотиннинг бирининг ўлими муносабати билан никоҳнинг тугатилиши.

Ҳар бир инсоннинг иккита оиласи мавжуд бўлади, биринчиси, бу – унинг дунёга келишига сабаб бўлган оила, иккинчиси бу ўзи яратган ва ҳозирда яшаётган оиласидир.

Оила – бу инсон томонидан яратилган ва унинг дилига яқин бўлган яшаш муҳитидир. Оила аъзолари қондош алоқалар орқали бир-бирига боғланган, оила қариндошларни, яъни уларнинг барчасини, ҳаёт бўлганларни, вафот этганларни, узоқ ва яқинларни, маълум ва номаълумларини бирлаштиради.

Оиланинг мавжуд бўлиш шартларидан бири бу оиладаги ўзаро муносабатлардир. Болаларнинг дунёга келиши ва тарбияланиши, хўжалик юритилиши,

оиланинг барча аъзолари манфаатларини қандай қондиришга қаратади, ўзаро тушуниш, ҳурмат, қўллаб-қувватлаш, тушуниш – буларнинг барчаси оиланинг ичидаги ўзаро муносабатларни ташкил қилади. Шунингдек, қариндошларнинг саломатлиги, характери ва қилмиши ҳам оиладаги ўзаро муносабатларни шакллантирувчи омиллар ҳисобланади.

Оиланинг асосий функцияси бўлиб бу унинг репродуктивлиги, аҳолини биологик жиҳатдан шакллантирувчи омил эканлигидир. Қайд этилганлар оиланинг асосий функцияси бўлса-да, бироқ унинг бир қатор ижтимоий функциялари ҳам мавжуддир:

- тарбиявий, яъни еш авлодни жамиятга сингдириш;
- ҳўжалик-маншўй – оиланинг жисмоний аҳволига дастак бўлиш, болалар ва қариялар ҳақида ғамхўрлик қилиш;
- иқтисодий – оиланинг бир аъзосидан бошқа аъзоси учун моддий бойликлар олиш, вояга етмаган ва қарияларни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш;
- ижтимоий назорат – оила аъзоларининг бошқа аъзоларнинг жамиятдаги, фаолиятнинг турли соҳаларида ҳулқ-атвори учун жавобгарлиги, яъни эр-хотин, ота-она ва болалар, кекса авлод ва ёшлар ўртасидаги ўзаро мажбурият тизимидир;
- маънавий мулоқот – ҳар бир оила аъзосининг маънавий жиҳатдан қамолатга етиши;
- ижтимоий мақом – оиланинг аъзоларига жамиятда муайян ижтимоий мақомни эгаллаши учун имконнинг тақдим этилиши;
- дам олишни ташкил қилиш – ҳар бир оила аъзосининг дам олиш вақтини оқилона ташкил қилиш, ҳар бир оила аъзосининг манфаатини ўзаро бойитиш;
- эмоционал – ҳар бир оила аъзосини психологик ҳимоялаш, шахснинг ҳиссийларидаги барқарорликни таъминлаш, психологик терапияни амалга ошириш.

Шахснинг ижтимоий ҳимояси жорий қилинган ҳар қандай давлатда бу масалани фақатгина оилани ҳимоялаш орқали амалга ошириш мумкин. Оила жамиятнинг асосий бўғини сифатида одамларни бирлаштиради, еш авлодни тарбиялашни, шахснинг дунёни англаштини, меҳнат фаолиятини ташкил қилади. Оиланинг мақоми ота ва онанинг ҳулқ-атвори, уларнинг болалар тарбиясида тутган ўрнига боғлиқ бўлади. Отанинг болаларни учун ўрнак бўла олиши ҳам жуда аҳамиятлидир, айрим ҳолларда, улардан бирининг бўлмаслиги боланинг ривожланишига салбий таъсир қилади, бундай болалар кўпинча асабий, тахликали ва ваҳимали бўлиб қолишади.

Оила болани жамият сари илк қадам қўйишида дастак бўлади, айнан оилада бола ижтимоий жиҳатдан тарбияланади, шахс сифатида шаклланади.

Оилада болаларнинг саломатлиги мустаҳкамланади, уларнинг истеъдоди ва қобилияти ривожлантирилади, уларнинг таълими, ақлини ривожланиши ҳақида ғамхўрлик кўрсатилади.

Оилада инсоний ҳислатларнинг кўринишларига асос солинади, болада меҳр ва раҳмдиллик шакллантирилади, у ўзининг ҳаракатлари учун жавоб беришни ўрганади.

Айнан шу маънода, ўзбек халқида оилани қадрлаш ва уни асраш борасида муайян кўникмалар асрлар оша шаклланиб келган. Оиланинг нечоғлиқ азиз ва қадрдон Ватан эканини унинг аъзолари ҳисобланган онги-шуурида чуқур илдиз отган.

Мозийга назар ташласак, халқимизнинг буюқ аждодлари ўзидан қолдирган меросларида оилага жуда катта эътибор беришганини кўришимиз мумкин.

Чунончи, ўзбек халқининг маънан ривожининг асоси ҳисобланган Форобий, Беруний, Ибн Сино, Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий сингари буюқ боболаримиз асарларида ҳам оила аъзолари ўртасидаги ўзаро муносабатлар, бола тарби-

ясида ота-онанинг, оиланинг ўрни масаласига алоҳида аҳамият қаратилган. Ибратли ҳикоятлар, ривоятлар, фарзандларига мактублар, ҳикматли сўзлар оркали насиҳатларини, ҳаётий хулосаларини ёзиб қолдирганлар.

Ўтган асрнинг бошларида яшаган Маҳмудхўжа Бехбудий, Абдурауф Фитрат, Абдулла Авлоний, Абдулла Қодирий, Чўлпон каби маърифатпарвар зиёлилар баркамол авлодни тарбиялашнинг ягона чораси – оила асосларини тўғри қуриш эканлиги, оилани мустаҳкамламасдан жамият тараққиетига эришиб бўлмаслигини таъкидлаганлар.

Абдурауф Фитратнинг «Оила» рисоласида оила қуришнинг асл мазмуни, ота-она ва фарзанд ҳуқуқлари, оилавий муносабатлар масаласи батафсил ёритилган. Абдурауф Фитрат шундай ёзади: «Болаларни ўзига ишонган, кучли, топқир, чаккон ва ақлли қилиб тарбиялаш учун ўз кадр-қимматини, шаънини ҳурмат қилиш руҳини тарбия қилмоқликни, шунинг билан бирга, ен-атрофдаги одамлар билан ҳисоблашнини ўргатмоқ керак. Қаерда оила муносабати кучли интизомга таянса, мамлакат ва миллат ҳам шунча кучли ва муаззам бўлади».

Оилани мустаҳкамлаш дунё миқёсида бош масала даражасига кўтарилган муаммолардан биридир. Оилалар аҳиллиги ва мустаҳкамлигига эришиш мақсадида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси 1993 йил 20 сентябрдаги йиғилишида 15 майни ҳар йили «Халқаро оила» кuni сифатида нишонлаш тўғрисида қарор қабул қилди. Шундан буён бутун дунёда, жумладан юртимизда ҳам «Халқаро оила» кuni кенг нишонлаб келинади. Ўтган йиллар мобайнида юртимизда «оила» тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти, жамиятда тутган ўрни масалаларига алоҳида эътибор қаратилиб, барча ҳуқуқий асослар яратилганини таъкидлаш лозим. Айниқса, аёллар ва болалар манфаатлари, саломатлигини ҳимоя қилиш борасида салмоқли ишлар амалга оширилди. Конституциямизнинг 14-бобида ҳам оила жамиятнинг асосий бўғини эканлиги, жамият ва давлат муҳофазасида бўлиши қатъий белгилаб қўйилган. Оила кодекси ва бошқа қонунлар оркали еш ва кўп болали аёлларни ишга қабул қилишда имтиёзлар белгиланган.

Янги оила қураётган ёшларнинг тиббий кўрикдан ўтаётгани, ҳомиладор аёллар, болаларнинг белуш тиббий хизматдан фойдаланаётгани оилада соғлом турмуш тарзини шакллантиришга хизмат қилмоқда.

2007 йил 18 майда Ўзбекистон Президентининг «Ёш оилаларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватлашга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони ёш келин-куёвларга янги имкониятлар яратиб, уларнинг оила учун масъуллик ҳиссини оширди.

Президентимизнинг 2004 йил 25 майдаги «Ўзбекистон хотин-қизлар кўмитаси фаолиятини қўллаб-қувватлаш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони билан камидан 500 оила истиқомат қилаётган маҳаллаларда, шунингдек, таркибидан маҳаллалар ташкил қилинмаган посёлка, кишлоқ ва овулларда диний маърифат ва маънавий-ахлоқий масалалар бўйича маслаҳатчи лавозими жорий этилди.

Шунингдек, ёшлар ва ёш оилаларни қўллаб-қувватлаш мақсадида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш имкониятига эга бўлган шахсларга давлат ва хусусий банклар томонидан имтиёзли ҳамда истеъмоқ кредитлари ажратилмоқда. Республика миқёсида турли соҳага ихтисослаштирилган замонавий завод ва фабрикалар, кўшма корxonалар, цехлар, маиший хизмат кўрсатиш шохобчалари ҳамда ўқув муассасаларининг бунёд этилиши ишенишлар сонининг камайишига, молиявий аҳволнинг яхшиланishiга замин яратмоқда. «Кишлоқ тараққиети ва фаро-

вонлиги йили» Давлат дастури доирасида, айниқса, кишлоқ жойларда истиқомат қилувчи аҳоли турмуш шароитини яхшилаш ва оила барқарорлигини таъминлашга қаратилаётган эътибор ҳонадонларимизнинг янада тинч ва фаровон бўлишига хизмат қилиши, шубҳасиз¹.

Зеро, Президентимиз томонидан олиб борилаётган ислохотларнинг негизида ҳам халқ фаровонлиги, мамлакат тинчлиги, оилалар мустаҳкамлиги ва барқамол авлодни тарбиялашдек эзгу мақсадлар ётади. Айниқса, жаҳон молиявий-иқтисодий инкирози даврида олиб борилаётган оқилona сиёсат, Инкирозга қарши чоралар дастури ва шу асосдаги сазой-ҳаракатлардан жаҳоннинг турли мамлакатлари андоза олиш ҳаракатида эъқонлиги кишининг ўз-ўзига, келажакка бўлган ишончини юксалтиради.

Шунга асосан жамиятда оиланинг тутган ўрнини янада мустаҳкамлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 19 йиллигига бағишланган тантали маросимда сўзланган нутқда 2012 йил – мустаҳкам оила деб эълон қилинди.

ЁШ АВЛОД ҲУҚУҚ ВА МАНФААТЛАРИ МУҲОФАЗАСИ – ДАВЛАТИМИЗНИНГ ДОИМИЙ НИГОҲИДА

3. ТУРСУНОВ – Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси бошқарма катта прокурори

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки қунлариданок ҳар томонлама стук ёш авлодни шакллантириш давлат сиёсатининг устувор вазифаларидан бири сифатида белгиланди. Соғлом ва барқамол авлодни вояга етказиш, уларнинг замонавий билим чўққиларини оғаллаши, ўз қобилият ва имқониятларини намойиш этиши учун зарур шарт-шароитлар яратилмоқда.

Давлатимиз раҳбарининг 2010 йил 27 январда қабул қилинган қарори асосида тасдиқланган «Барқамол авлод йили» Давлат дастури бу борадаги ишларни янги босқичга кўтарди. Унда фарзандларимизни барқамол ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга қаратилган меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, амалдаги қонунчилик ҳамда меъёрий ҳужжатларга замон талабларига мос равишда ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш вазифаси қўйилди.

Болалар ва ёшларнинг ҳуқуқ ҳамда манфаатлари муҳофазаси давлатимизнинг доимий эътиборидадир. Айни ана шу мақсадга қаратилган миллий қонунчилик асослари яратилган ва такомиллаштириб борилмоқда. Фарзандларимизнинг яхши шароитларда яшашни, ўқишни, илму ҳунар оғаллаши учун яратилаётган имқониятларга ҳавас қилса арзийди.

Мамлакатимизда болаларнинг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоясини таъминлаш, ўсмирлар ўртасида ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш тизимини мустаҳкамлаш, ота-оналар ҳамда васийлик ва ҳомийлик органларининг ўсиб келаётган аялод учун масъулиятини ошириш юзасидан қўрилган чоралар натижасида ўтган йилда вояга етмаганларнинг жиноятчилиги ва жиноятда иштирок этган вояга етмаганларнинг сони бирмунча камайди.

¹ А.Норқудов «Оила – муқаддас қўргон», «Ҳуқуқ ва бурч» журналининг 2009 йил 5-сониди.

«Баркамол авлод йили» Давлат дастури асосида 2010 йил 29 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги қонун бу борада муҳим аҳамият касб этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, бунгача ушбу йўналишда яхлит қонун билан эмас, балки турли мезърий ҳужжатлар асосида фаолият олиб борилган. Нотинч оилалар ва тарбияси оғир болаларни тураржойи бўйича аниқлаш, улар ўртасида тарбиявий ишларни ташкил этиш, болаларнинг буни вақтини мазмуни ўтказиш ва бандлигини таъминлаш борасидаги ишларга алоҳида эътибор қаратилаётгани натижасида вояга етмаганлар ўртасида жиноятчилик сезиларли даражада қамайди.

Эндиликда янги қонун вояга етмаганларнинг назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарликларини профилактика қилиш тизимидаги идоралар ва муассасаларнинг ўзларига юклатилган вазифаларни бажариш юзасидан масъулиятини янада ошириш, болаларнинг гайриқўшимқий ҳулқ-атвориини эрта аниқлаш ва бартараф этиш борасидаги тадбирлар самарадорлигини яхшилашга ҳуқуқий замин яратди. Чунки унда вояга етмаганларнинг назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарлигини профилактика қилиш тизимидаги идоралар ва муассасалар, уларнинг асосий вазифалари, фаолият принциплари ва йўналишлари ҳамда ваколатлари аниқ белгиланган берилди.

Шу билан бирга, қонунда ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганлар ва оилалар билан яққа тартибдаги профилактика ишлари олиб бориш асослари ва тартиби, вояга етмаганларни ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасалари ва ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларига жойлаштириш тартиби ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганларнинг ҳуқуқий мақоми, уларни ижтимоий-ҳуқуқий ва педагогик реабилитация қилиш асослари ҳам белгиланган.

Қонуннинг ижроси болаларнинг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимояси самарасини янада оширишга, ўсмирлар ўртасида ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш тизимини мустаҳкамлашга, ота-оналар ҳамда васийлик ва ҳомийлик органларининг ўсиб келаётган авлод учун масъулиятини оширишга хизмат қилади.

Ушбу қонунни амалга татбиқ қилиш юзасидан ўтган йил октябрда ҳуқуқ-тартиб томонидан ташкилий-амалий чора-тадбирлар режаси тасдиқланиб, мазкур дастур асосида «Ички ишлар органларининг Вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари тўғрисида», «Таъминлаш, тарбиялаш ва таълим бериш учун алоҳида шароитларга муҳтож бўлган болалар учун ихтисослаштирилган мактаб тўғрисида», «Таъминлаш, тарбиялаш ва таълим бериш учун алоҳида шароитларга муҳтож бўлган болалар учун ихтисослаштирилган касб-ҳунар коллежи тўғрисида»ги низомлар ишлаб чиқилиб, тасдиқланди.

Шунингдек, 2010 йилнинг 17 майида қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига қўшимчалар киритиш ҳақида»ги қонун ҳам болаларнинг ҳуқуқий ҳимоясини таъминлаш, уларни миллий кадрият ва анъаналарга ҳурмат руҳида тарбиялаш масаласи долзарб аҳамиятга эга. Чунки ҳозирги мураккаб ва таҳликали замонда миллий ўзлимиз, азалий кадриятларимизга ёт ва бегона бўлган турли хуружлар, ёшларимизнинг онги ва қалбини оғаллашга қаратилган ғаразли интиқиллар тобора кучайиб бормоқда. Бунда замонавий ахборот технологиялари, хусусан, интернетдан фойдаланилаётгани сир эмас.

Шуларни ҳисобга олиб, вояга етмаганларнинг тунги вақтда ота-онасидан бири ёки унинг ўрнини босувчи шахснинг қузатувисиз интернет-кафедрлар, кўнгил очиш ёки дам олиш жойларида бўлишга йўл қўймасликка онд мезъёр белгиланди.

Маъмур конунга биноан Маъмурий жавобгарлик тўтрисидagi кодекс 188-2-модда билан тўлдирилди. Унда ресторан, кафе, бар, клуб, дискотескалар, кинотеатр, компьютер заллари, интернет тармогидан фойдаланиш хизматларини кўрсатиш учун жиҳозланган хоналар ёки бошқа кўнгил очиш (дам олиш) муассасаларининг раҳбарлари ёхуд бошқа масъул шахслари томонидан вояга етмаган шахснинг тунги вақтда ота-онасининг бири ёки унинг ўрнини босувчи шахснинг кузатуви-сиз қайд этилган муассасаларда бўлишига йўл қўйганлик учун энг кам иш ҳақининг ўн бараваридан ўн беш бараваригача миқдорда жарима жазосига тортиш белгиланди. Ушбу меъёр айни пайтда ота-оналар (уларнинг ўрнини босувчи шахслар) зиммасига ҳам тегишли масъулият юклайди.

Қонунда вояга етмаганлар орасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда жамоатчилик иштирокини таъминлашга доир меъёрлар ҳам ақс эттирилди. Қонуннинг 19-моддасига кўра, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш идоралари ва нодавлат-нотижорат ташкилотлар ваколати доирасида вояга етмаганларнинг маънавий, ахлоқий, ҳуқуқий, эстетик, жисмоний, меҳнат тарбиясида қатнашади, уларда соғлом турмуш тарзини шакллантиришга кўмак беради.

Қонун қабул қилинганидан буюн жойларда маҳаллий ҳокимликлар, солиқ, ички ишлар ҳамда бошқа мутасадди идоралар масъул ходимлари ва тадбиркорлик субъектларининг раҳбарлари ҳамда ота-оналар иштирокида йиғилишлар ўтказилиб, ушбу қонуннинг мазмун-моҳияти кенг тушунтирилди.

Вояга етмаганларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказиши, ёшларнинг бандлиги, ижтимоий ҳимояси бўйича ҳам прокуратура органлари ва жойлардаги вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар томонидан таҳсинга сазовор ишлар амалга оширилмоқда.

Биргина ўтган йилда пойтахтимиздаги Ўзбекистон миллий боғида ташкил этилган умумтаълим мактаби ўқувчиларини ёзги таътил масъумида кизкишларини инobatга олган ҳолда тўғарақларга жалб этиш мақсадида «Куч – билим ва тафаккурда» тўғарақлар кўрғазмасида пойтахтда фаолият кўрсатаётган 13 та ўқувчилар ижодиёт ва 8 та техник ижодиёт марказлари, 30 та мусиқа ва санъат мактаблари, 13 та болалар спорт мажмуалари, 30 та болалар ва ўсмирлар спорт мактаблари кўрғазмалари билан иштирок этди.

Ёзги таътил даврида болаларнинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этишда Тошкент шаҳрида ўтказилган «Куч – билим ва тафаккурда» тўғарақлар кўрғазмаси ҳақидаги фотоальбом ва дисклар тўплами ҳудудий комиссияларга амалиётда фойдаланиш учун юборилди.

Наманган вилояти прокуратураси ташаббуси асосида вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссия билан ҳамкорликда 2009-2010 ўқув йилида 9-синф битирувчиларини таълимнинг кейинги босқичига тўлиқ жалб қилиш ва уларнинг ўз кизкишлари бўйича академик лицей ва касб-хунар коллежларида ўқишларини давом эттиришларини таъминлаш мақсадида «kollejar.uz» электрон сайти ташкил этилди.

Шунингдек, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари битирувчиларини, ишсизлар ва одам савдосидан жабрланганларни иш билан таъминлаш мақсадида Наманган шаҳар бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш марказида «bandlik.uz» электрон сайти ташкил этилди.

Замонавий ахборот технологиялари, хусусан, интернет тармоғи имкониятларини фаолиятда жорий этишда Наманган вилоятида ташкил этилган «bandlik.uz» ва «kollejar.uz» электрон сайтлари ҳамда ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларнинг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш юзасидан амалга оширилган ишлар ҳақидаги фотоальбом ва дисклар тўплами амалиётда фойдаланиш учун

жойларга юборилди.

Хулоса қилиб айтганда, юртимизда ҳар бир фарзанд меҳр ва эътиборда. Уларнинг бахту камоли учун қилинаётган эзгу ишлар оилалар, жамиятимиз фаровонлигининг муҳим омил бўлаётди. Ёш авлоднинг соғлом, баркамол бўлиб вояга етатгани, ҳар томонлама етук ёшларимиз сафи кенгаётгани бисра буюк истикболимиздан даракдир.

ОИЛАДА ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ УЙ-ЖОЙГА БЎЛГАН ҲУҚУҚИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

*М.АШУРОВА – Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси
бўлим катта прокурори*

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан жамиятда оиланинг тутган ўрни янада мустаҳкамлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 19 йиллигига бағишланган тантали маросимда сўзланган нутқда 2012 йил – мустаҳкам оила деб эълон қилинди.

Мамлакатимизда демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамияти қуриш, давлат ва жамоат органлари фуқароларни, оилани, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, янги ижтимоий-иқтисодий шароитларда оила аъзоларининг манфаатларини қўриқлаш, вояга етмаган болалар ва меҳнатга лаёқатсиз оила аъзоларини ҳимоялашга қаратилган.

Президентимиз Ислам Каримов таъкидлаганидек, биз оила ҳақида гапирар эканмиз, авваламбор, оила ҳаётининг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга келажак насллар қандай инсон бўлиб етиштиришига беvosита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғидир, шунингдек, биз маънавий ҳаётимиз ва келажакимизни қураётганда бекиёс миллий кадриятимиз бўлмиш оилани асосий таянч деб биламиз. Чунки ўзлигимизга қайтиш, миллий урф-одатларимизни эъозлаш, катталарга ҳурмат ва кичикларга ғамхўрлик, одамийлик, ҳалоллик, олижаноблик, меҳр-оқибат сингари асл инсоний фазилатлар айнан оила муҳитида шаклланади, – деб кўрсатиб ўтганлар.

Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори Р.Х. Қодировнинг «Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш – суд-ҳуқуқ ислохотларининг бош мақсади» номи мақоласида ҳам вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари ва уларнинг ҳимояланиши тўғрисида алоҳида тўхталиб ўтганлар.

Ўзбек оиласи мустабиллик замонида ҳам ўзининг тарихан шаклланган қиёфасини йўқотмаган. Ота-онанинг фарзандлар олдидagi бурчлари қонуний асосда белгиланган. Бундай масъулият ота-оналар ва мустақил, буюк келажакка интилаётган давлатимиз зиммасига жуда катта вазифалар юклайди.

Шунинг учун ҳам бу мақсадга қаратилган лойиҳалар жамоатчилигимиз диққат-эътибори марказига ўтмоқда, тарбия соҳаси ислохоти бутунги энг долзарб, эртанги тақдиримизни ҳал қилувчи муаммога айланмоқда.

Шунга кўра, прокуратура органларида ҳам вояга етмаганлар манфаатлари бўйича алоҳида эътибор қаратилган.

Хусусан, фуқаролик ишлари бўйича вояга етмаганларнинг манфаатларида кўрилган ишларнинг таҳлилларига кўра, 2011 йилда фуқаролик ишлари бўйича биринчи инстанция судларида жами 299942 та (2010 йилда 289124 та) фуқаролик

ишлари кўрилган бўлиб, шундан вояга етмаганларнинг манфаатини кўзлаб 474 та (2010 йилда 481 та) 146775 (121310) сўмга даъво аризалар киритилган бўлиб, шулардан барчаси қаноатлантирилган.

Айрим ҳолларда судлар томонидан оилаларни тиклаш, уларни яшаш шароитларини ўрганиш, вояга етмаган фарзандларини эътиборга олмасдан қарор қабул қилганлиги аниқланиб, Бош прокуратуранинг судларда фуқаролик ишлари кўрилишида прокурор ваколатини таъминлаш бўлими томонидан назорат тартибда протест қилинишига эришилган.

Масалан: фуқаролик ишлари бўйича Ромитан туманлараро судининг 16.08.2011 йилдаги ҳал қилув қарори билан даъвогар Х.Исматилоеванинг жавобгар Б.Ашуровга нисбатан ўтказиб юборилган муддатни узрли деб топиб, тиклаш ва уйга киритиш тўғрисидаги талаблари рад қилинган.

Кўшимча жавобгар Х.Ашуровнинг даъвогар Х.Исматилоевага нисбатан турар жойдан фойдаланиш ҳуқуқини йўқотган деб топилган ҳақидаги қарни даъвоси қаноатлантирилиб, даъвогар Х.Исматилоева низоли Ромитан туман «Зарафшон» МФЙ ҳудудидаги Х.Олимжон номли кўчаси, 8 уй-жойдан фойдаланиш ҳуқуқини йўқотган деб топилган.

Фуқаролик ишлари бўйича Бухоро вилоят суди апелляция инстанциясининг 27.09.2011 йилдаги ажрими билан ҳал қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Иш ҳужжатларига кўра, жавобгар Ашуров Бобир 18.06.1996 йилда қонуний никоҳдан ўтиб даъвогар Х.Исматилоевага уйлانган ва ота-онасининг розилиги билан уни Ромитан туман «Зарафшон» МФЙ ҳудудидаги Х.Олимжон номли кўчада жойлашган 8-рақамли уй-жойга кўчириб кетган ва Ромитан туман ИИБ ХЧК ва ФБ томонидан Х.Исматилоева 29.11.1996 йилда ушбу уйга рўйхатга кўйилган.

Биргаликдаги турмушлари давомида 26.11.1996 йилда уларнинг қизи Хайруллаева Мафтуна ва 10.06.2002 йилда ўғли Хайруллаев Нодирбек туғилган.

Ашуров Бобирнинг отаси Ашуров Хайрулло 28.09.2004 йилда Ромитан туман давлат нотариал идорасида расмийлаштирилган ҳада шартномасига кўра ўзига тегишли бўлган низоли уй-жойни ўғли Б.Ашуровга ҳада қилган.

Ромитан туман «Ермулккадастр» хизмати бошлигининг 20.05.2011 йилдаги 164-сонли маълумотномасига кўра, ушбу низоли уй-жой Ашуров Бобир Хайруллаевич номига давлат рўйхатидан ўтказилган. Мазкур уй-жойда жавобгар Б.Ашуров, даъвогар Х.Исматилоева ва уларнинг фарзандлари ҳамда жавобгарнинг ота-онаси яшаб келинган.

Жавобгар Б.Х.Ашуров «Фаровон қурилиш инвест» МЧЖ раиси лавозимида ишлаб келиб, ҳужжатларни сохталаштириш ва солиқларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш жиноятларини содир этганлиги учун 11.08.2008 йилда унга нисбатан Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 184-моддаси 3-қисми ва 228-моддаси 2-қисми «а» ва «б» бандлари билан жиноят илми кўзғатилган.

Бироқ, Б.Х.Ашуров терговдан яшириниб номалум томонга кетиб қолганлиги боис унга нисбатан қидирув эълон қилинган ва ЖИБ Бухоро шаҳар судининг 07.10.2008 йилдаги ажрими билан «қамокка олиш» эҳтиёт чораси қўлланилган.

Оилавий жанжал сабабли 2009 йил август ойида даъвогар Х.Исматилоева 2 нафар фарзанди билан биргаликда Ромитан туман «Самосий» МФЙ ҳудудидаги «Комкуч» кишоғида яшовчи ота-онасининг уйига кетган.

Жавобгар Б.Х.Ашуров қидирувдан ушланганидан сўнг, ЖИБ Когон туман судининг 07.05.2010 йилдаги ҳукми билан 3 йил 2 ой муддатга озодликдан

махрум килинган.

Жиноят иши бўйича Муборак туман судининг 22.06.2010 йилдаги ажрими билан Б.Х.Ашуровнинг озодликдан махрум этиш жазоси ахлоқ тузатиш ишлари жазосига алмаштирилган ва у озодликка чиқарилган.

Шундан сўнг, даъвогар Х.Исматилосева 2 нафар фарзанди билан биргаликда низоли уй-жойга кириш чораларини кўрган ва судга ариза билан мурожаат қилган.

Суд, томонидан асоссиз равишда Уй-жой кодексининг 54-моддасини татбиқ қилиб, мулкдор бўлмаган ваколатсиз шахс Х.Ашуровнинг қарши даъвосини қабул қилган ва уни қаноатлантирган.

Бирок, суд уйнинг мулкдори даъвогар Х.Исматилосеванинг турмуш ўртоғи жавобгар Б.Ашуровга тегишли эканлигига ҳуқуқий баҳо берилмаган.

Бундай ҳолатда, суд низоли Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 164-моддаси талабидан келиб чиқиб ҳал қилиши лозим эди.

Мазкур қонун талабига кўра мулк ҳуқуқи шахсининг ўзига қарашли мол-мулкка ўз хоҳиши билан ва ўз манфаатларини кўзлаб эгаллик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш, шунингдек, ўзининг мулк ҳуқуқини, ким томонидан бўлмасин, ҳар қандай бузишни бартараф этишни талаб қилиш ҳуқуқидан иборатдир.

Мазкур низоли уйнинг мулкдори эса, мулкдор Б.Ашуровнинг отаси Х.Ашуровга турмуш ўртоғи Х.Исматилосевани уйдан чиқариш ҳақидаги даъво аризаси билан судга мурожаат қилиш ҳуқуқини берувчи ваколатномаси мавжуд эмас. Бундан ташқари, мулкдор Б.Ашуров озодликдан махрум этиш жойларидан бўшаб чиқканидан сўнг шундай даъво билан судга мурожаат қилиш имкониятига эга бўлган. Бирок, унинг бундай истаги бўлмаганлиги учун судга даъво бермаган. Шу сабабли Х.Ашуровнинг даъвосини Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 97-моддаси 2-қисмига кўра, манфаатдор шахс номидан аризани иш юритишга ваколати бўлмаган шахс берган бўлса кўрмасдан қолдирилиши лозим эди.

Суд даъвогар Х.Исматилосева билан жавобгар Б.Ашуров никоҳдан ажратилмаганлигини, хозирда даъвогар 2 нафар фарзанди билан яшаб келаётган Ромитан туман «Самосий» МФЙ ҳудудидаги «Комкуч» қишлоғида жойлашган ота-онасининг уйида улардан ташқари яна 5 нафар кишидан иборат 2 та оила яшаётганлигини эътиборга олмасдан «ўтказиб юборилган муддатни уарли деб топиб тиклаш ва уйга қиритиш тўғрисида»ги талабларини рад қилиб, иш бўйича қўшимча жавобгар Х.Ашуровнинг даъвогар Х.Исматилосевага нисбатан «турар жойдан фойдаланиш ҳуқуқини йўқотган деб топиш ҳақида» ги қарши даъвосини қаноатлантириш ҳақида ноқонуний қарор қабул қилган. Бу билан вояга етмаган Хайруллаева Мафтуна ва Хайруллаев Нодирбекнинг ҳам турар жойга бўлган ҳуқуқлари бузилганлигига ҳуқуқий баҳо берилмаган.

Мазкур фуқаролик иши бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий судига протест қиритилган ва мазкур протест Олий суд томонидан қаноатлантирилган.

Вояга етмаганларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва муомала лаёқати айрим жиҳатлари билан тўла муомала лаёқатидан ажралиб туради. Вояга етмаган шахс фуқаролик муомала лаёқатига тўлиқ эга бўлмаганлиги, ҳамма вақт ҳам ўз ҳуқуқ ва манфаатларини амалга ошира олмаслиги, жисмоний ва биологик жиҳатдан ўз хатти-ҳаракатлари оқибатини тўлиқ англай етмаслиги сабабли уларнинг ҳуқуқларини амалга оширишда қонун ҳужжатларида бир қатор ўзига хосликлар белгиланган.

Маълумки, шахслар ўзларига тегишли бўлган фуқаролик ҳуқуқларини, шу

жумладан уларни химоя қилиш ҳуқуқини ҳам ўз хоҳишларига кўра тасарруф этиш дилар. Лекин бу қондани вояга етмаганларга нисбатан тўлиқ қўллаб бўлмайди. Албатта вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини амалга оширишда уларнинг хоҳиш ва истаклари ҳам ҳисобга олинади.

Бирок кўпчилик вазиятларда вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини амалга ошириш уларнинг қонуний вакиллари эрк-иродасининг натижаси ҳисобланади ва бу эрк-ирода қонун талабларига мос бўлиши керак.

Н.А.Ашурованинг фикрича, вояга етмаган болаларнинг уй жойга бўлган ҳуқуқи нафақат улар тугилгандан сўнг, балки тугилмасдан олдин, яъни у ҳомила пайтиданок химоя объектига айланади.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек вояга етмаган уй жойга нисбатан ҳуқуққа эга, лекин бу мустақил ҳуқуқни амалга оширувчи деган хулосани келтириб чиқармайди.

Гарчи вояга етмаган шахс оила аъзоси сифатида уй-жойга нисбатан мулкдор бўлсада, лекин у уй-жойга нисбатан мулк ҳуқуқини мустақил амалга ошира олмайд¹. Айнан шундай фикрни Р.Ж.Матқурбанов ҳам билдиради².

Вояга етмаганларнинг уй-жойга нисбатан ҳуқуқлари уй-жой мулкдори ва оиланинг бошқа аъзолари каби уй-жой яшаш ва фойдаланиш ҳуқуқига эга ҳисобланади.

Уй-жой кодексининг 32-моддаси 1-қисмига мувофиқ, уй, квартира мулкдорининг оила аъзолари, шунингдек, у билан доимий яшаётган фуқаролар, агар уларни кўчириб келган пайтда ёзма равишда бошқа ҳол қайд этилган бўлмаса, уйдаги, квартирадаги хоналардан мулкдор билан тенг фойдаланишга ҳақлидирлар.

О.Оқоловнинг фикрича, мулкдорнинг вояга етмаган (18 ёшга тўлмаган) оила аъзолари яшаётган турар жойни уларни ота-онаси бўлмаган тақдирда, (вафот этган, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилган), васийлик ва ҳомийлик органининг (туман, шаҳар ҳокимлигининг) розилиги билан бошқа шахсга бериш мумкин.

Бунда биринчи галда вояга етмаган болалар манфаатларини таъминлаш талаб этилади.

Хусусийлаштирилган квартира ёки уйни ҳар қандай тарзда бегоналаштириш (сотиш, айирибошлаш, ҳая қилиш), ижарага бериш учун квартира ёки уй мулкдорининг вояга етган аъзолари ва квартира ёки уйнинг хусусийлаштиришига розилик берган шахслар (шерик мулкдорлар)нинг розилиги олинishi керак.

Ушбу тартибга риоя қилмасдан тузилган шартнома ва битимлар ҳақиқий ҳисобланмайди.

Юқоридаги ҳолатларда хусусийлаштирилган уй-жой мулкдорининг вояга етмаган оила аъзолари манфаатларини уларнинг ота-онаси, улар бўлмаган тақдирда эса васийлик ва ҳомийлик органи химоя қилади. Демак, юқоридаги ҳаракатларни содир этишда уларнинг розилиги (ёзма шаклда) олинishi керак³.

Дарҳақиқат вояга етмаган шахсларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқини амалга ошириш васийлик ёки ҳомийлик органи томонидан химоя қилиниши ва бунинг учун ушбу органларнинг розилиги олинishi лозим.

¹ Ашурова Н. Вояга етмаганлар фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардаги иштироки. Юрид. фан. номз. дис... – Тошкент: ТДЮИ, 2008. – 100 б.

² Матқурбанов Р.Ж. Гражданская дееспособность граждан: понятие, дифференциация, ограничение. – Ташкент: ТДЮИ, 2008. – 23 с.

³ Ўзбекистон Республикасининг Уй-жой кодексига шарҳлар. –Т.: ТДЮИ, 2007. 121-122 б.

157. Амалиётда вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқлари васийлик ва ҳомийлик органининг розилиги олингандан кейин ҳам бузилиш ҳолатлари мавжуд.

Вояга етмаганларнинг уй-жойга нисбатан мулк ҳуқуқларини амалга оширишдаги ўзига хослик турар жойларни алмаштиришда намоён бўлади.

Уй-жой кодексининг 106-моддаси 5-қисмига кўра, муниципал, идоровий уй-жой фонди ва аниқ мақсадли коммунал уй-жой фондининг уйларидаги турар жойни ижарага олувчи ва уй-жой қуриш ёки уй-жой кооперативларининг аъзолари ўзлари билан бирга яшовчи вояга етган оила аъзоларининг, шу жумладан улар билан доимий яшаётган, вақтинча бўлмаган фуқароларнинг ёзма розилигига биноан эгаллаб турган турар жойини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда алмаштиришга ҳақлидирлар.

Бунда вояга етмаган оила аъзоларининг розилиги ота-оналари томонидан, улар бўлмаган тақдирда эса, васийлик ва ҳомийлик органлари томонидан тасдикланади.

Вояга етмаган ёки муомалага лаёқатсиз деб топилган ёхуд муомала лаёқати чекланган фуқароларнинг турар-жойини алмаштиришга нисбатан Уй-жой кодекси алоҳида нормаларни мустаҳкамлайди.

Мазкур шахсларнинг турар-жойларини алмаштириш қатъий тартибда васийлик ва ҳомийлик органининг розилиги билан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 12 апрелдаги 171-сонли Қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасида васийлик ва ҳомийлик тўғрисида»ги Низомда васийлик ва ҳомийлик органларининг вазифаларидан бири сифатида васийликдаги шахсга қарашли турар жойни айирбошлашга розилик бериш кўрсатилган.

Бундай розилик бериш учун васийлик ва ҳомийлик органи васийликка ёки ҳомийликка олинган шахснинг ҳуқуқлари бузилмаётганлигига ёки уларнинг манфаатларига путур етмаётганлигига ишонч ҳосил қилиши лозим. 18 ёшга тўлмаган шахсларнинг турар-жойини алмаштиришга нисбатан – халқ таълими бўлимлари, суд томонидан муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилган шахсларнинг турар-жойини алмаштиришга нисбатан – соғлиқни сақлаш бўлимлари, соғлиги ёмонлиги сабабли ҳомий тайинлашга муҳтож бўлган муомалага лаёқатли шахсларнинг турар-жойини алмаштиришга нисбатан – ижтимоий таъминот бўлимлари васийлик ёки ҳомийлик органи сифатида розилик беради.

Розилик беришда васийлик ва ҳомийлик органлари васийлик ва ҳомийликни тайинлаш мақсад ва вазифаларидан келиб чиқиб қарор қабул қилади.

Зеро, васийлик ёки ҳомийлик ота-она вафот этганда, улар ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилганда, уларнинг ота-оналик ҳуқуқи чекланганда, ота-она муомалага лаёқатсиз деб топилганда, улар касал бўлганда, ота-она узок муддат бўлмаганда, ота-она болаларни тарбиялаш ёки уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишдан бўйин товлаганда, шу жумладан, ота-она тарбиялаш, даволаш муассасалари ва аҳолини ижтимоий ҳимоялаш муассасаси ва шунга ўхшаш бошқа муассасадаги ўзининг боласини олишдан бош тортганда, болалар ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган бошқа ҳолатларда, шунингдек, вояга етган, суд томонидан муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилган шахсларга нисбатан уларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш мақсадида, шунингдек, уларнинг шахсий ва мулкий ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун белгиланади.

Агар турар-жойни алмаштириш васийлик ёки ҳомийлик остидаги шахснинг

таълим олишига, тарбиясига (яқин қариндошлари яшаётган жойдан узокрок жойга кўчирилиши), соғлиғига (экологик жиҳатдан атроф муҳити ифлосланган ҳудудга кўчирилиши оқибатида) салбий таъсир кўрсатадиган бўлса, васийлик ва ҳомийлик органи турар-жойни алмаштиришга розилик бермаслиги мумкин.

Агар васийлик ва ҳомийлик органи васийлик ва ҳомийликка олинган шахснинг турар-жойини алмаштиришга розилик билдирмаса, бунинг устидан васий ёки ҳомий судга шикоят билан мурожаат қилиши мумкин.

Суд васийлик ва ҳомийлик органи қарорини (алмаштиришга розилик бермаслик ҳақидаги) асоссиз деб топса, васийлик ёки ҳомийликдаги шахснинг фойдаланишида ёки мулкда бўлган турар-жойни алмаштиришга рухсат беради¹.

Бинобарин васий ва ҳомийлар ўз қарамоғидаги шахсларнинг ҳуқуқларини амалга оширишда масъулдирлар ва ушбу шахс ҳуқуқлари поймол этилганда ўзларининг айбсиз эканликларини исботламаса жавобгар ҳисобланадилар².

Ф.Ф.Муҳитдинованинг фикрича, гарчи мулкдор уй-жойга нисбатан мулк ҳуқуқида асосий фигура ҳисобланса-да, уй-жойни алмаштириш ёки айирбошлаш, уни сотиш ёки ҳадя қилишда оиланинг бошқа аъзоларини розилигини олиши лозим³.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб, вояга етмаганларнинг уй-жойга нисбатан мулк ҳуқуқини амалга оширишдаги қуйидаги хусусиятларни ажаратиб кўрсатиш мумкин:

1. Вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган мулк ҳуқуқи фуқаролик ҳуқуқидаги айрим қўчар ашёлардаги каби уларнинг ўзлари томонидан мустақил амалга оширилмайди.

Бунда уй-жой бевосита вояга етмаган шахснинг номида бўлса ҳам мулк ҳуқуқини амалга ошириш учинчи шахслар томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган талаблар асосида амалга оширилиши керак.

Бунда ФКнинг 27-моддаси 1-қисми ва 29-моддаси 2-қисмида белгиланган талаблар ҳамда «Ўзбекистон Республикасида васийлик ва ҳомийлик тўғрисида»ги Низомда белгиланган қоидаларга амал қилган ҳолда қонуний вакиллар, ота-оналар вояга етмаган болаларининг номидан фуқаролик-ҳуқуқий битим тузишга ҳақли ҳисобланадилар.

Бундай қонуний вакиллар васий ёки ҳомийдан фарқли равишда бевосита қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлсалар, васий ва ҳомийлар васийлик ва ҳомийлик органининг қарори асосида қарор қабул қилади.

Бирок бу ҳолатда ҳамма вақт ҳам вояга етмаган шахснинг манфаатлари тўлиқ ҳимоя қилинишига эришиши кийин.

Шу сабабли агар уй-жой вояга етмаган шахснинг номида бўлса, ушбу уй-жойни тасарруф этиш билан боғлиқ битимларни расмийлаштиришда ота-онанинг розилиги ва иштироки билан бирга васийлик ва ҳомийлик органларининг, яъни туманлардаги вояга етмаганлар иши бўйича комиссиянинг ҳам розилиги олиниши лозимлиги қондаси амалдаги Уй-жой кодекси ва «Нотариат тўғрисида» ги

¹ Ўзбекистон Республикасининг Уй-жой кодексига шарҳлар. –Т.: ТДЮИ, 2007. 272-274-бет.

² Юлдашева Ш.Р. Фуқаролик ва оила ҳуқуқида васийлик ва ҳомийликнинг моҳияти, уни амалга ошириш усуллари. Юрид.фан.ном.з.дис...автореф. –Т.: 2005. 15-бет.

³ Муҳитдинова Ф.Ф. Право собственности граждан на жилище и его судебная защита по законодательству Республики Узбекистан. Автореф.дис...канд.юрид.наук. Т.: 1997. – С.17.

Қонуларда белгиланиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Бу ҳолат вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган мулк ҳуқуқини химоя қилишда ва уй-жойдан ғаразли ва бошқа мақсадларда фойдаланишни, вояга етмаганларнинг манфаатларига путур етишига олиб келадиган ҳаракатларнинг олдини олган бўлар эди.

Албатта вояга етмаганлар иши бўйича комиссиянинг қайси ҳолатларда розилик беришни рад этиши ва бунинг устидан судга мурожаат қилиш қоидалари ҳам тегишли норматив ҳужжатларда акс эттирилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

2. Вояга етмаганлар уй-жойдан фойдаланиш, унда яшаш ҳуқуқлари мулкдорнинг вояга етган бошқа оила аъзоларининг ҳуқуқлари билан тенг ҳисобланади ва бу ҳуқуқлар бузилган биринчи навбатда улар вояга етмаган шахснинг ота-оналари, улар бўлмаганда эса васий ва ҳомийлари томонидан химоя қилиниши керак.

Вояга етган шахслар ўзларининг уй-жойга бўлган ҳуқуқларини мустақил таърифул эътибор, вояга етмаган шахсларнинг бундай ҳуқуқларини амалга оширишда қонуний вакилларнинг розилиги талаб этилади.

3. Уй-жойни алмаштириш, айирбошлаш, ҳада қилиш ва сотишда ҳам оиланинг бошқа аъзолари каби шу уй-жойда яшаётган вояга етмаган шахснинг ҳуқуқлари ҳам ҳисобга олинади ва уларнинг розилиги талаб этилади ва бу розилик ота-оналар, васий ёки ҳомийлар орқали уларнинг иштирокида раъийлаштирилади.

Ўзбекистон Республикаси «Бола ҳуқуқларининг қафолатлари тўғрисида»ги Қонунининг 19-моддасида «Ҳар бир бола турар-жойли бўлиш ҳуқуқига эга. Турар жой мулкдорининг ёки турар-жойни ижарага олувчининг оила аъзолари бўлган болалар улар қаерда бўлишларидан қатъи назар, турар-жой мулкдори ёки турар жойни ижарага олувчиси эгаллаб турган турар-жойга нисбатан ҳуқуққа эга бўлади» деб қайд қилинганлигини эътиборга олиб, қелгусида ҳар бир вояга етмаган болаларнинг яшаш жойи яъни уй-жойларини сотилишида, айирбошлашда ва бошқа битимларнинг тузилишида алоҳида эътибор қаратиб, уларнинг ҳуқуқларини химоя қилиш лозим.

БОЛАЛАР ТАРБИЯСИДА ВАСИЙЛИК ВА ХОМИЙЛИКНИНГ ТУТГАН ЎРНИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ

*У.Э. РАДЖАПОВ – Бош прокуратуранинг
Олий ўқув курслари тадқиқотчиси*

Васийлик ва ҳомийлик органлари ўз фаолияти давомида васийликка ёки ҳомийликка берилиши керак бўлган шахсларни ҳисобга олиб боради. Бунда кенг жамоатчилик ҳам иштирок этади, яъни таълим, даволаш муассасалари, аҳолини ижтимоий химоялаш муассасалари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, турар-жой хўжалиги органлари, вояга етмаганлар иши бўйича комиссиялар ва бошқа муассасалар, шунингдек, фуқаролар васийлик ва ҳомийлик органларига қаровсиз қолган болалар тўғрисида маълумотлар беради.

Васийлик ва ҳомийлик органлари бундай болалар тўғрисида маълумотлар олган вақтдан бошлаб 1 ойдан кечиктирмасдан васий ёки ҳомий тайинлайди. Васий ёки ҳомий этиб вояга етмаган ҳар икки жинсдаги фуқаролар тайинланиши мумкин. Болаларнинг ҳаёти ва соғлиги хавфсизлигини, муносиб тарбия олишини таъминлаш мақсадида қуйидаги шахсларнинг васий ёки ҳомий этиб

тайинланишига йўл қўйилмайди:

– ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганлар ёки ота-оналик ҳуқуқи чекланганлар;

– қонунда белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилганлар;

– собиқ фарзандликка олувчилар. Агар фарзандликка олганлиги Оила кодексининг 169-моддасига мувофиқ бекор қилинган бўлса, (яъни, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш учун асос бўлган ҳолатлар юз берганда, шунингдек, фарзандликка олинувчи 18 ёшга тўлгандан кейин унинг хулқ-атвори фарзандликка олувчиларнинг шаъни ва кадр-қимматига путур етказаётган, уларнинг ҳаёти ёки соғлиғига хавф солаётган бўлса, фарзандликка олиш суд тартибида бекор қилиниши мумкин);

– қонун билан зиммаларига юкланган мажбуриятларини лозим даражада бажармаганликлари ёхуд ўз ҳуқуқларини сунистьёмол қилганликлари учун васийлик ёки ҳомийлик вазифаларидан четлатилганлар;

– руҳий ёки наркологик муассасаларда рўйхатда турганлар;

– қасддан содир этган жинояти учун илгари жазога ҳукм қилинганлар.

Бундан ташқари васий ёки ҳомий тайинлашда унинг шахсий фазилатлари, тегишли мажбуриятларни бажаришга қобилияти, мазкур шахс ва васийлик ёки ҳомийликка муҳтож шахс ўртасидаги мавжуд муносабатлар, шунингдек, 10 ёшга тўлган васийликка олинувчининг ўз хоҳиши эътиборга олинishi лозим.

Россия Федерацияси Фуқаролик кодексининг 35-моддаси 2-қисмига биноан вояга етган ва муомалага лаёқатли шахслар васий ва ҳомий қилиб тайинланиши мумкинлиги белгилаб қўйилган. Шундан келиб чиққан ҳолда, 18 ёшга тўлмасдан никоҳ муносабатига кирган ва эмансипация орқали муомала лаёқатини тўлиқ қўлга қиритганлар васий ёки ҳомий қилиб тайинланмайди. Чунки у 18 ёшга тўлмаган шахс вояга етмаган ҳисобланади. Васий ёки ҳомий этиб унинг яқинлари, васийликдаги (ҳомийликдаги) шахсларга қариндошлари орасидан тайинланади. Амалда қариндошлари йўқ бўлса, васий ёки ҳомий этиб васийлик ва ҳомийлик органи тавсиясига биноан уларга васийлик ёки ҳомийлик белгиланиши мумкин. Фикримизча, шахснинг 18 ёшдан васий ва ҳомий бўлиши мақсадга мувофиқ эмас. Бу ёшда шахс ҳали васийлик ва ҳомийлик мажбуриятларини бажаришга тайёр бўлмайди. Жисмоний ва руҳий жиҳатдан 18 ёшли фуқаро ўзи васий ва ҳомий бўлаётган шахсларга кўп ҳолларда намуна бўла олмайди. Шу муносабат билан васийлик ва ҳомийлик ёшини 18 ёшдан юқори қилиб белгилаш лозим. Фикримизча, бу ёш камида 21 ёшни ташкил қилиши керак.

Васий ва ҳомий бўлиб фуқаролар ихтиёрийлик асосида тайинланадилар. Бу тамойил 1926 йилги РСФСРнинг Никоҳ ва оила кодексига белгиланган эмас эди. Ушбу ҳолат кодексда мажбурий эканлиги қайд қилинган эди. Аксари юридик адабиётларда эса, яъни васийлик ва ҳомийлик мажбуриятлари ихтиёрий эканлиги белгилаб қўйилган¹.

Амалиётда васийлик (ҳомийлик)ка олинаётган шахс ҳақида оиланинг барча аъзолари хабардор бўлишлари лозимлигини кузатмоқдамиз. Чунки оиладаги

¹ Н.М.Ершова. Опекa и попечительства над несовершеннолетними. –М.: 1959. –С.67. А.И.Пергамент. К вопросу о правовом положении несовершеннолетних.//Уч.зак. ВЮОН. Вып.3. 1955. –С.36.

шахслар боланинг тарбияси билан шу тулланиши, у ҳақда гамхўрликни амалга ошириши лозим бўлади. Аксарият ҳолларда, қонунда белгиланган бир ойлик муддат ичида васий ва ҳомий топилмай қолади. Бундай ҳолларда васий (ҳомий)ликни васийлик ва ҳомийлик органи амалга оширади.

Махсус ўқув юртлар муассасаларига жойлаштирилган шахслар муносабатлари тартибга солиниши алоҳида аҳамиятга эга. Буларга юқоридаги муассасаларга жойлаштирилган ва тарбияга олинган вояга етмаганлар билан биргаликда шу органларга мос равишда жойлаштирилган муомала лаёқати чекланган ёки муомалага лаёқатсиз деб топилган фуқаролар кирди. Бундай фуқароларга васий ва ҳомий тайинланмайди. Чунки ушбу муассасалар улар вазибаларини бажарадилар ва ўз навбатида васий ва ҳомий бўлиб тан олиндилар.

Васий ёки ҳомий тайинлашда уларнинг шахсий ва салбий хусусиятларини ҳам инобатта олиш зарур. Шахсий ижобий хусусиятлари салбий хусусиятларини ёпиб туради. Масалан, унинг мажбурийатни бажаришга мойиллиги, васийликдаги шахсга муносабати, васийлик ёки ҳомийликдаги шахс билан алоқаси ва бошқалар.

Шу билан биргаликда васий бўлиши мумкин бўлган шахснинг оилавий аҳолига жиддий эътибор бериш лозим. Оила қурмаган ёки оиласи нотинч, оиласидан ажралган шахсларга ушбу ваколатларни юклаш мақсадга мувофиқ эмас.

Оилада болаларга нисбатан муносабат маданият, ички муҳит ва шу қабилар эътиборга олиниши даркор. Шунингдек, ўз ҳаракатлари ва болаларга муносабати билан болага ёмон таъсир қиладиган шахснинг бор ёки йўқлиги бола учун хавfli бўлган касалманд шахсларнинг йўқлиги ҳам текширилиши лозим.

Фуқароларнинг муомала лаёқати уларнинг вояга етиши билан, вояга етиш эса ёш цензи билан аниқланади. Амалдаги қонунчилик бўйича тўла муомала лаёқатига етишнинг ёш цензи 18 ёш қилиб белгиланган. Бу ценз халқаро ҳуқуқ нормаларига ҳам тўла мос келади¹. Чунинчи, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 1989 йилда қабул қилинган Бола ҳуқуқлари Конвенциясининг 1-моддасида 18 ёшдан бошлаб шахслар вояга етган деб ҳисобланишлари нормаланган.

Фуқаролик ҳуқуқи назарияси ва амалиёти бўйича фуқаронинг муомала лаёқати ёш цензи бўйича қуйидагича фарқланади:

- 14 ёшга тўлмаган вояга етмаганларнинг муомала лаёқати (ФКнинг 29-моддаси);
- 14 ёшдан 18 ёшгача бўлган вояга етмаган шахсларнинг муомала лаёқати;
- тўла муомала лаёқати (юқорида таъкидлаганимиздек, умумий асосларда – 18 ёш, никоҳ муносабатларида муддатидан олдин никоҳга кириш билан; эркаклар учун – 17 ёш, аёллар учун – 16 ёш, эмансипация бўйича – 16 ёш).

Кичик ёшдаги болалар мустақил туза оладиган майда маиший битим деганда, бола ёки унинг оила аъзоларининг одатдаги, қундалик эҳтиёжларини қондиришга қаратилган ва қиймати юқори бўлмаган битимлар тушунилади. Битимнинг майда маиший битим эканлигини белгиловчи икки шарт мавжуд. Улар одатдаги, ҳар қунги эҳтиёжларни қондиришга қаратилган ва юқори бўлмаган баҳода бўлади, – деб таъкидлайди тадқиқотчи Н.Ашурова². Фикримизча, бундай мезонлар майда

¹ Бу шу билан изоҳланадики, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг муқаддимасига биноан Ўзбекистон халқи халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган қоидалари устунлигини тан олади. Бинобарин, дээрли барча қонун ҳужжатларида халқаро ҳуқуқ нормаларининг устунлиги эътироф этилади.

² Н.Ашурова. Муомала ласқати//Ҳаёт ва қонун. 2003. №2. 47–48-бетлар.

маиший битимларни шундай битим эканлигини асослашда старли далил бўла олмайди. Тўғри, кундалик эҳтиёжларни кондиршига қаратилганлиги ўринли. Аммо «юқори бўлмаган баҳо» бу қандай баҳо? Суммаси неча пулни ташкил қилади? – деган саволлар барибир очик қолмоқда. Дейлик, ҳаётда шундай ҳолатлар учрайдики, вояга етмаган ўн уч ашар дароз бўйли бола озиқ-овқат супермаркетига кириб, қиймати 120 минг сўм турадиган ширинлик (торт) харид қилди. Иккинчи ҳолда, шунча пул суммасига Сергели машина бозоридан ЗАЗ автомобиллини сотиб олиш мумкин бўлади. Агар ушбу икки ҳолатни иктисодий, ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қиладиган бўлсак, иккала битимнинг ҳам иктисодий қиймати бир хил, яъни тенгдир. Аммо, масаланинг ҳуқуқий томонига келсак, биринчи ҳолда, фуқаролик-ҳуқуқий муносабат ташкилий жиҳатдан жуда оддий, содда ҳолда амалга оширилади. Иккинчи ҳолда эса тарафлар ушбу битимни амалга оширишлари учун бир қанча «чиғирик»лардан ўтишлариға тўғри келади. Чунончи, автомобилға нисбатан мулк ҳуқуқи мулкдорға (сотувчиға) тегишли эканлиги, тарафларнинг шахси, битим тузишға лаёқатли эканлиги, битимнинг қонунға мос шаклда тузилишининг талаб қилиниши каби ҳоллар. Кўриниб турибдики, иккинчи ҳолат бирмунча мураккаб фуқаролик-ҳуқуқий муносабатдир. Аммо кизиғи шундаки, иккала ҳолатда ҳам бир хил ҳуқуқий оқибат келиб чиқади. Яъни тортнинг торт эмас, аллақандай қимевий аралашмалардан иборат эканлиги унинг келгусида бекор қилинишиға ҳамда иккинчи ҳолат бўйича автомобилдаги дефектнинг кўрсатилмаслиги келгусида битимни ҳақиқий эмас деб топишға асос бўлиб хизмат қилиши мумкин. Аммо биринчи ҳолат юзасидан вояга етмаган шахснинг ўз субъектив ҳуқуқини ҳимоя қила олиш имконияти эҳтимоли нечага тенг? Тўғри, бундай ўринларда вояга етмаган шахснинг қонуний вакиллари унинг номидан ҳаракат қилишади. Аммо битим тузишнинг ҳақиқий саналиш шартларидан бири бўлган – битимларни тузувчи шахслар муомала лаёқатиға эға бўлишлари¹ ҳақидаги талаб бу ўринда бажарилмаяпти. Бинобарин, бундай ҳолларда вужудға келадиган иктисодий йўқотиш билан боғлиқ таянақчаллик сотиб олувчининг зиммасиға ўтиб кетиш ҳоллари кўп учрайди. Шу маънода, ФКнинг 29-моддаси 2-қисми 1-бандидаги «майда маиший битимлар»ға расмий изоҳ беришға тўғри келади. Бу ҳолат аналогия билан боғлиқ бўлганлиги учун фикримизча, Олий суд Пленуми ўз ваколати доирасида тушунтириш бериши лозим. Қабул қилинадиган актда майда маиший битим тушунчаси, унинг субъектлари доираси, субъектларнинг муомала лаёқати даражаси, ҳуқуқий оқибатлари ўз аксини топиши лозим. Шу ўринда айтмоқчимизки, майда маиший битимлар суммаси битим тузилган кундаги Республикада ўрнатилган энг кам иш ҳақи доирасида бўлиши лозимлиги, мақсадға мувофиқ бўлар эди.

Таҳлил қилинаётган модданинг 2-бандидаги олти ёшдан 14 ёшгача бўлган кичик ёшдаги болалар «текин манфаат кўришға қаратилган, нотариал тасдиқлашни ёки давлат рўйхатидан ўтказишни талаб қилмайдиган битимлар» ҳам туза олишлари белгиланади. Қизик, турмушда жуда кўп учрайди, айниқса, бизнинг «ўзбекчилигимизда» – ҳада, хайитлик, турли эҳсонлар бериш. Амалдаги Фуқаролик қонунчилигимизға кўра, бу муносабатларда муқобил ижро бўлмайди. Ва айниқса, ёзма шаклда деярли тузилмайди...² Масаланинг моҳияти шундаки, дейлик,

¹ И.Зокиров. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик ҳуқуқи. –Т.: Адолат. 1996. 108-бет.

² М.Усмонова, Й.Турсунов. Қарияларни ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоялашнинг конституциявий қафолатлари. –Т.: 2002. 23-бет.

тоға жиянға 200 доллар микдорда хайитлик улашмоқда. Кодекс тили билан айтганда, текин манфаат кўришга қаратилган битим тузилмоқда. Аммо, 200 доллар (!) – бу бугунги ижтимоий турмушимиз ва аҳолининг харид қувватидан келиб чиқадиган бўлсак, ҳазилакам микдордаги пул эмас. Шу маънода, истикболда келиб чиқиши мумкин бўлган муаммоларнинг олдини олиш мақсадида ФКнинг 29-моддаси 2-қисми 2-бандида назарда тутилган «текин манфаат кўришга қаратилган, нотариал тасдиқланми ёки давлат рўйхатидан ўтказишни талаб қилмайдиган битимлар» ҳам худди биринчи қисмдагидек, Олий суд Пленуми қарори асосида тушунтириш берилишига муҳтождир. Фикримизча, улбу «битимлар»нинг ҳажми битим амалга оширилаётган кундаги Республикада ўрнатилган энг кам иш ҳақининг ўн баравари доирасида бўлиши мақсадга мувофиқ бўларди. Бундай ҳолатнинг киритилиши болалар тарбиясида ҳам ўзига хос профилактик чора-тадбир бўлган бўлур эди. Ўз ўрнида, шуни ҳам айтмоқчимизки, ФКнинг 27-моддаси 2-қисми 4-бандида ўн тўрт ёшдан 18 ёшгача бўлган вояга етмаганлар ҳам мазкур 29-моддада белгиланган битимларни ҳам туза олишлари назарда тутилади. Шунингдек, қонунчиликнинг муваффақиятли жиҳатларидан бири – 27-модданинг 4-қисмига кўра, «етарли асослар мавжуд бўлганида суд ота-оналар, фарзандликка олувчилар ёки ҳомийнинг ёхуд васийлик ёки ҳомийлик органининг илтимосномасига мувофиқ ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган вояга етмагanning ўз иш ҳақи, стипендияси ёки бошқа даромадларини мустақил тасарруф этиш ҳуқуқини чеклаб қўйиш ёки бу ҳуқуқдан маҳрум қилиши мумкин...». Худди мазкур нормадан келиб чиқиб, назаримизда, ФКнинг 29-моддасига учинчи қисм сифатида қуйидагича тўлдириш киритиш лозим деб ўйлаймиз: «етарли асослар мавжуд бўлганида суд ота-оналар, фарзандликка олувчилар ёки васийнинг ёхуд васийлик ва ҳомийлик органининг илтимосномасига мувофиқ олти ёшдан ўн тўрт ёшгача бўлган вояга етмагanning мазкур модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган битимларни тузишини чеклаб қўйиши мумкин».

РОЛЬ СЕМЬИ В ФОРМИРОВАНИИ ГАРМОНИЧНО РАЗВИТОЙ ЛИЧНОСТИ

Н.А.КАРИМОВА, А.М.МУСИЧЕНКО

В общественном укладе, семья всегда занимала первостепенное место, так как от ее благополучия зависело воспроизводство населения, рост материального благополучия страны, сохранность культуры, нравственная культура, социальное и психическое здоровье человека.

Семья – основное пространство воспитания, развития человека. Именно в семье индивид постигает основы добра и зла, чести и порядочности, демократических взаимоотношений. Семья – воспитательная колыбель человечества. Здесь он совершает свои первые шаги на пути нравственного, эстетического, политического, экономического и философского постижения мира. Традиции семейного воспитания оказывают непосредственное влияние на социализацию ребенка.

Сегодня для абсолютного большинства, семья остается социально значимым институтом. Она не утрачивает свои ценности для населения страны и является фундаментом для достижения успеха в жизни. Основная функция семьи как показывают социологические исследования заключается все-таки в воспитании гармонично развитого поколения.

В конституцию Узбекистана отдельно включена глава «Семья», в которой особо подчеркивается значимость семьи. Семья – это ячейка общества, где происходит первичная социализация личности, откуда берут корни исторической преемственности поколений.

Семья имеет право на защиту общества и государства, брак основывается на свободном согласии и равноправии сторон, родители обязаны содержать и воспитывать детей до их совершеннолетия. В свою очередь, совершеннолетние, трудоспособные дети обязаны заботиться о своих родителях, дети равны перед законом независимо от происхождения и гражданского состояния родителей, материнство и детство охраняются государством.

Объявляя 2012 год Годом семьи, Президент Узбекистана назвал этот социальный институт «символом вечности жизни». На основе задач, обозначенных в выступлении главы государства, в этом году будет многое сделано для процветания миллионов семей Узбекистана. В настоящее время, в Узбекистане разрабатывается Государственная программа «Год семьи», над которой работают как государственные, так и негосударственные, общественные организации, благотворительные фонды. Важнейшим направлением Государственной программы «Год семьи» станет развитие взаимодействия семьи и образовательных учреждений в вопросах воспитания подрастающего поколения.

Именно в семье, может быть заложено осознанное понимание ребенком того, что получение образования не только есть главное условие обеспечения процветания в будущем собственной семьи. Формирование настоящего специалиста в любой сфере общественной деятельности – это продуктивный вклад в экономическую мощь своего народа, страны, условие реализации всех насущных социальных целей.

Сегодня проблемы семьи и образования обладают большим общественным резонансом. Прежде всего, это социальное положение, материальное благосостояние семьи и особенно уровень образования родителей. Чем выше уровень образования родителей, тем больше вероятность, что их дети собираются продолжать учебу после школы и, что эти их планы будут реализованы. Социальная среда – это совокупность отдельных сфер, в которых человек проявляет личные качества, осуществляет свои социальные функции и влияет на эффективность самопознания и самооценку в процессе социализации личности.

Семья и образование взаимосвязаны: во – первых, семья является одним из основных «факторов социальной среды» ребенка. Именно духовные установки семьи определяют выбор того или иного вида дополнительного образования, выбора будущей профессиональной подготовки.

Во – вторых, уровень и качество образования личности сопряжены с уровнем семейного ресурса – социальным и материальным капиталом семьи.

Данный аспект преломляется в вопросах смены образовательных стратегий и социального риска в области образования, обусловленного проблемами доступности качественных образовательных услуг в современном обществе.

Возможности доступа к образовательным услугам имеют четкую зависимость от капитала семьи, прежде всего материального, уже на ступени общего образования, закрепленного законодательно на бесплатной основе, и связаны в возможности получения дополнительного образования (развития эстетических и творческих способностей детей посредством посещения музыкальных и художественных, спортивных школ, возможностей занятий с репетитором и т.п.). При

этом, ограничения данной ступени способны выступить фактором ограничения на последующей ступени образовательного процесса. Это становится одной из ключевых проблем образовательного процесса в условиях рыночных отношений.

Основной задачей сегодняшнего дня становится разработка и реализация комплекса адресных мероприятий по охвату выпускников профессиональных колледжей, лицеев, вузов страны трудоустройством в соответствии с выбранной профессией. Этот важный в социальном и экономическом масштабе процесс, может остаться чисто формальным без привлечения к его реализации общественных институтов семьи и махаллы.

«ШАРҚ ТАРОНАЛАРИ» ХАЛҚАРО МУСИҚА ФЕСТИВАЛИ – ЁШЛАРНИ УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ ОМИЛИ

У. БОЛИЕВ – СамДУ ўқитувчиси

Маълумки, халқимиз қадим замонлардан инсонпарвар, болажон халқ сифатида ажралиб туради. Албатта, фарзандларимизни болалик чоғиданок ахлоқ-одобли, ватанпарвар, маънавиятини юксак қилиб тарбиялаш биз учун ҳамиша долзарб масала бўлиб келган. Бу масалага нафақат ота-она, балки бутун жамият ва давлат масъулдир. Бугунги кунда Ўзбекистон ҳукуқий-демократик давлат ва одил фуқаролик жамияти қуриш йўлидан бораётган бир пайтда доимо халқ ва давлат манфаатини ҳимоя қилиш кўникмасига эга бўлган авлодни шакллантириш умумдавлат аҳамиятига молик вазифа эканлиги барчамизга маълум. Бинобарин, «Агар биз Ўзбекистонимизни дунёга тараннум этмоқчи, унинг қадимий тарихи ва ёруғ келажagini улуғламоқчи, уни авлодлар хотирасида боқий сақламоқчи бўлсак, авваламбор буюк ёзувчиларни, буюк шоирларни, буюк ижодкорларни тарбиялашимиз керак»¹.

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида миллий таълим тизимининг жаҳон меъёрларига мослаштириш бўйича жадал ислохотлар амалга оширилди ва бугунга келиб уларнинг самаралари яққол кўзга ташланмоқда. Аммо бу инсоният яратган бекиёс маънавий, маданий бойлик жуда катта имкониятларни ўз хазинасида асраб келмоқда. Уларни тўлиқ ишга солиш педагогика фани ривожига ҳам назарий, ҳам амалий ҳисса бўлиб қўшилади.

Ёш авлодни таълим-тарбиянинг самарали услубларидан бири бўлмиш санъат орқали, айниқса, мусиқа санъати воситасида тарбиялаш муҳим ўрин тутади. Чунки, мусиқа – инсонларни эзгулик оламига етакловчи маънавий восита ҳисобланади. Қолаверса, мусиканинг нафақат қалбга, балки танга ҳам шифобахш таъсири бундан бир неча аср илгари ҳам маълум эди. Ўрта асрларда мусикани ҳатто нарқоз ўрнида ишлатишга ҳаракат қилишган. Ноанъанавий тиббиёт оқими орасида мусиқа-терапия ҳам мавжуд. Шу билан биргаликда мусиқа инсоннинг маънавий стуклигига ҳам хизмат қилади.

Президентимиз маънавиятга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродаси-

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – сиғилмас қуч. –Т.: Маънавият, 2008. – 139-бст.

ни бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч»¹ сифатида талкин қиладилар. Ана шу таърифдан келиб чиққан ҳолда, маънавиятни қарор топтиришда, инсон руҳини поклашда мусиқа санъати ҳам асосий омиллардан бири эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтадилар. Зеро: «**Инсоннинг руҳий камолоти ҳақида гапирар эканмиз, албатта бу мақсадга мусиқа санъатисиз эришиб бўлмайди. Халқимиз ҳаётида мусиқа азалдан бекиёс урин туғиб келади**»².

Халқлар ва маданиятлар тобора яқинлашаётган ҳозирги глобаллашув даврида, шу билан бирга, сайёрамизнинг турли бурчақларида ёзув кучлар ўз кабиҳ ниятларини амалга оширишга уринаётган бир шароитда одамларни эзгулик ва бағрикенгликка даъват этишда маданият ва санъат, хусусан, мусиканинг таъсири бекиёс экани барчага аён. Айниқса, ёш авлоднинг маънавий тарбиясида мусикий таълимнинг аҳамияти бекиёс. Шу боис, мустақиллик йилларида мамлакатимизда болалар мусиқа ва санъат мактаблари фаолиятини янада такомиллаштириш, шу соҳа педагогик кадрларини тайёрлаш ишини замон талаблари даражасида йўлга қўйиш, мусиқа мактабларини ўқув қўлланмалари, чолғу асбоблари билан таъминлаш масалаларига алоҳида эътибор берилмоқда. Мусикий меросни сақлаш ва ривожлантириш учун янги дастурлар ишлаб чиқиш, мусикашуносларни ўқитишни такомиллаштириш ён санъаткорларни ижодий бунёдкорликка илҳомлантириш шулар жумласидандир.

Истиқлол йилларида мусикий маданиятимизни ривожлантириш соҳасида Президентимизнинг қатор фармонлари ва қарорлари эълон қилинди. Булар орасида «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасини ташкил этиш тўғрисида» (1996), «Ўзбекистон – Ватаним маним» кўшиқлар байрамини ўтказиш тўғрисида» (1996), «Республикада мусикий таълимни, маданият ва санъат ўқув юртли фаолиятини яхшилаш тўғрисида» (1996), «Ўзбекистонда эстрада санъатини янада ривожлантириш тўғрисида» (1998, 2001), «Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009-2014 йилларга мўлжалланган Давлат дастури тўғрисида» (2008 йил 7 январь) сингари фармон ва қарорлар республикамизда мусикий санъатни янада юксалтириш борасида қўйилган қатта қадамлар бўлди.

Айниқса, 1997 йилдан буён ҳар икки йилда Самарқанд шаҳрида ўтказилаётган «Шарк тароналари» халқаро мусиқа фестивали халқаро майдонда юртимиз нуфузини янада ошириб юборди. Ушбу нуфузли анжуманда дунёнинг 50 га яқин давлатлари вакиллари иштирок этмоқда. Бу фестивалда ўзбек хонанда ва ижрочиларининг совринли ўринларни эгаллаш таҳсинга сазовор бўлмоқда.

Хўш, давлатимиз раҳбари ва ҳукуматимиз томонидан яратиб берилган имкониятлардан ўринли фойдаланяпмизми? Айниқса, бўлажак мусиқа ўқитувчиларини тайёрлашда яратиб берилган шундай имконият ва шароитлардан келиб чиққан ҳолда барча ишлар самарали йўлга қўйилган, деб айта оламизми? Масалан, «Шарк тароналари» халқаро мусиқа фестивалини ўтказишдан қўйилган тарбиявий вазифалар тўғри тушуниб, мусикий таълим ва тарбияда самарали фойдаланилаётirmi?

Мазкур фестивални ўтказиш тўғрисидаги қарорда бу борада: «**Шарк мамлакатлари халқлари миллий мусиқа ва кўшиқчилик санъатининг ноёб намуналарини кенг тарғиб қилиш, миллий мусиқа анъаналарини асраб-**

¹ Қаримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. – 19-бет.

² Ўша манба. – 140-бет.

авайлаш ва ривожлантириш, ёш авлод қалбида санъатга бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини камол топтириш, гўзалликни, чин инсоний кадриятларни тараннум этиш, шунингдек, халқлар ўртасидаги дўстлик, биродарлик ришталарини янада мустаҳкамлаш, ижодий ҳамкорлик, маданий-маънавий муносабатлар доирасини халқара миқёсда кенгайтириш»¹ сингари педагогик вазифалар белгилаб қўйилган.

Олий таълим муассасалари мусикий таълим, санъат факультетларининг таълим ва тарбия режаларини ўрганиш бу муҳим педагогик вазифаларнинг старли даражада ижро этилмаётганлигини, илмий методик таъминланмаганлигини кўрсатмоқда. Икки йилда бир маротаба бўлиб ўтадиган ушбу тadbир фақат ўтказилиш арафасида ва ўтгандан кейин киска муддатда тарғиб қилинади. Бошқа пайт эса, ўқувчи талабалар орасида унинг тарғибот-ташвиқоти олиб борилмайди ва мақсади тушунтирилмайди.

«Шарк тароналари» халқара мусика фестивали – ниҳоятда самарали, жозибали тарбия воситаси. У орқали ёш авлод қалбида жаҳон халқлари санъатига бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини камол топтириш, гўзалликни, чин инсоний кадриятларни тараннум этиш, шунингдек, халқлар ўртасидаги дўстлик, биродарлик ришталарини, айниқса, миллатларо тотувликни янада мустаҳкамлаш каби олийжаноб гоёларни сингдириш имкониятлари мужассам.

Бизнинг фикримизча, фестивалда ижро этилган бетакрор мусика асарлари ва ижро маҳорати ёшларимизни юксак маданиятли, эстетик диди юқори даражада ривожланган комил инсонлар қилиб тарбиялаш, уларда анъаналарга содиқлик тушунчалари туфайли маънавий бурчни шакллантириш, инсонпарварлик, меҳр-оқибат, иймон, эътиқод, Ватанга муҳаббат, миллий кадриятларни эъзозлаш, ота-она ва ўз яқинларига, инсонларга мурувватли, саховатли бўлиш каби маънавий-эстетик тарбия белгиларини таркиб топштиришга хизмат қилмоғи лозим. Чунки, «бугунги кунда мусика санъати навқирон авлодимизнинг юксак маънавий руҳида камол топишида бошқа санъат турларига қараганда кўпроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатмоқда»².

Шу маънода, олий таълим муассасалари талабалари, хусусан, мусика ва санъат факультетлари ҳар икки йилда бир ўтказиладиган «Шарк тароналари»дек гўзал анжуманни шунчаки олатий ҳол сифатида эмас, балки дунё халқлари миллий маданиятига қизиқиш ва ўзбек миллий маданиятига бўлган юксак ҳурмат руҳи билан, юксак маданият ва камолотга элтувчи омил бўлиб хизмат қиладиган тadbир сифатида қабул қилишлари зарур. Уларга ушбу фестивал ўтадиган пайтти интизорлик, қатъта қизиқиш билан қутадиган даражада сингдиришимиз лозим.

Бунинг учун талабаларни «Шарк тароналари» халқара мусика фестивали ва унинг барча жараёнлари билан яқиндан таништириб бориш талаб этилади. Бунда қуйидаги воситалардан фойдаланиш тавсия этилади:

- Халқара мусика фестивали ва унинг ўтказилишидан кўзланган мақсад ҳақида тушунтириш ишлари олиб бориш;
- Фестивални ўтказиш бўйича қарор ва уни ўтказиш низоми мазмуни билан таништириш;
- анжуман лавҳалари акс этган суратлардан фойдаланган ҳолда мусикали суҳбатлар сериясини яратиш ва амалга ошириш;

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори. «Шарк тароналари» халқара мусика фестивалини ўтказиш тўғрисида. Тошкент ш., 1997 йил 11 март, 132-сон

² Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. – 141-бет.

- фестивал иштирокчилари ижро этган кўшиқлар сзилган аудиокассеталар ва CD дискларни эшиттириш;
- фестивал жараёни суратга олинган видеокассеталар ва DVD дискларни кўйиб бериш;
- анжуман кунлари бўлиб ўтадиган илмий анжуман материаллари ҳақида назарий маълумотлар бериш;

➤ анжуманнинг чет эллик катнашчилари, меҳмонлари томонидан юртимиз, унинг тарихи ҳақида айтилган фикрлар билан таништириш.

Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, юртимизда миллий ва умумбашарий мусика санъати ютуқларини, жаҳон эстрадасининг энг яхши намуналарини ўрганиш бўйича катта имкониятлар очилди. Булар соҳа ривожига кўрсатилаётган доимий эътибор, ёш истеъодларнинг ўзини намоён этиши учун яратилаётган қулай шарт-шароитларда ўз аксини топган. Биз ана шу имкониятлардан ёшларимизнинг маънавий-мафкуравий дунёқараётини шакллантириш ва ривожлантириш учун, уларга миллатлараро тотувлик ва ижтимоий ҳамкорлик каби гоёларни сингдириш учун самарали фойдаланишимиз зарур эканлигини унутмаслигимиз лозим.

ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИГА ТАҲДИД ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИ УЧУН ЖИДДИЙ ҲАВФДИР

Д. НАЗАРОВА, М. РАҲИМБОБОЕВА – Миробод саноат КҲК

Ҳавф-хатарларга жиддий разм соладиган бўлсак, мустамлакачилик сиёсати, бировларни қарам қилиш сиёсати янги асрда йўқолмаганини, балки ўзининг шаклу шамойилини ўзгартирганини тушуниб етамиз¹. Дарҳақиқат, «Миллат бор экан, миллий давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар доимий ҳавф сифатида сакланиб қолиши муқаррар»².

Аслида, суверенитет давлат микёсида олий ҳокимиятга эгалликни, ташки ва ички сиёсатни олиб боришдаги тўла мустақилликни англатади. Айнан суверенитет муайян давлат мустақиллигининг бирламчи шarti ва белгисидир. Бу эса суверенитетнинг қисман ёки чекланган шаклда мавжуд бўла олмаслигини англатади. Чунки суверенитет давлатнинг бошқа давлатларга тобе бўлмай, қарам бўлмай яшашни, ўзга қучлар томонидан бошқарилмай, бировларнинг иродасига бўйсунмай, мустақил ҳаёт кечиришини назарда тутди. Муҳими, давлат суверенитетининг ўрнатилиши мамлакатлар ўртасида тенглик қарор топишини шартлаб қўяди ҳамда мутелик, ўзгалар ҳисобига яшаш, турли камситишлар, ортиқча таъзим-тавозега йўл қўймайди. Давлат суверенитети мустамлакачиликнинг ҳар қандай шаклини, унинг камситувчи табиатини, у такозо этадиган зўравонликларни инкор этади³.

¹ Аббосхўжаев Ш., Умарова Н., Қўчқоров Р. Мафкура полигонларидаги олишув. – Тошкент, «Академия», 2001. 14-15-бетлар.

² Миллий истяклов ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Тошкент, «Ўзбекистон», 2000. 3-бет.

³ Аббосхўжаев, Умарова Н., Қўчқоров Р. Мафкура полигонларидаги олишув. – Тошкент, «Академия», 2001. 16-бет.

Гарчи бугун дунё мамлакатлари ўртасидаги тенг ҳуқуқлилиқ асосидаги алоқа ва муносабатлар жаҳон ҳамжамияти таракқиётининг табиий ва зарурий шarti ҳисобланса-да, айрим мулохазалар ва хатти-ҳаракатларда ҳамон империяча фикрлаш таъсирини, давлатлар суверенитетини смириш истагини илгаш кийин эмас.

Глобаллашув жараёнларини таҳлил қилган олимлар бу жараёнларда давлатнинг ролини турлича баҳолайдилар. Айрим назарияларда глобаллашув жараёнида давлатнинг роли тобора пасайиб бориши уқтирилса, бошқаларида унинг ўрни ва аҳамияти ўзгармайди, деб таъкидланади. Яна бир гуруҳ олимлар эса глобаллашув шароитида давлат билан давлатлараро ташкилотлар ўртасида сиёсий ҳокимият қайта тақсимланиб, давлат уларга ўз суверенитетининг бир қисмини беради¹, деган фаразларни илгари сурмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов томонидан эътироф этилганидек, «Ўзбекистонни олиб бораётган мустакил сиёсатдан қайтариш, кимгадир қарам қилиш мақсадида четдан туриб ички ишларимизга аралаштиш, турли ниқоблар остида бизга қарши тазйик ва зўравонлик ўтказиш сиёсатини мутлақо қабул қилмаймиз»².

Давлатлар суверенитетини кемирувчи хавф-хатарларга юзаки қараш, уларни таҳдид манбаи сифатида эътироф этмаслик инсоният бошига яна кўплаб қулфатлар солиши мукаррар. Шу боис, бугунги кунда суверенитетимизга таҳдид солаётган бундай ҳодисаларнинг мафқуравий пойдеворини ҳосил қилувчи вайронкор ғояларни қош этиш бирламчи вазифага айланади.

Ҳозирги воқеликда миллий истиқлол ғояси ва ёт мафқуралар орасидаги муносабатлар мафқуравий қураш, мафқуравий қарши туриш, психологик уруш шаклларида кечмоқда. Ёт мафқуралар мафқуравий қурашларнинг минг йиллик услубларини, шунингдек, замонавийлаштирилган услублари: ахборот майдонини эгаллаб олиш; мафқуравий диверсия, сиёсий индоктринация, мафқуравий инфилтратсия, дезориентация, мафқуравий кўпоруқчилик ҳаракатларини қўллаш орқали халқимизда Ўзбекистоннинг буюк келажигига ишончсизлик уйғотишга, давлат сиёсатини обрўсизлантиришга, одамлардаги лоқайдлик қайфиятларини кучайтиришга интиладилар. Бунда улар бирор хусусий фактни умумлаштириш (экстраполяция), ёлғонни ҳақиқатга ўхшатиб тасвирлаш, кичик муаммодан катта ёлғон ясаш, бир нарсани такрорлайвериш, туйғуни ақдан устун қўйиш, тингловчининг шахсий манфаатини биринчи ўринга қўйиб, (унга дўст бўлиб кўриниш) «ҳасратлашиш», ҳуқуқматларни халқларга ёмон кўрсатиш, миллат душманларига нисбатан раҳмдиллик, ҳамфикрлик туйғуларини уйғотиш, масалан одамларга таниш, кадрдон маълумотларни ишлатиб (фалон жойда фалон воқеа бўлди деб), ростга ёлғонни улаб юбориш услубларидан мафқуравий қурашда фойдаланаяпти.

Хулоса сифатида шунини таъкидлаш лозимки:

1. Диний ақидапарастлик ва бошқа ёт мафқуралар энг аввало ёшларнинг айрим қисмининг ғоявий-сиёсий тажрибасизлигига таянади. Ёт мафқура ва бузғунчи таъсирларга қарши қураш мафқуравий тарбияда лоқайдлик, бефарқлик қайфиятининг ҳар қандай кўринишларига муросасизликни тақозо қилади.

2. Таҳдидларга қарши тарғибот самарадорлигининг зарурий тамойилларидан би-

¹ Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы. – М.: Ваклер, 2002. – С.389.

² Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда манфаатлари – энг олий кадри-ячти. // «Халқ сўзи», 2005 йил 8 декабрь.

ри – унинг тезкорлигида бўлиб, унда муайян мингтакавий шароитларни, кишиларнинг еш хусусиятларини, олий ўқув юртининг у ёки бу муддатда ҳал қила олиши мумкин бўлган мафқуравий имкониятларини ҳисобга олишни кўзда тутди.

3. Шахснинг мамлакат ичкарасида ва ташқарисида содир бўлаётган воқеаларни мустақил таҳлил қила олиши, мафқуравий иммунитетни мустаҳкамлайди.

Мафқуравий таҳдид ўзининг мазмуни, тамойиллари, услублари ва шаклларига кўра мураккаб ҳодисадир. Мустақил Ўзбекистоннинг ҳастий ютуқларини далил-исботсиз атайлаб қоралаш, мустақилликка эришган мамлакатларнинг ҳаммасида бор бўлган умумий муаммоларни «фақат Ўзбекистонда бор» деб талқин қилиш, эришилаётган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ютуқлар моҳиятини пассивлаштириш, ҳукуратимизнинг ташқи ва ички сиёсатини сохталаштириш, бузиб кўрсатиш; айрим мамлакатларнинг турмуш тарзи, сиёсий тизimini кўкка кўтариш; миллий ғояларимизни обрўсизлантириш; кўп миллатли Ўзбекистонда аҳоли ўртасида ижтимоий ҳамкорликни бузишга қаратилган кайфиятларни тарқатиш ва низолар келтириб чиқаришга уриниш; одамларнинг диний туйғуларини жунбушга келтириш, диний ёвқарашни пайдо қилиш каби йўналишлар мафқуравий таҳдидларни акс эттиради.

Ёт мафқуралар тарғиботининг «меҳрибонлиги», «ҳолислиги» ва «бетарафлиги», «ёқимлилиги», «дўстоналиги»нинг ортида нима ётганини доимо билишлари лозим.

ОИЛА – МУКАДДАС ДАРГОҲ

*О.А.КАРИМОВА – ТДПУ профессори
Г.СУЛТАНОВА – Тошкент Банк коллежи катта ўқитувчиси*

Ўзбекистон Республикасида 2012 йил «Мустақкам оила йили» деб эълон қилинди. Президентимиз Ислоҳ Каримов бу номга катта эътибор бериб: «Шу борада ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан етук, ўз мустақил фикрига эга, оқин қорадан ажратишга, тараккий топган давлатлардаги тенгдошлари билан беллашинига қодир бўлган баркамол авлодни тарбиялаш, уларнинг соғлигини асраш, ҳаётга йўллашда оиланинг ўрнини ҳеч нарса билан баҳолаб бўлмадлигини биз юксак қадрлаймиз»¹ дедилар.

Оила – жамият ҳаётининг бир бўғини бўлиб, жамиятнинг тараккиёти ва шаклланишида муҳим ўрин тутди. Шарқда қадим-қадимдан оила – муқаддас даргоҳ сифатида саналиб келинган. Унинг муқаддаслигини асраш ҳар бир оила аъзоларининг бурчи ҳисобланади.

Республикаимиз Президентини оиланинг жамиятдаги ўрнига баҳо бериб шундай дейдилар: «Оила – жамиятнинг негизи. Бизнинг давлатимиз ҳам қатга бир оила деб тушуниш мумкин ва лозим. Бунда ўзаро ҳурмат ва қаттиқ тартиб бўлмаса, оиланинг барча аъзолари ўз бурчларини адо этмаса, бир-бирига писбатан эзғудик билан меҳр-оқибат кўрсатмаса, яхши ва муносиб яшаш мумкин эмас. Оилада турмуш ва виждон қонунилари асосида иш қўрилади.

¹ Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Инсон ва қонун. 2011 йил 8 декабрь.

ўзининг кўп асрлик мустахкам ва маънавий таянчларига эга бўлади, оилада демократик негизларга асос солинади, одамларнинг талаб-эҳтиёжлари ва кадриятлари шаклланади. Ўзбекларнинг аксарияти ўзининг шахсий фаровонлиги тўғрисида эмас, балки оиласининг, қариндош-уруғлари ва яқин одамларининг, қўшнилариининг оман-эсонлиги тўғрисида гамхўрлик қилишни биринчи ўрнига қўяди. Бу эса энг олий даражада маънавий кадрият, инсон қалбининг гавҳаридир»¹.

Оилада аёлнинг тутган ўрни ва унинг аҳамияти жуда катта. Президентимиз: «...оила қўргонининг ҳам чиройи, ҳам чароғбони – аёл», дедилар. Ҳақиқатан аёл – ҳамма замонларда ҳам жамият тараққисига у ёки бу жиҳатдан ўз ҳиссасини қўшиб келган ва келмоқда. Ўзбек аёллари орасидан не-не инсонлар етишиб чиқди. Уларнинг ҳар бири ўзларининг юксак камолоти, салоҳияти, истеъдоди ва ёрқин инсонийлик фазилатлари билан халқимизнинг қалбидан чуқур ўрин эгаллаган. Тўмарис, Бибихоним, Гулбаданбегим, Зебунисо, Нодира, Увайсий, Анбар отин ва бошқа аёлларнинг ёрқин, сиймолари порлоқ юлдузлардек, абадиятга нур сочиб тураёради. Бизнинг давримизда ҳам бундай машҳур аёллар кўплаб етишиб чиқди. Улар қаторида Зулфия, Сора Эшонтўрасва, Тамарахоним, Мукаррама Турғунбасва, Фозила Сулаймонова, академик Хадича Сулаймонова, Раҳима Аминова ва бошқа номи оламга танилган машҳур аёлларимизни фаҳр ва гурур билан тилга оламиз.

Ҳозирги кунда олий ва ўрта махсус билимга эга бўлган мутахассисларнинг ҳар иккинчиси аёлдир. Илмий ходимларнинг 37 фоизи, академиклар 7та, фан докторларининг 11 фоизи, фан номзодларининг 26 фоизини хотин-қизлар ташкил қилади.

Ҳурматли Президентимиз аёлга – Онага қарагандай қараш керак, дейдилар. Дарҳақиқат, она шундай бир мўъжизадирки, унинг юраги узок-узок масофалардаги фарзанд ҳилида содир бўлаётган тугёнлар, ларзалар, қувончлар, эхтиросларни ҳис қилади.

Аллоҳ аёлни яратганда, Одамнинг қовурғасидан яратишни буюрган экан. Чунки уни бошдан яратса ман-манликка, оғиздан яратса, сергапликка, юракдан яратса, бировларни кўролмасликка, қўлдан яратса, уни керак-кераксиз вақтда кўтаришга, кўздан яратса, ҳамма нарсага қизиқувчи бўлишга, оёқдан яратса у ёк бу ёкка кераксиз юришга сабабчи бўлиб қолиши мумкин. Қовурға эса кўринмайдиغان жойда жойлашганлиги учун аёл иболи, ор-номусли бўлиб туғилган. Ана ўша вақтдан буён аёл гўзал, ифбатли, номусли, вафодор, садокатли инсон. Шунинг учун Президентимиз «Худонинг марҳамати билан оилани оила қилдиган зот – бу аёлдир. ...аёлларни қанча улуғласак, ҳаётимизнинг чироғи, умримизнинг гули деб эъзозласак, демас оиламизни, Ватанимизни эъзозлаган бўламиз» дейдилар.

Бутун Ватаним бутун дунёга танилди, тан олинди. 1991 йили бир гуруҳ делегация билан биргаликда Германия сафарига борган эдик. Танишув жараёнида – биз Ўзбекистон давлатиданмиз десак, биз бундай давлатни билмаймиз дейишди. Эртаси кун «...руссиянинг туркий тилда гаплашувчи вакили билан Германиянинг туркий тилда гаплашувчи вакили учрашишди» деб, газетада мақола чоп этилган эди. Ўшанда жуда каттик хафа бўлгандик. У кунгача Ўзбекистон Мустақилликка эга бўлган ва Президентимиз сайланган эди.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. –Т.: Ўзбекистон. 1993. 47-бет.

Қаранг, 2011 йил ноябрда, 2012 йил февраль ойида «Соғлом она – соғлом бола» ҳамда таълим ривожига бағишланган 2 та халқаро анжуманларда Ўзбекистонни дунёнинг манаман деган 40 дан ортик мамлакатидан келган олимۇ фузалолар юксак минбардан баралла тан олишяпти! Буни эшитиб Худого минг бора шуқурлар айтамиз! Шу кунларга етказган Президентимизга таъзим қиламиз.

Ҳақиқатан ҳам, бутун Ватанимиз бутун дунёга танилмоқда. Шу Ватанимизни ёмон кўзлардан Яратганининг ўзи асрасин. Президентимиз бошчилигида ҳаммамиз бир тану, бир жон бўлиб, юртимиз келажаги учун сидқидилдан хизмат қилиб, фарзандларимизни Ватанга садоқатли, соф виждонли, окни-қорадан ажратадиган инсон қилиб тарбиялайлик. Юртимиздаги 7 миллиондан ортик оилага, бутун Ўзбекистон халқига соғлиқ-саломатлик, куч-қувват тилаймиз. Бизга ҳасад эмас, ҳавас кўзи билан қарайдиганлар кўпаяверсин.

АБДУРАУФ ФИТРАТНИНГ «ОИЛА ЁКИ ОИЛА БОШҚАРИШ ТАРТИБЛАРИ» АСАРИДА ОИЛА ВА ТАРБИЯ МАСАЛАСИ

К. НОМОЗОВА – ТДПУ катта ўқитувачиси

Маълумки, бола тарбиясида оиланинг ўрни катта. Фарзанд тарбияси оиладан бошланади. Оила боланинг фақат жисмонан вояга етишидагина эмас, маънавий камолга етишида ҳам макон, ижтимоий-маънавий муҳит, шарт-шароит бўлиб хизмат қилади.

Оила инсонни камолга етказишнинг асосий воситаси сифатида ҳамиша одамлар диққатида бўлиб келган, айниқса, халқнинг зиёли қатлами орасида бу масалага алоҳида эътибор қаратилган. Жумладан, Туркистон жадидчилиқ ҳаракатининг йирик вакилларида бири Абдурауф Фитрат ўзининг «Оила ёки оила бошқариш тартиблари» асарида оила, оила қуриш ва уни бошқариш, оилада фарзанд тарбияси билан боғлиқ масалалар юзасидан қимматли фикрлар билдиради.

Абдурауф Фитрат ўзининг ушбу асарида оилани «бир неча одамлардан иборат жамға» деб атайди. Оилани тарбия воситаси, фарзандни камолга етказишнинг бошланғич ва энг асосий мезони сифатида тилга олади ҳамда китобхон диққатини оиланинг жамият тараққиётига таъсири билан боғлиқ масалаларга қаратади. Фитрат оиланинг барқарорлиги ва унинг бардавомлигини оила аъзолари ўртасидаги ўзаро муносабатда, бу муносабатнинг муайян тартиб, қонунларга асосланганлигида деб билади. Унинг фикрича, муайян қонунларга асосланган оилада тинчлик, хотиржамлик ва барқарорлик қарор топади, оиланинг тинчлиги, унинг тараққиёти эса мамлакат тараққиётининг асосини ташкил этади. «Ҳар бир миллатнинг саодати ва иззати, албатта, шу халқнинг ички интизоми ва тотувлигига боғлиқ. Тинчлик ва тотувлик эса шу миллатнинг интизомига таянади. Қасрда оила муносабати қучли интизом ва тартибга таянса, мамлакат ва миллат ҳам шунча қучли ва ва тартибли бўлади».¹

Дарҳақиқат, оила барқарорлиги, унинг тинчлиги ва тараққиёти мамлакат барқарорлиги, тараққиёти ва келажагини белгилайди. Шундай экан, оила бағрида камол топаётган фарзанд тарбиясига эътибор ҳамиша жиддий масалалар.

¹ Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. –Т.: Маънавият, 2006. 215-бет.

Абдурауф Фитрат ўзининг «Оила ёки оилани бошқарини тартиблари» асарида оиланинг фарзанд тарбиясидаги ўрни ҳақида аниқ фикр, қарашларини баён этади. Фарзанднинг тўғри тарбия топиши, унинг ҳар томонлама соғлом ўсиши, жисмонан ва маънан камолга етишида ота-онанинг вазифаси, бурчиға алоҳида ўрин ажратади. Фитратнинг фикрича, ота-она ўз фарзандини тарбияси билан жиддий шугулланиши керак, аммо фарзанд тарбияси билан шугулланадиган ота-онанинг ўзлари аввало, тарбия кўрган, фарзанд тарбияси ҳақида муайян билимға эға бўлишлари керак, уларнинг ҳар иккиси ўз вазифасини, ота-оналик бурчини мукаммал адо этишлари керак, токи «... фарзандни жисман, ақдан ва ахлоқан камолға етиштириб ҳаёт майдонига қучли, ақли ва яхши ахлоқ билан чиқариш зарур».¹

Яхши ахлоқ эғаси эғзу ишлар ташаббусқори, асосқиси бўлади. Инсоният тарихида амалға олған барча эғзу ишлар қалби эғзу гоғялар билан йўғрилған инсонлар томонидан амалға оширилған. Соҳибқирон Амир Темур қалбида ниш урган жасорат, ғайрат ва шижоат, мардлик ва ватанпарварлик туйғуси, шоир ва ҳукмдор Заҳириддин Муҳаммад Бобур томонидан Ҳиндистонда амалға оширилған эғзу ишлар ёки ғазал мулкининг султони Алишер Навоийнинг халқпарвар инсон сифатида шаклланишида муайян оила муҳити, тарбиянинг аҳамияти катта бўлған. Фитратнинг фикрича, аждодларимиз орасида бундай инсонларнинг воғяға етишида уларнинг ота-оналари таъсири қучли бўлиб, бу ота-оналар «... ўз фарзандларига замона талабларидан ҳам кўпроқ тарбия берғанлар. Натижада, ўша замондаги мусулмонларнинг ўғталарида минглаб иждоқор, юзлаб аллома ва мутафакқир, гуруҳ-гуруҳ аҳли санъат, жамоа-жамоа мулкдорлар етишиб чиққанлар».² Демақ, Фитрат айтганидек, буюқ инсонлар, эғзу фазилатли, жамиятнинг оқил ва қобил инсонлари ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, бундай инсонлар мукаммал, замонаға мос, давр талаблари билан ҳамоҳанг руҳда яшашға қаратилған тарбия орқали камолға етадилар.

Ахлоқ тарбия орқали шаклланади. Юқсақ ахлоқли инсонлар жамият таянчи, миллат фаҳри. Қайси жамиятда ахлоқли, эғзу фазилатли инсонлар кўп бўлса, ўша жамият тараккий топади, ўша мамлакатда яшовчи миллат ва халқ ўзини миллат ва халқ сифатида бардавомийлигини таъминлайди. Агар ақсинча бўлса-чи?

«Фикри заиф инсон ўз ишлари устида ўйламайди, дейди Абдурауф Фитрат ўз асарида. зарар ва фойдасини андиша назаридан ўтказмаймайди, ҳиссиётға асир ва шахвоний лаззатға тобе бўлиб, жисми заиф ва ахлоқи вайрон бўлади. Ахлоқи бузуқ бўлған одам баданиға ва фикриға зарар келтирадиган ишларға қўл уради. Бинобарин, унинг жисми ва фикри ҳам тезда ишдан чиқади».

Тасаввур қилинг, жамиятда Фитрат таърифлаган «ахлоқи бузуқ» инсонлар кўпайса нима бўлади? Жамиятда маънавий тубанлик илдиз отиб, муаммолар кўпаяди, натижада мамлакат тақдири таназзул сари юз тутайди.

Бугун сизу биз умргузаронлик қилаётған жамиятда Фитрат эътироф этған «ахлоқи бузуқ» инсонлар йўқми? Албатта бор. Усиб келаетған ёш авлоднинг ҳаммаси ҳам мукаммал тарбия кўрган оила муҳитида тарбия топаётими, албатта йўқ. Бугунги ёшларимизнинг ҳаммасини ҳам юқсақ ахлоқли, маънан етук дея оламизми? Мамлакатда амалға оширилетған ижтимоий-маънавий ислоҳотлар талабларига бугунги ёшларимиз қай даражада тайёр? Содир этилетған турли жинойат, тартиббузарликларнинг асосий иштироқчилари нима учун ҳамон ёшлар

¹ Абдурауф Фитрат. Танланған асарлар. -Т.: Маънавият, 2006. 216-бет.

² Ўша манба. 217-бет.

бўлиб колмоқда? Бугунги ёшлар оила деб аталмиш муқаддас даргоҳга қадам кўйишга тайёрми? Аслида, буларнинг ҳар бири алоҳида масала, масалагина эмас, сизу биз яшаётган жамият, мамлакат муаммосидир.

Бу муаммолар устида бош қотириш, ёшлар ўртасидаги турли иллатларнинг олдини олиш бугун ҳар биримиз, айниқса, биз ота-оналар олдида турган муҳим масалалар. Юртимизда амалга оширилаётган ижтимоий ислохотларнинг туб негизини оила ва фарзандлар тарбияси ташкил этаётганлиги ҳам бежиз эмас. Хусусан, 2012 йилнинг «Мустаҳкам оила йили» деб номланиши ҳам ана шу мақсадга қаратилган.

Бугунги глобаллашув жараёни даврида, ёш авлод қалби ва онгини ўзининг зарарли таъсирига олишга уринаётган, ёшларни ўз таъсирига олиб, ўзларининг гаразли мақсадларини, юртлар, худудлар устидан ҳукмронликни ўз қўлларига қириштириш, ер юзидаги моддий бойликларнинг ягона соҳибига айланишга ҳаракат қилаётган бузғунчи кучлар ҳамон ҳаракатда экан, Ватан деб аталмиш юрт манфаатини, унинг барча неъматларини асраш, миллат ва халқ бардавомийлигини сақлаб қолишининг ягона йўли кураш, бузғунчи таъсирларга, миллий манфаатларни оёқ ости қилишга қаратилган ҳар қандай кучларга, турли ёт ғояларга қарши тинмай, шижоат ва ғайрат билан курашни давом эттирмоқ керак. Маърифат йўли билан ёшларни турли иллат ва қусурлардан, «оммавий маданият» кўринишидаги бузғунчи ғоялардан, ислом динини никоб қилиб олиб, ёшларни асрий анъаналаримиздан бездиришга уринаётган экстремистик қарашлардан, маънавий тубанлик сари ётақловчи хатти-ҳаракатлардан асрашимиз, тарбия жараёни орқали уларнинг қалбида миллий турмушимизга хос, анъана ва урф одат ҳамда қадриятларимизга мос дунёқарашни шакллантиришимиз, президент Ислам Каримов таъриф этган «... гўзал ахлоқ мезонлари билан яшаб келаётган, ўғил-қизларини шу руҳда тарбиялаб келаётган ибратли оилалар»¹ сонининг ортишида ўз ҳиссамизни қўшишимиз керак, токи фарзанд деб аталмиш бу улуг неъмат юрт тараққиётига ҳисса қўшадиган инсонлар бўлиб етишсин.

ZARARLI OQIBATLARGA QARSHI KURASHDA MAHALLA VA OILANING O'RNI

S. SABOHITDINOV – TDPU talabasi

Mahalla – ijtimoiy-siyosiy hayotimizning ko'z-gusidir, xalqimizning eng yaxshi an'analari, urf-odatlari, xususan, mehr-shafqat, muruvvat, to'yda ham, azada ham el-ulushning hamjihatligi mahalla hayotida yorqin namoyon bo'lgan va bo'lmoqda.

Islom Karimov

Yurtimiz kelajagi bo'lmish yoshlarning ta'lim-tarbiyasida, ularning kelajakda komil inson bo'lib voyaga yetishishlarida oila va mahallaning o'zining beqiyosdir. O'sib-ulg'ayib kelayotgan yosh avlodning kelajakda, jamiyatimizda o'zining munosib o'rniga ega bo'lishi har tomonlama mukammal aqlu-zakovatli, iymon-e'tiqodli va yuksak

¹ И. Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. 55-бет.

ma'naviyatli bo'lib ulg'ayishlarida, ana shu muhit katta rol o'ynaydi. Mustaqil O'zbekistonning kelajagi bo'lmish yoshlar tarbiyasi bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Bu borada mamlakatimizda keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan 2012-yilni «Mustahkam oila yili» deb e'lon qilinishi bejizga emas. Negaki oila bu – jamiyatimizning negizi hisoblanadi va uning tinch, osoyishta va mustahkam bo'lishi yurtimiz taraqqiyotining yanada jadal rivojlanishiga zamin yaratadi. Demak, oiladagi muhit ota-ona va ular o'rtasidagi ahillik, mehr-oqibat o'z navbatida farzandlar tarbiyasi, ularning dunyoqarashi, kelajakda yurtimizga munosib farzandlar bo'lib yetishishlari uchun zamin yaratadi. Oilaviy muhitning ahamiyati aynan shunda namoyon bo'ladi. Zero oila bu – vatan ichra vatandir. Ota-ona o'z farzandiga to'g'ri ta'lim-tarbiya berishi, uning har tomonlama kamol topib voyaga yetishini ta'minlashi, kerak bo'lsa uning ustidan nazoratni amalga oshirishi, uning qalbidagi vatanga bo'lgan mehr-muhabbat tuyg'ularini shakllantirib, kelajakda yurtiga sodiq, munosib farzand bo'lib yetishishini ta'minlashlari zarur. Ana shundagina yurtimiz kelajagi ishonchli qo'llarda bo'ladi. 1998-yil «Oila yili», 2001-yil «Ona va bola yili» davlat dasturlarida oilalarning har tomonlama davlatimiz tomonidan muhofazaga olinib, qo'llab-quvvatlandi. Bularning bari yurtboshimizning oilalarga qaratgan alohida e'tibordan darak beradi. Shu jumladan, 2007-yil «Ijtimoiy himoya yili» davlat dasturi doirasida ham ko'plab kam ta'minlangan ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar qo'llab quvvatlandi. Bulardan ko'zlangan asosiy maqsad esa sog'lom oila muhitini shakllantirish va sog'lom avlodni kamol toptirishdan iborat.

Yoshlar kamolotida mahallaning ham o'z o'rnini bor. Zero xalqimizda «Bir bolaga yetti qo'shni ota-ona», – deyilishi bejizga emas. Mahalla bir hududda yashovchi qo'ni-qo'shni va yaqinlardan tashkil topadi. Bu esa o'z navbatida o'sha yerda yashovchi kishilarning o'zaro birligini, hamjihatligini ta'minlaydi va ko'plab noxush holatlarning oldini olish, o'zaro hal etish imkonini tug'diradi. Albatta bu asosan yoshlar masalasiga ham taalluqlidir. Har bir mahallaning ko'pni ko'rgan oqsoqollari, faollari bo'lib, ular yoshlarni to'g'ri yo'lga chorlaydi. Bu esa o'z o'rnida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan ko'ngilsizliklarning oldini olishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu bois yurtboshimiz taqdim etgan Konsepsiyada ham mahalla faoliyatini yanada takomillashtirish, uning vazifalari ko'lamini kengaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Hozirda yurtimizda kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyatiga o'tish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida mahallaning huquq va vakolatlarini kengaytirishga qaratilgan qonunchilik yanada takomillashtirilmoqda. 2003-yil «Obod mahalla yili» deb e'lon qilinganligida ham biz mahallalarga qaratilgan e'tiborni ko'rishimiz mumkin. Bu esa har bir mahalla fuqarosidan vatan ravnaqi, el-yurt manfaati va kelajagiga daxldorlik tuyg'usi bilan yashashni talab etadi.

O'sib kelayotgan yosh avlod ongida ona vatanga bo'lgan mehr-muhabbatni shakllantirish, huquqiy ongni va huquqiy madaniyatni yuksaltirish, manaviyatni kamol toptirish va o'zligini anglab yetishlarida yaqindan ko'maklashish zarur deb hisoblayman. Ana shundagina bizning oldimizda turgan mashaqqatli yo'lni bosib o'ta olishimiz mumkin. Bu yo'lda bizni yana nimalar kutayotgani va uning oldi olinmasa qanday oqibatlar olib kelishi barchamizga sir emas. Ayniqsa bugungi globallashuv jarayonida manaviy tahdidlar, turli xil illatlarning yoshlarimiz ongini zaharlab o'z girdobiga tortib ketishidan va ma'naviy bo'shliqqa tushib qolishdan saqlashimiz lozim. Buning uchun esa yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek mafkuraviy immunitetni shakllantirishimiz kerak. Aynan shu jihatdan mahalla tashabbuskor bo'lgan holda yoshlarni to'g'ri yo'lga boshlashi, turli

xil tadbirlar, yig'ilishlar o'tkazgan holda yoshlar ongida jinoyatchilikka, g'yohvandlikka qarshi va shunga o'xshash turli xildagi zararli illatlar va ulaming zararli oqibatlarlari haqida tushuntirish ishlarini olib borishlari, tabiatni asrash, vatanga va ota-onaga bo'lgan mehr muhabbat, atrofda qilargalarga hurmat-ehitromda bo'lish kabi fazilatlarini singdirib milliy ruhda tarbiya berib borishlari maqsadga muvofiq deb o'ylayman. Bundan tashqari ma'naviyatni yuksaltirish, kamol toptirish masalalariga jiddiy yondoshgan holda, mahalla ziyolilari va yoshlar o'rtasida suhbatlar, tushuntirish ishlari olib borilishi o'zining ijobiy natijasini hermasdan qolmaydi.

Xulosa o'mida Prezidentimizning quyidagi fikrlarini keltirdim: «Xalq – bamisoli ulug' va sharafli yo'ldan ilgarilab borayotgan ulkan karvon. Uni yo'ldan chalg'itishga urinuvchilar, payt poylab orqasidan hamla qiluvchilar hamisha bo'lgan, hundan keyin ham bo'lishi mumkin. Ammo xalq karvonini hech qanday kuch ortga qaytarolmaydi. Nega deganda, xalqning qalbidagina ne-ne avlodlardan meros yengilmas kuch – ma'naviyat bor». Zero yoshlarimiz ongida ma'naviyatni kamol toptirishda mahalla va oilaning o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

МИЛЛИЙ МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ИНСОН ВА ЖАМИЯТ ҲАЁТИДАГИ ЎРНИ

Х.С. ЖУМАНИЕЗОВ, Г.К. МАШАРИПОВА – ТДПУ

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Юксак маънавият – энгилмас куч» асарининг «Маънавият – инсоннинг улгайиш ва куч-қудрат манбаидир» деб номланган биринчи бобида асосий эътибор «маънавият» тушунчасининг мазмун-моҳиятига қаратилиб, унинг инсон ва жамият фаолиятида намоён бўлиши, ҳар бир халқ, миллат ва шахснинг ҳаёти билан уйғунлиги ҳақида фикр юритилади. Президентимиз Ислоҳ Каримов маънавиятни шакллантирадиган асосий мезон ҳисобланган маънавий мерос, маданий бойликлар, кўҳна тарихий ёдгорликларнинг ўрни ва аҳамияти ҳақида атрофлича тўхталади.

Шунингдек, ушбу бобда инсон ва жамият тараққиётининг муҳим омили – маънавий ва моддий ҳаёт муштараклиги, айнан ушбу тамоиллар бир-бирини инкор этмаслиги, аксинча, бир-бирини тўлдириши ҳамда мамлакатда сиёсий, ижтимоий, иқтисодий барқарорлик ва тараққиётнинг муस्ताкам гарови бўлиб хизмат қилиши каби масалаларга алоҳида эътибор қаратилган.

Бу бобнинг «Маънавиятни англаш» деб номланган биринчи фаслида Президентимиз Ислоҳ Каримов «маънавият» тушунчасига қуйидагича таъриф беради: «Маънавият – инсонни руҳан покланиш, қалбдан улгайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун киладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир». Ушбу таърифда инсоннинг ботиний ва зоҳирий табиати, асл моҳиятини белгилوшни гоъвий, мафқуравий, маърифий, маданий, диний ва ахлоқий қарашларнинг ўзаро муштараклиги асослаб берилган.

«Юксак маънавият – энгилмас куч» асарида Ер юзидagina турли миллатлар,

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008, 19-бет.

халклар, давлатлар бўлгани каби, инсонларнинг табиати ва хусусияти ҳам турфа экани, уларнинг бир-биридан фаркли ҳаёт тарзи, урф-одат ва анъаналари, маданияти борлиги ва буларнинг барчаси ягона меъёр – маънавий билан ўлчаниши ҳаётий мисоллар орқали таҳлил этилган.

Президентимиз Ислоҳ Каримов маънавий ҳақида фикр юритар экан, бу масалани чуқур таҳлил этган, унинг ижобий томонлари билан чекланиб қолмасдан, мураккаб жиҳатларини ҳам назардан четда қолдирмаган. Бу дунёда ҳаёт бор экан, турфа хил одамлар, уларнинг онгу тафаккуридаги ўзаро тафовут ва зиддиятлар сакланиб қолавериши, турли дунёқарашлар, оқим ва йўналишлар мавжудлигини табиий ҳол, деб қабул қилиш зарурлигини атрофлича асослаб берган.

Президентимиз Ислоҳ Каримов қарийб 150 йил давом этган мустамлакачилик ва мустабид тузум даврида топталган маънавий-маърифий меросимиз, миллий кадриятларимизни тиклаш ҳамда уларни замон талаблари асосида ривожлантириш ўта муҳим ҳаётий заруратга айлангани, истиқлол йилларида бу масала амалга оширилган туб ислохотларнинг негизини ташкил қилганини алоҳида таъкидлайди.

Асарда барча даврларда, ҳар қандай босқин ва истилоларга қарамасдан ота-боболаримиз оғир ва мураккаб шароитларда ўзлигини йўқотмасдан, маънавий ҳаёт мезонлари, ахлоқ-одоб қоидаларига амал қилиб, қомиллик сари интилиб яшагани ва муваффақиятга эришгани алоҳида қайд этилган. Асарда таъкидланганидек, зўравон ва тажовузкор қучлар қайси бир халқ ёки мамлакатни ўзига тобе қилиб, бўйсундирмоқчи, унинг бойликларини эгалламоқчи бўлса, авваламбор, уни қуролсизлантиришга, яъни энг буюк бойлиги бўлмиш миллий кадриятлари, тарихи ва маънавиятидан жудо қилишга уринган. Бу тарихий ҳақиқатни англаш, миллий маънавиятнинг жамиятдаги ўрнига юксак баҳо бериш имконини яратади.

Халқ миллий маънавияти аслини кадриятлар ташкил этади. «Миллий маънавий кадриятлар» деганда: Муайян миллат, шу миллат вакиллари учун зарур ва аҳамиятли, азиз ва ардоқли бўлган манфаати ва мақсадларига хизмат қиладиган маънавий бойликлар, амаллар ва тамойиллар, ғоялар ва меъёрлар назарда тутилади.

Ҳар бир халқнинг ўзи учун эъзозли, қимматли бўлган маънавий бойликлари бўлади. Булар асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб келган, ҳозирги кунда ҳам аҳамияти ва қадри йўқолмаган, шу халқнинг ифтихор манбаига айланган дурдоналардир.

Миллат ва элатларнинг ўзига хос тарихий мероси, санъати ва адабиёти билан уларнинг урф-одат ва маросимлари, маданий муносабат ва ахлоқий фазилатлари маънавий кадриятлар тизимига қиради. Булар халқнинг ўзига хослигини сақлаб қолишда, ёш авлодни тарбиялашда, шахснинг ижтимоийлашувида муҳим роль ўйнайди.

Миллий маънавий кадриятларда халқнинг дунёқараш ва ҳаётга муносабати, ички табиати ва турмуш тарзи ўз ифодасини топади. Буларда миллатнинг руҳий олами ва тафаккур тарзи, орзу-умидлари ва идеаллари, виждони ва ор-номуси акс этади.

Миллий кадриятлар халқнинг қундалик ҳаёти ва турмуш тарзида ўзига хос мезон вазифасини ўтайди. Ушбу кадриятлар воситасида турли ҳодиса ва ҳолатларга, янги пайдо бўлаётган фаолият турлари ва расм-русумларга баҳо берилади. Ёш авлоднинг ҳаётий мўлжаллари, «замона қаҳрамони» ҳақидаги тасаввурлари ҳам маънавий кадриятлардан келиб чиқиб шаклланади.

Миллий маънавий кадриятлар – ижобий ахлоқий сифатларни такомиллаштириш, давлат ва миллат ривожига тўғанок бўладиган салбий иллатларни бартараф этиш омилidir.

Хулоса килиб айтганда, миллий маънавий кадриятлар ижтимоий ҳаётнинг ва маънавий борлигимизнинг муҳим ва серкирра соҳаси бўлиб, инсон ва жамият камолотида муҳим аҳамият касб этади. Миллий кадриятлар муттасил ривожланиб, такомиллашиб боради. Буларнинг ижтимоий гуруҳлар ва алоҳида шахслар томонидан ўзлаштирилиши таълим ва тарбияни талаб қилади.

МАҲАЛЛА МУҲИТИ – МУСТАҲКАМ ОИЛАНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВОСИТАСИ

Г.УМАРОВА – т.ф.н., ЎзДЖТУ

Маҳалла соғлом ижтимоий муҳит сифатида оиланинг ҳаёт фаолиятида, унинг осойишталиги, тотувлиги, жипслигини мустаҳкамлашда етакчи омил ҳисобланади. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла ахлининг хулқ-атвори, ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради. Оила мустаҳкамлиги, маҳалла ҳамжиҳатлиги – ижтимоий тараккиёт омили.

«Мустаҳкам оила» ғоясининг ҳаётимиздаги амалий ифодасини кўришда, кеч шубҳасиз, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш идораси сифатида ном қозонган маҳалла тизимининг ўрни ва таъсири бекиёсдир. Ҳақиқатан ҳам, бундай ноёб ижтимоий тузилма ҳозирги кунда «Маҳалла халқ виждони» деган юксак таърифга ҳар томонлама муносиб бўлиб бормоқда. Айниқса, ёш оилани ҳаётнинг турли тўфонларидан асраш, унинг мустаҳкам оёққа туриб олиши учун елкадош бўлиш, бу борада зарур кўмак, маслаҳат кўрсатишда маҳалланинг роли ва аҳамиятини ҳеч нарса билан қийслаб бўлмайди»¹ – деб кайд этади Президентимиз И.А.Каримов

«Ижтимоий фикр» марказининг ўтказган «Маҳалла, Жамоатчилик муносабати» социологик тадқиқоти республикаимиз маҳаллаларида яшовчи аҳолининг 70,6 фоизи, маҳалла уларнинг шахсий ва оиласи ҳаётида муҳим роль ўйнашини, 60 фоизи эса маҳалла тадбирларида доимий равишда фаол иштирок этишини кўрсатган.² Оиланинг маҳалла билан яқин алоқаси, жамоатчилик эътиборида бўлган турли ижтимоий аҳамиятга молик тадбирлар: ҳашар, тўй тантаналари, дафн маросими, анъана ва кадриятлар муносабати билан ўтказиладиган Наврўз байрами, Рўза ва Қурбон ҳайитлари фуқароларда кўшнилар, жамоа билан, бирга аҳил, баҳамжиҳат яшаш кўникмасини шакллантиради.

Жамият ҳаётида аёлларнинг фаоллигини ошириш, уларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаш, имкониятларини рўёбга чиқариш учун шарт-шароитлар яратиб бериш долзарб аҳамиятга эга. Бу эса уларни маҳалла ҳаётини ташкил қилиш ва бошқаришга жалб этиш орқали амалга оширилади. Маҳалла фуқаролар йиғини хотин-қизларнинг манфаатларини ҳимоя қилиши, ёш авлодни тарбиялаш ишидаги мавқеини оширишга қаратилган чора-тадбирларни кўради. Уларнинг қизиқишлари ва билимларига мос равишда хусусий корхоналарни барпо этишга кўмаклашади. Кичик корхоналар,

¹ И. Каримов Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Халқ сўзи, 2012 й. 12 декабр.

² Ўзбекистон макон ва замонлар оша. –Т.: 2011. 30-бет.

касаначиликини, оилавий тадбиркорликни ривожлантириш, аёлларнинг ижтимоий иктисодий фаоллигини ошириш маҳаллалар фаолиятининг асосий йўналиши бўлиб, уларнинг оиладаги иктисодий қийинчиликни камайтириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, янги иш ўринларининг ташкил қилиниши демократик ислохотларни чуқурлаштириш жараёнларида янада самаралироқ иштирок этишларини таъминлайди. Бугунги кунда республикада фаолият юритаётган 9942 та фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг раисларидан 1043 тасини аёллар ташкил этади. 1999 йилда маҳаллалар хузурида Яраштириш комиссиялари ташкил этилди. Бу комиссиялар мамлакатимизда соғлом авлодни тарбиялашга, фуқароларнинг оилада ва маҳаллаларда тинч-осойишта ҳамда ҳамжихатликда яшашларини таъминлашга, оилавий келишмовчиликларни тинч йўл билан ҳал этиш, соғлом турмуш тарзини кенг тарғиб-ташвиқ этишга қаратмоқда. Маҳаллалар қошидаги Хотин-қизлар билан ишлаш ва айрим Яраштириш комиссияларининг раислари ҳам – аёллар. Бу комиссияларни бошқараётган маслаҳатчилар сони бутун республика бўйича 30000 га яқиндир.

Президентимизнинг 2004 йил 25 майдаги Фармонида биноан маҳаллалар қошида диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия ишлари бўйича маслаҳатчилар лавозими таъсис этилди, ҳозирда 8167 та аёллар бу лавозимда ишламоқда.¹ Маҳаллаларда отинойи», «дастурхончи», «кайвони»лар тўй-маъракалар, турли урф-одат, дафн ва бошқа маросимларда кўпчиликка бош-қош бўлиб, ишбошилиқ қилади. Тўй тантаналари, дафн маросимлари, анъана ва удумлар муносабати билан ўтказиладиган тадбирлардаги кўпгина юмушларни бажарадилар ва хотин-қизларга ўзига хос таъсир кўрсатадилар.

Бундан уч ярим минг йил илгари яшаб ўтган фиръавнлардан бирининг қабртоши устига «Ёшларимиз ўжар ва кайсар, кексаларнинг айтганини назар-писандга олмайди, аждодлар қадриятларини инкор этади», деган сўзларнинг битиб қўйилгани ёшлар тарбияси, унинг маънавий камолоти инсоният тараққиётининг барча босқичларида асосий масалалардан бири бўлиб келганини тасдиқлайди. «Миллатнинг муҳим бойлиги – деб ёзади А.Авлоний унинг маънавий кифасидир. Ҳар миллатнинг саодати, давлатларнинг тинч ва роҳати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдир.»² Ёшлар тимсолида шу халққа хос хусусият ва фазилатларини намоён этадиган, унинг мақсад ва интилишларини рўёбга чиқарадиган куч намоён бўлади. Бундай хусусиятлар эса оилада ҳамда жамоа, жумладан, маҳалла шароитида шаклланади.

Халқимизда азал-азалдан «Отанг – маҳалла, онанг – маҳалла», «Бир болага етти қўшни ота-она» деган ҳикматлар бежиз айтилмаган ва уларга изчил риоя қилиниб келинмаган. Маҳаллада ёшлар тарбияси икки томонлама оила ва жамоатчилик (маҳалла) томонидан амалга оширилади. Оила тарбияси азалдан соғлом фикрловчи, юксак ахлоқли, ижтимоий фаол инсонни шакллантиришнинг асосий омилдир. Ҳозирги глобаллашув ва мафқуравий тўқнашувлар кучайган Президентимиз И.А.Каримов таъбири билан айтганда, «...маълум бир давлатлар ва сиёсий қучларнинг манфаатларигагина хизмат қиладиган, олис-яқин манбалардан тарқаладиган, турли маъно-мазмунидаги мафқуравий қучларнинг таъсири»³ доимий равишда сезилиб турган бир даврда ҳар бир оилада фарзандлар тарбиясига янада жиддийроқ ёндашиш, уларнинг давр руҳи, муҳити, муаммо-

¹ Ижтимоий фикр, 2008 йил. №1. 44-бет.

² Абдулла Авлоний. Танланган асарлар, 2-жилд. –Т.: Маънавият, 1998, 38-39-бет.

³ Каримов И.А. Халқсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида 6-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 1998. 125-бет.

ларининг чуқурроқ тушуниб олиб, тўғри йўлни танлаб олишларига кўмаклашишни талаб этмоқда. Маҳаллада ва оилалардаги тарбия масалаларида ўзаро ҳамкорлик, тамойиллар муштараклиги, тажриба алмашиб туриш, мураккаб муаммоларни бамаслаҳат ҳал қилиш заруриятидан келиб чиқиб «Маҳалла» хайрия жамғармаси билан Тошкент шаҳар халқ таълими бош бошқармаси, шаҳар ўқитувчилар малакасини ошириш институти ҳамкорликда ишлаб чиқилган «Мустақил Ўзбекистоннинг ёш авлодини тарбиялашда маҳалла, мактаб ва оила ҳамкорлиги» дастури ҳаётга муваффақиятли татбиқ этилмоқда. Бу дастур мазкур тарбия масканлари оила ва маҳалла ўртасида ўзаро алокани мустаҳкамлашга, сиёсий, маънавий-тарбиявий, ҳуқуқий тарғибот ишларини амалга оширишга катта ёрдам бермоқда. Ёшлар ижтимоий фаоллигини оширишда халқимизнинг бой миллий, маданий, тарихий анъаналари, урф-одатлари ҳамда умумбашарий кадриятлари энг самарали бўлган воситага айланмоқда. Ижтимоий мослашув марказлари маҳалланинг имкониятларини янада кенгайтирмоқда. Маҳалла рўйхатдан ўтмаган диний ташкилотлар фаолият кўрсатишининг олдини олиш, фуқароларнинг диний эътиқод эркинлиги ҳуқуқларига риоя этилишини таъминлаш, диний эътиқодни мажбуран сингдиришга йўл қўймаслик чора-тадбирларини кўради. Республикада 8094 та «Маҳалла посбони» жамоат тузилмалари фаолият кўрсатмоқда. Уларга 50758 нафар посбон жалб қилинган. Шунингдек, «Маҳалла посбони» жамоат тузилмаси сўрамада биргина 2011 йилда 6575 та жиноят очилиб, 156 мингдан ортиқ ҳуқуқбузарлик ҳолатлари аниқланган.¹

Оила мустаҳкамлиги ва ёшларни ўзга ғоялар таъсирига тушиб қолмасликлари, уларни диний экстремизм, ақидапарастлик ғояларидан ҳимоялашда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

– маҳаллада диний экстремизм таъсирига мойил бўлган шахсларни аниқлаш ва улар билан маҳалла фаолларининг индивидуал суҳбатларини ташкил этиш, аёллар иштирокида ўтказиладиган диний тадбирларда маҳалланинг фаол аёллари, маҳаллалар қошида диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия ишлари бўйича маслаҳатчиларнинг иштирок этишлари;

– диний олиму уламолар иштирокида виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар, диний экстремизм ва раҳна солаётган ҳар бир бошқа диний сиёсий оқимларга қарши илмий жиҳатдан асосланган учрашув ва семинарлар ташкил этиш ва унга шу маҳаллаларда яшовчи зиёдиларни жалб қилишлари;

– маҳалла фуқаролар йиғинлари, давлат ва жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликда ички ишлар идораларида рўйхатда турувчи, нотинч ва кам таъминланган оилаларда тарбияланувчи вояга етмаган ёшларни аниқлаш, уларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказиш, улар билан спорт мусобақаларини ўтказишга шароит яратиш;

– маҳаллаларда болалар футбол командаларининг ташкил қилиш, спортнинг бошқа хилма-хил (теннис, шахмат, волейбол, баскетбол ва б.) турларини ривожлантириш;

– аҳоли зич жойлашган кишлоқ фуқаролар йиғинлари ва шаҳар маҳаллаларида ички имкониятлардан келиб чиққан ҳолда қасаначилик, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари ташкил этишни кенгайтириш.

¹ Ўзбекистон «Маҳалла» хайрия жамғармасининг 2006-2011 йиллардаги ҳисобот-сайлов даврига оид маълумотлар. –Т.: 16-бет.

ПОТЕНЦИАЛ СЕМЬИ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ВЛИЯНИЮ РАЗРУШИТЕЛЬНЫХ ИДЕЙ

Г. Н. УСМАНОВ – к. ф. н, доцент ТГПУ

Семья – важнейшая часть общества, его первичная ячейка. В ней, словно в капле воды, отражаются все происходящие в нем процессы, как положительные, так и отрицательные.

Ключевая функция семьи – воспитание и развитие детей, социализация подрастающего поколения. В семье формируется характер человека, его отношение к труду, познаются моральные и культурные ценности, обеспечивается преемственность поколений, воспитывается духовность. Здесь закладываются идейные основы личности, формируется ее мировоззрение, определяются жизненные цели и устремления. Воспитательный процесс строится на основе сотрудничества родителей, детей, родственников, любви и уважения к старшим, заботы о младших.

Родители составляют первую общественную среду ребенка. Личности родителей играют существеннейшую роль в жизни каждого человека. Как первые воспитатели они имеют наибольшее влияние на детей. Тут нельзя не вспомнить французского философа Жан-Жака Руссо, который справедливо заметил, что каждый последующий воспитатель оказывает на ребенка меньшее влияние, чем предыдущий.

Семейное воспитание обычно строится на основе идеологии, морали и системы взаимоотношений того социального слоя, к которому относится семья. Моральные нормы общества первоначально предстают перед ребенком в форме требований, предъявляемых родителями, предстают воплощенными во всем образе жизни семьи и даже, не будучи еще осознанными, усваиваются как единственно возможный способ поведения.

Одно из основных направлений воспитательной деятельности семьи – идейное воспитание, формирование убеждений у детей. Это сложный и трудоемкий процесс, включающий и передачу личного отношения родителей к своей Родине («Любовь к Родине, – говорил английский мыслитель Фрэнсис Бэкон, – начинается с семьи»), и привитие гордости за великих предков и тысячелетнюю историю народа, и раскрытие неразрывной связи между прошлым, настоящим и будущим, и развитие качеств гражданина. В семье зарождается преданность идеям независимости, готовность беречь, укреплять и защищать ее.

Идейное воспитание – это возможность создания базиса личности, придания ей соответствующей направленности, определяющей отношение человека к происходящим событиям, историческим достижениям, понимания им самого себя, своего места в обществе. Формируя взгляды, убеждения, ценностные ориентации, оно развивает национальное самосознание, определяет гражданскую позицию, повышает чувство ответственности.

Среди основных задач идейного воспитания – непримиримая борьба с чуждыми менталитету нашего народа разрушительными идеями и выработка стойкого идеологического иммунитета у подрастающего поколения.

Слабость или отсутствие идеологического иммунитета может привести к тяжелым и крайне нежелательным последствиям, вплоть до дезинтеграции и распада социума. Поэтому его формирование становится насущной потребностью и актуальной социально-педагогической проблемой нашего времени.

Под идеологическим иммунитетом (от лат. *immunitas* – освобождение, из-

бавление) подразумевают систему идеологической защиты, способную поддерживать стабильность общества и государства, обеспечивать устойчивость мировоззрения и самостоятельность мышления личности, оберегать ее от духовных угроз современности, своего рода идейных «инфекций».

Идеологический иммунитет – это не только невосприимчивость индивида к влиянию чуждых идей и идеологий, но и его способность анализировать и аргументированно критиковать враждебные идеи, разоблачать их истинные, а не декларируемые цели.

Первую линию «обороны», первый заслон против злонамеренных идей создает семья. Старшие ее члены учат младших отличать хорошее от плохого, добро от зла, настраивают их на социально приемлемое, благоразумное, правильное поведение. Естественно, что при этом, взрослые предупреждают и об опасности противоправной, преступной деятельности, в том числе, связанной с неосмотрительным принятием, пропагандой и практической реализацией идей, противоречащих Конституции и действующему законодательству нашей страны, чуждых национальному сознанию, истории и культуре нашего народа.

Чтобы предотвратить распространение разрушительных идей религиозного фундаментализма, экстремизма, терроризма и др., необходимо раскрыть их антигуманную и антидемократическую сущность, показать, что они противостоят основам традиционной религии и моральным устоям нашего общества, его обычаям и традициям, направлены против свободы и независимости Родины.

В связи с бурным развитием современных информационно-коммуникационных технологий, в последние годы усилилось отрицательное влияние на сознание молодежи «массовой культуры», в частности, кино и телевидения, демонстрирующих чужую жизнь, нравы, обычаи, навязывающих культ силы и денег.

К отличительным чертам «массовой культуры» относятся предельная упрощенность и ориентация на примитивную эмоциональность. В ее рамках сложные символы культуры трансформируются в упрощенные образы, которые освобождают зрителей, слушателей, читателей от интеллектуальных усилий и социальной ответственности, препятствует развитию у них возвышенных чувств и тонких эмоций.

Взрослые, прежде всего родители, должны помочь молодым людям не попасть под пресс масскульты. Самим им трудно этого избежать, поскольку в силу недостаточности жизненного опыта, наивности, простодушной доверчивости многие юноши и девушки даже не замечают, что «массовая культура» исподволь дискредитирует национальную культуру, ориентирует на потребительское отношение к жизни, пропагандирует низменные страсти, вытесняет подлинно гуманистические ценности (социальная ответственность, патриотизм, уважение к старшим и др.), подменяя их эгоцентризмом, индивидуализмом, жадной остротой ощущений, стремлением к достижению материального благополучия и самоутверждению в обществе любой ценой.

В силу доверительных отношений, устанавливающихся в семье, оценки и мнения самых близких, родных ему людей пользуются у ребенка особым авторитетом и исключительно важны для него. В родителях, дедушках и бабушках, других родственниках он находит образец для подражания, на который стремится походить.

Вопросы идеологии – это мост, связывающий семью с обществом и наполняющий ее жизнь новым смыслом. Семья помогает человеку сформировать первоначальные представления об идеях и идеологиях. Очевидно, что характер этих представлений зависит, прежде всего, от того, какого рода идеи и насколько глу-

боко усвоили сами старшие члены семьи. Отсюда актуальность вопросов просвещения, расширения кругозора, повышения идейного уровня взрослых, их самообразования и самовоспитания. Представители старшего поколения должны глубже и прочнее усвоить смысл и значение национальной идеи и идеологии, чтобы стать мудрыми наставниками и служить положительным примером для собственных потомков и наследников.

«ОММАВИЙ МАДАНИЯТ» ХАВФИГА ҚАРШИ КУРАШДА МИЛЛИЙ АХЛОҚИЙ НОРМАЛАР ВА ТАМОЙИЛЛАРНИНГ ЎРНИ

Х.АЛИҚУЛОВ – Солиқ академияси катта ўқитувчиси

Инсоният тарихининг учинчи минг йилликка кадам кўйиши жамият тараккиётида икки тедеңияни намоён қилмоқда. *Биринчиси* – инсон моҳиятини ташкил қиладиган мезонлар тизимида, унинг интеллектуал салоҳияти, ахборотлар арсенали, техник-технологик имконияти ғоят ривожланиб, янги маънавий кадриятлар шаклланиши билан характерланади. *Иккинчиси* – инсон онгида, амалий турмуш тарзида, унинг моҳиятига ёт ғайриахлоқий хатти-харакатлар (ўз турига, жамиятга, табиатга нисбатан агрессивлик) ва рухий тушқунлик қайфияти кучайиб, этикологик инқирозларнинг белгилари кўзга яққол ташланмоқда. Бу тенденцияларнинг ҳар бирини муқобил изоҳлайдиган фалсафий таълимотлар шаклланиб, ҳозирги даврнинг интеграциялашиш, глобаллашиш хусусиятларига мос равишда миллий ва умуминсоний кадриятлар универсаллашуви, ижтимоий-сиёсий муносабатларни бошқарувчи сиёсий ҳамда жамоатчилик институционал тизимлари олдига янги талабларни қўймоқда.

Мустақилликка эришгандан кейин Ўзбекистон босиб ўтган тарихий давр тажрибалари ижтимоий-сиёсий муносабатларни бошқаришда мустақил тузум даврида таназзулга юз тутган миллий кадриятларни тиклаш, уларни ривожлантириш имкониятлари яратилганлигини кўрсатди. Мустақилликнинг илк йиллариданок мамлакат тараккиётининг маънавий-ахлоқий асосларини тиклашга алоҳида эътибор берилди. Айниқса, Президентимиз Ислоҳ Қаримов томонидан ишлаб чиқилган: 1) умуминсоний кадриятларга содиқлик; 2) халқимизнинг маънавий меросини қайта тиклаш ва ривожлантириш; 3) инсоннинг ўз эркинлигини амалда намоён қилиш; 4) ватанпарварлик каби тамойиллари ҳамда уларни ҳаётга жорий этишдаги изчил сиёсати юрт тинчлигини, Ватан равнақи, халқ фаровонлигини таъминлашнинг асосларини яратиб берди.

Жамиятнинг барча соҳаларидаги ислохотларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан таъминлаш заруриятини ҳар бир фуқаро англаб етмас экан, унинг самараси ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Шунинг учун Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Қаримов: «Бирон бир жамият маънавий имкониятларини, одамлар онгида маънавий ва ахлоқий кадриятларни ривожлантирмай ҳамда мустаҳкамламай туриб ўз истиқболини тасаввур эта олмайди»,¹ деб таъкидлайди. Зеро, барча соҳалардаги ислохотларнинг миллий маънавий-ахлоқий кадриятлар асосига

¹ Қаримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараккиёт қафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 1997. –137-бет.

қурилиши, унинг самарадорлигини таъминловчи устувор омили бўлиб қолмоқда. Бундан кейин ҳам эришилган ютуқларни янада мустаҳкамлаш учун миллий менталитетимизга мутоқоқ ёт, ахлоқий кадриятларимизга зид ва маълум маънода глобаллашиб кетаётган ижтимоий иллатларнинг сабабларини илмий жиҳатдан ўрганиш барқарор тараққиётини таъминлашга хизмат қилади. Чунки, жамият барқарорлигини, иқтисодий, ижтимоий тараққиётни издан чиқаришга қаратилган ҳар қандай ҳавф, энг аввало гайриахлоқий ғояларда, уларни амалга оширишнинг мафқуравий усулларида намоён бўлади. Айниқса, бу ғояларни «эзгу мақсадлар» никоби остида ҳаётга жорий этиш жиддий ҳавф туғдирмоқда. Президентимиз таъкидлаганларидек: бутунги кунда инсоният кўлида маяжуд бўлган қуроляроғлар ер қуррасини бир неча бор яқсон қилишга етади. Бунинг ҳаммамиз яқини англаймиз. Лекин ҳозирги замондаги энг катта ҳавф — инсонларнинг онги ва қалбини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафқуравий курашдир.

Масалан, ривожланаётган мамлакатларга демократия ғояларини экспорт қилиш, умуминсоний цивилизация андозаларини барчага тотал қўллашдан иборат мафқуравий хатти-ҳаракатлар ижтимоий-сиёсий муносабатларни тарихий меросларга ворислик тамойили асосида ривожлантириш ғоясига путур етказмоқда. Ваҳоланки, дунёда демократик жамият қуришнинг универсал, ягона андозаси бўлиши мумкин эмас. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий муносабатларини бошқариш сиёсатида ахлоқий норма ва тамойил мақомига эга бўлган тарихий анъаналарига, маънавий маданиятнинг ўзига хос хусусиятларига таянмоқда. Зеро, Президентимиз таъкидлаганларидек — «Айниқса, ҳозирги вақтда дунёда кучайиб бораётган турли маънавий таҳдидларнинг олдини олиш, «оммавий маданият»нинг зарарли таъсиридан фарзандларимизнинг онгу тафакқурини ҳимоя қилишда илму фан ва маданият жамоатчилиги, ижод аҳлининг ўрни ва роли тобора ортиб бормоқда»¹.

Ҳўш оммавий маданият нима? У қандай кўринишларда салбий жиҳатларини намоён қилади ва қай қўламда оқибатларга эга? деган саволга жавоб беришимиз лозим.

Бу биринчидан, бизга четдан кириб келаётган, маънавийтимиз, маданиятимиз, миллий кадриятларимизга мутоқоқ ёт бўлган, маънавий ва ахлоқий тубан иллатларни ўз ичига олган иллатлар йиғиндиси. Иккинчидан, «Оммавий маданият» деган никоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва кадриятлари, турмуш тарзини маънавий негизларига бепасандлик, уларни кўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлардир. Учинчидан, Коммунистик мафқура ва унинг ахлоқ нормаларидан воз кечилганидан сўнг жамиятда пайдо бўлган ғоявий бўшлиқдан фойдаланиб, четдан биз учун мутоқоқ ёт бўлган, маънавий ва ахлоқий тубанлик иллатларини ўз ичига олган «оммавий маданият» ёпирилиб кириб келиши мумкинлигини унутмаслик керак.

Бу ҳавфнинг оқибатлари эса биринчидан, «Оммавий маданият» одамларнинг дидини юксалтиришга, миллий ва жаҳон санъатининг мумтоз асарларини тушунишга эмас балки улардан узоқлаштиришга хизмат қилади. Ўзбекистонликларга хос юксак бадиий дидни ўртамаёна, оммабоп, «бизга шу ҳам бўлаверди», — дейдиган даражагача тушириб, пасайтириб юбориши мумкин. Иккинчидан, табиий-

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият — сиғилмас куч. —Т.: Маънавият. 2008. —133-бет.

ки. «оммавий маданият» деган никоб остида ахлоқий бузуклик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ҳолатларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни кўпорлигига қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди.

Албатта, халқимиз, жумладан, ёш авлод ғарб фан-техникаси, маданияти, адабиёти санъатининг илғор жиҳатларини инкор этмайди. Бирок ғарбдаги тараккийпарвар зиёлиларнинг ўзи «ғарбнинг муаммоси» сифатида баҳолаётган «оммавий маданият»нинг маънавий-ахлоқий тубанликларини ёшларимиз қанча тез англасса, шунча яхши.

Қолаверса, дунёқараш тарбияси имкониятларини ривожлантиришимиз лозим. Масалан, «огоҳлик» иборасининг маъноларини бугунги замон шароитидан келиб чиқиб, анча кенг миқёсда тушунишимизга тўғри келади. Яъни, бугунги огоҳлик халқимиз, айниқса, ёшлар дилини, руҳиятини, ақл-идроқи ва умуман маънавиятини диний-ақидапарастлик, жаҳолатпарастликлар хатаридан ташқари, айни пайтда, жаҳонда юз бераётган сиёсий, мафкуравий, ижтимоий, иқтисодий, маънавий ва эстетик манфаатлар йўналишидаги ошқор ва хуфя курашларнинг кенг миқёсдаги хатарли жиҳатларидан, жумладан, «оммавий маданият»нинг емирувчи таъсиридан муҳофаза қилишни ҳам ўз ичига олади. Иложи бўлса, мамлакатимиз таълим тизимининг мактаблардан тортиб то олий таълим муассасаларигача бўлган барча босқичлари ўқув дастурларига ана шундай кенг, юксак малакали, илғор замонавий, маъно-мазмунли, махсус «Огоҳлик» дарсларини киритиш мақсадга мувофиқдир. Бу ўйлаб кўриладиган муҳим ва жиддий масаладир.

Эгоцентризм худбинликнинг бир кўриниши бўлиб, фақат ўзини, ўз манфаатларини ўйлаб яшаш, бошқа ҳеч нарсани тан олмасликни билдиради. Инсониятга етказадиган зарари нуктаи назаридан бу иллат жаҳолат, ақидапарастликдан асло қолишмайди.

«Менга нима» деб қараш, лоқайдлик, беписандлик, ўзини, ўз манфаатини ҳаммадан устун қўйиш, худбинлик, ҳамма, ҳамма нарсалар менинг хузур-ҳаловатимга хизмат қилиши керак, дейиш, шуҳратпарастлик, кибр, маҳмадоналик, тажанглик, бировни эшита билмаслик, хатосини тан олмаслик, совуққонлик, танқидга чидамсизлик – эгоцентризм дардига дучор бўлган одамнинг белгилари.

Эгоцентризм ва эркинлик никобидаги ахлоқсизлик фасафаси, лоқайдлик, маънавий ва ахлоқий қашшоқлик биз олдимишга қўйган мақсадларга зиддир. Улар жамият ривожига катта тўсқинлик қилади.

3000 йиллик тарихимизда тўпланган ўзбек мақоллари фарзандларимизни эгоцентризмдан ҳимоя қилишга, бирлашишга чорлаётди. Худбинлик ва эгоцентризмни қоралайти.

Хулоса сифатида қуйидаги тавсияларни беришни мақсадга мувофиқ ҳисоблайман.

- Маънавий салоҳиятни ўстириш ва барқамол авлод тарбиясида замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан тўғри фойдаланишни ташкил этиш.
- Интернет ресурсларидан оқилона фойдаланиш ҳамда компьютер ўйинлари ва Интернет-кафе фаолиятини тартибга солиш.
- Ахборот-коммуникация ва Интернет технологиялари ютуқларидан оқилона ва мақсадли фойдаланиш.
- Ахборот-коммуникация технологияларидан ва ахборотлардан фойдаланиш маданиятини ва муҳитини шакллантириш.

Интернет тармогида ёшларга, уларнинг кизикишларига ва интилишларига, ахборот эҳтиёжларига ҳамда ютуқларига йўналтирилган электрон манбаларни ташкил этиш.

ЗАРАРЛИ ТАЪСИРЛАРГА ҚАРШИ КУРАШДА ПЕДАГОГЛАРНИНГ ЎРНИ

Р. ЯРМАТОВ – ЖДПИ ўқитувчиси

Зарарли ғоявий таъсирлар ва онгни захарлашлар вояга етиб келаётган ёшларга қаратилиши маълум. Ёшларнинг кони каёнқлиги, кизикувчанлиги ва ишонувчанлиги маккор кимсаларга қўл келмоқда. Шу сабабли, Призидентимиз Ислом Каримов ҳамиша ёшларни маънавий муҳофаза қилиш ва бунда уларнинг билими, интеллектуал салоҳиятини оширишга асосланиши уктириб келмоқда¹. Бу ишда педагог кадрларнинг тутган ўрни аҳамиятли эканлиги билан диққатни тортади.

Педагоглар бизнинг жамиятимизда ёшлар билан мактабгача таълим муассаларидан тортиб, олий ўқув юртини тугатгунга кадар бирга бўлади. Йигирма йиллик бу давр ёшлар ҳаётида катта аҳамиятга эга. Айтиш жоизки, демократик шароитда ёшлар онгига бўлаётган зарарли ва захарли таъсирлардан аввало, педагогларимиз кўпроқ азият чекмоқда. Чунки, маънавий фарзандига айланиб улгурган ўспиринни ўроқда йўқ, машоқда йўқ – хирмонда ҳозир, маккор кимсаларнинг алдов йўли билан ўзига оғдириб олиши педагогларни ташвишга солади. Мутаассиблик, «оммавий маданият», ҳаётдан совиш, маъносиз мақсад-муддаоларни даъват қилиш билан бундай кимсаларга қарши курашиш ҳар бир педагогнинг уйқусини қочириб, ҳаловатини бузмоқда. Нима қилмоқ керак? Бу савол куну тун педагогларимизни кийин келмоқда, ўз маънавий фарзандларини муҳофаза қилиш учун бедор онадек жонсарак. Бугунги ғоявий ва мафқуравий курашлар полигонда ёшларни турли зарарли таъсирлардан асраш учун педагогларнинг вазифалар қўлами янада кенгайди. Бунда айниқса, қуйидагилар муҳим аҳамиятга эга:

– ёшларни билим билан қуроллантириш ишида давом этиш ва бу борада «факат – олға» тамойилига амал қилиш;

– ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини, талаб даражасида бўлишини таъминловчи воситаларни кенг қўллаш ва бунинг учун уларда мустақил фикрлаш кўникмасини ҳосил қилишга бирламчи тарзда эътибор бериш;

– ёшларнинг ахлоқини замонлар ва тарих синовларидан ўтган миллий одоб қоидалари асосида шакллантиришдан чўчимаслик ва бекинмаслик;

– ёшларнинг ўз вақтларини ўқув даргоҳларида кўпроқ ўтқизиши учун тўғарақлар, ихтиёрий курслар, танловлар, синовлар, конкурслар, мусобақалар, устоз-шоғирд анланаси каби воситалардан фойдаланишни кучайтириш;

– оилалар билан самарали ишлаш учун таълим-тарбия даргоҳларидаги ота-оналар қўмиталари фаолиятини тубдан ўзгартириш;

– маҳалла (кишлоқ) фуқаролар йиғинларида «Педагог маслаҳатчи»

¹ И.А.Каримов Юқсак билимли ва интеллектуал салоҳиятли баркамол авлодни тарбиялаш – энг муқаддас мақсад // «Халқ сўзи» газетаси, 2012. 18 февраль сони.

кенгашларини тузиш ва бундай кенгашлар зиммасига ёшлар ва оилалар билан коррекциялаш ишларини олиб боришни юклаш;

– ёшлар муаммоларини ҳал қилишга доир аналитик тавсияларни ишлаб чиқиш ва ҳудудлар бўйича педагогик кузатув ишлари олиб бориш ва ҳ.к.

Бугунги кун педагоги ўз фаолиятида ижтимоий вазифаларни бажариши ҳам тақоза этилмоқда. Бу ўз навбатида педагог шахснинг ижтимоий, касбий ва ахлокий жиҳатдан баркамол бўлишини талаб қилади. Бунинг учун педагог кадрлар тайёрловчи ўрта махсус ва олий ўқув юр்தларида ўзига хос модел амал қилмоқда. Бир сўз билан айтганда, бугунги педагогнинг жамиятнинг энг фаол кишиси бўлишига асосий эътибор қаратилмоқда.

Барча замонларда педагог кадрлар зиммасига энг масъулиятли вазифалар юкланган. Бу вазифаларнинг қўлами демократик жамият шароитида янада ортди. Шу маънода педагогларимизнинг «Яхшилик қил – дарёга сол, дарё билмаса – балиқ билади, балиқ билмаса – Холик билади» мазмунидаги ҳикматга амал қилиши муҳим бўлиб турибди. Негатки «дарё» – ҳаёт, «балиқ» – Борлик ва «Холик» эса ҳаёт ато этувчидир, педагогнинг иши ёшларни ҳаётга тайёрлаш, уларга Борлик сирини аңлатиш ва бунинг самарасини келажакдан кутишдир.

МАЪНАВИЙ ТАҲДИДНИНГ ИЛДИЗЛАРИ

(Оила мустақамлигини таъминлаш масаласи талқинида)

Б.ЖАЛОЛОВ – ТДПУ талабаси

Инсоният ўз-ўзини аңлаб яшай бошлаган даврдан эътиборан доимо баркамоллик сари талпиниб келган. Одамзот барча нарсанинг асосини оиласи бағридан олади. Тарих ва археология фанларининг гувоҳлик беришича, узок йиллар давомида одам деб аталувчи мавжудот ёввойи тарзда турмуш кечириб келди. Бунинг энг асосий сабабларидан бири сифатида тартибсиз никоҳнинг ўша давр жамоаларида мавжудлиги деб таъкидлаш керак бўлади. Одамзот узок йиллик таракқиёти натижасида «дин» деб аталувчи тушунчани ўзи учун кашф этди. Бу унинг ўша пайтгача эришган энг катта ютуғи эди. Дин жамоада янгича тартиб-қоидали ўрнатди. Дин инсонлар (биз энди қадимги одамларни бемалол инсон – жамиятда яшаш малакасига эга одам деб айта оламиз)га ижтимоий идеалларни берди. Жамоа аъзолари орасида мана шу идеалларга тақлид қилиш бошланди. Бунинг натижасида одамзот ўз-ўзини аста-секинлик билан тарбиялаб борди. Жамоада маълум ҳукмронликка эришиш учун диндан фойдаланилди. Ижтимоий соҳанинг деярли барча жабҳаларида дин кириб бормаган йўналишнинг ўзи қолмади. Бу ўзига яраша диний дунёқараш¹ доминантлиги эди.

XXI аср кишиси учун бу мулоҳазалар эртақдек туюлиши мумкин. Чунки биз у даврларни аллақачонлар унутганмиз. Ҳозирги давримизда фалсафий дунёқараш устуворлик касб эта бошлади. Жамият ҳаётидаги барча маънавий таҳдидлар айнан мана шу фалсафий дунёқараш моҳиятини тўғри аңламаслик натижасида келиб чиқмоқда. Жамиятлар ҳозирда ўзаро фикр алмашиш, маданиятлари билан

¹ Дунёқарашнинг типологияси ҳақида қаралсин: Философия: Учебник / Под ред. проф. В.Н.Лариненко. – 2-е изд. – М.: Юристъ, 1998. – стр. 14-29

билан ўртоқлашиш замонида яшамоқдалар. Бундай шароитда жамиятнинг бошқа вакиллари фикри билан ҳисобланиш ўта муҳимдир. Бунинг учун бизга фалсафий тафаккур лозим бўлади. Фалсафий тафаккур шундай бир ҳолатки, унда барча турдаги дунёқарашдан ўз ўрнида фойдаланилади, ижобий жиҳатлари олинади. Фалсафий дунёқарашни бошқа дунёқараш турларидан айро ҳолда асло тасаввур қилиб бўлмайди¹.

Бугунги глобаллашув даврида миллий ўзликни сақлаб қолиш энг муҳим омиллардан биридир. Миллийлик эса оила бағрида шаклланади. Тараққиётга ҳавф солишни истаган кучлар унинг маънавий туйғулари билан ўйнашади. Маънавият издан чиққач, ҳеч қандай ривожланиш ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмас. Тарих китобларида ёзилишича, Қайқубод подшоҳлиги даврида Маздак исми руҳоний дин соҳасида ислоҳот ўтказиб, барчанинг тенглигини эълон қилади: замин, зар (бойлик), завжа (аёл) умумий бўлишлигини ёқлаб чиқади. Шунда шоҳнинг ўгли Ануширвоннинг илтимосига қўра келган мубад² бир кўзага подшоҳ ва шахзодадан сув солишни сўрайди. У кўзага ўзи ҳам сув солиб бўлгач, ҳар ким ўз сувини ажратиб олишни таклиф қилади. Бунинг иложи йўқлигини тушунган шоҳ завжа (кўза)ларнинг умумий бўлиши мумкин эмаслигини англайди, ҳар ким ўз суви (авлоди)га эга бўлсин, оилаларни барбод қилиш бу давлатни барбод қилишдир, деб Маздакни дорга осад³. Демак, жамиятнинг пойдевори оилаларни барбод қилиб, бутун бир жамиятни ҳам йўқ қилиши мумкин бўлган гоё дин никоби, чиройли шиор (барчанинг тенглиги) остида халқ орасига ёйилиши бошланган эди.

Ҳозирда ҳам худди шундай: чиройли шиорлар садоси остида иллатли гоёларни халқимиз орасига ёйиб, уни пароканда қилишни истаган кучлар, афсуски, йўқ эмас. Учунчи томон манфаатларига хизмат қилувчи бундай нохуш ҳолатлар динни ниқоб қилиб олган кимсаларнинг қўли билан амалга оширишга уринилмоқда. Қуйида уларнинг энг ашаддийси билан танишиб чиқамиз.

Гленн Майерз халқларни, гўёки, нажотга чорлаш учун уларни евангелизация⁴ қилиш асосларини ишлаб чиқади. Унга қўра, бу ҳаракат (кейинги ўринларда – миссионерлик)нинг гоёвий асосини Яратганинг Ўзи берган: бутун дунё бўйлаб тарқалиб, Менинг таълимотимни ёйинглар (Марк Инжили 16:15).⁵ Асар давомида муаллиф «миссионерлик фақат фанатлар учун эмас, балки барча учундир», деб айтишдан ҳам қайтмайди⁶. Китоб якунида Майерз ўзбекларга ҳам алоҳида диққатини қаратиб қуйидагиларни ёзади: «Ўзбеклар Собик совет Иттифоқида учинчи йirik миллатдир, айтиш керакки улар ҳамон инжиллаштирилмаган... кейинги йилларда ўзбеклар орасида миллий ўзликни англашга кучли интилишлар бўлмоқда. Санъат соҳасида улар ўзларини миллат сифатида намоён қилиб бўлдилар. Уларда фахрланса арзигулик бой мерос бор. Алишер Навоий ва Улуғбек – бу икки сиймонинг ўзбек нафақат ўзбекларнинг, балки бутун дунёнинг фахридир»⁷. Кўринадики, аждодлар мероси миссионерлик фаолиятининг жиддий антипти-

¹ Батафсилроқ маълумот учун қаралсин: Каримов И. Имон ва маслак тарихи. –Т.: Yangi pashr нашриёти, 2010. –137-145-бет.

² Зардуштийлик дини руҳонийси

³ Низомулмулк. Сиясатнома, ёки Сияр ул-мулк. – Т.: Адолат, 1997. –185-202-бетлар.

⁴ Инжиллаштириш. Христианлик динининг муқаддас китоби номидан олинган

⁵ Майерз Г. Каждый христианин – миссионер. – М.: изд. Логос Билефельд, 1991. –стр.4

⁶ Ўша асар, 5-бет.

⁷ Ўша асар, 111-бет.

дир. Агар биз мана шу меросга таянадиган бўлсак, ҳеч қандай куч ёки таҳдид халқимизнинг бирдамлигига путур етказа олмайди. Буни буюк миссионерлар йўлбошчисининг ўзи ҳам тан олиб турибди.

Президентимиз мустақиллигимизнинг илк кунлариданок миллий меросдан фойдаланишни биринчи даражали масала қилиб белгилаган эди. Президентимиз шундай деб ёзган эди: «Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг ўз йўли ўртта асосий негизга асосланади. Бу негизлар:

- умуминсоний кадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;
- инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши;
- ватанпарварлик»¹.

Биз аждодларимиз босиб ўтган йўл, улар қолдирган мерос ва тажрибага таянар эканмиз, ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч қимга қарам бўлмайди.

ADABIYOT – MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIIYANING DEBOCHASI

M.X.QO'CHQOROVA – O'zDJTU katta o'qituvchisi

Inson ko'ngli borligi, ruhiyatga egaligi bilan boshqa jonzotlardan farq qiladi. Shu vaqtga qadar o'tgan barcha buyuk zotlar odamlar ko'nglini poklash, ruhini g'uborlardan tozalashga harakat qilganlar. Inson ko'ngli va ruhi pokizaligiga bu qadar katta e'tibor qaratilishining sababi pokiza ko'ngil va toza ruh bo'lgan kishidagina ezigulikka, yaxshilikka, oliyanoblikka mayl bo'ladi. Toza ruh hamda pokiza ko'ngil esa o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi. Ularni qaror toptirish, shakllantirish uchun har bir odam tozarish yo'lini o'tashi, o'zgalarning ko'nglidagi holatlarni ilg'aydigan darajaga ko'tarilishi lozim bo'ladi. Ayni shu jarayonda badiiy adabiyotning zimmasiga ulkan vazifa yuklatilgani anglashiladi. Faqat badiiy asargina odamga o'zga kishilarni tushunish, anglash, tuyish imkonini beradi. Chunki badiiy asarlarda boshqa odamlarning ko'ngil manzaralari, ruhiyat chizgilari ta'sirli yo'sinda aks ettiriladi. Badiiy adabiyot inson ruhidagi nozik tovlanish va hissiyotidagi chigal jarayonlarni ilg'ash hamda aks ettirishga xizmat qiladi. Chinakam badiiy asar insonni to'liqlantiradigan, hayajonga soladigan o'y-fikrlar, orzu-umidlar, sezgi va kechinmalarni ifodalaydi. Dunyoda yashayotgan odamlar bir-birlariga o'xshamaganlaridek, ularning qalb kechinmalari ham takrorlanmasdir. O'zbek adabiyoti inson ruhiy holatlari mahorat bilan aks ettirilgan durdonalarga boy. Ular hozirgi avlod ruhiyatida, qalbidam ham hayajon uyg'ota olishi bilan ularning ma'naviy takomiliga hissa qo'shadi. Muhimi, ular kishiga faqat ma'rifat beribgina qolmay, uning badiiy didi takomiliga, ma'naviy kamolotiga ham xizmat qiladi. Ma'naviyatning mavjudligi insonni olamdagi boshqa jonzotlardan ajratib turadi. Ma'naviyatning mag'zini esa badiiy adabiyot tashkil qiladi. Ma'lumki, «Adabiyot» atamasi «adab» so'zidan olingan. Adabning ma'nosi keng: yurish-turish odobi, so'zlash odobi, ovqatlanish odobi, muomala odobi va h.k. Shu jihatdan adabiyot odobshunoslikdir. Ammo adabiyot odob o'rgatish bilangina cheklanib qolmaydi. U bizga inson hayotini, uning sezimlarini ko'rsatib beradi. Uning qalbi, orzu-intilishlari, sevinch-

¹ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тарақиёт йўли. —Т.: Ўзбекистон, 1992. —65-бет.

armonlari, qayg'u-iztiroblari, bir so'z bilan aytganda, ma'naviy borlig'ini namoyon etadi. Demak, adabiyot insonshunoslik, ruhshunoslik hamdir. So'zlar badiiy matnning yuzaga kelishiga omil bo'ladi, ammo har qanday matn va so'z hadiy adabiyotga dahldor bo'la olmaydi. Buning uchun so'z muayyan estetik vazifani bajarishi lozim. Shu ma'noda ko'ra ham badiiy adabiyot voqea-hodisalar, insoniy kechinmalar, his-tuyg'ularni bayon qilmaydi, balki ularni tasvirlaydi. Tasvir so'zga tayanadi. So'z sehir, mo'jiza bilan o'ziga mahliyo qiladi, rom etadi. Shuning uchun go'dak allaga, kichik yoshdagi bola ertakka, kattalar hadiy ijodning turli ko'rinishlariga nihoyatda qiziqib qaraydilar. Ularning olamiga kirib qolgach, o'zlarini ham shu olamga mansub hisoblaydilar, chiqib ketolmaydilar. Odamlar muayyan zamon va makonda yashaydilar, ya'ni har bir kishining hayot sanalari, tug'ilib, faoliyat ko'rsatadigan joyi, o'z hayoti bor. Ular yashash uchun, muayyan idcallar uchun kurashadilar, yengadilar, yengiladilar. Biz huni tarix deymiz. Adabiyot inson faoliyatini yoritir ekan, o'z-o'zidan uning tarixini ham yaratadi. Demak, adabiyot tarix hamdir. Biz yashab turgan Turkiston esa dunyoning inson bolasi bino bo'lgan eng qadim tarixiy beshiklaridandir.

Yosh avlodni ma'naviy, axloqiy yetuk, inson bo'lib yetishishida Qur'oni Karim va hadislarda, Markaziy Osiyodagi mashhur mutafakkir va donishmandlar Muso al-Xorazmiy, Ahmad Farg'oni, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib asarlarida shuningdek, «Temur tuzaklari» da, Alisher Navoiy asarlarida hamda XIX o'rtalarida ijod qilgan Ahmad Donish, Furqat, Muqimiy va boshqa yetuk namoydalarimizning kitoblarida umumbashariy qadriyatlarining ahamiyatiga katta e'tibor berilgan.

Ma'naviy yetuklik insonning ehtiyojiga aylanib qolishi zarur. Odob qoidalari hamma uchun hayotiy talabdir. Axloq – kishining ichki olami, e'tiqodi, fazilatlarini sifatida mavjud bo'lsa, odob - shaxsning ko'zga tashlanadigan mulozamatini, xulq-atvorini, muomala munosabati tarzida namoyon bo'ladi. Jamiyatimizning buguni, ertasi va kelajigi ko'p jihatdan yoshlarimiz tarbiyasiga bog'liq. Shunday ekan biz – adabiyotshunos murabbiylarning maqsadimiz milliy, ma'naviy va moddiy qadriyatlarimizni, odob-axloqni yoshlarimiz ongiga adabiy merosimizni anglatgan holda chuqurroq singdirishdan iboratdir. Adabiy muhit ta'siri ostida yoshlarimiz axloqiy tarbiya jarayonida ya'ni o'qish, jamoat ishlarida tirishqoq, do'stlariga sofdil munosabatda bo'lish, o'z burch va vazifalariga vijdonan yondashish, halol mehnat qilish kerakligini, ba'zi tengdoshlarining ayrim salbiy odatlariga befarq bo'lmasligini tushunib anglab boradilar. Shuningdek ular o'z manfaatlarini uchungina emas balki oilasi, oliy dargoh jamoasi sha'niga dog' tushurmaslikka o'rganadilar. Insonning insonligi birinchi navbatda uning ma'naviy-ahloqiy barkamolligi, pokligi bilan belgilanadi.

Ilm peshvosi – muallim o'quvchiga ma'naviy-ahloqiy tarbiya berishda katta ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy-ahloqiy tarbiya tushunchasi keng qamrovlidir. Ma'naviy-ahloqiy barkamol inson ota-onasi, farzandlar, qarindoshlari, xullas, butun oila a'zolari, qo'ni-qo'shnilari, mahalla-kuyi va butun mamlakat, xalq farovonligi haqida qayg'uradi, tevarak-atrofini o'rab olgan insonlar unga kerak bo'lgani singari o'zi ham ularga kerakli kishi bo'lishga intiladi. Odob-ahloq, fe'l-atvorini yoqimli qilishni insoniy burch deb hisoblaydi, ota-bobolaridan yodgor bo'lib qolgan ma'daniy merosni qadrlaydi. Milliy qadriyatlarni e'zozlaydi va ularga sodiq bo'lib qoladi. Vatanparvarlik, xalqparvarlik, insonparvarlik tuyg'ulari barqaror bo'ladi; o'zaro muomala-munosabatda o'mak bo'lishga moil bo'ladi. Birovning og'irini yengil qilishni odat qiladi. Umumxalq ma'qullagan va hurmat qilgan konstitutsiyani hurmat qiladi va unga sadoqat na'munalarni amalda

ko'rsatadi; Vatanni himoya qilish, boshqacha aytganda, xarbiy vatanparvarlik tuyg'ulari bilan yashaydi, diyonat va adolat, mehr-shafqat va ezigulikni himoya qiladi, va daga vafoli bo'lishni o'ziga kasb qilib oladi. Biz ilm elchilari – murabbiylar yoshlarni ma'naviy, axloqiy, avlodlar me'rosiga, madaniyatiga, qadriyatlariga nisbatan hurmat bilan qarash, ularni e'zozlash, qadrlash, sayqal berish va boyitishga o'rgatishga va ularni milliy ruh bilan tarbiyalashga mas'ulmiz.

ҒАРБ АХЛОКИДАГИ ИНҚИРОЗЛИ ҲОЛАТЛАРИНИНГ ЁШ АВЛОД МАЪНАВИЯТИГА САЛБИЙ ТАЪСИРИ

Н.А.ШОКИРОВА – ТДПУ магистранти

*Бугунги замонда мафкура полигонлари ядро
полигонларига nisbatan ҳам кўпроқ кучга эга
Ислом Каримов*

Сунги йилларда Шарк ва Ғарб мамлакатларининг ўзаро бир-бирига таъсири кучаймоқда. Ҳозирги кунда Шарк мамлакатларида истикомат қилувчи кўпчилик ёшлар Ғарб маданияти, унинг тамаддунига интиладилар. Инсонлар онгида Ғарб деганда мукаммал дунё тасаввурларига келади. Ғарб деганда «халқ ҳокимиятчилиги»ни мукаммал намунасини тасаввур қилишади. Лекин Ғарб мамлакатларининг маънавияти унинг инкирозий ҳолатларининг бугунги кунда ёшлар маънавиятига таъсири ортиб бормоқда.

Ғарб воқелигини, ахлоқини ўрганган ҳар қандай одамда нима учун Ғарб дунёси турли туман ғояларга, «изм»ларга бой? деган савол туғилади. Фашизм ва тоталитаризмдан – анархизмгача, христианликдан – атеизмгача, космополитизмдан – нацизмгача бўлган оқимлар нима учун айнан Ғарб дунёсида намоён бўлган ва нима учун бир-бирига зид таълимотлар айнан Ғарб ижтимоий онгида мустаҳкам ўрин эгаллаган?

Германияда ушбу ғояларни Лессинг, Гёте, Шиллер, немис мумтоз фалсафаси вакиллари Кант ва Фихте илгари сурган. Уларнинг космополитизми ватанпарварлик туйғулари билан муштарақ, миллий бирлашишга эришиш истагида кўринган.

Аслида, ҳар қандай миллат, у қатта-кичиклигидан қатъи назар, инсониятнинг бойлигидир ва шу боис унинг тили, маданий ва бошқа хусусиятларининг йўқ бўлиб кетиши Ер юзидagi миллий генетик фонднинг, шахс имкониятларининг қашшоқлашувига олиб келади. Бу омилни асло инкор этиб бўлмайди. Лекин шунга қарамай, АКШ Сербияни айнан Ғарб ва православлар муқаддас ҳайити кунини бомбордимон қилган, бу эса хаттоки миллий-маънавий муқаддас анъаналарга ҳеч қандай ҳурмат йўқлигидан далолат беради.

Ғарбда яна бир таълимот чегараланмаган эркинлик ғояси, эркинлик – субъект томонидан табиат ва жамият ривожланиши қонунларини билиш асосида ўз истаklarини намоён этиш имкониятидир. Лекин эркин инсон ўз хатти-ҳаракатлари учун ўзи жавобгардир. Шу боис «эркинлик» тушунчаси «масъулият» тушунчаси билан узвий боғлиқдир. Масъулиятсиз эркинлик – бу оқлаб бўлмайдиган бедодлик, зўравонликдир. Зеро, бировнинг эркинлиги бошқа одамларнинг эркинлиги ва манфаатларига даҳл қилмаслиги зарур.

Аммо кейинги вақтда Ғарб мамлакатларида эркинлик ғоясининг фалсафий мазмун-моҳиятидан йироқлашув, ғоявий-мафкуравий ёндашувлар устуворлиги

кўзга ташланмоқда. Бу, айниқса, «чегараланмаган эркинлик ғояси» концепциясида намосн бўлмоқда.

Унинг хатарли жиҳати шундаки, ривожланган Ғарб мамлакатларидаги муайян қўчлар мазкур концепцияга таянган ҳолда ўзга миллат ва халқлар турмуш тарзи, айниқса, ёшлар онгига ғарбона қадриятлар, демократия мезонлари ва фалсафасини кенг тарғиб қилиш ва жорий этишга интилмоқда.

Ғарб дунёсида азалдан кишилар онгидаги ўзгаришлар, руҳияти билан боғлиқ муаммолар файласуф ва мутафаккирларни кизиктириб келади. Турли фалсафий оқим ва мактаблар вакиллари томонидан жиддий тадқиқотлар амалга оширилган. Мазкур тадқиқотларда инсон моҳияти, унинг ахлоқий қадриятларига оид турли концепциялар илгари сурилган.

Улар орасида Ричард Никсон ва Рональд Рейганнынг собиқ ёрдамчиси, америкалик таникли файласуф, журналист ва сиёсий шарҳловчи Патрик Бьюксеннинг «*Ғарбнинг ҳалокати*» (2002) асари алоҳида ўрин тутади. Мазкур асар мавзу доирасининг кенглиги ва ҳулосаларининг кескинлигига кўра америкалик сиёсатшунос Самуэль Хантингтоннинг Ғарб мамлакатларида жиддий шов-шувга сабаб бўлган «*Тамаддулар тўқнашуви*» (1994) асаридан асло қолишмайди. С.Хатингтон ҳам тамаддулар тўқнашуви тўғрисида сўз юритганда, аслида маънавийлар ўртасидаги муносабатлар ҳақида гапиради. У сўз юритаётган дин, саънат ва ахлоқ аввало маънавийларнинг таркибий қисмларидир. Бу ижтимоий ҳодисалар тамаддун таркибига маънавий орқали кириб боради. Шунинг учун тамаддулар тўқнашуви тўғрисида баҳс юритгандан кўра маънавийлар тўқнашуви ҳақида фикр юритиш ўринлироқ. С. Хангтон тамаддуни мустақкам бир бутунлик сифатида талкин қилади. Бундай ёндашувга кичик бир изоҳ билан қўшилиш мумкин: тамаддун – шартли бутунлик. Унинг фикрича, асрлар давомида энг сурункали ва қонли низолар айнан тамаддулар ўртасидаги тафовутлар туфайли юзага келган, деган фикрига қўшилиш кийин.

Агар Шарк алломалари таълимотларида азалдан инсоннинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш, унинг ҳар томонлама ривожланиши, тақомиллашуви, қомилликка интилиши муаммолари асосий ўрин тутган бўлса, Ғарб мутафаккирлари қарашларида инсон яхлит объект сифатида эмас, балки унинг алоҳида жиҳатларининг таҳлили устувор бўлиб келган. Хусусан, «техник рационал» жамиятда шахснинг «кайфияти», инсоннинг беғоналашуви каби масалалар атрофлича тадқиқ этилган.

Ғарб дунёсида маънавий таназзул шу даражага етганки, бу муҳитда оддий одамнинг исёнкор, экстремист ва бузғунчига айланиб қолиши ҳеч гап эмас. Чунки жамиятдан беғоналашув, ёлғизлашув ҳаётдан қониқмаслик ҳисси қўп ҳолларда одамларни фанатизмга, ғазаб ва исёнга бошлайди. Шу маънода жамиятда юз бераётган оммавий чиқишлар сабабини четдан, хусусан, «ислом фанатизм»идан излаётган Ғарб олимлари унинг илдиэларини ўша жамиятининг ўзидан кидирсалар, айни муддао бўлур эди.

Қолаверса, бундай ёндашув Ғарб жамиятига хос иллатларни аёвсиз танқид қилган таникли олим ва мутахассислар ижодида алоҳида ўрин тутади.

Масалан, машҳур немис файласуфи Т. Адорно «Салбий диалектика», «Маърифат диалектикаси» асарларида фанатик тимсолини теран таҳлил қилган. Хусусан, у «оммавий маданият» ҳодисасини ўрганар экан, унинг қўп қиррали мазмун-моҳиятининг икки жиҳатига, бири – дунёни фаровонлик ва роҳат макони сифатида, иккинчиси эса

зўравонлик, кахр-ғазаб ва қасоскорлик дунеси эканига эътибор қаратади.

Юқоридаги мулоҳазалар Ислом Каримов асарларида шундай талкин қилинади: «Ғарб оламида эса одамларнинг ҳаёт тарзида жамғарилликдан кўра индивидуализм, шахсий манфаат тамойиллари устунлик қилишини кузатиш мумкин. Бу ҳам муайян, объектив ижтимоий-тарихий омиллар тўғрисида шаклланган воқеалик бўлиб, уни ҳам инкор этиб бўлмайди».

Қисқаси, Европа халқлари ижтимоий ва маданий соҳаларда тарихий тажрибаларидан келиб чиқиб, ўз аждодлари қолдирган меросга мос ҳолда, илмий андоза ва ўлчовлар яратганлар, таъриф ва тизимлар шакллантирганлар. Бизни улардан камчилик топиш ёки қоралаш ниятимиз йўқ. Аммо ўзбекининг миллий тафаккури охириги 70 йилда шаклланган деб бўлмаганидек, бутун энди маънавий-ахлоқий соҳаларда илмий мулоҳазалар юритиш учун онгимизга кечаги зўраки жойлаштирилган сунъий қолиплардан ўйламай-нетмай фойдаланишга уринишимиз ҳам ўринли эмас.

Хулоса ўрнида шунини таъкидламоқчимизки, Шарқ ва Ғарб ўзаро бир-бири билан туташган ҳолда тараккий этди. Ғарбда маънавият деган алоҳида тушунча бўлмасдан, у руҳият, ахлоқ таркибиде ўрганилса-да, лекин инсонларнинг ўзидаги маънавияти мавжудки, шунинг учун ҳам бу масалага чуқур аҳамият берилмоқда. Шарқда маънавият сўзига, маънавиятнинг ўзига чуқур аҳамият берилди. Бежизга Шарқ ахлоқи, Шарқ маданияти ва Шарқ тамаддуни деб айтилмайди. Шарқ ва Ғарб тамаддуни ўз вақтида бир вақтда ривожланмаган бўлса ҳам тарихда асрлар оша бир-бирига ўргатди, тажрибадан ўтказди, ўрганиб яна ўзига қайтариб берди. Вақти келса узвий ҳолда қўшилиб ривожланди. Инсон бор экан, оила бор, оила бор экан, жамият мавжуддир. Жамият бор экан, тарих деган сўзгина эмас тарих деб аталувчи ўтмиш ҳам мавжуддир. Тарихни эса ўтмиш, ҳозир ва келажак ташкил қилади.

ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ОМИЛЛАРИ ВА ВОСИТАЛАРИ

Б.АЛИМБОЕВА – ТДПУ катта ўқитувчиси

Мустақилликнинг дастлабки ва энг олий неъматини ўзликимизни англаб етиш бўлди. Ўзликимни англаб етган тафаккурнинг биринчи белгиси миллий ғоя, миллий мафкурадан баҳраманд бўлишдир. Мамлакатимиздаги тинчлик ва барқарорлик миллий мафкура доирасида учраши мумкин бўлган ички ихтилофларнинг олдини олди ва уни кенг миқёсда ёшлар қалбига кириб боришига имкон яратди. Ёшлар онги ва тафаккурида ўзгариш кучаяр экан, улар ўз ҳаёти ва истиқболини миллат ҳамда мамлакат истиқболи билан боғлиқ эканлигини чуқур ҳис қила бошлаганини англатади. «Дунеда ёшлар онги ва қалбини эгаллашга» уринишлар сақланиб қолмоқда. Айниқса, ёшлар тафаккури, дунёқарашини шакллантириш масалаларига бефарқ бўлмаслик керак. Демак, мафкуравий таҳдиднинг сақланиб қолиши ёшларни ҳам ўйлашга ундайди.

Ғоявий таҳдид юзакни қараганда бирдан ва бевосита кўзга ташланмаслиги мумкин. Чунки ғоя инсон онги, тафаккурида шаклланади. Шунга биноан, онгни, тафаккурни таҳликага солувчи ҳар қандай таҳдидларнинг олдини олиш, уларга йўл қўймаслик зарур.

Миллий ғоя, миллий тафаккур ва миллий мафкура йўлида ёшлар қанчалик бирлашса, жиқлашса, жаҳон халқлари кўз ўнгида кучимиз, мавқеимиз ва

ўрнимиз шунчалик баланд кўтарилади. Биз бошқа давлатларга суяниб, бошқа давлатларни паноҳ тутиб, уларнинг этагидан ушлаб юрадиган давлат, халқ эмасмиз, мустақил сиёсат, мустақил тафаккур ва мустақил ҳаракатларгина доимо бошқаларда ҳурмат ва эътибор уйғотган. Мутелик, тобелик меваси ҳар қандай шароитда миллатнинг ривожланишига йўл бермайди.

«Ҳозирги вақтда ахлоқсизликни маданият деб билиш ва аксинча, асл маънавий кадриятларни менсимасдан, эскилик саркити деб қараш билан боғлиқ ҳолатлар бугунги тараққиётга, инсон ҳаёти, оила муқаддаслиги ва ёшлар тарбиясига қатта ханф солмоқда», – деб есади Президент ўз китобида ва бундай хатарли ҳолатдан фақат ўз халқини эмас, балки бутун жаҳон афкор оммасини огохлантириш лозим деб билади.

Биз бошқаларга ақл ўргатмоқчи ски «бу ишинг – тўғри, буниси – нотўғри» деб ҳакамлик қилмоқчи ҳам эмасмиз. Биз фақат ўз фарзандларимизни турли ахборот воситалари орқали ёпирилиб келаётган бало-казолардан ҳимоя қилмоқчимиз, улар онги-шуурида она сути, аждодлар ўғити, халқ ҳикмати орқали ўзлашган мустақил миллий кадриятларга садоқат, ўз инсоний фазилатларини дадил ҳимоя қила оладиган жасорат уйғотмоқчимиз, холос. Шу билан бирга ўзимизнинг ҳаётдаги турли қарашларга муносабатимизни ҳам очик баён қилмоқдамиз, зеро, ошқоралик бўлмаса, тафаккур эркин бўлмаса, маънавий соҳасида бирор салмоқли натижага ҳеч қачон эришиб бўлмайди.

«Маънавий таҳдид деганда, – дея таъкидлайди Президент, – аввало, тили, дини, эътиқодидан қатъи назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан рухий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафқуравий, ғоявий ва информацион хуружларни назарда тутиш лозим, деб ўйлайман.»

Президентимиз айтганидек, *«кимдир Раҳмон измида юрса, кимдир шайтон измида юради.»* ҳар кимнинг гуноҳи ҳам, савоби ҳам ўзига. Аммо бостириб келаётган хавфни кўриб туриб, кўрмасликка олиш, хозири-ю ҳузури, ўзимнинг ишим битса бўлди-да, ўзга билан нима ишим бор, деган кайфият бизга тўғри келмайди. Колаверса, гап биздан кейин шу юртнинг чироғини ёкиб ўтирадиган болажонларимиз тақдири устида кетаяпти.

«ОММАВИЙ МАДАНИЯТ» УНИНГ ЖАМИЯТИМИЗ ҲАЁТИГА САЛБИЙ ТАЪСИРИ

Н.Х. ЁРИҚУЛОВ – ТДПУ тадқиқотчиси

«Биз бугун юртимизда янги ҳаёт барпо этар эканмиз, бир масалага алоҳида эътибор қаратишимиз лозим. Яъни коммунистик мафқура ва ахлоқ нормаларидан воз кечилганидан сўнг жамиятда пайдо бўлган ғоявий бўшлиқдан фойдаланиб, четдан биз учун мутлақо ёт бўлган, маънавий ва ахлоқий тубандлик иллатларини ўз ичига олган «оммавий маданият» ёпирилиб кириб келиши мумкинлиги барчамизга аён бўлиши керак»

Ислом Каримов

Сўнгги йилларда глобаллашув таъсирида маънавий эҳтиёжларни қондиришда ҳам стандартлашув қарор топа бошлади. Бу жараси бугун рок ва поп мусика, видео ҳамда турли жанрдаги арзон-гаров филмлар, сериаллар, ранг-баранг кўнгилочар шоу-томошалар, ўйинларни камраб олмақда. Оммавий

маданият никобидаги аксилмаданият пайдо бўлиб, тобора кенг ейилиб бормоқда. Президентимиз бу борада катта ташвиш билан огохлантириши бежиз эмас: «Табиийки, «оммавий маданият» деган никоб остида ахлокий бузуклик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик аъзана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига бепасандлик, уларни қўпорнишга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди».¹

Ушбу фикрдан келиб чиқадиغان биринчи хулоса шуки, оммавий маданиятни никоб қилиб олиб бузуклик ва зўравонлик сингари инсон шахсини руҳан емирадиган ғояларни тарғиб этадиган асарларнинг ҳақиқий маданиятга ҳеч қандай алоқаси йўқ.

«Оммавий маданият»нинг ўзи нима? деган саволга жавоб беришдан олдин шуни таъкидлаш ўринлики, бу бало одамзод ҳаётида дабдурустдан, кеча ё бугун пайдо бўлиб қолгани йўқ. Гарчи бу ходисани илмий жиҳатдан ўрганишга ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб қўл урилган бўлса-да, «оммавий маданият»нинг шаклланиш тарихи бир неча асрларга тенг.

Бугунги замонавий фан «оммавий маданият» нинг (инглизчада mass culture) туб замирида тижорат, моддий манфаатдорлик борлигини эътироф этади. Тарихга назар солинса, ҳар доим эркин бозор муҳитида серхаридор товарлар билан бирга ёт мафуралар ҳам ёйилгани маълум бўлади. Зеро, туя қарвони ёхуд кема юкхонасида олиб келинаётган товар ёнида ҳамisha муҳим сиссий «маҳсулот» – ғоя ҳам бўлган ва у бошқа моллар қатори экспорт қилинган.²

«Оммавий маданият» туб моҳиятига кўра миллий маданиятларнинг кушандаси бўлиб, у маданий хилма-хиллиқни хушламайди, унинг асл мақсади – бу оламни бир хил рангда кўриш.

Дастлаб XX асрнинг 50-60 йилларида АҚШнинг жанубий штатларида истикомат қилувчи бир гуруҳ ёшлар ўз ҳаёт тарзларини бугун дунё маданиятига айлантиришни хоҳлаб қолдилар. Бу ҳаёт тарзи ўзининг енгил-елпилиги, жинсий ҳаётда эркинлиги, космополитизм ғоялари билан бутун дунё ёшларини ўзига оҳанграбодек жалб қила бошлади. Аср охирида АҚШ ва Ғарбий Европадаги гўзал афишалар, тунги клуб ва дискотескалар жаҳон ёшларининг идсалларига айланди ва бу бутун дунёга «оммавий маданият» номи билан тарқалди.

«Оммавий маданият» иллат сифатида қандай намоен бўлиши мумкин?

1. «Оммавий маданият» намояндаларининг амаллари ўзлари учун ҳар тарафлама манфаатдорликка асосланган: улар «ноёб санъат» намуналари, ғояларини нафақат тарғиб қилади, балки, пуллайди.

2. Фақат бугунни, яна ҳам аниқроғи, ҳозирни кўради ва тан олади.

3. Умуминсоний маданиятни бўйсундириш ва ўз таъсир доирасига тортиш каби тубан мақсадларни амалга оширишга ҳаракат қилади.

4. У одамзоднинг мустақил фикрлашига тиш-тирноғи билан қарши. Андо-заланган ахбороту маҳсулотлар қуршовида қолган одамларнинг ўзи ҳам бора-бора бир ўлчамга тушади: ҳамманинг юриш-туриш, ўй-кечинмаси, фикрлаш тарзи бир хил.

¹ Қаримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т: Маънавият, 2009й, 117-бет.

² О.Тошбоев. Оммавий маданият таҳдиди. "Тафаккур" журнали, 2008-йил. 1-сон

5. Шахснинг ижтимоийлашувига имкон бермайди. У воқеа жараёнларга лоқайд бефарқ авлодни шакллантиради.

6. «Оммавий маданият» ўз навбатида мафкуравий, информацион, иктисодий кадрятлардан фойдаланган ҳолда «маърифатпараст»лик ғоялари асосида ўзига хос муомала ва мулоқот маданиятини ҳам тарғиб қилади.¹

Гарчи «Оммавий маданият» уммон ортида ягона давлат шаклланишига қўл келган бўлса-да, бугунга келиб унинг Ғарбда юз бераётган ахлоқий таназулнинг муқаддими ҳам эканлиги аёнлашмоқда. Бу каби ҳаётий ҳақиқатларни Ғарбнинг ўз муаллифлари Элвин Тоффлернинг «Учинчи тўлқин», Патрик Бьюкененнинг «Ғарбнинг ҳалокати» каби асарларида кўришимиз мумкин.

Модомики, «оммавий маданият» ғоя экан, унга қарши қандай ғоя билан курашиш даркор?

Бу каби ёт, зарарли ғояларга қарши Президентимиз таъкидлаганидек «...фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан курашиш мумкин»

Президентимиз бундан олти йил олдин 9 – май Хотира ва кадрлаш куни арафасида журналистлар билан ўтказган суҳбат-мулоқотида шу масалага алоҳида тўхталган, Интернетни катта бир дўконга киёслаган эди. «Бу дўконга кирган одам ўзига керакли молни харид қилади. Лекин гап мана шу дўкондан нимани олишда» деган эди Президентимиз.

Бу масалага счим сифатида тарбия миллий бўлиши зарурлиги, ёшларни миллий руҳ асосида вояга етказиш лозимлигини жамиятимиз ҳаётига комплекс тарзда сингдиришимиз мақсадга мувофиқдир.

XXI аср бошида ҳам бу муаммо кун тартибидан тушмаётгани маърифатпарвар Абдулла Авлоний тарбияни ҳаёт-мамонт масаласи, Абдурауф Фитрат оиладаги маънавий-тарбиявий муҳитни-долзарб масала сифатида талқин этгани бежиз эмаслигини кўрсатади.

Ўзбекистон деб аталмиш муқаддас заминда яшаётган ҳар қайси инсон ўз фарзандининг бахту саодати, фазлу камолини кўриш учун бутун ҳаёти давомида курашади, меҳнат қилади. Келажак авлод ҳақида қайғуриш, соғлом баркамол авлодни тарбиялаш, вояга етказишга интилиш бизнинг миллийлигимиздан далолатдир. Бугун ана шундай олийжаноб аъёнларни қайтадан мустаҳкамлаши, ривожланиши учун улкан имкониятлар яратиб берилмоқда. Жумладан, маҳалланинг кенг жамоатчилик ўртасида ғоявий-мафкуравий ишларни йўлга қўйишда ўрни ниҳоятда каттадир. Маҳалла, аввало, соғлом ижтимоий муҳитдир. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг хулқ-атвори, ўзаро мунасобатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради. Шу маънода маҳалла, Президентимиз таъкидлаганидек, ҳақиқий демократия дарсхонасидир.

Президентимиз Ислоҳ Каримов «Албатта, ҳар бир бандага ризқ – насибани Оллоҳ таоло беради. Лекин бу ҳаётда насибаси бугун ва тўла бўлиши учун инсоннинг ўзи ҳам чин дилдан интилиши, зурриёдини соғлом муҳитда тарбиялаши катта аҳамиятга эга эканини унутмаслигимиз зарур»², – деган эди: Президентимиз мазкур фикрларида мамлакатимизда амалга оширилаётган ижти-

¹ Хусанов Б. Нафосат фалсафасининг аҳамияти ва унинг глобал муаммолари. – Т.: 2010, 28-бет.

² Каримов И.А. Юксак маънавият – сиғилмас куч. –Т.: Маънавият, 2009й, 58-бет.

мой-сиёсий, маънавий-маданий тизимдаги ислохотлар нафақат фаровон турмуш тарзини йўлга қўйиш, балки маънавияти юксак янги авлодни шакллантиришга хизмат қиладиган, кези келса, «оммавий маданият» га қарши тура оладиган ижтимоий-маънавий муҳитни назарда тутадилар.

МАҲАЛЛА – ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШ ИНСТИТУТИ СИФАТИДА

Ш.ЗОКИРОВ, Ш. АТАДЖОНОВ – ТДПУ

Маҳалла – ўз-ўзини бошқаришнинг ўзбек халқи яратган энг катта ютуғи, оқилона шаклидир. Маҳалла – тарбия маскани, ҳар бир оиллага таянч ва суянч эканлиги кўпчиликка аён. Ўзбек халқининг ҳаёти, кундалик турмуши, кадриятлари билан танишган ҳолис фикрли хорижликлар маҳаллани ноёб кадрият, буюк кашфиёт сифатида эътироф этмоқдалар.

Қўни-қўшничилик муносабатлари узоқ тарихга эга бўлиб, асрлар давомида бу борада муайян кадриятлар шаклланган. Жаҳон тарихининг охириги бир неча асрида ҳукмрон бўлган бегоналашув жараёни бу соҳага ҳам ўз таъсирини ўтказган. Айрим ерларда қўшниларга мутлақо бефарқлик юзага келган. Бундай ҳолатни олдини олиш муҳим.

Ўзбек халқининг кадриятлари тизимида қўшниларга муносабат катта ўрин эгаллайди. Халқ яратган мақол ва маталлар (мас., «ён қўшним – жон қўшним», «узоқдаги қариндошдан яқиндаги қўшни афзал», «ҳовли олма – қўшни ол» ва х.к) унинг бу масалада ўзига хос фалсафаси борлигидан далолат беради.

Яхши қўшничилик муносабатлари бузилган, арзимас сабаб билан қўшнилари юз кўрмас бўлган ҳолларда қанчалар тсран миллий кадрият оёк ости бўлганлиги, бағркенглик ва мурося тамойили лат еганлиги аён бўлади.

Кексаларга ҳурмат – инсоний муносабатлар ифодаси сифатида кадрият ҳисобланади. Тирик табиатнинг «яшаш учун кураш», «фақат қучлилар енгади» кабилидаги қонунлари мавжуд. Насл қолдириш, янги авлодга меҳр қўйиш, уни оёкка турғазгунча жон фидо қилиш ҳайвонларда ҳам бор. Аммо, қарияларни эъозлаш, кексаларга эҳтиром, меҳр-мурувват кўрсатиш – инсоний фазилатдир. Буларси миллий ғоямизни тасаввур эта олмаймиз.

Ривоят қилишларича, бир қабиллада шундай одат бўлган экан: отаси қариб, қучдан қолгач, ўғли орқалаб, қимсасиз тоққа элиб ташиларкан. Бир фарзанд отасига раҳми келиб, яширинча оякат олиб бориб, падарини ўлимдан сақлабди. Ўғлини паришон кўрган ота бунинг сабабини сўраганда, юртда вабо тарқалгани, чораси топилмаётгани хақида хабар топибди. Донишманд чол айтган йўл-йўрик туфайли бало даф бўлибди. Бошқа бир пайт табний офатдан, кейинги сафар душманнинг ҳужумидан қариянинг маслаҳатлари қабилани қутқарибди. Ингитнинг «доно»лиги сабабларини юртдошлари сўраганда, у ўлим жазоси хавф солса ҳам, отасини асраб қолганини, унинг ўғит ва маслаҳатлари ас қотганини айтибди. Шу-шу кексалар ҳурматини жойига қўйиш расм бўлибди.

Аёл зотиға эҳтиром – инсониятнинг қарийб ярмини ташкил этадиган хотин-қизларга бўлган муносабатнинг энг юқори чўққисидир. Тарихда аёллар иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан ҳукмрон бўлган давр матриархат деб аталган. Ҳукмронлик эрақларга ўтган даврларда аёлнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини қамситадиган муносабатлар жорий этилган. Демократиянинг энг

муҳим ютути – ҳар икки жинснинг тенг ҳуқуқли ва эркин бўлишининг таъминланишидир.

Ўзбекистонда истикомат қиладиган барча миллат ва элатлар хотин-қизларга муносабатда Асосий Қонуннинг халқаро ҳуқуққа мос қондаларига амал қиладилар. Ўзбеклар аёлга, аввало, Она, меҳрибон опа-сингил, ардоқли киз деб қарайдилар. Оилада аёлнинг ўзига хос мавқеи ва ўрни бор. Халқнинг бой маданий мероси, адабиёти, санъати ва фалсафаси миллий ғоясида акс этади. Шунингдек аёллар гўзаллик ва нафосат, вафо ва садоқат тимсоли ҳисобланади.

Онага бўлган ҳурмат ва садоқат – энг олий кадриятдир. Шунинг учун Ватанга, миллий тилга нисбат берилганда Она номи қўшилади. Миллий истиқлол ғояси Оналар учун, жамиятдаги барча аёллар учун фаровон ҳаёт, гўзал турмуш яратишни мақсад қилиб, хотин-қизларнинг эркинлиги ва ўз кадр-қимматини англаб етишига, салоҳият ва имкониятларини юзага чиқаришига шароит яратишни бош ғояси орқали мужассамлаштирган.

«ОММАВИЙ МАДАНИЯТ»НИНГ МИЛЛИЙ КАДРИЯТЛАРИМИЗГА ТАЪСИРИ

У.А. АЗИМОВ – ТДПУ магистранти

Ҳозирги кунда дунё буюк емирилишлар палласида. Ким учундир ахборот асри, бошқа бировга компьютер даври. Америкалик келажакшунос олим Э.Тоффлер таъбири билан айтганда, келажак бугунги кун устига шитоб билан бостириб келаятган бу давр кадрият, анъана, миллий маданият дид сингари тушунчаларни, бинобарин улар ҳақидаги тасаввурларни кескин ўзгартириб юбормоқда. Бунинг натижасида ўзлгимизга, миллий маънавиятимизга, азалий кадриятларимизга ўз салбий таъсирини кўрсатаётган иллатлар шаклланмоқда.

Бугун глобаллашув шароитида маънавиятимизга таҳдид солаётган ёт иллатлар ҳақида баҳс тобора кизикиб бормоқда. Улар орасида эса энг хавфлиси бўлган «оммавий маданият» баъзи маълумотларга кўра XIX асрнинг 50-йилларида бева аёлларнинг фарзанд кўриши табиий деб қаралган Европада бошланган. Кейинчалик бу ҳолатлар АҚШда ҳам кузатилган. XX аср ўрталарига келиб Европа ва АҚШда «оммавий маданият» тушунчасига «Эркин муҳаббат» ғояси қўшилиб кетди. Унга кўра, ёшлар расмий никоҳга қадар бир-бирини синаш учун муайян муддат эр-хотиндек яшаб кўриши одат тусини олади. Агар улар бир-бирига маъқул тушса никоҳ тузилади ва аксинча, IIIу маънода «Оммавий маданият» аслида зинокорликни оқлашдан бошланиб, 1989 йилга қадар турли ахлоқсизликларни келтириб чиқарди. Никоҳсиз янаш, номаълум мусиқа ва кўпиклар тинглаш, беҳаё фильмларни табиий равишда томоша қилиш одатий ҳолга айланди. Сўнг бир жинсли кишиларнинг никоҳга кириши, уларнинг жамият анъана ва қондаларига зид равишда қийиниши каби иллатлар пайдо бўлди.

Президентимиз Ислам Каримов «оммавий маданият» иллатининг мамлакатимизга кириб келишидан огоҳ қилар экан, унинг қуйидаги кўринишларини ажратиб кўрсатади: ахлоқий бузуқлик; зўравонлик; индивидуализм; эгоцентризм.

Агар «оммавий маданият»нинг бу каби белгиларини таҳлил қилсак:

– Ахлоқий бузуқлик – энг тубан иллат бўлиб, аста-секин «еркин муҳаб-

бат»дан «бир жинсли одамлар ўртасида никоҳ тузиш»гача бўлган боскичларга кўтарилади. Ахлокий бузуклик даставвал оилага дахл қилади, кейин эса насл поклигига путур етказилади. Контрабанда йўли билан мамлакатимизга кириб келадиган фильмлар ва ёшларнинг ҳаёт йўлида «эрмак» бўлиб улгураётган интернет сайтлари воситасида ахлокий бузуклик тарғиб қилинмоқда. Бундай «маҳсулотлар»ни тарқатишга интилаётган кимсаларни фақат бойлик орттириш кизиқтиради, ҳолос.

– Зўравонлик – инсоннинг инсон устидан таъйик ва ҳукм ўтказишидир. Зўравонлик инсон онгида хайвонийлик ҳиссини ҳосил қилади. У бутунги кунда кинолар, мультфильмлар, компьютер ўйинлари орқали кенг тарғиб қилинмоқда. Булар эса бутун компьютер ўйнаб суяги қотаётган болалар онгига қай даражада таъсир этаётгани барчага аён.

Олимлар фикрича зўравонлик ғояларини тарқатишдан мақсад – баъзи давлатларнинг кучсизроқ давлатларга нисбатан ўтказадиган сиёсати учун асос яратишдан иборат (П.Бьюкенен, Смерть Запада «Гардарики» 2004 г, стр. 103). Шу ўринда бундай зўравонликка йўғрилган фильм, мультфильмлар асосан қайси давлатларнинг ижодий маҳсулоти эканлигини ҳам назарда тутиш лозим.

– Индивидуализм ғоясига кўра, шахс ўз манфаатини ўзгалариникидан устун кўяди. Ғарб мамлакатларида индивидуализм ғояси билан яшаш анъанага айланиб улгурган. Бу ғояга биноан инсон фақат ўзи учун яшашни афзал билиши лозим.

– Эгоцентрист – ўзининг хатти-ҳаракатларини, у салбийми, ижобийми мутлақо тўғри деб билиш унинг асосий белгиларидандир, у худбин одамга ҳос жиҳат ҳисобланади.

«Оммавий маданият»дан мақсад: шунинг ҳисобидан бойлик орттириш; бошқа халқларнинг неча минг йиллик миллий урф-одат, анъана, қадриятлари, турмуш тарзини маънавий негизларига беписандлик ва ҳурматсизлик билан қараш; уларни кўпоришга, йўқ қилишга қаратилган хатарли таҳдидлар туғдириш одамни албатта ташвишга солмай қўймади.¹

«Оммавий маданият» сохта маданиятлигига ҳеч қандай эътироз йўқ, лекин у барибир «ок - кора» деган оддийгина таснифга сиғмайди. Чунки унинг кич (тубан), мид (ўртамиёна) ва арт (юксак) деган боскичлари бор.

«Оммавий маданият»нинг мазкур кўринишлари ўзбек миллий минталитетимизга, маънавий-ахлокий қадриятларимизга бутунлай зид бўлиб, миллий маънавиятимизни йўқотишга қаратилгандир.

Хориж олимлари, агар дунёда оммавий маданият ҳозирги ҳолда яшаб қолса, инсониятнинг маданий салоҳияти наинки ўсишдан тўхтайдди, балки ўнганмас талофат ҳам кўради.

Ҳозирги кунда «оммавий маданият» бамисоли ўлатга айланиб, ахборот ҳудудидаги барча инсону жамиятларнинг соғлом ҳужайраларини сб. ўлдириб бормоқда.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – сиғилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008 й, 117-бет.

ФАВКУЛОДДА ҲОЛАТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ БАРҚАРОРЛИКНИНГ МУҲИМ ШАРТИ

А.НОРБОЕВ –ТДПУ катта ўқитувчиси

Бугунги кунда «барқарорлик» тушунчаси жуда кенг маънони англатмоқда. Унга мафкуравий таҳдидлар ва уларнинг турли кўринишлари, террористик ҳаракатлар, экологик ҳолатнинг ёмонлашуви, табиий, техноген тусдаги ҳалокатлар ва авариялар ҳам келиб қўшилди. Дунё мамлакатларини табиий, техноген ва экологик тусдаги фавқулодда ҳодисалар ларзага солмоқда. Жумладан, мамлакатимизда ҳам бундай хавфлар таҳдиди мавжуд.

Минтака мамлакатлари, жумладан, Ўзбекистоннинг ҳам Ўрта ер денгизи – Осиё сейсмик камаарида жойлашганлиги бу ҳудудда табиий офатлар ичида энг даҳшатлиси ҳисобланган ер силкенишлари хавфини ҳамيشа сақлаб туради. Мамлакатимизда бундай хавф даражаси МШК шкаласи бўйича 5-9 баллни ташкил этади. Шунингдек, табиий офатнинг бу тури бошқа кўринишдаги офат, ҳалокат ва аварияларни келтириб чиқариш характерига эга. Тарихда ана шундай ер силкенишлари халқимиз ҳаётига жуда катта салбий таъсир этиб келганлиги маълум.

Биргина ўтган асрда, яъни 1966 йилнинг 26 апрелида юз берган Тошкент zilзиласи катта йўқотишларга олиб келгани маълум. Мутахассислар фикрига караганда, zilзиладан жабрланганларнинг 10 фоизи бундай ҳодиса натижасида кулаб тушган турли буюмлар ва бошқа жисмлар қолган қисми эса тўғри ҳаракат қилишни билмаслиги оқибатида азият чекади.

Ҳозирги кунда дунё бўйлаб турли тусдаги офат ва ҳалокатларнинг кўпайиб бораётганлиги сир эмас. Шу боисдан, бундай ҳалокатлар оқибатларини қамайтириш муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун, бу каби ҳодисаларга тайёргарлик кўриш, яъни улар содир бўлганда тўғри ҳаракатланишга ўрганиш катта ўрин эгаллайди.

Мамлакатимиз раҳбари Ислоҳ Каримов 1996 йилнинг 4 мартида «Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлигини ташкил этиш тўғрисида»ги Фармони қабул қилди. Юртимизда ва шунингдек, минтақадаги кўшни республикаларда юз бериши мумкин бўлган табиий ва техноген тусдаги фавқулодда вазиятлардан мамлакат аҳолисини ҳамда халқ хўжалиги объектларини самарали муҳофазалашни ташкил этишга қаратилган бу фармон муҳим тарихий ҳамда ҳуқуқий ҳужжатлардан бири бўлиб қолди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 7 октябрдаги «Ўзбекистон Республикаси аҳолисини фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилишга тайёрлаш тартиби тўғрисида»ги Қарорининг 4 бандида «Давлат матбуот кўмитаси, «Ўзтелерадио» компанияси, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги, Қизил ярим ой жамияти марказий кўмитаси, республика давлат ҳокимияти ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари, бошқа вазирликлар, идоралар, корпорациялар, бирлашмалар, корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар аҳолини фавқулодда вазиятлардан муҳофаза қилиш соҳасидаги билимлар, шу жумладан, оммавий ахборот воситаларидан фойдаланган ҳолда кенг ташвиқот қилинишини таъминласинлар» деб кўрсатилган.

Ҳолбуки, Ўзбекистон Республикасининг бу соҳага оид қатор қонунари ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларида аҳолини

фавкулотда вазиятларга тайёрлаш ва бу ишда ўзини ўзи бошқариш органларининг ўрни, вазифаси, ваколати хусусида кўрсатиб ўтилган.

Зеро, мамлакатимизда маҳалла – ўзига хос кичик бир институт, яъни ҳудудий тамойилга асосланган маскан бўлиб, маҳалла аҳли қайси миллат, дин, ирк ёки этникод эгаси бўлмасин унга бир хил муносабатда бўлган ва унинг муаммосини ўз муаммоси, деб англаган. Маҳаллага эътибор мамлакатимиз мустақилликни кўлга киритган кунданок қаратилган. Чунки, маҳалла аҳолининг барча табақаларини, ёш-қарисини, оддий одаму олим ва зиёлиларини бир жойда тўплай оладиган маскандир. Шу сабабли мамлакатимизда маҳаллаларда турли кўринишларда бўлган фавкулотда вазиятлар ҳақида тушунтириш, улардан муҳофазаланишга тайёрлаш энг самарали йўللардан бири ҳисобланади. Айниқса, оилада, юртимизда хавф тарикасида сақланиб келаётган ер силкиниши ҳақида болалар даврасида гапириш, уларни кўркмасликка чакириш, уйнинг таянч деворларини кўрсатиш, каттик жисмли жиҳозлардан химоя воситаси сифатида фойдаланишга ўргатиш, ўйни жиҳозлашга эътибор бериш, захира сувлари, озик-овқат, ҳужжатлар, дорилар қутисига эга бўлиш каби кўплаб омилларга эътибор қаратиш муҳим аҳамият касб этади. Албатта, юқорида кўрсатиб ўтилган омиллар ер силкинишлари юз беришидан олдин аниқланиши ва қилиниши керак бўлган ишлар ҳисобланади. Биргина ўйни нотўғри жиҳозлаш, ер силкиниши юз берса оила аъзоларини шикастланишига олиб келиши мумкин. Шу боис, уй жиҳозлари ҳисобланган мебелларни деворга қотириш, каттик жисмлардан иборат бўлган ҳар қандай буюмни оиладаги энг кичик кишининг ҳам бўйидан баланд қўймаслик, тез ёнувчи, бироқ оила учун кундалик эҳтиёж учун зарур бўлган суюқликларни алоҳида жойда сақлаш, гутуртни ёш болалар ета олмайдиган даражада узок қўйиш, уларни қаровсиз қолдирмаслик, сув ҳамда газ жўмрақларини, шунингдек, уларни беркитувчи асосий жўмрақларнинг ишлаш фаолиятини вақти-вақти билан текшириб туриш, таянч девор олдини ҳамшиша бўш сақлаш муҳим ўрин эгаллайди.

Оилада хоналарни тоза-озода тутиш, саранжом саришталикка эътибор қаратиш, рўзғордан чиқаётган чикиндиларни махсус жойларга олиб бориш, кўча-кўйда ҳар хил нарсаларни ташлашга йўл қўймасликка ўргатиш юз бериши мумкин бўлган турли хавфли ҳодисаларнинг олдини олади. Акс ҳолда, юқумли инфекциялар, вирусларнинг пайдо бўлишига, шунингдек, уларни ташувчи – каламуш ва бошқа шу қабиларни кўпайишига олиб келади. Ҳолбуки, турли хил вируслар ташувчи жонзотларнинг кўпайиши тарихда миллионлаб инсонларнинг нобуд бўлишига олиб келганлиги маълум.

Халқимизда азалдан одат тусига кириб келган кадриятлардан бири, кеч қуз ва эрта баҳор пайтида турли оммавий ҳашарларнинг ўтказилиши ҳисобланади. Маҳаллада айнан ушбу тадбирларнинг ўтказилиши орқали ободончилик ишлари олиб борилган, дарактларга ишлов берилган, оқланган, қатта-қатта каналлар ва ариқлар турли чикиндилардан тозаланиб, улар маълум жойларга олиб бориб зарарсизлантирилган. Айни шу тадбирлар аввало, экологияни тоза сақлашга, турли вирусларни пайдо бўлиши ва кўпайишига йўл қўймаган. Каналлар ва ариқларнинг тозаланиши сув тошқинлари ҳамда селларни аҳоли яшаб турган ҳудудларга, шунингдек, ишлаб чиқариш объектларига таъсир етказмасдан ўтказиб юборган. Ҳашар йўли билан боғ-роғларнинг яратилиши ҳам ҳавони соф бўлишига, тупроқ эрозияси, ер кўчкилари ва сурилишларининг олдишида муҳим ўрин тутган.

Халқимизнинг асрлар давомида авайлаб-асраб келинган кадриятлари, мустақиллик йилларида яна қайта тикланди. Ана шундай кадриятлардан бири

инсонни табиатга бўлган муносабатини ақс эттиради. Президентимиз Ислам Каримов «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» номли асарида «Афсуски, охириги юз йилликда айнан минтаканинг экологик тизимига жуда катта зарар етказилди. Аждодларимизнинг табиатдан фойдаланиш соҳасидаги анъанавий одоб қоидалари унутиб юборилди. Бу қоидаларга кўра сув ва ерни ўйламай-нетмай булғаш, исроф қилиш гуноҳи азим ҳисобланар эди.»¹ деб, ёзган эди. Бугунги кунда минтақамиз мамлакатлари, шунингдек, Ўзбекистон «Орол фожиаси» га дуч келиб турибди. Бу фожиани келтириб чиқарган асл сабаблар ҳам миллий кадриятларимизни топталиши, уларнинг унутилиши, менсимай муносабатда бўлиниши, собиқ Совет давлатининг бир ёқламалик сиёсати оқибатидир. Шу сабабли ёшларимизга сув ва ундан оқилона фойдаланишнинг усуллари ва аҳамияти хақида билдириш, уни аждодларимиз қанчалик ардоқлаб, тоза-озода сақлаб келганлигини, «Авесто» китобида сувни ёлғослантирганлар учун тарбиявий чоралар билан бирга жазо чоралари кўрилганлигини тушунтириш катта самара беради. Бу борада маҳаллаларда катта ишлар амалга оширилмоқда. Аҳоли орасида фавқулодда вазиятлардан муҳофазаланиш тadbирларини янада кўлайтириш ҳамда сифатини ошириш тинчлик ва осудалигимизни таъминлашнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади.

Оила тинч экан – маҳалла тинч, маҳалла тинч экан – юрт тинч. Ватан тинч. Шу сабаб, барқарорликнинг асосий нуқтаси оила ва маҳаллаларимиз осудалигини таъминлаш ҳар биримизнинг бурчимиз, она-Ватанимиз ҳамда фарзандларимиз келажаги олдида бажаришимиз керак бўлган вазифамиздир.

ВАТАН РАВНАҚИДА МАҲАЛЛАНING ЎРНИ

М.Э.ХУҲАМОВ – ТДПУ доценти

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришуви билан ўзбек халқининг азалий орзуси рўёбга чиқди. Шу асосда улкан бунёдкорлик ишларини амалга ошириш, буюк истиқбол йўлида астойдил фаолият олиб боришга катта имкониятлар эшиги очилгани ҳеч кимга сир эмас. Асосий мақсад, тинчлик, барқарорлик муҳити шароитида жамият ҳаётининг барча соҳаларида тараққиёт сари мўлжалланган кенг камровли ислохотларни тўла-тўқис амалга оширишдир. Буларнинг барчаси ўз навбатида ҳар бир фуқародан Ватан ва халқ олдидаги ўз бурчини англашни, умумий келажак йўлида баҳамжиҳат бўлиб фаолият олиб боришни тақозо этади. Давлатимиз эса фуқароларнинг ҳуқуқларини ва юрт тинчлигини қонун йўли билан кафолатлайди. Зеро, Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганларидек, «**Мустақил Ўзбекистон давлатининг сиёсати инсонийлик ва эзгулик тамойилларига асосланади**»².

Мамлакат аҳолиси ўртасида тинчлик-тотувлик, осойишталикнинг бардавомлигида, жойларда, теварак-атрофда ижтимоий ва табиий соғлом муҳитни барпо этишда ҳамда маданий-маърифий тadbирларни самарали бўлишида маҳалланинг ўз ўрни бор. Шарқона ҳаёт тарзининг ҳозирда ҳам давом этиб келаётган муҳим кўринишларидан

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 2007 й. 146-бет.

² Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Т.: Ўзбекистон, 2012 й. 26-бет.

бири бу – жамоавийлик анъанасидир. Халкимиз аждодлари ҳаёкатан ҳам азал-азалдан жамоа бўлиб ҳаёт кечириб, турли маданий-маиший тадбирларни биргаликда амалга оширганлар, душман хуружи пайдо бўлганда унга қарши яқдил ва жипс бўлиб кураш олиб боришган ва кўпинча улар устидан ғолиб келганлар.

Ўзбекистон ҳудудиде оилаларнинг жамоа бўлиб, ҳамкорликдаги яшаш тарзининг илк кўринишлари бронза даврига бориб тақалиши қайд этилади.¹

Мустақиллик йилларида ўз-ўзини бошқариш органи бўлмиш маҳаллага бўлган муносабат тубдан ўзгарди. Маҳаллага давлатимиз томонидан катта эътибор қаратилаётгани, уни жамиятдаги мавқеини тобора мустақкамлаш сари йўл тутилаётгани муҳим аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг барчаси шунга доир тегишли чора-тадбирлар, қарорларнинг қабул қилинаётгани ва амалга жорий этилаётганлигида ўз ифодасини топмоқда. Зеро, Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов қайд этганларидек, «Ўз-ўзини бошқаришнинг халқимиз анъана ва қадриятларига хос бўлган усули – маҳаллалар тизими сўнгги йилларда жуда катта нуфузга эга бўлиб бомоқда. Улар амалда ўз ҳуқуқларидаги барча ишлар учун масъулдирлар. Зеро маҳалланинг қўлидан келмайдиган иш йўқ. Унинг нуфузини кўтариш, билиштки, нафақат иқтисодий, нафақат ижтимоий, балки бу сиёсий, тарбиявий, улкан маънавий масаладир. Биз маҳаллаларга шу нуқтан назардан қарашимиз лозим».

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 105-моддаси ва 1993 йил сентябрдаги Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органилари тўғрисида»ги қонунига кўра маҳаллалар ўз ҳуқуқий мақомига эга бўлиб, маҳаллий ҳокимият таркибига киритилди.

1993 йил 17 августда Ўзбекистон «Маҳалла» жамғармаси ташкил топди. Унинг асосий мақсади: маҳалла ва унинг аҳолисининг ижтимоий-иқтисодий ва маданий юқалишига ҳар томонлама ёрдам бериш, халқимизга хос миллий анъана ва урф-одатларни бойитиш, маҳаллалардаги кам таъминланган оилалар, кексалар, фахрийлар, ногиронлар, кўп болали оилалар, стим-есирлар, байналмиллатчилар манфаатларини ҳар жиҳатдан ҳимоя қилишдир.

1996 йилдан чиқа бошлаган «Маҳалла» газетасида эса маҳалла ҳаётига оид бўлган долзарб масалалар мунтазам ёрнтиб борилюмоқда.

Маҳаллага раҳбарликни «Маҳалла» кенгаши амалга оширади. Кенгаш эса маҳалла раисини ва котибни сайлайди. Кенгаш айна вақтда маҳалла ҳудудиде фаолият олиб борувчи турли соҳалар бўйича комиссияларни тузади.

Юқориде қайд этилганидек, маҳаллаларнинг жамиятда тутган ўрни ортиб бормоқда. Маҳалла ҳудудде юзага келиши мумкин бўлган ҳар қандай зарарли таъсирларни (турли диний экстремистик оқимлар(тўдалар), терроризм ўчоқлари, гиёҳвандлик ва наркотик моддалар истеъмоли ёхуд уларнинг бизнес – савдо-сотиклари, алкоғолизмнинг ҳар қандай қусурли кўринишлари, табиатга, экологик муҳитга бепайсаллик ва унга зарар келтиришга уриниш, давлат ва умумхалқ мулки бўлган табиий ва маданий бойликларни талон-тарож қилиш, турли иншоотлар ёхуд муассаса биноларига зарар келтиришга уринишлар ва бош.) олдини олиш ва шунга доир зарурий чора-тадбирларни амалга оширишда катта имкониятларга эга. Маҳалланинг ижтимоий-иқтисодий, маданий юқалишида қуйидагиларни инобатга олиш зарурдир:

– Ер юзиде глобал муаммолар кўпроқ намоён бўлаётган ҳозирги мураккаб

¹ Шораҳмедов Д., Маҳалла, Ўз.МЭ, № 5, 548 бет., –Т.: "Ўз.МЭ", 2003 й.

бир даврда минтакамизда уларнинг ёйилишига йўл қўймаслик, шунга довр керакли бўлган ишларни амалга ошириш, яъни маҳалла аҳолиси, айниқса, ёшлар орасида ўзгача дунёқараш асосидаги ҳар қандай фаолиятнинг намоян бўлишига йўл қўймаслик учун маҳаллаларда назоратни ташкил этиш бўйича тегишли комиссияларни тузиш мақсадга мувофиқ.

– Кўп қаватли уйларда ёки яққа тартибдаги хонадонларда яшовчи оилаларнинг ҳар бир аъзоси теварак-атроф – қўшниларни яхши биладилар. Шундай экан, кишилар маҳалла ҳудудига келган ҳар қандай шахс ёки меҳмонни фарқлаши, агарда уларда бирон-бир шубҳали ҳолатлар ёки аломатларни сезса, тегишли давлат органларига муурожаат этишлари мумкин. Бу эса маҳалла ҳудудида соғлом ижтимоий муҳитнинг барқарорлигида муҳимдир.

– Маҳалла ҳудудида ишлаб чиқариш шаҳобчаларини, савдо-сотик ёхуд шу каби хизмат турларини йўлга қўйиш асосида унинг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини ошириш мумкин.

– Маҳаллани ободонлаштириш (йўл ва йўлаклар четига гуллар экиш, дарахлар ўтказиш, кўкаламзорлаштириш) ва ораста сақлашга ҳар бир кишининг масъуллигини ошириш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, Ватанимизнинг гуллаб-яшнаши, раванк топишида маҳалланинг тугган ўрни жуда катта бўлиб, шу билан боғлиқ ҳаётий жараёнларга масъуллик билан қараш ҳар бир фуқаронинг муҳим бурчидир.

ОИЛА ВА МАҲАЛЛА ИНСТИТУТИ: ИЖТИМОЙ, ҒОЯВИЙ, МАҒКУРАВИЙ МУНОСАБАТЛАР ТИЗИМИДА

Х.М.РАСУЛОВ, Я.Э.АЛИМОВ – ТерДУ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги (2005 йил 28 январь) маърузасида жамиятни демократлаштириш ва янгилаш концепцияси, шунингдек, мамлакатимизни 2005 йил ва келгуси даврда модернизация ва ислоҳ этиш бўйича асосий вазифаларнинг дастурий концептуал йўналишлари белгилаб берилди. Мазкур маърузада мамлакатни модернизация қилиш борасида узокни кўзлайдиган «**Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари**», деган тамойилга асосланган ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг барча йўналишларида амалга оширилши лозим бўлган мақсад ва вазифалар аниқ-равшан ифода этилди. Мамлакатда марказий давлат ҳокимияти органлари ваколатларини номарказлаштириш асосида кучли жамиятнинг шаклланиши учун шарт-шароитлар яратиш мақсадида «**ҳокимият ваколатларининг маълум бир қисмини марказдан маҳаллий ҳокимият органларига ўтказишга қаратилган мавжуд қонун ва ҳуқуқий ҳужжатларни бир тизимга келтириш ва уларга қўшимча тарзда янгиларини ишлаб чиқиш**»¹ вазифаси белгиланди. Шу билан бирга, «**ўзини ўзи бошқариш органлари – маҳалла, маҳалла қўмиталари ва қишлоқ фуқаролик йиғинларининг роли ҳамда ваколатларини амалда қучайтириш**»² муҳим вазифалар сирасига киритилди.

¹ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишидир. // Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-ж. –Т.: Ўзбекистон, 2005. 181-бет.

² Ўша жойда. 181-бет.

Мамлакатимизда 2012 йилнинг «Мустаҳкам оила йили» деб номланиши ҳамда давлат дастурининг қабул қилиниши оила ва маҳалланинг жамиятдаги ўрни ва нуфузига давлат сийсати доирасида алоҳида эътибор қаратилаётганлигини кўрсатади. Давлат дастуридан «жамиятимизнинг асоси бўлмиш оила институтини янада мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, оилаларни, айниқса ёш оилаларни ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш ҳамда қўллаб-қувватлашни кучайтириш борасида олиб борилаётган барча ишларни сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, жисмонан соғлом, маънавий етук ва ҳар томонлама ривожланган баркамол авлодни тарбиялашда оиланинг ролини ошириш, мустаҳкам, соғлом оилани шакллантиришда маҳалланинг мавқеини мустаҳкамлаш ва ролини кучайтиришга доир аниқ мақсадга йўналтирилган кенг қўлданли чора-тадбирлар комплексини амалга ошириш мақсади» кўзланган.

Маҳалла ва Оила муносабатлари тизими халқимиз ҳаётида қарор топган кадрият ҳисобланади. Маҳалла ва Оиланинг фаровонлиги, барқарорлиги, у ердаги гоёвий-мафқуравий муносабатлар бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб келган. Мамлакатимизда 2012 йилнинг «Мустаҳкам оила йили» деб эълон қилиниши, шу асосда давлат дастурининг қабул қилиниши оила ва жамият мустаҳкамлигини таъминлаш масаласи давлат сийсати даражасига алоқадор муҳим масала эканлигини кўрсатади. Давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, «...оила соғлом экан – жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан – мамлакат барқарордир. Бунинг исботи, тасдиқи беришнинг ҳеч қандай ҳолати йўқ». Шу маънода мамлакатнинг барқарорлиги оила-маҳалла-жамият уйғунлигидан иборатдир.

Мамлакатимизда маъмурий-ҳудудий жиҳатдан бошқарувнинг энг қуйи бўғини бўлган маҳалланинг ҳуқуқий мақомини аниқлаш, унинг жамиятдаги мавқеини қайта кўриб чиқиш ҳамда давлат тузилишининг таркибий қисмига айлантиришга алоҳида эътибор қаратилди. Бунинг назаримизда унга сабаби бор. Биринчидан, маҳалла юртимизда қадимдан халқ бирлигини таъминловчи аҳоли ўртасида ўзига хос ижтимоий муносабатларни тартиблаштирувчи бошқарув тизими вазифасини бажарган. Иккинчидан, мустақилликка қадар мавжуд бўлган маҳалла қозғалдирилган тўғрисидаги низом ва тартиб-қоидалар маълум бир манфаатлар доирасида бўлиб, халқимиз менталитетига ва замон талабларига жавоб бермай қўйган эди. Шу сабабдан ҳам бу борада давлат бош ислохотчи сифатида ўзини-ўзи бошқарувнинг тарихий, замонавий ва айни пайтда самарали тизими маҳалланинг шаклланишига алоҳида эътибор қаратди. Учинчидан, айнан шу жараёнларнинг давоми сифатида Ўзбекистонда кучли давлатдан – кучли жамият сари концепцияси амалга оширилмоқда, яъни бошқарувнинг қуйидан – юқорига қараб такомиллаштиришга эътибор қаратиляпти.

Маҳалла тобора қундалиқ муносабатлар яъни, анъана, урф-одат, маросим ва кадриятлар билан боғлиқ ҳодисадан ижтимоий-сийсий мавқега эга бўлиб бормоқда. Яъни, маҳалланинг вазифаси мазкур ҳудуддаги ободончилик, тозаллик, халқнинг ижтимоий аҳволи, турли урф-одат, маросим ва анъаналарни тартиблаштиришдан иборат бўлиб қолмасдан, у ўзига хос «хавфсизлик ва тинчлик органи» ҳам ҳисобланади. Амалга ошаётган ўзгариш ва янгиликларнинг ижтимоий-маънавий асослари, бевосита маҳалла билан боғлиқ. «Обод маҳалла» дейилганда жуда кенг ҳолатни англашимиз керак бўлади. Чунки бу тушунча биз яшаётган маҳалланинг саранжом-сариниша, кўркам ва обод бўлишинингига аниқлашдан, ундаги тинчлик ўзаро инсоний муносабатлар, маънавий барқарор муҳит ва аҳоли хавфсизлиги даражаси билан ҳам

белгиланади. Ҳозирги кунда аксарият ҳолларда «Обод маҳалла» дейилганда фақат яшаётган манзилимизнинг тозалиги, обод ва кўркемлигига эътибор қаратилган ҳолда иш олиб борилмоқда. Бу масала бизнинг ҳар қуилик, доимий вазирамиз эканлиги эътибордан четда қоляпти. Матбуотда тўй-ҳашамлар, турли маросимлар, уларни тартиблаштириш борасида фикрлар билдирилмоқда. Лекин, маҳалланинг ижтимоий, иқтисодий, маънавий, мафкуравий вазибалари билан боғлиқ ишларга ҳозирча жиддий эътибор қаратилганича йўқ.

Президентимиз И. А. Каримов «Юксак маънавият – енгилмас куч» номли асаридан оила ва маҳаллани маънавиятни шакллантирадиган энг муҳим мезонлардан эканлигини эътибор этган. «Чуноки инсоннинг энг соф ва покиза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оила бағрида шаклланади».

Азаладан маҳалла тарбия маскани, миллий анъана ва кадриятларни ривожлантирувчи ва сақловчи ижтимоий институт сифатида амалда намоён бўлиб келган. Яъни маҳалла тарбия мактаби, ахлоқ ва маънавият маркази, таъсирчан мафура ўчоғи вазибасини бажарган. Маҳалланинг ушбу вазибалари бугунги кунда ҳам, муҳим аҳамият касб этмоқда. Маҳалла Ўзбекистонга ҳос давлат билан фуқароларни боғловчи илохотлар амалиётини таъминловчи сиёсий-ҳуқуқий восита бўлиб, бу орқали давлат ва жамият муносабатлари тартиблаштирилган. Шу боис ҳам ота-боболаримиз кадимдан маҳаллага ҳурмат билан қараганлар, унинг ёзилмаган, аммо ҳар бир маҳалладошнинг қон-қонига сингир кетган тартиб-қоидаларга сўзсиз амал қилиш шарт, деб билганлар.

Мамлакатимиздаги ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар ва бозор муносабатлари, жамият сиёсий-ҳуқуқий тизимидаги ўзгаришлар ҳамда гоёвий-мафкуравий масалалар туфайли унинг вазибалари доираси тобора қенгайиб бормоқда.

Биринчидан, маҳалла мафкуравий муносабатлар тизимида алоҳида ўрин тутувчи, давлат ва жамият бошқарувида одамлар бирлиги ва ҳамжихатлигини таъминлашга қаратилган бошқарувиинг ўзига ҳос шакли сифатида тарихан таркиб топиб ижтимоий тузилма, халқ анъаналари, тартиб-қоидалари асосида ривож топган ва ижтимоий муносабатларда муҳим аҳамият касб этиб келган. Маҳалланинг ана шу вазибаси фуқаролик жамиятини шакллантиришда асосий бошқиб бўлиб хизмат қилади.

Иккинчидан, маҳалла фаоллари фақат иқтисодий кўмакка эҳтиёжманд оилаларга ёрдам бериш билан шугулланмасдан маънавий-мафкуравий томондан ҳам кўмак бериш лозимлигини, давр дунёдаги ўзгаришлар ва воқеа-ҳодисалар тақоза қилмоқда. Айни пайтда фуқаролик жамияти шароитида бу масала фақат маҳалланинг зиммасига тушмасдан, жамоат ташкилотлари ва оила институти билан ҳамкорликда амалга ошиши мақсадга мувофиқ.

Учинчидан, бугунги дунёвий жараёнлар маҳалла ўзига ҳос «хавфсизлик ва тинчлик органи» даражасида фаолиятга эга бўлиши кераклигини ҳам кўрсатмоқда. Унда тараккиётга таҳдид тутдирувчи ҳодисаларга нисбатан онгли муносабатни, умумхалқ қаршилиги ва бирлигини шакллантириш мумкин. «Маҳалла посбонлари» мамлакатимизда ушбу ҳудудий бирликдаги хавфсизлик ва тинчликни таъминлашда муҳим ўрин тутуди.

Зеро, инсоният доимо эзгуликка интилиб, тараккиётга қарши ҳар қандай ҳолатга биргаликда қурашган. Шу жиҳатдан ҳам у доимо уюшиб бахтини ҳам, ташвишини ҳам биргаликда баҳам кўриб келган. Маҳалла эса, халқимизнинг ана шундай қадимий уюшмасидир.

ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИДА МАҲАЛЛАНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

М.Ф. ҲАСАНОВА – ТКТИ ўқитувчиси
Ф. ШЕРАЛИЕВ – талаба

Кўп асрлик тарихга эга, юртимиз фукараларининг ўзини ўзи бошқариш органлари тизимидаги энг муҳим бўгинлардан бири бўлган маҳалланинг аҳамияти кундан-кунга ортиб бормоқда. Фукараларимизни миллий кадриятларимизга асосланган ватанпарварлик, давлатчилигимизнинг буюк келажагига ишонч руҳида тарбиялаш, комил инсон даражасига етказиш маҳалла фукаралар йиғинларининг бугунги кундаги муҳим вазифаларидандир. «Маҳаллалардаги маънавий муҳитни мустаҳкамлаш, асрлар давомида унинг бағрида шаклланиб келаётган ибратли анъана ва кадриятларни ўрганиш, тарғиб-ташвиқ этиш борасида ҳам кўплаб тадбирлар амалга оширилгани эътиборлидир»¹.

Маҳалланинг қадимдан ўзига хос вазифалари мавжуд бўлиб, улар сирасига маросимларни биргаликда ўтказиш, ўз ҳудудини багартиб сақлаш ва ободонлаштириш, ёш авлодни ижтимоий руҳда тарбиялаш, ижтимоий тартибни сақлаш, урф-одатларга риоя қилиш, жамоат мажбуриятларидан бўйин товлаганларни тарбиялаш каби кўп вазифалари бор. Маҳаллаларда ариқ-ховузаларни тозалаш, кўчалар, йўллар қуриш ва маҳалла ободончилиги билан боғлиқ бошқа жамоат ишлари ҳашар йўли билан амалга оширилган. Зеро, Президентимиз таъкидлаб ўтганларидек, «...Тошкент маҳаллаларидаги инсонийлик муҳити, ўзаро меҳр-оқибат ҳар бир юртдошимизда катта ҳавас ва гурур уйғотади. Дунёнинг пасту баландини қўрган маҳалла оксоқоллари, кайвони онахонлар ўзларининг ҳаёт тажрибаси билан ёшларга тарбия ва сабоқ бериб, анъаналаримиз давомийлигини асраб келаётгани ибратлидир»².

Ёшлар маънавий олами юксалтиришда, уларни миллий ва умуминсоний кадриятлар руҳида тарбиялашда маҳалла фахрийлари фаолияти алоҳида аҳамиятга эга. Узоқ яшаб, тарихимизнинг мазмун ва моҳиятини ўз тақдирларида синовдан ўтказган, маҳалла ҳаётида фаол иштирок этиб, унинг фаровонлиги ва осойишталигига муносиб ҳисса қўшган ёши улут кишилар маънавият, ахлоқ ва одоб тарбиясида фаол иштирок этиб келмоқдалар. Уларнинг ҳаёт йўли, Ватан, халқ манфаатлари йўлидаги фидойиликлари, юксак инсоний фазилатларининг ўзи маҳалла аҳли, айниқса ёшлар учун бебаҳо мактаб саналади. Уларнинг маҳалладаги, ёшлар даврасидаги суҳбатлари, насиҳат ва даъватлари алоҳида таъсир кучига эга.

Маълумки, азалдан ўзбек маҳаллалари чинакам миллий кадриятлар маскани бўлиб келади. Ўзаро меҳр-оқибат, ахиллик ва тотувлик, эҳтиёжманд, ёрдамга муҳтож кимсалар ҳолидан хабар олиш, етим-есирларнинг бошини силаш, тўй-томоша, ҳашар ва маъракаларни кўпчилик билан бамаслаҳат ўтказиш, яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам бирга бўлиш каби халқимизга хос урф-одат ва анъаналар авваламбор маҳалла муҳитида шаклланиб ва ривожланган. Халқимизга хос ўзини ўзи бошқариш тизимининг бу ноёб усули қадим-қадимдан

¹ Каримов И.А. Тинчлик ва ҳавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродаимизга боғлиқ. 12-ж. – Т.: Ўзбекистон, 2004. 100 бет.

² Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-ж. – Т.: Ўзбекистон, 2005. 259-бет.

одамларнинг нафакат тилида, балки дилидан, бутун ҳаётидан чуқур жой эгаллагани бежиз эмас. Биз «Маҳалла – ҳам ота, ҳам она» деган ҳикматли нақли ана шу ҳастий ҳақиқатнинг ифодаси сифатида қабул қиламиз¹.

Президентимиз Ислоҳ Каримов Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганнинг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида таъкидлаганидек, «ёш оилани ҳаётнинг турли тўфонларидан асраш, унинг мустаҳкам оёққа туриб олиши учун елкадош бўлиш, бу борада зарур қўмақ, маслаҳат кўрсатишда маҳалланинг роли ва аҳамиятини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди»².

Маҳаллада ёшлар тарбияси икки томонлама — оила ва жамоатчилик томонидан амалга оширилади. Оила тарбияси азалдан соғлом фикрловчи, юксак ахлокли, ижтимоий фаол инсонни шакллантиришнинг асосий омилларидан бўлиб келган. Бугунги кунда оиланинг бу соҳадаги масъулияти янада кучайиб бормоқда. Айниқса, «маънавий ҳаётимизни юксалтиришда, жамиятимизда эзгу инсоний фазилатларни кенг қарор топтиришда, тобора кучайиб бораётган, бизнинг миллий табиатимиз, урф-одатларимизга мутлақо зид бўлган ҳар қандай зарарли таъсирлар, бузғунчи гояларга қарши туришда, азалий кадриятларимизни асраб-авайлашда оилани мустаҳкам таянч деб биламиз»³. Бозор иқтисодига ўтиш билан боғлиқ муаммолар ҳам ҳар бир оилада фарзандлар тарбиясига янада жиддийроқ ёндошиш, уларнинг давр руҳи, муҳити, муаммоларини чуқурроқ тушуниб олишни, тўғри йўлни танлаб олишларига қўмаклашишни талаб қилмоқда.

Оиладаги тарбия аввало болалар ахлоқини шакллантириш максadini назарда тутди. Шу жараёнда маҳалла одоби ҳам ўргатиб борилади. Ҳар қайси ота-она даставвал маҳалла кексаларини ҳурмат қилиш, катталар олдида ўзини тутиш, насиҳатларга кулоқ солиш, соғлом турмуш тарзи тамойилларига риоя қилиш, гиёҳвандлик, ахлоқсизлик, четдан кириб келаётган ҳар хил зарарли таъсирлардан «оммавий маданият» никоби остидаги таҳдид ва хатарлардан асрашга ҳаракат қилади.

Усмирлик ёшиданок кийиниш одобиға ўргатиш маҳаллага ҳурмат ҳиссини шакллантира боради. Зеро, маҳалла ахли ҳар бир кишининг, хусусан, ёшларнинг хулқ-атворига баҳо берар экан, аввало кийинишиға эътибор беради. Кийинишдаги камтарлик, одоб-ҳаё ёшлар одоби ифодаси саналади. Маромида кийинган, меъёрида безак таккан ёшлар маҳалла эътибори, эҳтиромига сазовор бўлади. Қизлар ҳаё ва ибони дастлаб оилада, кейин маҳаллада ўрганади, катталардан дакки эшитмай деб очик-сочик кўчаға чикмайди. Бўлажак келин ёки куёвларининг кимлигини ота-оналар маҳалла катталаридан суриштиради. Совчилар ҳам келин ёки куёв бўлишининг уйига қадам ранжида қилишдан аввал қўшниларининг хонадонига кириб, уларнинг холис баҳосига қараб иш тутадилар. Шунинг учун ҳам «Бир болага етти қўшни ота-онадир», деган нақл бор.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. 58-59-бетлар.

² Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. //Президент Ислоҳ Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. //»Халқ сўзи». 8 декабрь 2011, №238, 2-бет.

³ Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. //Президент Ислоҳ Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. //»Халқ сўзи». 8 декабрь 2011, №238, 2-бет.

Тарихан таркиб топган миллий ва маънавий кадриятларни ёзозлаш ва изчил тарғиб қилиш, ҳалқимизнинг энг яхши удум ва анъаналарини кенг оммалаштириш, республиканинг маҳаллалари ўртасида маданий ва маърифий ишларни кенг йўлга қўйиш, шунингдек уларни ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан янада мустаҳкамлаш борасида бугунги кунда ҳам катор тadbирлар амалга оширилмоқда.

Маҳаллада ёшлар маънавиятини юксалтиришда зиёлилар, олимларнинг алоҳида ўрни бор. Мамлакатимиздаги деярли ҳар бир маҳаллада олий маълумотли кишилар бўлиб, улар ўз маҳаллаларидаги маънавият камолотига муносиб ҳисса қўшмоқдалар.

Маҳаллада истиқомат қилаётган ҳар қайси одам ўз маҳалласига, аввало, ақлу идрок билан муносабатда бўлиши, маҳалланинг инсон ҳаётидаги аҳамиятини, унинг мураббийлик қудратини, фуқароларнинг ўзаро ҳамжихатлиги ва ҳамдўстлигини мустаҳкамлашдаги, яхши ва ёмон кунларда мададкор бўлишдаги ўрнини, умуман, унинг кадрини англаб этиши, маҳалладошлар билан муомала одобини касб этиши, ҳар бир қадамини ўйлаб босишга, ҳар қайси сўзни мулоҳаза қилиб гапиришга ўрганиши лозим.

Баркамол авлодни тарбиялашда оила, маҳалла, таълим муассасаси ҳамкорлиги, таълим ва тарбия соҳасига эътиборни кучайтириш, бу борада ҳукуратимиз томонидан қабул қилинган қонун ва ҳужжатлар, маъмурий кўрсатмаларни самарали бажариш учун оила, маҳалла, таълим муассасаси ҳамкорлиги фаолияти ўзига хос педагогик тизим, услуб ва шакллarga эга бўлиши зарур.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, бугунги кунда маҳалла тизими фуқароларимизнинг энг долзарб муаммоларини ҳал этишда, уларнинг манфаатларини ҳимоя қилишда бекиёс институтга айланди.

ЁШЛАР ТАРБИЯСИДА МАҲАЛЛАНING РОЛИ

*М.Ф.ҲАСАНОВА – ТКТИ доценти
Н.И.КОДИРОВА – катта ўқитувчи*

Маҳалла қадимдан турли кўринишларда фаолият юритиб, ўзига хос ички тартиби, қоидалари, ёзилган ва ёзилмаган қонунларига эга бўлган. Унинг ички тартиблари, муносабатлари, ижтимоий кадриятлари шунчалик одат тусига кириб, одамлар онги-шуурига маънавий-руҳий таъсир кўрсатганки, амалдаги қонунларга нисбатан кучлироқ самара берган. Собик шўролар даврида маҳалланинг ана шундай ёзилмаган тартиб ва қонунларига дарз кетди. Чунки маҳалла қўмиталари давлат ишларига аралашмаса-да, мустабид тузум раҳбарлари унинг номиданок ҳадиқирашар, маҳалла сўзини маҳаллийчиликнинг ўзаги деб билишар, фаолиятини чеклашга уринарди. Шундай бўлса-да, маҳалла қўмиталари собик совет даврида ҳам ўзини саклаб қолди. Эл ишончига сазовор бўлган маҳалла оксоқоли давлат томонидан маош олмаса-да, катта-ю кичикнинг бошини қовуштириб, маҳалладошларнинг оғирини снгиллаштириш ишлари билан шугулланиб келди. Истиклол туфайли маҳалланинг қадимий мақоми қайта тикланиб, тараққий қилиши учун ҳуқуқий асослар яратилди¹.

Фуқароларимизни миллий кадриятларимизга асосланган ватанпарварлик,

¹ Иномов Қ. Фуқаролик жамиятининг негизи. // «Жамият ва бошқарув» журнали. 2006. - № 4. – Б. 89.

давлатчилигимизнинг буюк келажагига ишонч руҳида тарбиялаш, комил инсон даражасига етказиш маҳалла фуқаролар йиғинларининг бугунги кундаги муҳим вазифаларидир.

Маҳалла халқимизнинг энг яхши анъаналари, урф-одат ва маросимларини асраб-авайловчи, уларни ёш авлодга сингдириб боровчи маскандир. Тошкент шаҳри маҳаллаларида ёш авлодни тарбиялаш, уларга миллий кадриятларимизни сингдиришнинг ўзига ҳос анъаналари шаклланган.

Маҳалла – камдан-кам мамлакатда мавжуд бўлган ноёб идора, - дейди Ислом Каримов. – Бу маскан миллий кадриятларимизни асраб-авайлашда, эл-юртимиз тинчлиги ва осойишталигини мустаҳкамлашда, ёшларимизни комил инсонлар этиб тарбиялашда муҳим роль ўйнаб келмоқда¹.

Қадимдан ота-боболаримиз тарбия ишини сўз ва амал бирлиги асосида амалга ошириб, юксак натижаларга эришиб келган. Улар ёшларга панду насиҳатлар билан бирга, бевосита ўз турмуш тажрибаларидан ибратли мисоллар келтириб, ҳаётнинг пасту-баланди, аччик-чучугидан сабоқ берган. Ўғитлари ҳаётини бўлган. Яъни, ёшларга ўзлари бир умр амал қилган одобу ахлоқ қондалари, муомала ва муносабат меъёрларини ибрат қилиб кўрсатганлари боис, тарбия бобидаги ишлари ҳам таъсирли, ҳам ишончли кетган. Бирок бугун ёшлар тарбияси масаласида катталарнинг ўз ҳаёти мисолида оилада, кўча-қуйда, жамоат жойларида старли даражада ибрат бўла олмаётганини ҳар қадамда кузатиш мумкин. Тарбия бобида биргина ибратнинг етишмаслиги, ҳар қанча сазой-ҳаракатларимизга қарамай, қутилган самарага эриша олмаётганимизнинг асосий сабабларидан бири эканини доим ҳам ўйлаб кўравсрмаймиз².

Ёшларга оид сиёсат Ўзбекистон Республикаси давлат фаолиятининг устувор йўналишларидан бири бўлиб, унинг мақсади ёшларнинг ижтимоий шаклланиши ва камол топиши, ижодий иқтидорини жамият манфаатлари йўлида имкон борича тўла-тўқис рўёбга чиқиш учун ижтимоий иқтисодий, ҳуқуқий, ташкилий жиҳатдан шарт-шароит яратиш ҳамда уларни қарқоғондан иборат³.

Ҳозирги кунда маҳалла ёшларини иш билан таъминлаш асосий вазифалардан бири бўлиб турибди. Вояга етган ёшларнинг бекор юриши, бирон фойдали фаолият билан шуғулланмаслиги турли ноҳуш оқибатларга олиб келиши аён. Шу туфайли ҳар бир маҳаллада бу муаммога жиддий аҳамият бериб, уни ижобий ҳал қилишга интилиш ниҳоятда зарур.

Тошкентдаги айрим маҳаллаларда бу жиҳатдан эътиборга лойиқ тадбирлар амалга оширилмоқда. Маҳалла ёшлари эҳтиёжини аниқлаб, уларни турли касб-ҳунарларга ўргатишни ташкил қилган, маҳалланинг ўзида ёшлар учун иш жойлари ташкил қилган жамоалар фаолияти таҳсинга сазовордир.

Маҳаллаларда ёшлар ўртасида ўтказилаётган тадбирлар ҳар томонлама, пухта, мантқан теран, кўргазмали ва кизикарли, таъсирчан, оммабоп, амалий жиҳатдан қисқа ва лўнда, эстетик жиҳатдан кенг кўламли бўлишига аҳамият берилмоқда.

¹ Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий кадрият. Т.14. –Т.: “Ўзбекистон”, 2006. 210-бет.

² Каримов Ф. Тарбияда ибрат юксак маънавиятни такозо этади. // Маърифат. –Тошкент, 2009 йил 8 июл. – Б. 5.

³ Маҳалла. Фуқаролар йиғини тизимининг намунавий тузилмаси ва иш юритиш услублари. – Т.: 2007. – Б. 33.

Ушбу тadbирлар урф-одатларимизни, маданият ва тарихни ўрганиш, ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, миллий хунармандчилигимизни эъозлаш, миллий гурурни юксалтириш, ташкилий-тарбиявий ишлар самарасини ошириш, баркамол авлодни тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга.

Хар қандай мамлакат ўз келажagini жисмоний ва маънавий жиҳатдан баркамол ёшларда кўриши табиий. Баркамол авлод тарбияси учун қайгуриш, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва рубга чиқариш ҳар бир жамият, оила, қолаверса, ҳар бир фуқаронинг муқаддас бурчи, инсонийлик масъулиятидир. Мамлакатимизда вояга етмаган ёшлар муаммосига у ски бу даражада алоқадор бўлмаган бирорта ташкилот ёки шахснинг ўзи йўқ. Вояга етмаганларни баркамол этиб тарбиялашда ҳар бирининг ўз ўрни, аҳамияти, ўзига хос таъсири бор.

Маҳалла ҳаётида оилага бўлган эътиборни кучайтириш оиладаги тотувлик, тинчлик ва фарзандлар тарбиясининг гаровидир. Маҳалладаги ҳар бир онла фарзандининг руҳияти бу ерда яшовчи маҳалладошларнинг муносабатига ҳам таъсир кўрсатади. Сўнгги йилларда негадир оилада отанинг ўрни, онанинг вазифаси каби масалаларга эътибор пасайиши сезилмоқда. Фарзанд тарбиясига ота-она бирдек масъул. Ота оилада фарзандни меҳнатсевар, ўз кадр-қиммати ва шаънини ҳурмат қилиш руҳида тарбия қилмоғи керак. Аёллар, қизлар фарзанд тарбиялашлари учун ҳаммадан ҳам кўра билим олишга кўпроқ интилишлари керак, зеро, бу билимлар билан улар келажак авлодни тарбиялайдилар!

Маҳаллада истиқомат қилаётган ҳар қайси одам ўз маҳалласига, аввало, ақлу идрок билан муносабатда бўлиши, маҳалланинг инсон ҳаётидаги аҳамиятини, унинг мураббийлик қудратини, фуқароларнинг ўзаро ҳамжиҳатлиги ва ҳамдўстлигини мустаҳкамлашдаги, яхши ва ёмон кунларда мадақдор бўлишдаги ўрнини, умуман, унинг кадрини англаб етиши, маҳалладошлар билан муомала одобини касб этиши, ҳар бир қадамини ўйлаб босишга, ҳар қайси сўзни мулоҳаза қилиб гапиришга ўрганмоғи лозим.

Маҳалладошлар ўзаро масъулият ҳисси билан яшаганлари боис, бир-бирларига назоратчи ҳам ҳисобланадилар. Бинобарин, эзгуликка хизмат қилувчи ҳатти-ҳаракатлар маҳалла аҳлининг олқишига сазовор бўлса, ноқўя, номақбул ҳатти-ҳаракатлар улар томонидан қораланади. Маҳаллада яшаш ундаги тартиб-қоидаларга барча маҳалладошлар қатори риоя этишини заруриятга айлантиради.

Ҳозирги кунда маҳаллаларнинг таълим-тарбия муассасалари билан ҳамкорлиги ортиб бормоқда. Бу ҳолни ўтказилаётган турли тadbирлар мисолида кўриш мумкин: «Бебаҳо миллий кадриятларимиз», «Ўқувчи ёшлар орасида турли кўринишдаги ҳуқуқбузарлик ва жинойатчиликнинг олдини олиш», «Аёлларни эъозлаб, қизларимизни авайлайлик», «Дин ва миллатлараро тотувлик – ҳаёфсизлик ва осойишталик таъминланишининг асоси», «Ёшларнинг маънавий камолоти», «Аждодлар анъаналарига содиқмиз», «Ёшларни қонунларга риоя қилиш руҳида тарбиялаш жамиятда соғлом муҳитни шакллантириш мезонидир», «Инсон маънавияти ва унинг касбга бўлган муҳаббати», «Гийҳвандлик – иллат» мавзусидаги маънавий-маданий тadbирлар, давра суҳбатлари, баҳс ва мунозаралар ёшлар учун тарбия мактаби бўлмоқда. Етук мутахассислар, олим, ёзувчи ва шоирлар иштирокида ўтказилаётган бундай тadbирлар, шубҳасиз ёшларда катта таассурот қолдирмоқда, улар онгиде она – Ватанга муҳаббат, миллий кадриятларимиз, анъа-

¹ Соатова С. Маҳалла – оила таянчи. // Жамият ва бошқарув. – Т.: 2006. – № 4. – 58-бет.

наларимизга ҳурмат ҳамда фахр-ифтихор туйғуларини оширишга, шу билан бирга маънавиятини юксалтиришга хизмат қилмоқда. Зеро маънавияти юқори бўлган ёшлар юрт келажагидирлар.

Юртимизда амалга оширилаётган кенг камровли, халқчил ислохотларнинг ҳаётга татбиқ этилиши ва ижросида жамоат бошқарувининг азалий, анъанавий ва самарали воситаси – маҳаллаларга таяниб иш олиб боришдир.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, маҳалла миллий кадриятларимизни тиклаш, оммага кенг тарғиб қилиш, тинчлик, барқарорликни таъминлаш ва мустаҳкамлаш, айниқса, ёш авлодни жамиятга муносиб инсон сифатида тарбиялаш каби масалаларда катта аҳамият касб этади.

ЁШЛАРДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МАҲАЛЛА ОМИЛИ

Д.И. АЗИМОВА – ТОХТБЮ ўқитувчиси

«Ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб этиш ниҳоятда қийин»

Ислом Каримов

Бугун Мустақил Ўзбекистон жадал ривожланаётган, юксак салоҳиятга, дунёда ўз ўрни, жаҳон ҳамжамиятида ўз обрў-эътиборга эга давлатдир. Албатта, буларга осонликча эришилгани йўқ. Бизнинг юртимизга менсимай қараганлар ҳам, ўз йўналишига солишга интилганлар ҳам, менталитетимиз, урф-одатларимиз, кадриятларимиздан йироқ бўлган андозаларни сукмоқчи бўлганлар ҳам бўлди. Аммо Президентимиз Ислом Каримов бошчилигида ўзимизнинг олдимизга белгилаб олган йўлимиздан ҳеч қачон қайтмадик. Бу йўлимиз ўзининг аниқ демократик тамойилларига асосланган, фуқаролари эркин ва қонунарга итоаткор давлат барпо этиш йўлидир. Бизнинг йўлимиз энг тўғри йўл эканлиги ҳозирги кундаги мафкуравий тазйиқлардан, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози кўлами тобора кенгаётган ҳозирги шароитда яна бир бор ўз исботини топди. Бу йўлда айрим иллатлар мустақил Ватанимиз равнақида таҳдид солишга уринмоқда.

Бугун ҳукуратимиз томонидан ўсиб келаётган ёш авлодни ҳар томонлама барқамол, стук инсон қилиб тарбиялашга катта эътибор қаратиб келинмоқда. Ёшлар қалбида она Ватанга меҳр-муҳаббат, ватанпарварлик, садокат каби туйғуларни шакллантириш ҳар бир ёши улуг авлоднинг бурчи ҳисобланади. Айниқса, келажак давомчиларини турли ёт унсурлардан химоя қилиш, уларни бузғунчи ғоялар исқанжасига тушиб қолишдан сақлаш масалалари давлатимизнинг устувор вазифасига айланди.

Президентимиз бошчилигида юртимизда маънан қомил инсонни тарбиялаш борасида кўпгина ишлар амалга оширилмоқда.

Глобаллашув даври олдимизга улкан муаммоларни қўймоқда. Тўғри, бугун ҳар бир давлатнинг тараққиёти, фаровонлиги жаҳон, минтақа, ҳудудлар билан ҳамбарчас боғлиқлигини яхши биламиз. Давлатлар ва халқлар ўртасида интеграция, ҳамкорлик алоқалари кучаймоқда, хорижий сармоялар кириб келмоқда. Замонавий технологиялар, илм-фаннинг сўнгги ютуқлари негизда давлатлар тараққий топмоқда. Улкан

муаммолар ечимига ҳамжихатликда киришилмоқда. Хуллас, тараккий этишни истасан мамлакат мазкур жараёндан – глобаллашувдан четда туролмайди. Айтиш мумкинки, бу глобаллашувнинг бир томони. Иккинчи томонида эса...

Глобаллашув жараёни воситасида турли мафкуравий таъсирлар, окимлар ҳам ҳастимизга кириб келяпти. Мустақил фикр, соғлом дунёқараш, мустаҳкам ирода турли таъсир ва таҳдидлардан ҳимоя қилиши мумкин. Жамият иммунитетини мустаҳкамлаш учун маънавиятди инсонни тарбиялаш лозим. Мустақил таракқистимизнинг бошиданок таълим-тарбияга, миллий кадриятларга, аждодлар бой маънавий меросига эътибор қаратилади.

Ҳозирги кунда дунёнинг мафкуравий манзарасига назар ташлайдиган бўлсак, мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам хавфлироқ эканини кузатиш мумкин. Шундан келиб чиққан ҳолда, ешларимизнинг нафақат, жисман соғлом ва бақувват, балки юксак салоҳиятли, заковатли, мустаҳкам иродали, халқига, Ватанига садоқатли бўлиб тарбияланишига эътибор қаратилаяпти.

Шарқ азал-азалдан ибҳо-ҳас, андиша, ор-номус маскани бўлиб келган. Хусусан, ўзбек халқи қадимдан ўз фарзандларини ибҳоли, ҳасли, ифбатли қилиб тарбиялаган. Аммо глобаллашув, оммавий маданият, ғарбона турмуш тарзи сингари сўвий тўлкинлар ҳастимизга шиддат билан кириб кела бошлади. Диний ақидапарастлик, терроризм, миссионерлик, уюшган жиноятчилик сингари қанчадан-қанча жаҳолат ва қабоҳат йўллари борки, улардан юрган киши эртами-кечми, албатта, афсус-надомат чангалига тушади.

Президентимиз томонидан «Юксак маънавият – енгилмас куч» деган ғоя бежиз эътироф этилмаган, зеро, юксак маънавиятли инсонларни ҳеч қачон енгиб бўлмайди.

Инсон маънавиятига таҳдидлар ва улардан ўзини ҳимоя қилиш кўникмалари таълим-тарбия, аждодлар панд-насихати, жамоа-маҳалла ибрати орқали шаклланади.

Президентимиз 2010 йил 12 ноябрдаги «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси»да ҳам фуқаролик жамияти, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига яна бир бор эътибор қаратиб, «Ўзбекистон Республикасида жамоатчилик назорати тўғрисида»ги Қонунни қабул қилиш ҳақида тўхталиб ўтдилар.

Маҳалла бу «кичик Ватан», табаррук замин. Собик Шўролар даврида маҳаллаларга деярли эътибор бўлмаган. Мустақиллик туфайли «маҳалла» тушунчаси қайта тикланди. Президентимиз сўзлари билан айтганда: «Маҳалла ҳозир халқ ишончини қозонган адолат маскани ҳамда аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш механизми бўлиб қолди».

Ҳастимизда маҳалланинг ўз ўрни мавжуд. Ҳар қайси маҳалла оилалардан ташкил топади. Оилалардаги тинчлик-тотувлик маҳалла осойишталигининг гаровидир. Мафкуравий иммунитет, аяваламбор, онлада сингдирилади. Оила инсон учун муқаддас даргоҳдир. Инсон ана шу даргоҳда улғаяди, вояга етади. Ҳар бир онгли инсон ўз онласидаги фарзандлар тарбияси учун ўзи масъул. Чунки келажак авлоднинг ким бўлиб етишиши уларнинг тарбияси, укуви ва барқамоллигига боғлиқ. Тартиб-интизом, одоб-ахлоқ, ўзаро ҳурмат бўлган оила маҳаллада ҳам ҳурмат билан тилга олинади.

Маҳалла турли касб соҳибларини, хилма-хил моддий шароитга эга бўлган кишиларни ягона мақсад: тинч-тотув янаш, турмуш муаммоларини биргалашиб халқ қилиш, муҳтожларга ёрдам кўрсатиш, зарур ҳолларда ҳимоя қилиш каби муҳим

ижтимоий-ахлоқий вазифаларни ҳал этишга хизмат қилади. Ҳар бир инсоннинг ҳалол яшаши, фарзандларини тўғри тарбиялаши маҳалла билан узвий боғлиқ бўлади. Маҳалла ўз таъсир кучи билан поклик, адолат, инсоф, одоб, ҳаё йўлидан чиққан маҳалла аъзоларини тартибга чақиради, ўзаро келишолмай қолган оилаларни яраштириб, уларнинг яхши муносабатларини тиклашга қўмаклашади. Маҳалла халқимиз ҳаётининг ажралмас бўлагидир. Чунки гўдақликдан шу ажойиб масканда камол топади, оилада олинган тарбия маҳаллада такомиллашади. Маҳалла ўз ҳудудда яшовчиларни кузатиб бориб, унга баҳо беради, зарур ҳолларда химоя қилади, керак бўлса уни тартибга чақиради, тарбиялайди, жазолайди.

Ёшларни турли зарарли гоёлардан, гиеҳвандликдан, нопок кимсалар таъсирдан химоя қилиш, соғлом авлодни камол топтиришда маҳалла оксоқоли, унинг маслаҳатчилари, фаоллар, зиёлилар, илғор оилалар, ҳуқуқни ҳимоя қилувчи органларнинг биргаликдаги самарали ҳамкорлиги фойдали ҳисобланади.

Ёш авлод – маҳалланинг келажаги. Маҳаллада истикомат қилувчи ҳар бир фуқаро жамият олдидagi масъулиятни теран ҳис қилиши шарт.

Мустақил Ўзбекистон ўзи танлаган юксак истикболни кўзловчи йўлда собитқадамлик билан бормоқда. Мамлакатимизда Президентимиз раҳнамолигида олиб борилаётган иқтисодий салоҳиятни юксалтириш, эл-юрт тинчлигини таъминлашга қаратилган ислохотлар, айниқса, таҳсинга сазовор. Ватанимиз тинчлиги олий неъмат бўлиб, Президентимиз таъбири билан айтганда, «Тинчлик, осойишталик ҳар бир инсонга дахлдор бўлган ҳаётини заруратки, уни сақлаш шу юртда яшайдиган ҳар бир фуқаронинг муқаддас бурчи бўлмоғи керак».

ЁШЛАРНИ МИЛЛИЙ ГОЯ РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДА БАДИЙ АДАБИЁТНИНГ ЎРНИ

У.КҮЧИМОВ – ЎЗДЖТУ

Маълумки, бадиий адабиёт инсоншунослик ҳисобланади. У инсонни турли ракурсларда ўрганади. Яъни инсоннинг мухаббатини, ҳиёнатини, суратини, сийратини, эзгулигию ёвузлигини умумлаштириб айтадиган бўлсак, бутун аъмолини ўрганади. Инсон қалбида эзгулик ва ёвузлик туйғуларининг ёнма-ён яшаши ҳеч кимга сир эмас. Шундай экан, «техника асри» деб ном олган янги асрда ёшларнинг маънавий етук инсонлар бўлиб шаклланишида нималарга эътибор қаратиш лозим деган ҳақли савол туғилади. «Бутун дунё халқлари, – деб ёзади. Мойли Лафасов, бир-бирини тушуниб яшашга интилмоғи лозим. Душманлик, ғайри кўзи билан қараи эмас, меҳр башариятни бирлаштиради... Аммо ўзгани тушуниш учун, ўзгага меҳр кўзи билан боқиш учун, аввало, инсон ўзлигини англаб етмоғи керак»¹.

Бирок инсон тафаккурининг ожиз нукталари ҳам бор. У техника тараққиётини ҳам янги ахборотларни ҳам тўлалигича фавқулотда қабул қилолмайди. Айниқса турли никоблар пардасига ўралган маълумотларни англаб, мағзини чақиш учун инсондан катта куч талаб қилади. «Аслида, – деб ёзади шоир Э. Воҳидов, – планетанинг «ё

¹ Лафасов М. Маънавий таҳдидлар ва унга қарши кураш йўллари. –Т.: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2010 йил, 10-бет.

хаёт- ё мамот» олдида. башариятнинг аламли индоси олдида қадим замонлар фожасалари нима деган гап? Эсхиллар, Шекспирларнинг замонларида хаёт мамот саволи инсон олдида турган бўлса, бугун бу савол инсоният олдида турибди»¹. Эркин Воҳидов тўғри таъкидлаганидек, бугун инсоният олдида ўз счимини кутиб турган масалалар талайгина. Шулардан бири инсон онгини тўрли кўринишдаги маънавий таҳдидлардан асраш, ёшларга маънавий меросимизни янада чуқурроқ сингдиришдир. Бунда бадиий адабиёт ўзига хос ўрин тутди.

Бадиий адабиётнинг бошқа жанрларида бўлгани каби фантастик асарларда ҳам мангу муаммолар ўртага ташланади ҳамда фантастик парда ортидан счимини топиш йўллари кўрсатилади.

Ўзбек фантастикасининг энг етук вакили Ҳожиакбар Шайхонининг «Туташ оламлар» романи мистик-фантастик асардир. Романда: «...бадиий адабиётнинг мангу муаммолари – нур ва зулмат қучлари ўртасидаги кураш, хаёт ва ўлим масалаларининг бадиий тадқиқ отар экан, бу оламда ҳеч нарса – яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам исзис йўқ бўлиб кетмайди, инсоннинг ҳар қандай қилмиши (ваҳшийлик, қотиллик... маънавият-сизликнинг жами кўринишлари ва ҳоказо) ҳеч қачон жазосиз қолмайди»².

«Туташ оламлар» романининг бош қаҳрамонлари уч опа-сингил Назира, Нарғиза ва Нафисалардир. Улар ажойиб қобилиятга – келажакка назар ташлаб, баъорат қила олиш қобилиятига эга. Ёзувчи уларни фантастик ҳислат билан сийлайди. Романда реал қаҳрамонлар билан бирга руҳият дунёсининг энг зўр қучлари Ғавсул Аъзам, Шайх Тохир, Тилла Шайх ва Шайх Ҳожа Асрор валийларнинг руҳлари опа-сингилларга ҳомийлик қилади, тўғри йўл-йўрик кўрсатиб туради.

Ҳожаакбар Шайхов ижодининг марказида инсон қалби, инсон руҳи, руҳ озодлиги, инсоннинг тортган азоб-уқубатлари ва инсон фожасалари туради. Асарнинг бош ғояси – эзулик билан ёзулик ўртасида тинимсиз олиб борилаётган курашлар.

Ёзувчи Назира образи орқали замонамизнинг ақлли, доно, билимдон, иф-фатли кизлари образини гавдалантиради. Бирок унга қарши курашувчи шайтонлар ва инс-жинслар раҳнамоси Улуспир ҳамда унинг малайлари Нуж, Нут, Яос образлари, шунингдек, уларнинг югурдагига айланган, бутун эркини, ақлини уларга топширган Гулшодабону образи ҳам мавжуд. Гулшодабону образи мураккаб образ ҳисобланади. У асар воқсалари ривожига гоҳ Назиралар оиласига, гоҳ Улуспир малайларига хизмат қилади.

Ёзувчи асарда Назира, Нарғиза ва Нафисаларни қадимда яшаб ўтган улуг авлиё боболарининг руҳлари билан учраштириб, буюк ажодларимиз номларини абадийлаштиришга, уларга муносиб ворис бўлишга ёш авлодни чақиради. Ўзининг маънавий қарашларини ифодалашда турли ранг, рамз ва мажозларга чуқур фалсафий маъно юклайди. Шу орқали фантастик асар қаҳрамонларининг характер қирраларини, руҳиятларини очиб беради. Назира гўдақлик пайтида эмаклаб ҳовлига чиқиб кетади ва ариқдаги суяга тушиб кетади. Уни Шайх Тохир буваннинг руҳи келиб ариқдан олиб чиқади. Ёзувчи Шайх Тохир буваннинг психологик портретини қуйидагича чизади: «Вожаб, ариқчадан сал берида оппоқ салла ўраган, оқ ҳарир чопон кийган баланд бўйли оқсекол мўйсафид кизчасини кўтарганча ёш жувонга ғинаомуз тикилиб турарди. Унинг оқариб кетган ўсик қошлари остидан катта-катта кўзларида кишининг ву-

¹ Воҳидов Э. Шоир у шеър у шуур. –Т.: “Ёш гвардия” нашриёти. 1987 йил. 29-бет.

² Шарафиддинов. Ҳожиакбарнинг сирли олами. Туташ оламлар. Икки жаҳон свораси. –Т.: “Шарк” нашриёти. 2001. 8-бет.

жудини жимирлатиб юборувчи аллакандай сирли бир ифода бор эди»¹.

Ёзувчи «оппоқ салла», «ок ҳарир чопон», «оксокол мўйсафид», дейиш билан ок рангнинг мажозий маъноларини қаҳрамон руҳиятига, туйгуларга ҳамоҳанг тарзда ифодалайди. Чунки Шайх Тохир бобонинг тасвирини ўқиганимизда, кўнглимизда бир иликлик самимийлик, ишонч туйгулари жўш уради. Халкимизда «оклик-поклик» деган нақл бор. Ҳожиакбар Шайхов Шайх Тохирни ок рангда тасвирлар экан, бу чизгилардан унинг яхши инсон, доимо яхшилик қилувчи, тўғри йўлга йўловчи, қийин аҳволга тушган инсонларга ёрдам берувчи нуруний сиймосини кўрамиз.

Ҳожиакбар Шайхов Ғавсул Аъзам портретида ҳам ок рангдан фойдаланади. «Олтмиш тўрт ешдаги барваста коматли дароз одам кўринишида бўлиб, ихчам саллалари остидаги чеккаларига ок оралаган қорамтир майин сочлари тўлқин ҳолда елкаларига тушиб турарди... кўзлари ўта сичков боқар, бўлик соқоллари кўксига тушган ва бир текисда тарашланганди(18-бет).

Ёзувчи Ҳазрат Ғавсул Аъзамни ташки кўринишиданок инсонларга ғамхўр, меҳрибон, бағри кенг киши эканлигини тасвирлайди. Унинг «барваста комати», «сичков боқишлари» уни алдаб бўлмаслигини, қатъиятли, иродали киши эканлигини билдиради. Олдига қўйган мақсад, вазифа, интилишларини ўзининг ҳам бажаришини, ўзгаларга ҳам бажартира олишини ташки тузилишига берилган чизгилардан биламиз.

Ёзувчи нурга ҳам китобхон эътиборини тортади. «Шу пайт ўз-ўзидан чирок ўчиб, деразадан тушиб турган ой нури қатта хонани сутдек нурафшон қилиб юборди. Шу ондаёқ опа-сингиллар нимқатдаги оппоқ соқоллари кўксига тушган барваста комат Шайх буванни кўришди(40-бет). Ёзувчи Ҳожиакбар Шайхов азиз авлиёларнинг руҳини нурга, ёруғликка ўхшатади. Чунки, ёруғлик, нур ҳаёт, яшаш рамаи демакдир. Ёзувчи азиз-авлиёлар ўтган жойлар, уларнинг руҳи келиб турган жойлар албатта обод бўлади, нурафшон бўлади деган бадийи гоёни олға суради.

Ҳожиакбар Шайхов буюқ алломаларни ок рангда тасвирлаган бўлса, Улиспир малайлари Нуж, Нут ва Яос, яъни инс-жинслар портретини чизишда қора ранг ва рамзлардан фойдаланади. Ок рангга қора рангни карама-қарши қўяди. «...қалласи улкан шалпангқулоқ каламушни, танаси қора от қуйругини эслатувчи Нуж исмли ёқимсиз инс-жинс думчасини аста ликиллатаркан...», «қўзойнакли илонга ўхшаган лекин бикинида ёлдор қанотчалари бор Нут исмли бадбин инс-жинс кўзларини совуқ қакнатиб...», «...жундор қора мушук қиёфасидаги Яос исмли манфур инс-жинс олд панжаси билан узун мўйловчасини мамнун силаркан...» (53-б).

Ёзувчининг Нуж, Нут ва Яосни қилмишларига мос «қаламушга», «Қора от қуйругига», «қора мушук»га ўхшатиб тасвирлашдан мақсад, ўзининг бермоқчи бўлган фикрига китобхонни мантқан ишонтирмоқчи. Чунки қора ранг ёмонлик, зулмат ва ёвузлик тинсолодир. Шунингдек, қаламуш ҳам тинсоллар ичида кемирувчи, касаллик тарқатувчи, зараркунанда, ёвузлик рамаи сифатида тасвирланади. Ана шу инс-жинслар Улуспирга ваъда бериб, қизларни Назира, Наргиза, Нафисаларни бадном қилиб, ер юзидан йўқотмоққа интилади. Лекин боболаримизнинг руҳлари уларни қўллаб тургани учун ёвуз инс-жинслар мақсадларини амалга ошира олмайдилар.

Хулоса ўрнида шунини айтиш мумкинки, ёзувчи Ҳожиакбар Шайхов ёвузлик

¹ Шайхов Х. Туташ оламлар. –Т.: «Шарк» нашриёти. 2001. 14-бет. (Изоҳ: кейинги мисоллар ҳам ушбу манбадан олинган учун қавс ичида саҳифасини кўрсатамиз).

ва эзгулик ўртасидаги азалий курашни турли ранглар, рамзлар воситасида тасвирлаш билан ёшларни буюк аждодларимиз руҳига муҳаббат, маънавий меросларимизга, хурмат, эътиқод ва оилага, жамиятга, Ватанга садоқат билан хизмат қилишга чақиради.

РЕПРОДУКТИВНЫЕ УСТАНОВКИ СЕМЕЙ УЗБЕКИСТАНА

Н.КАРИМОВА – ТошДТУ катта ўқитувчи

Семья – своеобразная система поддержки прав каждого члена, она обеспечивает своим членам экономическую, социальную и физическую безопасность; заботу о малолетних, престарелых и больных; условия для социализации детей и молодежи.

Именно семья для каждого из нас является неисчерпаемым источником любви, преданности и поддержки. Здоровая семья – рост рождаемости населения, залог стабильности и процветания любого общества.

Сегодня в Узбекистане проживает около 28,8 млн. человек. По численности населения республика занимает 3 место среди стран СНГ, после России (142 млн. чел.) и Украины (46 млн. чел.). Узбекистан по численности населения относится к средним странам. Республика занимает по числу жителей 43 место в мире и 18 в Азии.

За 1991-2009 годы численность населения Узбекистана выросла на 6,9 млн. человек и составила на 1 января 2009 года 27,5 млн. человек. Среднегодовые темпы прироста за это время составили 1,8%, а среднегодовой абсолютный прирост – 384,0 тыс. человек.

За предыдущее десятилетие (1980-1990гг) численность населения Узбекистана выросла почти на 4,5 млн. человек при ежегодном росте – 448 тыс. человек и среднегодовом темпе прироста – 2,8%.

Самые высокие темпы прироста в Узбекистане были отмечены в 1959-1970 годы, когда численность населения страны росла в среднем за год – на 3,8%.

В настоящее время, темпы роста численности населения соответствуют среднемировым показателям. За последние пять лет (2004–2009 гг.) среднегодовой темп прироста численности населения Узбекистана составляет около 1,4%, а абсолютный прирост за год – около 365,0 тыс. человек.

Узбекистан сегодня относится к странам с относительно высокими показателями рождаемости и естественного прироста населения, хотя в последние годы рождаемость коренного населения республики снизилась.

Сегодня коэффициент естественного прироста населения республики снизился более чем в 1,5 раза. За это же время (1991–2008 гг.), коэффициент рождаемости снизился т.е. сократился почти в 1,5 раза.

Коэффициент рождаемости в Узбекистане, сегодня выше среднемирового показателя на 3,6%, а уровень смертности (5,1%) значительно ниже среднего показателя в мире. Относительно высокие показатели естественного прироста населения Узбекистана обеспечиваются сегодня высоким демографическим потенциалом, заложенным в 80-е годы, которые характеризовались очень высокой рождаемостью коренного населения. В результате, в последнее время в фертильный (детородный) возраст каждый год в республике вступает 170–180 тыс. женщин.

Современный естественный прирост населения Узбекистана также будет со-

храняться в предстоящие годы в результате относительно высокой брачности и низкой разводимости браков, характерных для коренного населения. В расчете на 1000 человек населения, в республике приходится в последние годы в среднем 6–7 браков и лишь 0,6–0,7 разводов.

Анализ современной детности семьи в Узбекистане показывает, что наиболее распространенными в республике являются семьи с двумя или тремя детьми, т.е. двухдетная (25,0%) или трехдетная (23,6%) семьи (см. рис.1).

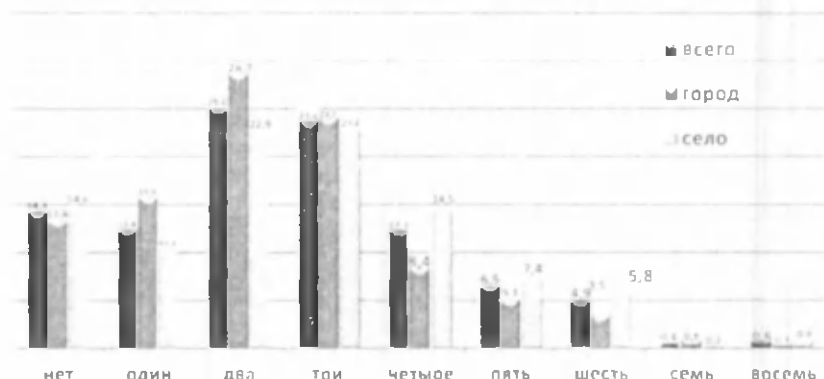

Рис.1. Количество детей в семье в целом по республике и в зависимости от места проживания, %

Здесь и далее приводятся результаты социологического опроса: «Семья и нравственность» проведенного в феврале 2010 года. Количество респондентов – 1794 чел.

Менее характерны для населения республики семьи с одним ребенком или четырьмя детьми (12,4% и 12,3% соответственно). Еще реже встречаются семьи, в которых пять (6,5%), шесть (4,9,0%), семь (0,4%) или восемь (0,6%) детей.

Существуют определенные различия в детности для городских и сельских семей. Во-первых, городских семей, в которых один или два ребенка, больше, чем сельских (один ребенок – 15,8% и 10,4%, два ребенка – 28,7% и 22,9% соответственно). Во-вторых, сельские семьи в 1,7 раза чаще имеют четверо детей, чем городские (14,5% и 8,4% соответственно). В-третьих, наблюдается сближение процента городских и сельских семей, имеющих 5–8 детей.

Анализ детности в зависимости от уровня образования населения не обнаружил отчетливой взаимосвязи между образованием и количеством детей в семье. Следует также отметить, что однодетная семья более свойственна лицам со средним (12,4%) и средне-специальным (15,0%) образованием, чем для людей с неполным средним (5,3%) или высшим образованием (10,4%). В социологических опросах прошлых лет, вплоть до начала 80-х годов XX века, на вопрос об идеальном представлении количества детей в семье: «Сколько лучше всего иметь детей в семье?» типичным ответом среди коренного населения был: «Чем больше, тем лучше». На вопрос о желаемом количестве детей в семье: «Сколько детей Вы собираетесь иметь?» абсолютное большинство отвечало: «Сколько Бог даст».

Сегодня таких ответов практически нет. Репродуктивные установки и кон-

кретные намерения иметь определенное количество детей в семье резко снизились. Результаты ответов респондентов о желаемом количестве детей в семье в разрезе городского и сельского населения представлены на рисунке 2.

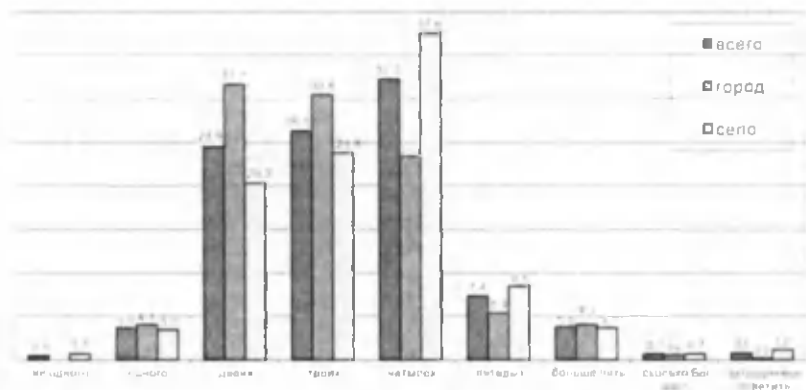

Рис. 2. Распределение ответов на вопрос: «Сколько в семье лучше всего иметь детей?» в зависимости от места проживания, %

Как видно, и городские, и сельские жители Узбекистана желают иметь в своих семьях в основном двоих, троих и четверых детей. В частности, двоих детей желают иметь 31,7% горожан и 20,3% сельских жителей, троих – соответственно 30,5% и 23,8%, четверых – 23,4% и 37,6%.

Желание иметь пятерых и более детей высказали всего 10,9% мужчин и 11,5% опрошенных женщин, 6,2% молодых респондентов в возрасте 16–20 лет, 6,2% – в возрасте 21–24 года и 4,3% – в возрасте 25–29 лет.

Мнение респондентов о том, сколько они собираются иметь детей, представлено на рисунке 3.

Рис. 3. Распределение ответов на вопрос: «Сколько всего Вы лично собираетесь иметь детей?», %

Как видно, почти каждый четвертый участник опроса больше не собирается иметь детей в связи с тем, что они у него/у нее уже есть. Далее, по убыванию, респонденты указывают, что они лично собираются иметь двоих (21,5%), трех (21,2%) или четырех (19,1%) детей.

Существенных различий в намерениях иметь определенное количество детей в семье между городскими и сельскими жителями, между мужчинами и женщинами и по возрастам не наблюдается.

В социальном же срезе, репродуктивную установку на многодетную семью (пять детей в семье) проявляют чаще всего дехкане (11,0%) и фермеры (13,6%) (в среднем по республике 5,0%), а на двухдетную семью – учащиеся и студенты (36,3%, в среднем по республике 21,5%).

Различия в репродуктивных установках особенно показательны в образовательном разрезе, что представлено в таблице 3.

Таблица 3

Распределение ответов на вопрос: «Сколько всего Вы лично собираетесь иметь детей?», в зависимости от образования, %

Количество детей	Образование				Всего
	неполн. среднее	среднее	среднее спец.	высшее	
Ни одного	1,1	0,5	0,4	0,5	0,5
Одного	1,1	7,2	5,1	4,3	5,6
Двоих	16,8	15,9	26,5	26,5	21,5
Трех	18,9	22,5	21,6	18,6	21,2
Четырех	28,4	20,7	18,3	15,0	19,1
Пятерых	4,2	3,3	5,7	7,6	5,0
Больше пяти	7,4	2,6	1,6	1,8	2,4
Сколько Бог даст	1,1	0,4	0,2	2,0	0,7
Затрудняюсь ответить	1,1	0,5	1,3	1,3	0,9
Больше не собираюсь, достаточно имею детей	19,9	26,4	19,3	22,4	23,1
Всего	5,3	42,3	30,5	21,9	100,0

Намерение иметь двух детей чаще демонстрируют более образованные респонденты – 16,8% с неполным средним образованием, 15,9% – со средним, 26,5% – со средне-специальным, 26,5% – с высшим. Желание иметь четверых детей прослеживается чаще у менее образованных людей – 28,4% с неполным средним, 20,7% – со средним образованием, 18,3% – со средне-специальным, 15,0% – с высшим.

Социологический опрос позволил выявить основные факторы, которые формируют новые репродуктивные установки населения Узбекистана (см. рис. 4).

Как видно, основной причиной планирования числа детей в семье (59,4%) является экономическое состояние семьи, далее следуют здоровье супругов и их мировоззрение, особенности национальных и местных обычаев, психологическая обстановка в семье и религиозное мировоззрение. Это свидетельствует о том, что среди тех, кто планирует количество детей в семье, доминирующим является желание поставить своих детей на ноги, обеспечить им оптимальные условия для

развития, что во многом определяется как экономическим состоянием семьи, так и здоровьем супругов. При этом, большее внимание на экономическое состояние семьи обращают жители города (66,5%) по сравнению с сельскими жителями (55,4%), мужчины (62,2%) по сравнению с женщинами (56,5%).

Таким образом, произошел переход от многодетности к среднетности. Сегодня, сельские жители собираются иметь в семье 3–4-х детей, а горожане 2–3 ребенка.

Абсолютный прирост населения Узбекистана будет заметно увеличиваться, главным образом за счет возрастания общей численности населения республики, которая в 2015 году предположительно составит 29,6 млн. человек.

Сегодня национальная политика республики направлена, главным образом, на качественное развитие семей. Качество семьи определяется следующими характеристиками:

- состояние здоровья семьи;
- средняя продолжительность жизни семьи;
- уровень образования семьи;
- уровень и структура профессионально-технической подготовки семьи;
- национальные ценности, семейно-бытовые обычаи, народные традиции и их сохранность;
- приверженность к общечеловеческим ценностям.

ОИЛА ВА ЁШЛАР

Қ. БЕГНИЯЗОВА – ЎзДЖТУ талабаси

Оила бу хар биримизни совук, корли бўрон, иссиқдан химоя қилгувчи кўргон ҳисобланади. У – муқаддас дарғохимиз. Биргина шу муқаддас сўзининг оилага нисбатан ишлатилишида чуқур маъно ва моҳият мужассам. Зеро, миллатнинг эртанги кунига дастлаб оилада пойдевор қўйилади. Унда ҳаётнинг давомийлигини таъминловчи авлод шаклланади. Миллий маданият, урф-одат, ахлокий-маънавий қадриятлар асраб-авайланади. Жамият таракқиётининг иқтисодий фаровонлик ва маданий юксалишига асос солинади.

Оила – инсоннинг илк устози. У одамга ҳаётни ўргатади. Эртанги кун учун зарур бўладиган ирода, жасурлик ва меҳрни қалбга жойлайди. Бундай одамдан эса ҳеч қачон ёмонлик кутиб бўлмайди. Негаки, болаликда оилада синдирилган туйғулар тоза ва мусаффо, бардавом бўлади. Оиласиз одам қанотсиз қушга ўхшайди. Уча олмайди. Қанчалик парвозга шайланмасин, баланд кўтарилмай яна ерга қўнишга мажбур бўлади. Демак, оиланинг қадри шундай бекиёс. Унинг таърифини ортиқча келтиришнинг эса ҳожати ҳам йўқ.

Бугунги кун учун маънавийли одамлар керак. Негаки, шиддат билан ўзгараётган турмушимизнинг фарован бўлишида шундай инсон зарур. Фан-техника ривожи сабаб туйғулар ҳам техникалашмоқда. Бундай хавфли ҳолатнинг олдини олишда маънавийли одамларнинг ёрдами лозим. Улар жамиятни тарбиялайди. Бошқаларга ўрнак бўлади, орқасидан эргаштиради. Ҳозирда дунё мамлакатларининг аксариятидаги асосий муаммо – бу жаҳон иқтисодий инкирозининг олдини олиш эмас, балки ёшлар маънавий қиёфасини яхшилаш ҳисобланади. Негаки, чет

давлатларда ешларнинг маънавияти ижобий даражада эмас. Ҳозирда биз ахборотга қурилган замонда яшаймиз. Дуненинг турли нуқтасидан келаётган ахборотларни доимий истеъмол қилаёلمиз. Хохлаймизми, йўқми ушбу ахборотларнинг айримларида яширин ҳужумлар бўлади. Буни эса хамиша ҳам тақтида англайвермаймиз. Табиийки, шундай ахборотлар инсон психологиясига таъсир қилади. Натижада, маънавий оғиш бошланади. Одам бир оғдим, уни қайта тарбиялаш жуда қийин бўлади. Шунинг учун ҳам бутунги куннинг асосий талаби – бу ёшлар маънавиятини юксалтириш, уларни турли ет гоё ва таъсирлардан асраш ҳисобланади.

Президентимиз Ислам Каримов ташаббуси билан 2012 йилга мамлакатимизда «Мустаҳкам оила йили», деб ном берилишини инсон манфаатларига йўғрилган ислохотларимизнинг изчил давоми сифатида таъкидлаш жоиз. Оила мустаҳкамлиги масаласига умумдавлат миқосида эътибор қаратилаётгани унинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий-маънавий вазифалар тизимидаги ўрни ва улкан аҳамиятини яққол кўрсатиб турибди.

Истиқлолнинг дастлабки йиллариданок, мамлакатимизда оила манфаатларини ҳимоялашнинг ҳукукий, маънавий-ахлоқий асосларини умуминсоний ва миллий кадриятлар муштараклигида янада бойитиш, чуқур билимли, касб маллаки шаклланган маънавий ва жисмоний соғлом авлодни вояга етказиш борасида кенг камровли ишлар бошлаб юборилди. Хусусан, Конституциямизда алоҳида бобда оиланинг ижтимоий мақоми аниқ белгиланди. Оила, Фуқаролик, Уй-жой кодекслари, бошқа қонун ҳужжатларида оилавий муносабатларнинг азалий кадриятлари ўз ифодасини топди.

Шунингдек, ўтган йиллар давомида Президентимизнинг аҳоли даромадларини ошириш, еш оилаларни уй-жой билан таъминлаш, тадбиркорлик, касаначилик, хунармандчилик ва оилавий бизнесни ривожлантиришга қаратилган фармон ва қарорлари қабул қилинди, мақсадли давлат дастурлари ҳаётга татбиқ этилди. Ҳар бир фуқаронинг ҳалол йўл билан фойда олиши, оиласининг тўқналиги, фаровонлигини таъминлаши учун зарур шарт-шароитлар яратилди.

Жамиятнинг муҳим бўғини оилани мустаҳкамлаш, юртимиздаги маънавий ўзгаришлар асосида ривожлантириш, нуфузини оширишга доир режалаштирилган дастурларни бажаришда жамиятнинг барча институтлари, айниқса, ўзини ўзи бошқариш органлари – маҳаллалар ҳам ўз имкониятларидан кенг фойдаланган ҳолда фаол иштирок этмоқда. Албатта, бу ҳаракатлар ўзининг натижасини кўрсатиши табиий. Аммо яна ёшлар маънавияти масаласига келганда гап оилага келиб такалади. Оиланинг мустаҳкамлигини таъминлайдиган нарса – бу унинг иқтисодий имконияти ҳисобланади. Шунинг учун ота-она фарзандини кичкиналигидан бирон касбга йўналтириши ва унинг таълим олиб, ўзини таъминлай оладиган даражада қилиб тарбиялаши керак.

Қуш уясида кўрганни қилади. Бола тарбиянинг дастлабки дарсини оилада олганида асосий таққос қиладиган инсонни ота-онаси ёки, оиладаги бошқалар ҳисобланади. Шунинг учун ота-она фарзандларига ҳар томонлама ўрناق бўлиши керак. Улар болага бола сифатида эмас, катталардек муносабат қилиши лозим.

Инсоният янги тамаддунга қадам қўйганини ҳар нафасда ҳис қилмоқдамиз. Бу нарса умумбашарий тамойилларга урғу берилган ҳолатда миллий маънавиятнинг эврилиши, кадриятларнинг ўзгариши ёки алмашиши ҳодисалари мавжуд замонвий тафаккур тарзида яққол намоён бўлмоқда. Бутун дунёда кадриятлар алмашиши, интеграциялашув, глобаллашув, агар таъбир жоиз бўлса, маданиятлар аралашуви, синтезлашуви жарасни кечаётган ҳозирги пайтда ўзга урф-одаатларга, маънавий тамойил-

ларга мойил бўлиш табиий ҳол. Кўплаб тадқиқотчилар истилоҳларида кишилар онгини дастурлаш, ахборот экспансияси, маданий гегемонлик, маданий империализм каби иборалар қўлланмоқда. Унда янги маданий тамойилларга кўр-кўрона эргashiш, ҳукрон маданий ахлоққа бўйсунтиш каби ҳодисалар кечади. Ачинарлиси шундаки, демократик тамойиллар ва либерализм турткилари таъсирида виждон ва индивидуал хусусият билан боғлиқ бу ҳодисаларда ҳеч ким айбланмайди. Ушбу жараён нафакат катталарга, ҳатто болалар психологиясига ҳам таъсир қилади. Кичик дўстларимиз жажжи маънавий дунёсини эгаллаш борасида турли ахборот расаларидан ташқари яна мафкуравий бозорларда ҳам «саудо» кетмоқда. Болалар онгу шуурини эгаллаш курулларидан бири компьютердаги Интернет тармоғи ҳисобланиб, у бошка воситаларга қараганда етакчилик қилмоқда.

Ҳозирги пайтда эса компьютер ва Интернет аввалги кизиқишларни ёш авлод ҳаётидан сикиб чиқарди. Замонамиз ёшларининг 70 фоизи ўз кизиқиш ва сеvimли машгулотлари ҳақида сўз юритганда спорт, дўстлар билан суҳбатлашини, маънавий ва маданий ҳордик чиқариш билан бир қаторда компьютер технологиялари, Интернетга бўлган кизиқишини биринчи ўринда тилга олади. Бундан ҳам кўринадики, ёшлар масаласида маънавиятга биринчилардан бўлиб эътибор қаратиш керак.

Шулардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, маънавиятимизга, келажагимизга «оммавий маданият» каби ҳавф-хатарлар раҳна солиб турар экан, бизнинг бу борадаги вазибаларининг методологик асосини бундай курашларда орттирилган тажрибаларни, янгиликларни қабул қилиш, кадрларга, аждодлар руҳига таяниш ва янгиликларнинг ижодий равақини тарбиялаш бўлиши лозим. Биз айниқса, глобаллашган, тезкор коммуникациялашган, тўлиқ ахборотлашган мафкуравий тўкнашувлар кучайган, Президент Ислом Каримов таъбири билан айтганда, «Маълум бир давлатлар ва сиёсий қучларнинг манфаатларигагина хизмат қиладиган, одис-яқин манбалардан тарқаладиган, турли маъно-мазмундаги мафкуравий қучларнинг таъсири» (Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин.) доимо билиниб турадиган даврда яшаётган эканмиз, энг аввало ёшларимиз онгида мафкуравий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслигимиз лозим. Ёшларда ташқи гоёвий таъсир ва хуружлардан ҳимоя қиладиган мустаҳкам маънавий иммунитетни шакллантириш керак бўлади. Бунинг учун ёшларимизга эркин, мустақил фикр юритишни ўргатиб бориб, ниймон-этикодли, ақл-заковатли, иродаси мустаҳкам, доно, турли ахборотлар қаршисида ўз фикрига эга бўлишига маънавий-моддий мадад кўрсатишимиз талаб этилади. Қолаверса, оила институтларини яратиш, ёш оилаларни ҳаётга тарбиялаш ва ёшлар онгида маънавий бўшлиқ қолдирмаслигимиз керак. Шундагина ёшлар зарарли таъсирлардан ўзини ҳимоя қила олади.

ЗАРАРЛИ ТАЪСИРЛАРГА ҚАРШИ КУРАШДА МАҲАЛЛА ВА ОИЛАНING TUTGAN ЎРНИ

А. ИМОМАЛИЕВА – ЎзДЖТУ талабаси

Фарзанд тарбиясида оила ва маҳалланинг ролни каттадир. Тарбия тўғри берилиши учун эса албатта, оила мустаҳкам бўлиши керак. Бугун мустаҳкам оилани шакллантиришда маҳалла қошида фаолият юритаётган диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчилар, Яраштириш, Маънавият тарғиботи, Ёшлар

билан ишлаш комиссияларидаги вакиллар зиммасидаги масъулиятни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз. Улар фаолиятларида асосий эътиборни аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида маънавий-ахлоқий тарбия ишларини олиб бориш, оилаларнинг ижтимоий-маънавий аҳолини ўрганиш, нотинч оилаларни ўз вақтида аниқлаб, улар билан яқка тартибда ишлаш, хотин-қизларни фойдали меҳнатга жалб этиш, миллий кадриятларимизни тарғиб этадиган тадбирлар уюштиришдек масъулиятли вазифаларни изчил амалга оширишга қаратиб келаётир. Чунончи, республикамиздаги ўн мингга яқин ўзини-ўзи бошқариш органларида фаолият юритиб келаётган жами 8135 нафар диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчилар зиммасига оилалардаги ижтимоий-маънавий муҳит барқарорлигини таъминлаш, оила аъзоларининг бандлигига кўмаклашиш, оилада соғлом муҳитни қарор топтиришга зарур маслаҳат ва аниқ йўл-йўриқлар кўрсатишдек долзарб вазифалар бириктирилган.

Шубҳасиз, оила мустаҳкамлигининг асосий омилларидан бири унинг қонуний ва меҳр-муҳаббат асосида қурилганидир. Шу боис, оилалар билан яқка тартибда суҳбат олиб бориш, уларнинг муаммоларини ҳал этишда маслаҳатчилар ҳамда ҳамкор ташкилотлар билан биргаликда ўтказилаётган тадбирлар яхши самара бермоқда. Хусусан, хотин-қизлар кўмитаси, ФХДБ бўлимлари, ҚВП ва оилавий поликлиникалар ҳамкорлигида аҳоли ўртасида оила ва никоҳ муносабатларининг қонунийлигини таъминлаш, ёшларни турмушга тайёрлаш, никоҳдан аввал тиббий кўриқдан ўтказишга бағишланган турли маънавий-маърифий тадбирлар уюштирилаётир. Бундай тадбир ва тарғиботлар ёшларнинг мустаҳкам оила қуришлариغا замин яратади.

Инсон табиатидаги энг яхши фазилатлар, дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезонлар аввало оила, маҳалла, қолаверса, мактаб бағрида қуртқак езади. Ҳар бир боланинг эртага қандай инсон бўлиб вояга етиши, иқтидорининг шаклланиши мана шу уч муҳим бўғин ҳамкорлиги ва таълим-тарбиясига боғлиқ. Барчамизга яхши маълумки, таълимни тарбиядан, тарбияни таълимдан айро ҳолда тасаввур қилиш мумкин эмас. Эртанги кун эгалари бўлган ёш авлоднинг ҳар томонлама барқамол инсонлар бўлиб вояга етишида нафакат ота-она ёки ўқитувчи, балки кўни-кўшини, маҳалла-қўй ҳам бирдек жавобгар. Шу маънода, ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятида йўлга қўйилган «Оила-маҳалла-мактаб ҳамкорлиги» концепцияси таълим ва тарбия самарадорлигини оширишда муҳим омилдир. Эндиликда маҳалла маслаҳатчилари ва турли комиссиялари иштирокида ёшларнинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, йигинлар ва ўқув муассасалари қошида ташкил этилаётган турли бадий ва ҳунар тўғараклари, спорт машғулоти ёшлар ўртасида майда безорилик, жиноятлар, иллатларга берилиш ёхуд зарарли оқимлар таъсирига тушиб қолишнинг олдини олишда қўл келмоқда.

Жорий йилга «Мустаҳкам оила йили» номининг берилиши замирида ёш оилаларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватлаш, обод ва фаровон турмушини таъминлаш мақсади борлигини англаш кийин эмас. Зеро, оила мустаҳкамлигини таъминлашда иқтисодий барқарорлик муҳим мезондир. Халқимиз азалдан тадбиркорлик, ҳунармандчилик билан шугулланиб келган. Қасб-қори орқали оиласини, турмушини фаровон қилган. Халқимизнинг бундай тадбиркорлик фазилатлари бутун юртимиз маҳаллалари, гузарлари тимсолида кишлоғу шаҳарларимиз кўрқига кўрк қўшиб турибди.

Кейинги йилларда мамлакатимизда томорқачилик, паррандачилик, чорвачилик, боғдорчилик, ҳунармандчилик каби оилавий бизнес тармоқларини ривож-

лантиришга доир кенг имконият ва имтиёзлар яратилди. Оилавий бизнес оркали фаровон ҳаёт кечириётган юртдошларимиз сафи кун сайин ортиб бормоқда. Эндиликда, касб-хунар коллежини битирган ёш йигит-кизлар фуқаролар йиғини кўмагида банкдан имтиёзли кредит ва керакли ускуналар олиб тadbиркорликни йўлга қўймоқдалар. Турли маний хизмат ва ишлаб чиқариш корхоналари очиб, юрт тараккиётига ҳисса қўшишга интилоқдалар. Шу маънода, маҳаллаларни оилавий бизнес ва хусусий тadbиркорлик марказларига айлантиришда ёш оилалар иштирокини ошириш айна муддаодир.

Оилани муқаддас билиш ва унинг мустаҳкамлиги учун курашни бизнинг кон-қонимизга сингган юксак маънавий туйғу, ҳаётий аъмолдир. Зотан, Президентимиз Ислоҳ Каримов «Юксак маънавият – енгилмас куч» китобида таъкидлаганидек, ҳаёт абадийлиги, авлодлар давомийлигини таъминлайдиган маънавият қўргони бўлиши оилани мустаҳкамлаш бугунги кунда барчамизнинг наинки асосий вазифамиз, балки инсоний бурчимиздир.

Инсоният янги тамаддунга қадам қўйганини ҳар нафасда хис қилмоқдамиз. Бу нарса умумбашарий тамойилларга ургу берилган ҳолатда миллий маънавиятнинг эврилиши, кадриятларнинг ўзгариши ёки алмашиши ҳодисалари мавжуд замонавий тафаккур тарзида яққол намоён бўлмоқда. Бутун дунёда кадриятлар алмашиши, интеграциялашув, глобаллашув, агар таъбир жоиз бўлса, маланиятлар аралашуви, синтезлашуви жараёни кечаётган ҳозирги пайтда ўзга урф-одатларга, маънавий тамойилларга мойил бўлиш табиий ҳол.

Хулоса ўрнида шунга айтмоқчиманки, соғлом, илмий ёшларни тарбиялашда ота-она, маҳалланинг иштирокини янада ошириш талаб этилади. Яъни ота-оналар ва маҳалла эндигина ўсиб келаётган ёшларни катъий назоратда тутиши лозим. Зеро, Ватанимиз кслажаги эгалари турли оқим ва иллатларнинг қулига айланмасин. Улар юксалиб ажлодларига муносиб авлодлар бўлиб етишсин.

ОИЛА ТИНЧ БЎЛСА, ВАТАН ТИНЧ!

Д. САЙДУЛЛАЕВА – ЎзДЖТУ талабаси

«Оила ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини, кслажаск авлодларни қолми инсонлар бўлиб етишишларини таъминловчи, миллий урф одатларимизни авлодлардан авлодларга етказувчи тарбия ўчоғи эканини тан олишимиз даркор.»¹

Ислоҳ Каримов

Оила муқаддас даргоҳ. У жамиятнинг кичик бир бўлағи, негизи. Оила ватан ичра кичик бир Ватандир. Ватан остонадан бошланади. Эндигина дунёга келган гўдак учун она бағри – Ватан. У улғая борган сари «Ватан» тушунчасини янада кенгрок англай бошлайди. Оила – ўзи вояга етаётган хонадон, унинг учун энг кадрдон маскан.

Оила – бу ота-она, фарзандларимиз, бизга кадрдонлар, ғамхўрлик улашишни истаган барча инсонларимиз. Оила бу – ёркин ва меҳрга тўла дунё. Ҳар бир

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: «Маънавият» 2008, 112- бет.

инсон ҳаётга мана шундай меҳрга тула бўлган ўз дунесини яратишни истайди. Бундай дуненинг яратилгани эса факатгина инсоннинг ўзигагина эмас, балки ен-атрофдагиларга ҳам боғлиқдир.

Инсонларни, оилаларни бир-бирига жипслаштирувчи даргоҳ бу – маҳалла. Маҳалла – ўзаро меҳр-оқибат, аҳиллик ва тотувлик маскани. Оилаларнинг тинчлиги, хотиржамлигини таъминлаш, ёшларни маҳалла ва оила шаънига масъул инсонлар килиб тарбиялаш ҳам айни шу ерда амалга оширилади. Шунинг учун ҳам «Бир болага етти маҳалла ҳам ота-она» деган ҳикматли мақол бежизга айтилмаган.

Инсоннинг оилада шаклланган ва сайқал топган иймон-эътиқоди, одоби, орияти ва виждони, ақл-заковати, маҳалла микёсида янада юксалиб жамиятда соғлом муносабатларнинг шаклланишига замин ҳозирлайди.

Агар маҳалладаги аҳиллик оиланинг мустаҳкамлиги гарови бўлса, ўз навбатида, мустаҳкам оила маҳалланинг ободлиги ва тинчлиги, аҳоли хотиржам яшашининг мезонидир. Мана шундай омилларни ҳисобга олган ҳолда, жамиятимизнинг асоси бўлмиш оила институтини янада мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, оилаларни, айниқса, ёш оилаларнинг ҳуқуқий ва ижтимоий, иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш ҳамда қўллаб-қувватлашни кучайтириш, жисмоний соғлом, маънавий етук ва ҳар томонлама ривожланган баркамол авлодни тарбиялашда оиланинг ролини ошириш, мустаҳкам, соғлом оилани шакллантиришда маҳалланинг мавқеини кучайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 13 декабрдаги Ф-3760 сон фармонида мувофиқ 2012 йил Ўзбекистон Республикасида «Мустаҳкам оила йили» деб эълон қилинди. Бу биринчи навбатда, оилада ижтимоий, маънавий муҳитнинг барқарор бўлишига хизмат қилади ҳамда оила аъзолари ўртасидаги илқ, меҳрли муносабатлар, мулоқотлар натижасида ўзига хос маънавий муҳит юзага келишида замин яради.

«**Оила соғлом экан –жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан – мамлакат барқарор**» деган инсонпарвар тамойилдан келиб чиққан ҳолда, «Мустаҳкам оила йили» давлат дастурини амалга оширишнинг энг муҳим йўналишларини таҳлил қиладиган бўлсак, унинг асл моҳияти:

– бугунги кун талабларини ҳисобга олган ҳолда қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, амалдаги қонун ҳужжатларида оила институтини ривожлантириш ва такомиллаштиришига қаратилган зарур ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш, янги қонунлар, қоида ва меъёрларни ишлаб чиқиш, бу масалага жамиятимиз эътиборини янада кучайтириш;

– ёш оилаларга эътибор ва ғамхўрликни кучайтириш, уларни ҳуқуқий ҳимоя қилишни таъминлаш, моддий ва маънавий жиҳатдан кенг қўллаб-қувватлаш, шу жумладан, қулай ва шинам уй-жой билан таъминлаш, зарур имтиёз ва афзалликлар бериш;

– биринчи навбатда эҳтиёжманд оилаларнинг муаммоларини ҳал этишда давлат ва жамият томонидан ғамхўрликни янада кучайтириш, уларга моддий ёрдам кўрсатиш ва фарзандларни тарбиялашда ижтимоий қўллаб-қувватлаш, муносиб ижтимоий-маиший шароитлар яратиш, бунда оилани мустаҳкамлашда асосий юкни ўз елкасига олган аёлларга алоҳида эътибор қаратиш;

– «соғлом она – соғлом фарзанд» тамойилига мувофиқ оила саломатлиги, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш тизимини янада такомиллаштириш;

– жамиятимизнинг маънавий негизларини янада ривожлантириш, азалий миллий кадрларни асраб-авайлаш ва мустаҳкамлаш, жамиятимизда юксак

маънавий мухитни кенг қарор топтириш, миллий менталитетимизга мутлақо ёт бўлган ва кучайиб бораётган турли зарарли таъсирларга қарши туришда оиланинг ўрни ва аҳамиятини ошириш каби масалалардан иборат.

Бугунги кунда «оммавий маданият» деган тушунча турли хил жабҳаларда турлича намён бўлаётганлигини кўришимиз мумкин ва бу ёшларимизнинг оила қуришлари, никоҳдан ўтишларига ўз таъсирини кўрсатмоқда. «Гуруч қурмақсиз бўлмагани» сингари оила ва никоҳ масалаларига енгил-елпи қарайдиган, ҳирс ва ҳавас, бойликнигина ўйлаб яшаётганлар ҳам йўқ эмас. Мана шундай ҳолатларнинг сонини қамайтириш ва олдини олиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Оила Кодексининг 14-моддасида никоҳ тузишнинг ихтиёрийлиги, 15-моддасида Ўзбекистонда яшаётган ва Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган аёллар 17 ёшдан, эркаклар эса 18 ёшдан никоҳ қуриши белгилаб қўйилган.¹

Узрли сабаблар бўлганида, алоҳида ҳолларда никоҳга киришни хоҳловчиларнинг илтимосига кўра, никоҳ давлат рўйхатидан ўтказиладиган жойдаги туман, шаҳар ҳокимлиги, никоҳ ёшнинг кўпи билан бир йилга қамайтиришни мумкинлиги белгиланган.

Жамиятимизда йилдан йилга ёш оилалар сони кўпаймоқда. Уларни моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, муносиб ижтимоий-маиший шароитлар яратиш мақсадида, Президентимиз Ислоҳ Каримов ташаббуси билан ҳукумати-миз томонидан ёш оилалар уй-жой билан таъминланмоқда, уларга имтиёзли кредитлар берилмоқда. Ушбу амалга оширилаётган саъй-ҳаракатлардан кўзланган асосий мақсад, ҳар томонлама ривожланган, камолот чўққиси сари одимлаётган авлодларни тарбиялашда оиланинг ролини оширишдан иборатдир.

Оиланинг устуни ота-она экан, уларнинг маънавий фазилатлари ҳар бир фарзанд учун муҳим аҳамият касб этмоғи лозим. Дарҳақиқат, оила муқаддас, оила миллий-маънавий бойликларнинг йиғиндисидир. Чунки, оила кичик, аммо ўз қонун-қоидалари мавжуд бўлган жамиятдир. Оилани ҳар биримиз эъзозлашимиз, унинг юксаклиги ва тинчлиги учун қурашмоғимиз шарафли ва инсоний бурчимиздир.

МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАР ВА УЛАРНИНГ КЎРИНИШЛАРИ

Н.ЭШОНҚУЛОВА – к/ф.

Г.САТТОРОВА, А.ХУДОЙБЕРДИЕВА.

Дунёдаги ҳар бир халқнинг ўзига хос анъаналари, урф-одатлари миллий кадриятлари бор. Муайян заминда қуртак очиб, неча юз йиллар давомида шаклланган ва сайқал топган маънавий мезонлар шу миллатнинг, шу халқнинг бебаҳо бойлиги ҳисобланади. Ҳаётимизга шиддат билан кириб келаётган техника ва технологиялар, глобаллашуя жараёнларида бундай бойликнинг моҳиятини янада чуқурроқ аниқлаш долзарб аҳамият касб этади. Бугун кескин тус олаётган «оммавий маданият» ҳам маънавий таҳдидлардан биридир.

Замонавийлик, тезкор таракқиёт билан ҳамқадам бўлиш ёшларимизнинг ҳаёт тарзига айланиб бормоқда. Албатта, бу қувонарли ҳол. Чунки бир неча тилда

¹ Ўзбекистон Республикаси Оила Кодекси – Т.: 1998 йил, 23-бет.

бемалол сўзлаша олиш, интернет оламига кириб дунё янгиликларидан бохабар бўлиш имкониятининг мавжудлиги уларнинг билими, дунёкараши кенгаётганидан дарак беради. Бирок глобаллашув жараёнларида турли гоёлар кураши, ахборот хуружлари, мафкуравий тазйиклар тобора авж олаётгани сир эмас. Бугун арзимасдек туюлган кичик хабар ҳам одамларнинг, айниқса ёшларнинг ҳаётини ўзгартиришга қодир куч бўлиши мумкин¹.

Айни пайтда дунёда демократия ва эркинлик, ошкораликнинг «ягона модел»ини зўр бериб тарғиб қилаётган бузгунчи кучлар инсонлар онгига таъсир кўрсатишнинг турли йўлларида фойдаланишга ҳаракат қилмоқда. «Оммавий маданият» ана шу йўлда жуда муҳим вазифани – инсон маънавиятини йўқотиш орқали уни бўйсундиришга хизмат қилади. Уларнинг фикрича, ҳар бир миллат, мамлакатнинг миллий маданияти, маънавияти ва кадриятлари «эскилик саркити» бўлиб, улар «кўз-кўз» қилаётган «маданият» эса инсон ҳуқуқларини чекламайдиган, ҳар ким эркинлигидан бемалол фойдаланишга асосланган эмиш.

Шу ўринда бобокалонимиз Алишер Навоийнинг куйидаги сатрлари ёдга тушади:

Олдига кўйганни смак – хайвон иши,

Оғзига келганни демак – нодон иши.

Бу сўзларни чуқур таҳлил қилсак, ҳар бир нарсага эркинлик берадиган «оммавий маданият» никобининг тагидаги асл мақсад яққол кўринади.

Аслида «оммавий маданият» соясида кириб келаётган ахлоксизлик, беҳаёлик, зўравонлик ва бузуклик каби яллатлар дунёдаги ҳеч бир халқнинг миллий маданиятига ҳам, умумбашарий кадриятларга ҳам тўғри келмайди. Хусусан, бизнинг заминимизда туғилиб ўсган, жаҳон маданияти ва цивилизациясига улкан ҳисса қўшган Имом Бухорий, Бурхониддин Марғилоний, Аҳмад Фарғоний, Абу Райҳон Беруний, Мирзо Улуғбек ва бошқа кўплаб буюк аждодларимиз қолдирган мерос бугун ҳам долзарблигини йўқотгани йўқ. Халқимизнинг гўзал маънавий кадриятларга йўғрилган ор-номус, уят ва андиша, шарму ҳаё каби тушунчалари ҳаётимизга сингиб кетган. Айниқса, ота-онага ҳурмат, аёлга эҳтиром, мардлик ва жасурлик сингари туйғуларимиз бутун дунё халқларини ром этиб келади.

Мамлакатимиз аҳолисининг катта қисмини ёшлар ташкил этади. Шу боис «оммавий маданият» таҳдидига қарши тура олиш тобора долзарб аҳамият касб этаётир. Президентимиз Ислам Каримов «Юксак маънавият – енгилмас куч» аса-рида бу масалага тўхталиб, ахлоксизликни маданият деб билиш ва аксинча, асл маънавий кадриятларни менсимасдан, эскилик саркити деб қараш билан боғлиқ ҳолатлар бутунги тараккиётга, инсон ҳаёти, оила муқаддаслиги ва ёшлар тарбия-сига катта ҳавф солмоқда, дея алоҳида таъкидлайди.

Бугун турли йўллар билан, ҳар хил «озгу» инқоблар остида «оммавий маданият» мамлакатимизга ҳам таҳдид солаётгани сир эмас. Айниқса, жангари фильмлар, ёшларни соатлаб ўтиришга «мажбур» қилаётган компьютер ўйинлари бетўхтов ёвузликни тарғиб этса, боласининг отаси кимлигини билмасдан боши қотиб ДНК текширувини ўтказмоқчи бўлган хонимлар ҳақидаги сериаллар, ин-тернет оламида аёл ва эркекларга лаззатланиш ҳақида берилаётган «энг яхши маслаҳатлар» фаҳш ҳамда бузуклик кўчаси сари чорлайди.

¹ Лафасов М. ва бошқалар. Маънавий таҳдидлар ва уларнинг олдини олиш чора-тадбирлари. – Т.: 2010. 25-бет.

Бунинг устига эстрада санъатига кириб келаётган айрим йўналишлар ва кўшиқлар, клиплар, яратилаётган кинофильмлар, реклама роликларида тарғиб этилаётган турлича кийиниш ва сўзлашув «маданияти», умуман ҳаёт тарзимишга тўғри келмайдиган ҳолатларга йўл қўйилаётгани ачинарлидир.

«Оммавий маданият»нинг энг хавfli томони – у тўсатдан кириб келмайди. Аввало, жуда кичик деталлар, арзимас воқеалар орқали одамларни ўзига ўргатади. кўниктиради. Ана шунда 3-4 ёшдаги фарзандимиз репер бўлиб куйласа ҳам, ўғлимиз кулогига зирак тақиб, кизимиз йиртик шимни кийганида ҳам «замона зайли» дея бепарво бўламиз. Қолаверса, фарзандимизнинг замонавийлигидан қувонамиз.

«Оммавий маданият»ни тарғиб қилаётган ғарзли кучларга аслида ҳеч қандай маданият ва инсон маънавияти, ахлоқий қоида қадриятларнинг асло кераги йўқ. Уларнинг стратегик режа ва сиёсий максаларига эришиш, айрим мамлакатларнинг ер ости, ер усти бойликларига эга бўлиш учун бу бир восита, ҳолос. Бир сўз билан айтганда ҳамма нарсага эркинлик нуктаи назаридан қарайдиган «оммавий маданият»нинг асосий максали – одамнинг иродасини сусайтириш, ўзининг ҳаётига, атрофидаги одамларга қарши қўйиш ва охир-оқибатда эркинлигидан жудо қилишдир.

КИБЕРЛУДОМАНИЯ: ЎСМИРЛАР МАЪНАВИЙ ҲАЁТИГА ТАҲДИД

Б.И. БЕРДИЕВ, З.О. МИНГБОЕВ – ЎзМУ магистрантлари

XXI – аср глобаллашув асри бўлиши шубҳасиз. Глобаллашув (жадаллашув)нинг фойдали томонлари билан бир қаторда зарарли оқибатлари ҳам мавжуд. Шу сабабли бугун қимда-қим глобаллашувнинг зарарли томонларини англаб, уларга қарши иммунитетни кучайтириб, фойдали томонларидан оқилона фойдаланса, «ютук» ўшаники бўлиши шубҳасиз. Мустиқил Ўзбекистон ўзининг тараққиёт йўлини таялаб, энг эзгу орзу-интилишлари – Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлида одимлаб бормоқда. Ва бу йўлда учрайдиган тўсиқларни бартараф этиш жамият ва давлат олдида турган энг муҳим вазифалардан биридир. Мамлакатимизда барча соҳалар қатори компьютер технологиялари жадал суръатларда ривожланмоқда. Ёшларимиз томонидан яратилаётган янги дастурлар нафақат мамлакатимиз, балки бутун дунё олимларида қатта қизиқиш уйғотмоқда... Аммо ҳар бир ишнинг яхши ва ёмон томонлари бўлгани сингари, компьютер технологиялари – киберлудоманиянинг бартараф этишни кечиктириб бўлмайдиган айрим зарарли томонлари ҳам кўриниб қолди.

Бугунги ёшларимиз, айниқса мактаб ва коллеж ўқувчилари бўш вақтларини компьютердаги жангари ўйинларга сарфлаётганликлари кўпчиликка сир эмас. Айниқса, 5, 6 ёшли мурғак қалб соҳиблари ҳам 8, 9 ёшли акаларига қўшилиб жангари ўйинларига берилиб кетганликлари аянчли ҳолатдир. Топикент шаҳрида фаолият кўрсатаётган компьютер хона(интернет кафе) ларининг кечки пайтдаги (соат 19.00 дан кейин) фаолиятини қузатганимизда интернетдан маълумот излаётган баъзи ўқувчи ёки талаба ёшлардан ташқари, аксарият мактаб ўқувчиларининг турли фильмларни кўриш билан машғул эканликларининг

гувоҳи бўлдик.

Ёшларимизни компьютерга бунчалар кизикишларини сабаби нимада?

Биринчидан, компьютер ўзида катта тармоқни бирлаштириб, жуда катта маълумот базасига эга.

Иккинчидан, иш унумдорлиги ошиб, вақт сарфи камаяди; яъни бир жойда туриб хоҳлаган соҳангиз бўйича, хоҳлаганча маълумотга эга бўласиз.

Учинчидан, компьютердаги ранг-баранглик айниқса ёшларимизни ўзига жалб этади ва зерикнишга «йўл қўймайди».

Юқорида келтирилган рақамларни фоизга ҳисоблаганда, бутун вақтларини компьютерхоналарда ўтказётган ёшларимизнинг **92 фоизи** турли хил ўйинлар билан овора бўлиб, шулардан **76 фоизи** жангари ўйинларга вақтларини сарфламоқдалар.

Агар эътибор бериб қарайдиган бўлсак, деярли барча компьютер хоналари қоронгуликка мойилдир. Қоронғулик – азалдан ёвузлик рамзи ҳисобланиши бежиз эмас, албатта. Психологик тадқиқотлар кўрсатишича, инсондаги ёвузлик хислатлари қоронғуликда номоён бўлиб, аксарият жиноятчилар жиноятларни қоронғуликда содир этар эканлар.

Мунтазам равишда террористик ўйинларни ўйнаган ёшларимиз қалбида ёвузлик, шафқатсизлик, зўравонлик каби иллатларнинг шаклланиши аниқ. Террористик ўйинлар «қаҳрамонлари» бутун фақатгина «кучлилар галаба қозониши», «ҳамма ишни куч билан ҳал қилиш мумкинлиги», «зўравонлик, тажовузкорлик кучлилик белгиси» эканлигини тарғиб этмоқда. Компьютерхоналарда ўйнаётган ёшларимизни гап-сўзлари ҳам муғлак тажовузкорликка асосланган. Уларнинг ўзaro мулоқотида фойдаланадиган энг яхши сўзлари – ўзбек-рус аралаш тилдаги қўлланиладиган кўпол сўқинишлардан иборат. Улар бу сўқинишларни оддий муружаат сўзи сифатида фойдаланаётганликлари аянчлидир. Буларнинг оқибатларини ёшларимизнинг ота-оналари билан ўзaro салбий муносабатларида, айрим коллеж ўқувчиларининг ўқитувчиларидан сигарет сўрашларида, вояга етмаганлар томонидан содир этилаётган жиноятларда кўришимиз мумкин.

Хўш ёшларимизни бундай тажовузкор гоялардан сақланиб, халқимизга хос юксак маънавиятли баркамол инсон бўлиб қамол топиши учун қандай чоралар кўрмоқ зарур?

2010 йил 29 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Кармоғнинг «**Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида**»ги 263-Сонли Қарорининг қабул қилиниши ва ушбу қарорнинг 7-моддаси иккинчи бандида «Таълим муассасаларида ўқиётган вояга етмаганларнинг ўқиш вақтида ресторанлар, кафелар, барлар, клублар, дискотекалар, кинотеатрлар, компьютер заллари, Интернет тармоғидан фойдаланиш хизматларини кўрсатиш учун жиҳозланган хоналарда ёхуд бошқа кўнгилочар (дам олиш) жойларда бўлишига йўл қўймаслик...» лозим эканлигининг таъкидланиши бу борадаги муҳим қадамлардан биридир.

Бу Қарорни ҳаётга татбиқ этиш, нафақат ушбу соҳадаги масъул ходимлар, балки, Ўзбекистоннинг келажаги учун қайғурадиган ҳар бир фуқаронинг бурчидир. Бунинг учун аввало фарзандларининг тарбияси учун масъул бўлган айрим ота-оналар ҳам унутиб қўйган масъулиятларини ёдга олмоқлари зарур ва шартдир. Ота-оналарга бундай муҳим вазифани эслатишда ОАВ(Оммавий ахборот воситалари)даги тарғибот муҳим аҳамият касб этади. Оиладаги тарбия, мактабга, мактабдаги ва мактабдан кейинги (ўрта махсус ва олий) ўқув юртиларидаги

таълим-тарбия ҳамда ОАВ томонидан олиб бориладиган тарғиботлар учун тайёрланган махсус курсатувлар ҳам бу йўлда ижобий самаралар бериши тайин.

Хулоса эса, ўзини Ватан, халқ тақдирига, «Буюк Ўзбекистон» келажагига дахлдор, деб биладиган мамлакатимизнинг ҳар бир фуқаросига ҳавола...

БАҒРИКЕНГЛИК НЕГИЗИДА ГУМАНИСТИК ҒОЯЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ

М. АЙТБОЕВ – УрДУ ўқитувчиси,

Р.САУРОВ – Урганч тадбиркорлик ва сервис КХК талабаси

Мустақиллик ёшларнинг ижтимоий фаоллиги ва толерантлигини янада такомиллаштириш асосида Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини қуриш жараёнидаги ўзига хос хусусиятларни ижтимоий-фалсафий таҳлил қила билишдан иборатдир.

Бағрикенглик – бу ҳар бир инсонни ўзига хос бўлган ички руҳий дунёси ёки онг даражаси ҳисобланиб, кўнглида шодлик, истак-хоҳиш, кўтаринкилик, ўз ишига берилганлик, ўз фаолиятини бутун жамият фаолияти деб англаш, ишонч, дўстлик хоҳиши, кўнглида тўпланган барча шодлик, гам-аламларни очик-ойдин ифодалаб бериш, ўз жавобгорлигига олиш, биронта фаолиятда хархаша қилмаслик, ҳар бир шахсни кучли севиш, ҳар бир инсон ҳақида ўз фикрини ифодалаш каби ижобий сифатлар қаторида баъзи бир кўнгли қоралик, хархашалик, бировни кўнглига тегиш каби салбий хусусиятларни ҳам сезиш мумкин.

«Бағрикенглик» тушунчаси ўзбек миллатига хос «толерантлик» тушунчасининг асосий йўналиши сифатида тасдиқланади. Чунки уни мазмунида тўлиқ дўстона очик кўнглилик, бир-бирига хоҳиш, мулоимлик, насиҳатгўйлик, тинчлантирувчанлик, ҳаддан ташқари бошқалар ҳолатини сезувчанлик, узок маслақдошлик, ёқимлилиқ, кайфият, қарашлар ифодаланади. Бағрикенглик хилма-хил эътиқодга эга бўлган кишиларнинг бир замин, бир Ватанда, олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини англатади.

Бунда хусусиятлар йиғиндисини толерантлик тушунчасини ифодалаб қадимдан-қадим инсоният тараққиёти шуларга асосланганлигини тасдиқлайди. Бағрикенглик ёки толерантлик хусусиятларига кўра миллий кадрятларимиз, урф-одатларимиз, анъаналаримиз асрлар оша безавол яшаб келаяпти ва янгидан-янги анъаналар ва кадрятлар билан бойиб келмоқда. Чунки дунёдаги барча ривожланиш жараёнлари эзгулик ғояларига асосланган бўлиб яшашлик, тинчлик, дўстлик каби бағрикенглик, толерантлик фазилатларига таянади. Одамларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-шафқат ва бағрикенгликка даъват этади. Ҳозирги замонда бу ғоя эзгулик йўлида бутун жамият аъзоларининг ҳамкорлигини назарда тутаяди, тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлашнинг муҳим шартини ҳисобланади. Шундай экан толерантлик, уни юқори даражаси ҳисобланган бағрикенглик ғоясини ҳам назарий ҳам амалий жиҳатдан миллий онг, миллий мафкура асосига айлантириш даври талабидир.

Миллий онгда шаклланган миллий истиқлол мафкурасини толерантликка хос дунёқараш, хур фикрлилиқ, ўз кучи, билимига ишонч, иймон-эътиқоди қабиларни шаклланишига хизмат қилувчи маънавий муҳитни яратаяди.

Тафаккурда ўзликни англаш, тарихга садоқат, кадриятларни асраб-авайлаш, ватанпарварлик туйғулари шаклланиб, улар халқимизга хос бўлган толерантлик, имон-этикод, инсоф-диенат, саховат, меҳр-окибат, шарму ҳасе каби фазилатлари янада ривожланиб, кўп миллатли халқимиз онги ва қалбида «Ўзбекистон – ягона Ватан» деган тушунчани шакллантиради.

Бундай тушунчани англаш, багрикенглик филтрини (тозаловчи мосламани) ўрнига қўя билиш билан боғлиқ. Яъни салбий ҳолатларга эрк бериш, лоқайдлик ёки муросалилик, салбий ҳолатларга, «терроризмга нисбатан бепарворлик» кабиларга йўл қўймасликдир. Ақс ҳолда толерантлик – бу ўзини барча ноҳуш ва тушунарсиз ҳолатлардан ҳимоя қилиш эмас, балки билиш, турли умумийликлар (ирслий, этник, маданий, диний каби) тўғрисидаги тасаввурларимизни деталлаштириш ва дифференциялашга қаратилган жараёндир. Агар «багрикенглик» тушунчаси тамойил ва восита сифатида қўлланилса, у ҳолда кадриятлар тизими янада кенгайди. Лекин ҳеч қандай толерантлик таъсирида бўлмаган олдинги кадриятлар тизими асосида қарорлар қабул қилиниши давом этади. Кенгрок маънода, толерантлик ижтимоий хилма-хиллик ва алоҳида олинган инсоннинг фақат муайян гуруҳга тегишли бўлиши туфайли таҳқирланишига йўл қўймаслигини такозо этади.

Толерантликнинг маъносини счишнинг ўз механизми мавжуд. Ҳар бир фуқаро ўзга субъект иззат-ҳурматини жойига қўйиш орқали шахсий кадр-киммати, мавқеини англайди ва шу орқали сиёсий маданиятини белгилайди. Бу муаммони ахлоқий томони ҳам мавжуд: ижтимоий мавқеида, обрў-эътибор оилада ўқитилмайди, таълим тизимида ҳам шаклланмайди. Натижада фуқаро ўз табиий ва ижтимоий тафовутидан келиб чиққан ҳолда ҳулоса қилади ва шунга қараб иш қўради. Халқимиз толерантлиги Ўзбекистонда миллий ҳамжиҳатлилик руҳини тарқиб топдирди. Турли миллат вакиллари Ўзбекистонни ўз Ватани деб ҳис эта бошлаб, миллий-маданий анъаналари, диний муносабатлари ва эътиқодини намойиш этишда кенг имкониятларга эга бўлдилар. Бу эса ҳамжиҳатлик, багрикенглик каби толерантлик хусусиятларини шакллантириш имконини яратди.

СИЁСИЙ МАДАНИЯТЛИ, МАЪНАВИЙ БАРКАМОЛ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШДА ОИЛА МУҲИТИНИНГ ТАЪСИРИ

Ф. МАМАДАЛИЕВА – ТДПУ тадқиқотчиси

Оила бу муқаддас даргоҳдир. Ҳар бир инсон борки, у ўзининг бекаму-қўст оиласи бўлишига интилади. «Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга», деб таъкидланган Конституция-мизнинг 63-моддасида.

Дарҳақиқат жамиятда оиланинг роли аҳамиятли. Оила ижтимоий ҳаётнинг алоҳида соҳасини ўзида мужассам этган бўлиб, унда келажакда жамиятда яшаш ва давлатнинг фуқаросига айланиши керак бўлган шахснинг дунёга келади ва шаклланади.

Жамиятнинг барқарорлиги, равнақи ундаги маънавий баркамоллик даражаси, инсонлар камолоти ва дунёқараши йўналишлари бевосита оилага, ундаги

маънавий, моддий, ижтимоий-иқтисодий муҳитни барқарорлигига, оила аъзола-рининг жисмонан ва маънан соғломлик даражасига боғлиқдир.

Ҳозирда оила, оила тарбияси масалалари жамият учун биринчи даражали аҳамиятга эга бўлган ижтимоий вазибалардир¹.

«Оила кишилар бирлигининг бошланғич шакли сифатида якка ва жамоа асосларини ўзида мужассамлаштиради. У кишиларнинг фақат ижтимоий ҳаётини эмас, шу билан бирга якка ва жамоавий ҳаётини ҳам ўзаро боғловчи бирлик, уларга ижтимоий жиҳатлар ва хулқ-атвор мезонларининг дастлабки манбаси сифатида хизмат қилади»².

Оламда барча нарса жуфт-жуфт бўлиб яратилган экан, жуфт бўлиб яшаш табиат қонуни, тақозосидир. Лекин оила бўлиб яшаш махлуқотлар орасида фақат одам наслига ҳосилдир.

Эр ва хотин икки тирик вужуднинг, икки оламнинг ўзаро иттифоқидан пайдо бўлган учинчи бир олам – оиладир. Агар оила тинч-тотув, аҳил бўлса, олам тинч ва обод. Акс ҳолда турмуш дўзахга айланади, оила зиндоннинг ўзи бўлади, бунинг жабрини эса эр ва хотиннинг ўзигина эмас, балки фарзандлари ҳам тортлади.

Оила покликка ва софликка, икки томонлама муҳаббатга, садоқат ва вафодорликка, ўзаро ҳурматга асосланиши керак. Бу фарзандлар тарбияси учун муҳим омил ҳисобланади. «Оиланинг жамиятдаги ўрни, тарбиявий-ахлоқий аҳамияти, қадр-қимматиши англаб етмасдан, оиллага миллат маиёати нуқтан назаридан ёндашмасдан туриб, халқчил мафқура ярата олмаймиз»,³ яъни маънавий соҳадаги вазибаларимизни муваффақиятли амалга ошира олмаймиз. Шунинг учун ҳам юртимиз Ўзбекистонда оилани мустақкамлашга алоҳида эътибор берилмоқда. Президентимиз Ислоҳ Қаримов томонидан 2012 йилга «Мустақкам оила йили» деб ном берилиши ҳам бежиз эмас. Қўп йиллик илмий кузатиш ва тадқиқотлар шуни кўрсатадики, инсон ўз умри давомида оладиган барча ахборотнинг 70 фоизини 5 ёшгача бўлган даврида олар экан. Айнан шу даврда унинг қалбида оиладаги муҳит таъсирида маънавиятнинг илк қур-таклари намоён бўла бошлайди.⁴

Жамиятда оиланинг ўрни бекиёс. Айнан оилада инсон – шахс шаклланади ва ривожланади. Маънавий-ахлоқий тарбияли шахс фақатгина маънавий-ахлоқий соғлом оила муҳитида шаклланиши мумкин. Маънавий-ахлоқий тарбиянинг ижтимоий ҳаётдаги ўрнини юксак баҳолаган А. Авлоний унга таъриф бериб қуйидагиларни ёзди: «Агар бир киши ёшлигидан нафси бузилиб, тарбиясиз, ахлоқсиз бўлиб ўсдими, бундай кишилардан яхшилик қутмак бефойдадир»⁵.

Оила мустақкамлигини таъминлаш асрлар давомида халқимизнинг қадрияти ҳисобланиб, унга эътиқод қилиш кишиларнинг қон-қонига сингиб кетган.

Оила ва унинг мустақкамлиги оилада аёлга бўлган эътибор ва ҳурматга ҳам боғлиқ. Оилада аёлнинг ҳам, эркекнинг ҳам ўз ўрни, мавқен бор. Улар ҳеч қачон бир-бирларининг ўрнини эгаллай олмайдн. Аёлнинг қамтарлиги, эри ва фар-

¹ Ёйўдошева С. Соғлом авлод маънавий тарбияси – миллат келажаги. –Т.: 2003. 26-бет.

² Имомназаров М. Маънавиятимиз назариясига чизгилар. –Т.: Фан, 1998. 78-бет.

³ Қаримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси – халқ эътиқоди ва буюк келажаққа ишончдир. –Т.: Ўзбекистон, 2000. 23-бет.

⁴ Қаримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас қуч. –Т.: Маънавият, 2008. 53-бет.

⁵ Авлоний А. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. –Т.: Ўқитувчи, 1992. 11-бет.

зандларига фидойилиги, меҳрибонлиги оила барқарорлиги ва ширин ҳаётнинг замини бўлиб келган. Аммо аёл ҳам вазиятга қараб ўз ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилмоғи ва оила олдига кадр-қимматини сакламоғи лозим. Бу эса аёл кишидан кенг дунёқарашни ва ўз мустақил фикрига эга бўлишни талаб этади.

Аёл – она, Миллатнинг тарбиячиси ҳам аввало она ҳисобланади. Агар аёл кичкиннинг ўзи юксак маънавиятли бўлса, оилада у тарбиялаган фарзандлар нафакат жисмонан соғлом, балки маънавий етук, барқамол инсонлар бўлиб улгайишади. Президентимиз Ислам Қаримов бу хусусда тўхталиб, шундай деган эди: «**Фақат жисмоний жиҳатдан бақувват одамни тарбиялаш унчалик қийин эмас. Аммо ушш ҳам жисмоний, ҳам маънавий қамол топтириш гоёғ мураккаб вазифа. Айниқса, бугунги кунда мафқуравий қурашлар гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона тус олган таҳликали замонда бу масала пинҳонда долзарб аҳамиятга эга.**

Биз бугун юксак маънавиятли авлодни вояга етказишни устувор мақсад қилиб олган эканмиз, табиийки бу маънавият, аввало, буюк иродани, яъни сиёсий етук, ўз халқининг ҳақ-ҳуқуқини танийдиган ва ҳимоя қила оладиган шахсни тарбия этишга қаратилмоғи зарур. Бугунги давр талабига кўра маънавий барқамол инсон сиёсий маданиятли бўлмоғи ҳам зарурдир. Чунки, эркин ҳаёт, демократик муҳитнинг ўзи сиёсий маданиятни ижтимоий заруриятга айлантириб қўяди. Фуқаро ўз ҳақ-ҳуқуқларини ҳам, бошқаларни ҳақ-ҳуқуқларини ҳам билмас, тушунмаса, у демократик жамият бағрида эркин ҳаракат қила олмайди, ижтимоий-сиёсий жараёнларга қандай муносабат билдиришни ҳам билмайди.

Оилада сингдирилган тарбия, Ватан, эл-юрт, мустақиллик, озодлик ҳақида берилган тушунча, боланинг мурғак қалбида бир умр муҳрланиб қолади. Бу эса боланинг онгида сиёсий маданиятнинг илк қуртаклари пайдо бўлишида ҳам муҳим роль ўйнайди. Масалан, билмшли, китобхон, дунёдан бохабар, қизиқувчан оилада тарбия топган шахснинг сиёсий даражаси ҳам юксак бўлади. Дейлик ишга, замонга, тараққиётга бепарво оилада униб ўсган шахснинг қизиқиши ҳам, тасаввур ҳам тор бўлади, у ижтимоий сиёсий жараёнлар моҳиятини тезда илғаб ололмайди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ёшларни сиёсий маданиятини шакллантиришда ҳам оила маънавий муҳитининг таъсири муҳим. Оилада қанчалик илмий салоҳият юқори бўлса, унинг аъзолари давлат ва жамиятда қандай жараёнлар бўлаётганига бефарқ қараб тура олмайди, балки бу жараёнларга нисбатан ўз фикр мулоҳазасини ҳам билдириб боради.

АБУ НАСР ФОРОБИЙ АСАРЛАРИДА ИНСОНПАРВАРЛИК МАСАЛАЛАРИ

Х.Ю. АТАМУРАТОВ – ТДПУ магистранти

Эркин фикр юритиш, яъни хурфикрлилик гоёларидан илҳомланган ўрта аср файласуфи: Абу Наср Форобий инсон борлиги, хусусан, унинг танаси билан жони жисми билан унинг инсонийлиги, инсонийлиги билан у яшаётган жамият ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, инсоннинг инсонийлигини намоён қилувчи фазилатлар, ҳислатлар ва уларнинг шаклланиш жараёни муаммоларини назарий жиҳатдан очиб беришга ҳаракат қилди.

Жон ва тананинг ўзаро алоқадорлиги муаммолари ҳақида фикр юритган Абу Наср Форобий қадимги юнон файласуфи Платоннинг инсоннинг кўчиб юриши

хақидаги таълимотиға қарши чиқди. Ўзининг «Масалаларнинг моҳияти» («Ўйинул масаил») рисоласида жон танадан олдин мавжуд бўлмаслиги, бир танадан бошқа танага кўчиб ўта олмаслиги хақидаги ғояни олға сурди.

Абу Наср Форобийнинг фикрига асосан, одамларнинг танаси пайдо бўлиши билан унинг «озиклантирувчи қуввати» вужудга келади. Ўша қувват ёрдамида инсон танаси хамиша озикланади ва шу жараснда инсонда сезги органлари пайдо бўлади. Инсон сезги органлари туфайли ҳис-тасаввур, хотира бирлашиб, ҳасл ҳосил бўлади.

«Хаёл қуввати» ёрдамида инсон билим, ҳунар эғалайди, фаолият кўрсатади, фойда-зарарнинг фарқиға боради¹.

Форобий таъкидлаганидек, инсон ўзининг ақл-заковати билан оламдаги бошқа тирик мавжудотлардан тубдан фарқ қилади. Ундаги ақл-заковат («Ақлий қувват») борлиқнинг турли-туаман кўринишларининг аксидир. Инсон ўзидаги ўша ақл-заковат ёрдамида аввал ерда содир бўлаётган ўзгаришларнинг сабабларини, сўнг эса осмон жисмларининг сир-у асорини билади. Инсоннинг олам тўғрисидаги тўплаган билимлари, яъни ҳаётлигида яратган маънавий бойликлари ҳеч қачон йўқ бўлиб кетмайди, балки «Дунёвий ақл»ни ташкил этади. Инсон ақли олам сирларини билишда энг юксак чўққиға кўтарилганда, «дунёвий ақл», «дунёвий рух» билан қўшилади.

Форобий инсон ўз тақдирини ўзи ўзгартира олмайди, деган ислом дини қондаларига қарши бориб, инсон ўз тақдирини ўзгартириши мумкин деган ғояни илғари сурди. Хусусан, инсоннинг бахт-саодатли бўлиши ҳам ўзининг қўлида эканлигини исботлашга ҳаракат қилади. Бахт-саодатға эришиш йўлларини аниқлаб беришға интилади. Унинг фикрига кўра, инсон бахт-саодатға эришмоғи учун, энг аввало, бахт хақида билимға эга бўлмоғи, сўнгра бахтға эришиш йўллари воситаларини билимоғи даркор. Шунингдек, инсон бахт-саодатға эришмоғи учун, инсоннинг инсоний фазилатлари мазмун ва моҳиятини ҳам англаб олмоғи зарур. Чунончи, ўрта асрнинг машҳур инсоншунос алломасининг тушунтиришича, «фазилат» аллақандай мавҳум тушунчаға эмас, балки инсоннинг инсон бўлиб камол топиш жараёнидаги амалий ишлари билан ўлчанадиган алоҳида маънавий-ахлоқий хусусиятидир. Фазилат инсоннинг эзгуликка эришиш борасидаги ҳулқ-атвори, хатти-ҳаракатларининг ифодасидир. Форобийнинг таъкидлашича, инсонни яхши хайрли ишлар қилишға, гўзал ҳулқ-атвор соҳиби бўлишға даъват этувчи маънавий-ахлоқий хусусиятлар, фазилатлар деб аталади. Инсонни ҳулқ-атвори, хатти-ҳаракатларига даъват этувчи иштиёқлар разолат дейилади. Разолат инсондаги камчиликлар ёки нокасликларнинг ифодасидир.

Форобий инсонларни ўзаро ҳамкорликка чакиради, дунёда ягона бир бутун инсон жамоасини тузиш хақида орзу қилади. «Бахт-саодатға эришув хақида» рисоласида камолотға бир кишининг ёлғиз ўзи (бировнинг ёки кўпчиликнинг ёрдамисиз) эришуви мумкин эмас. «Ҳар бир инсон ўз табиати билан шундай тузилганки, — дейди Форобий, — у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмөк учун кўп нарсаларға муҳтож бўлади, у бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларға эришиш учун инсонлар жамоасига эҳтиёж туғилади. Шу сабабли яшаш учун зарур бўлган, кишиларни бир-бирига етказиб берувчи ва ўзаро ёрдамлашувчи кўп кишиларнинг бирлашуви орқалигина одам ўз табиати бўйича интилган етукликка эришуви мумкин. Бундай жамоа аъзоларининг фаолияти бир

¹ Аль-Фараби. Социально-экономические трактаты. — Алма-Ата, 1973. 34-бет.

бутун холда уларнинг хар бирига яшаш ва стукликка эришув учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради.

Форобий давлатни хар томонлама етук ўзида онг яхши инсоний фазилатларни жо қилган кишилар ёрдамида идора этиш зарурлигини кайд этади. Шунингдек, у хар томонлама етук аҳолини илм-маърифатга олиб борувчи идеал жамоа ҳақидаги ҳаётотини олға суради. «Фозил одамлар шахри» китобида Форобий давлатни бошқарувчи Оллоҳдан бошқа ҳеч кимга бўйсунмаслиги керак, у табиатан ўн иккита ҳислат – фазилатни ўзида бирлаштирган бўлиши зарур, дейди ва уларни бирма-бир санаб кўрсатади.

Форобийнинг «Фозил одамлар шахри» китобидан келтирилган юқоридаги доно фикрлар ҳозирги мустакиллик шароитида яшаб фаолият кўрсатаётган шаҳар, туман, вилоят раҳбарларига, олимларига, зиёлиларига, катта-ю кичик барча кишига бевосита тааллуқлидир. Форобийнинг илмий-фалсафий таълимоти инсониятнинг мислсиз маънавий бойлиги ва маданий-маънавий камолоти йўлидаги дастуриламалдир.

Форобий инсон қобилиятини иккига: тутма ва кейин эришилган қобилиятга бўлади. Унинг фикрича, тутма қобилиятга биологик, жисмоний ва баъзи рухий хусусиятлар киради. Уни камол топтириш жараёни эса инсон ўз ҳаёти давомида илм, ҳунар ўрганиши, ахлоқий қонун-қондаларни эгаллаши ва санъатни ҳаётий тажрибаси билан бойитиши орқали содир бўлади. Бундай фазилат, жумладан, эстетик фазилатлар инсон атрофини куршаган мухит таъсирида шаклланади.

Форобий инсоннинг ўз-ўзини тарбиялашида, уни эстетик ривожланишида назм ва мусика санъатининг ўрнини алоҳида таъкидлайди. Унинг фикрича, санъатнинг барча турлари бир-бирдан фарк қилади: Мусика санъати сўз билан, тасвирий санъат эса бўёқлар билан иш кўради, лекин улар инсонга бир хил таъсир кўрсатади... У Арасту изидан бориб, бу санъатларнинг хар иккаласи тақлид қилиш ёрдамида кишиларнинг тасавурида ва ҳиссиётига таъсир кўрсатишни мақсад қилиб кўяди, деб таъкидлайди.

Абу Наср Форобий фикрича кўп фазилатларни ўзида мужассам этувчи шахс жуда кам бўлади. Алломанинг дунёкараш хусусидаги фикрлари ҳозирги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.

ИФОДАЛИ НУТҚНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ОИЛАНИНГ ЎРНИ

Х.Б.САМИГОВА – ЎзДЖТУ

Ўзбекистон Республикасида юритилаётган мукамал тил сиёсати мамлакатимизда мавжуд халқларнинг тилларини барқарор тараккий этишига барча шароитларни яратиб беришни кўзда туттади. Ўзбек тили билан бир қаторда хорижий тилларнинг илмий тадқиқ қилиниши ҳозирги замон талабига айланган. Ўзбек халқининг, қолаверса, янги ўсиб келаётган кадрларнинг нутқни ифода этиш санъатини шакллантириш, уларда тил, маданий нутқ ҳақида ҳамда тўғри, мантқиқий, таъсирли, раван гапира олиш борасидаги билимларини мукамаллаштириш, эзгулик, муомала, хушмуомалалик, ширинсуҳанлик, донолик, билимдонлик, ахлоқ каби тушунчаларни уларнинг онгида камол топтириш Ватанимизнинг юксак маънавий

кўрсаткичларидан ҳисобланади. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримовнинг таъкиллашича, фикрини мутлақо мустақил, она тилида раво, гўзал ва лўнда ифода эта олмайдиган мутахассисни, авваламбор, раҳбар курсисда ўтирганларни бугун тушуниш ҳам, оқлаш ҳам қийин¹.

Нутқ маданиятини ҳар қачонгидан ҳам яхшироқ ривожлантириш умумдавлат аҳамиятига эга бўлган масалалардан бири экан, мазкур мақоланинг долзарблиги ҳам ушбу жиҳатлари билан характерланади. Бугунги кунда кўпгина идора раҳбарлари нутқидаги камчиликлар, муаллимлар нутқидаги чайналишлар, телекўрсатувлардаги, ҳатто баъзи журналистлар нутқидаги ғализликлар бизнинг маънавиятимизга ярашмайди. Тил ва тафаккур бир-бирига чамбарчас боғлиқ бўлгани ҳолда, нотиклик санъатини билмасдан ҳақиқий ижодий тафаккур, гўзал ва чиройли нутқ сўзлашимиз амри маҳол. Нотиклик санъати эса оиладан бошланади. Нутқ маданияти инсон ва жамият фаолиятининг барча соҳалари тараққиётида, ижтимоий бирдамликни таъминлашда, халқ турмуш даражасининг изчил ва барқарор ўсишида, давлатлар ва жамият ривожланиши, манфаатини тенг ҳуқуқли ҳамкорлик асосида амалга оширишда маънавий қуроқ вазиғасини бажарар экан, ҳозирги кунда ривожланиб келаётган Мустақил Ўзбекистонимиздаги фуқаролар, қолаверса, ҳар бир ўсиб келаётган янги авлоднинг ҳар кунги мулоқот чоғида сермазмун, аниқ-равшан, раво, тўғри, таъсирли, бадий, мантикий, жарангдор, ифодали нутқ сўзлашларида, идеал нутқ эғаси бўлишларида айнан оиладаги фарзандларимиз тилига бўлган эътибор қатта аҳамият қасб этади. Чунки биз Мустақилликнинг барча қашмаларидан баҳраманд бўлиб турган эканмиз, нотиклик санъати қашмаларидан ҳам бебаҳра бўлмаслиғимиз керак. Кўпгина ҳолларда (масалан телекўрсатувларда, ўзаро суҳбатларда, ўқувчи ва талабаларнинг мавзу юзасидан саволларга берган жавобларида) ёшларимизнинг чайналиб, ўз фикрини раво айтолмасликларининг гувоҳи бўламиз. Чунки нутқимизда нуқсон кўп. Буни бартараф этиш учун эса оиладан тортиб, боғча ва мактабларда ҳам болаларимиз нутқидаги камчиликларга эътибор бериш зарур. Бирорта сўзни нотўғри талаффуз қилса ёки ноўрин ишлатса, албатта, эринмасдан улардаги шу кемтикликларни тўғирлаш зарур. Аввало, мактабда нутқни, унинг грамматикасини чуқур ўрганишимиз, фикримиз ва тафаккуримизнинг асоси бўлмиш нотиклик санъати сирларини ўргатишимиз жуда муҳим.

Тил ва адабиёт таълими жараёнида нутқ маданияти тарбияланади, қамол топади. Нутқ маданиятини шакллантиришда, кишининг шахсга таъсир қилишда ҳар бир сўз ва жумлани ишлатишга масъулият билан ёндашиш, Ўзбек тилининг гоят бой ҳазинасидаги сўз жавоҳирларидан усталик билан фойдаланиш малақасини сайқал топтира олиш, ибратомуз сўзлари, ёқимли иборалари, намунали ва мазмунли жумлалари, жарангдор талаффузи, ширин қаломи, илиқ сўз сеҳри, қувватли самараси муҳим аҳамият қасб этади. Оилада фарзандларга озми-кўпми бадий адабиёт ҳақида маълумот бериш, тил, нутқ, фикр, тафаккур, ахлоқ қабимасалаларга эътибор қаратиш, оғзаки ва ёзма нутқни шакллантириш, фарзандларимизга эртақларни эринмай ўқиб бериш, уларни айниқса ифодали ўқиш, унинг мазмуни ва бугунги кундаги тарбиявий аҳамиятини ўсиб келаётган янги авлодга тушунтириш қабимасалалар болаларнинг нутқ маданиятнинг шаклланишда аҳамият қасб

¹ Каримов И.А. Барқамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. / Барқамол авлод орузи. – Т.: Шарқ, 1999. 15-бет.

этади. Чиройли ва тўғри нутк сўзлашни ривожлантиришда адабий-бадий асарлар ўқиш, улар устида ишлаш, овоз, нафас, талаффуз соҳасида тайёргарлик қилиш анча самара беради. Зеро, бизнинг ўсиб келаётган янги авлодимиз, биздан кучлироқ, оқилроқ, донороқ ва бахтлироқ бўлишларида бизнинг уларга бўлган эътиборимиз энг асосий туртки бўлади деб ўйлаймиз.

РОЛЬ ИДЕОЛОГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ В ВОСПИТАНИИ И РАЗВИТИИ АКТИВНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ МОЛОДЕЖИ

А.А. УСМАНОВА – доцент УМЭД

С момента обретения своей независимости и с целью продвижения нашего государства по пути демократического развития, в Узбекистане была утверждена национальная идея и идеология, которые явились методологическим ключом в воспитании и развитии гражданской позиции молодежи.

В сознании молодежи формируется любовь к Родине, национальным ценностям и традициям, благосклонность к родителям, семье и махалле, стремление к овладению профессиями и знаниями. В центре устремлений взрослого поколения стоит мечта вырастить наших детей физически и духовно здоровыми, ни в чем и никому не уступающими, увидеть их счастье и благополучное будущее.

Институты социализации в нашей стране становятся важными организационными каналами внедрения в сердца и сознание молодежи активной гражданской позиции, опирающейся на: формировании чувства любви к Родине; любви к родному языку, уважении к национальным ценностям; раскрытии места и роли семьи в процессе воспитания; обучении молодежи тому, что махалла является аудиторией демократии и школой самоуправления; стремлении к светским знаниям, общечеловеческим ценностям, межнациональной дружбе, толерантности, приумножении сведений о том, что правовая культура является важным компонентом здорового мировоззрения и пр.

Признательно, что в обществе преобладают самоотверженные, образованные, патриотически настроенные, имеющие здоровое мышление молодые интеллектуалы. Важнейшая задача — направить их поиски и стремления на благие цели, служащие интересам Родины, общества и народа. Проведенное нами исследование по изучению политической ориентации узбекской молодежи дает нам сделать вывод о том, что современное молодое поколение в большей своей части настроено позитивно к политическому настроению, переменам в стране, с надеждой смотрит в будущее. В молодежной среде усиливается доверие к институтам власти и ее представителям. В сознании молодых людей происходит формирование образа демократического государства, в котором благополучие и процветание выступают основополагающими¹.

На сегодняшний день, юноши и девушки проявляют активное участие в выбо-

¹ Данный социологический опрос был проведен в феврале-марте 2009 года в Университете мировой экономики и дипломатии. В нем приняли участие студенты, обучающиеся на 1-5 курсах. Всего опросом было охвачено 325 человек.

рах и подтверждают это собственными мотивами. Основные мотивы участия в выборах выстроены вокруг личной заинтересованности молодежи. Как показал опрос, самым популярным мотивом стал мотив в пользу патриотического долга «Я гражданин своей страны и обязан участвовать в выборах», личные интересы здесь уступили и заняли вторую позицию. Объяснение этому, мы скорее видим в том, что для молодежи самым святым и безоговорочным является исполнение своего гражданского долга – пойти на выборы и проголосовать. Это четкое определение личной позиции молодого человека. Вместе с тем, безусловно, их участие на выборах, в первую очередь, основывается на личном интересе участвовать в решении такого рода политических вопросов. Чувство гордости и ответственности за свое участие в выборах подкреплено собственным искренним желанием проявить личную активность. В этом случае, мотивы «гражданского долга» и «личной заинтересованности и желания» оказались взаимообусловленными.

Примечательно, что благодаря формированию в стране идеологии национальной независимости предоставлена молодежи реализовывать мотив участия на выборах.

Хотелось бы отметить, что для проявления активной гражданской позиции молодых людей создана обоснованная конституционно-правовая база, подкрепленная Конституцией Республики Узбекистан, Законом «Об основах государственной молодежной политики Республики Узбекистан» (1991). Созданный фонд молодежи «Камолот» (1996) и в последствии переименованный (2001) в «Общественное движение молодежи Узбекистана» (ОДМ), выступает в поддержку политических устремлений, интеллектуальных способностей, творческого потенциала молодых людей. В целях реализации молодежной политики в стране созданы различные молодежные фонды, такие как: фонд Президента Республики Узбекистан «Истеъдод»; «Форум культуры и искусства Узбекистана»; «Соғлом аялду учун»; «Мехр нури»; «Хаёт» и многие другие. Сегодня, они становятся важными средствами защиты прав, свобод и законных интересов молодежи, создают условия для реализации их личностного потенциала, внутренних ресурсов, повышения их гражданской активности, правовой культуры.

Одним из ярких примеров развития гражданской активности молодежи стало явление 2008 года в нашей стране Годом молодежи. Он превратился в настоящее общенациональное движение республики, объединившее всё многомиллионное население страны одной главной идеей – придать мощный импульс развитию и становлению молодого поколения, силе призванной сыграть решающую роль в будущем Узбекистана. Благодаря Году молодежи появилась целая плеяда новых имен одаренных и талантливых юношей и девушек, которые с достоинством вносят свой вклад в развитие нашего общества. Они смогли взять новые высоты в науке, производстве, сельском хозяйстве, спорте, культуре. Молодежь поверила в свой личностный потенциал, свои силы и способности реализации которых стала возможной благодаря претворению в жизнь идеологии национальной независимости.

Нынешняя молодежь Узбекистана выросла в годы независимости. Именно она, сегодня учится в современных учебных заведениях. Это она своей активной гражданской позицией принимает участие во всех сферах жизни страны, достойно защищает честь Родины на международных олимпиадах, спортивных соревнованиях и различных конкурсах. Она становится решающей и надежной силой в участии в политических процессах страны.

Не менее важной, в изучении значимого места молодежи в общественно-

политическом движении, является позиция, согласно которой, молодежная организация представлена как часть политической партии или политического движения. В данном случае, для молодых людей предоставлено больше возможностей в политической ориентации, реализации позитивных мыслей, проявлении лидерских качеств и мн.др. Известно, что в Узбекистане существующие политические партии выражают политическую волю различных групп и слоев населения. Они через избранных демократическим путем представителей молодежного крыла участвуют в формировании и функционировании государственной власти. Более того, они ведут целенаправленную работу в воспитании политической культуры молодежи, которая так необходима в условиях формирования гражданского общества, развития правового государства. В связи с этим, важно учесть, что в стране, как показывают статистические исследования¹, молодежь составляет примерно 64 % населения. Сюда относится и учащаяся молодежь в возрасте до 15 лет. Если учесть тот факт, что на выборах могут принимать участие молодые люди в возрасте от 18 лет, то, каждый третий житель нашей страны имеет право голоса. В этой связи, можно понять существенную роль и место молодежной организации в системе политических объединений общества. Если же ее встроить в единую политическую систему, думается, что эта будет наиболее активная ее часть, играющая решающую роль в реализации политики государства.

ЁШЛАРНИ ИНСОНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДА ФОРОБИЙ АХЛОҚИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Ж.З. АТАКУЛОВ – ТДПУ магистранти

Маълумки, инсониятнинг маънавий маданиятида инсон ахлоқи, хулқ-одоби масалалари этакчи ўринни эгаллайди. Чунки инсонни таъқиқ муҳитдан, тирик жониворлардан фарклантириб турувчи хислати – ақл билан бир каторда унинг ахлоқидир. Шунинг учун ахлоқ ҳақида фикр юритиш инсонни, инсонийликни ўрганишдан иборат эди.

Ҳар бир даврнинг мутафаккирлари, шоирлари ўз ижодларида ахлоқ ва ахлоқийликка, унинг турли соҳаларидаги кўринишларига жуда катта эътибор берганлар. Шуниси характерлики, ахлоқ ақл билан узвий боғлиқ ҳолда, доно ахлоқ, тафаккурга асосланган ахлоқ сифатида талкин этилди ва одоб-ахлоқ, амалий ахлоқ ҳақидаги рационалистик таълимоти вужудга келди. Бундай рационалистик таълимотнинг асосий томонлари Форобий ижодида дастлаб намён бўлганлигини кўрамыз.

Хулқ-одоб масалаларини Форобий инсоннинг интеллектуал сифатлари – «ақллилиги», «донолиги» билан узвий боғлиқ ҳолда олиб таҳлил қилди. У талкин этган ахлоқий тушунчалар, категориялар факат кишиларнинг ўзаро муносабатларида мавжуд бўлган хулқ нормаларининг ифодасигина эмас, балки улар фаолиятининг натижаси ҳамдир.

Форобий инсоннинг хислатларини иккига бўлиб кўрсатади:

¹ См.: Турсунова Р.Ю. Основы духовности в преподавании общественно-гуманитарных дисциплин // Халқаро муносабатлар. № 3. –Т.: 2008. – С.97, 101.; Жураев К.А. Образование в области международного взаимопонимания (ОМВ) в Узбекистане // Политика в области образования для международного взаимопонимания в Центральной Азии. –Т.: Академия. 2006. – С. 41,43, 46.

Табиий хислатлар – инсоннинг интеллектуал ва жисмоний имкониятлари.

Амалий хислатлар – илмга эга бўлиш, касб-хунар ўрганиш ва ҳоказо.

Инсоннинг илми ва моҳир касб эгаси бўлишида Форобий таъкидлаганидек, ирода асосий роль уйнайди. Шунингдек, Форобий инсоннинг шаклланишида таълим-тарбияга катта эътибор беради. Унинг фикрича, таълим – билим бериш, тарбия эса яхши хулқ-одоб нормалари билан куроллантириш демакдир. Форобий хақиқий олим бўлиш инсондан ҳар томонлама етук бўлишни, ахлоқий покликни талаб этади, деб кўрсатади.

«Илмни ўрганишга киришмоқчи бўлган одам», – дейди у – «ёш, камтар бўлиши, яхши саломатликка эга бўлиши, одобли ва тарбия кўрган, катъий, айёрлик ва алдашдан узоқ, турли салбий қилиқлардан ўзини сақлай оладиган, илм аҳлларига ҳурмат билан қарайдиган бўлиши зарур»¹. Форобий таъкидлаб кўрсатадики, билим яхши хулқ-одоб билан безатилган бўлиши керак.

Олий ахлоқий фазилатлар деганда, Форобий хатти-ҳаракатларда намён бўлувчи билимдонлик, донолик, виждонлилик, камтар бўлиш, ўз шахсий мақсадидан кўпчилик мақсадини устун қўйиш, хақиқатга, муҳаббат ва маънавий юксаликка интилиш, адолатни севиш қабиларни тушунади. Шу билан бир қаторда жоҳиллик, ёлгончилик, адолатсизлик, золимлик, хасислик, очқўзлик, бойликка интилиш каби салбий иллатларни қоралайди. Хусусан, у халқни алдаб, диний йўлда қурбонлик қилиш, дин талабларига бўйсунуш зарурлигини даъво қилиб, улардан ўз мақсадлари йўлида фойдаланувчи инсонларни кескин танқид қилади. Форобий адолатсизлик ва зўравонликни ахлоқий нуктаи назардан қоралади.

Бахт, Форобий фикрича, бу – мутлақ яхшиликдир. Форобийнинг бахт хақидаги фикрлари – унинг ақл хақидаги таълимоти билан узвий боғлиқдир. Инсон яқка шахс сифатида абадий эмас, лекин унинг ақлий фаолиятининг етук ютуқлари, маънавий бойликларнинг умумий хазинасига қўшилиб мангу бўлиб қолади. Демак, инсон, инсоният – ўз яхшиликлари билан мангудир.

Форобий диннинг ахлоқий мазмунини ҳеч қачон инкор этган эмас. Чунки бу улуг мутафаккир, дунёвий билимларни қанчалик ривожлантирган бўлса, ўз навбатида, диний билимларни ҳам шунчалик мукамал ўрганган. Шунинг учун Форобий инсоният тарихида қомусий ақл эгаси сифатида машҳур бўлган.

Форобийнинг таъкидлашича, инсон ўз ҳаракатларида, фаолиятида эркиндир. Унинг бахту саодати, ютуқ ва қамчиликлари азалдан ҳеч қим томонидан белгилаб қўйилмаган, буларнинг ҳаммаси реал ҳаётда қўлга киритилади. Кишилар тугилишида – тенгдир, лекин ташқи муҳит, таълим-тарбия ва бошқалар таъсирида уларнинг ақсарияти яхшилик йўлидан, бошқалари эса ёмонлик йўлидан кетади-лар. Дарҳақиқат, муҳит ва тарбия инсон қамолотида стақчи ўринни эгаллайди.

Хулоса қилиб айтганда, Форобийнинг ирода эркинлиги, бахт-саодатга илм-фаннинг роли хақидаги қарашлари сўнгги илғор ахлоқий таълимотларнинг ривож учун катта таъсир кўрсатди, ижтимоий ҳодисаларни талқин этишда ҳур фикрлиликка кенг йўл очиб берди. Ёшлар онгига инсонпарварлик ғояларини сингдиришда, уларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда аллома Форобийнинг ахлоқий таълимоти беқиёс аҳамиятга эга.

¹ Абу Наср Форобий. «Фозил одамлар шахри» –Т.: «Мерос», 1993, 182-бет.

YOSHLARDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHDA MAHALLA VA OILANING O'RNI

B.T. HAITOV – TDPU stajyor-tadqiqotchi-izlanuvchi

Darhaqiqat, bugungi kunda yoshlar, ularda mafkuraviy immunitetni shakllantirish haqida ko'p gapirilayotgan, yozilayotgan bo'lsa-da, bu mavzu anchayin jiddiy masalaligicha qolmoqda. Chunki bugungi kunda butun dunyoni o'z ta'sir doirasiga bo'lib olishga intilish tobora kuchayib bormoqda. Ular bu maqsadlarini amalga oshirish jarayonida mustaqil hayotga endigina qadam qo'yayotgan, tajribasiz yoshlarni to'g'ri yo'ldan ozdirishga harakat qilishlari sir emas. Biz yoshlarimizning hech kimdan kam bo'lmashligi, ularning baxt-saodatlari, ertangi kunga bo'lgan mustahkam ishonchlarini yanada kuchaytirish yo'lida ko'plab ishlarni olib borishimiz lozim. Bugungi murakkab sharoitda eng avvalo, o'sib-unib kelayotgan yosh avlodimiz ongi va qalbida mafkuraviy immunitet hosil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu ishni bamisoli yosh niholni parvarish qiladigan tajribali bog'bondek noziklik va mehr bilan, oqilona yo'l bilan amalga oshirishimiz lozim. Har qanday inson voyaga yetib, hayotda munosib o'rin egallashi, o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda, muqaddas oila hamda mahallaning o'mi beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, hayotiy tushuncha va tasavvurlari dastlab oila bag'rida shakllanadi. Bolalardagi yaxshilik va ezgulik, olijanoblik, mehr-oqibat va andisha kabi muqaddas tushunchalarning kurtaklari oila bag'rida vujudga keladi, qanot yozadi. Shuning uchun, oiladagi muhit farzandlarimizning kelajakda munosib insonlar bo'lib voyaga yetishlarida muhim sanaladi. Xalqimizda «Qush uyasida ko'rganini qiladi» degan maqol zamirida chuqur ma'no bor ekanligi sir emas. Yoshlarimizda turli salbiy illatlarga, axloqsizlikka, ma'naviy tubanlikka qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish eng avvalo oilalarimizning vazifalaridan biridir. Bola tarbiyasida oiladagi umumiy sog'lom muhit, mehr-muhabbat, oqibat, o'zaro hurmat, tinch-totuvlik, ota-onaning bilim saviyasi, iymon-e'tiqodi, moddiy va ma'naviy boylikka munosabati kabi ko'pgina narsalarga bog'liq. Afsuski bugungi kunda ayrim oilalarimizning moddiy ehtiyojlarga tobora ko'proq e'tibor berayotganlari ayrim yoshlarimizni to'g'ri yo'ldan adashishlariga sabab bo'lmoqda. Xuddi shu kabi holatlarning vujudga kelmasligi uchun ham oilalar bilan bir qatorda mahallalarning ham ma'suliyatini yanada oshirmog'imiz darkor. Ma'lumki, qadimdan o'zbek mahallalari haqiqiy ta'lim-tarbiya o'chog'i bo'lib kelgan. O'zaro mehr-oqibat, ahilik va totuvlik, yordamga muhtoj yoki yolg'iz keksalar holidan xabar olish, to'y-tomosh, hasharlarni o'tkazish kabi xalqimizga xos urf-odat va an'analar avvalombor mahallada shakllanadi va rivojlanadi. «Bitta bolaga yetti mahalla ota-ona» kabi purma'no hikmatlarimiz bejizga aytilmagan albatta. Oila va mahalla hamkorlikda, hamjihatlikda xalqimiz ayniqsa yoshlarimizning harakatlariga e'tiborsiz bo'lmashliklari lozim. Oila va jamiyat bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lib, jamiyatning o'zi ham oilalardan tashkil topgan. «Hammamizga ayon bo'lishi tabiiyki, oila sog'lom ekan – jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan – mamlakat barqarordir», deyiladi Prezidentimizning «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» asarida.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, insoniyat XXI asrga kelib, o'z rivojlanishining yanada yuqori pallasiga chiqib bormoqda. Lekin shu bilan birgalikda, uni chegara bilmaydigan, hech qanday to'siqlarni nazar-pisand qilmaydigan o'nlab muammolarga duch kelmoqda-ki, ularga to'xtalib o'tmaslikning iloji yo'q. Turli ijtimoiy-iqtisodiy,

siyosiy, mintaqaviy, diniy-etnik kelishmovchiliklar, tajovuzkor millatchilik va shovinizm asosidagi mojarolar, ekologiya falokatlari, ma'naviy tanazzul, giyohvandlik, terrorchilik kabi muammolar shular jumlasidandir. Shuningdek, globallashuv jarayonlari, axborot oqimining tezlashuvi, turli mafkuraviy vositalar yordamida insonlar qalbi va ongini egallash va shu orqali turli xalq va davlatlarni o'z yo'rig'iga yuritishga intilayotgan kuchlarning paydo bo'layotganligi ayniqsa alohida e'tiborga molikdir. Biror mamlakatga nisbatan harbiy hujum yoki iqtisodiy zarar yetkazishni osongina ko'rish va sezish mumkin. Ammo mafkuraviy ta'sir bunday emas. Uning ta'siri radio, televideniya, gazeta-jurnal, internet, umuman, hamma axborot vositalari orqali kirib kelaveradi. Ular odamlarga uyda ham, ko'chada ham, ishda ham ta'sir etadi. Aytish mumkin, yadro poligonida tayyorlagan qurol faqat muayyan hududnigina vayron qilishi mumkin, ammo mafkuraviy vositalardan tarqaladigan, sirtidan bezarar bo'lib tuyuladigan turli axborotlar: filmlar, badiiy asarlar, hattoki o'yinchoqlar, shu bilan birgalikda kundalik ehtiyoj mollari esa, avvalo, insonlarning nozik his-tuyg'ulariga ta'sir etib, ularning qalbi va ongini egallashga qaratiladi. Hozirgi vaqtda mafkuraviy vositalar orqali o'z ta'sir doirasini kengaytirishga intilayotgan siyosiy kuchlar va harakatlar ham yo'q emas. Tajovuzkorlik, millatchilik va shovinizm, neofashizm va fundamentalizm, irqchilik va aqidaparastlik mafkuralari shular jumlasidandir. Prezidentimiz: «Bugungi zamonda mafkura poligonlari yadro poligonlariga nisbatan ham ko'proq kuchga ega» deb ta'kidlaganlari bejiz emas.

Erkin va farovon hayot asoslarini yaratib, yanada olg'a intilayotgan ilg'or mamlakatlar o'z mafkuralarini umuminsoniy qadriyatlar va demokratik tamoyillar negizida rivojlantirmoqda. Chunki bunday mafkura insonning o'z salohiyatini erkin namoyon etishi uchun imkon beradi. Jumladan, Vatanimizning butun kuch-qudrati, yaratuvchilik iste'dodi yurtimizni yanada ravnaq toptirish, tinchlik-osoyishtalikni mustahkamlash, shu muborak zaminda yashayotgan barcha insonlar uchun farovon hayot poydevorini yaratishga qaratilgan. Shu bilan birga, bugungi tajovuzkor millatchilik, shovinizm, neofashizm, irqchilik va diniy ekstremizm kabi zararli mafkuralar taraqqiyotga moslashib, yangi shakllarda bosh ko'tarmoqda. Masalan, hududiy ayirmachilik (separatizm) asosidagi to'qnashuvlar, Afg'oniston va yana bir necha mamlakatlar hududida uya qurib olgan diniy ekstremistik kuchlar bunga misol bo'la oladi. Har qanday jamiyatda turli manfaat, maqsad va intilishlarni ifodalovchi g'oyalar va ularga tayanadigan kuchlar o'rtasida ziddiyat bo'lishi tabiiy hol. Inson va jamiyat bor ekan, ezgu g'oyalarning qarama-qarshisi bo'lgan zulm va zo'ravonlik, qabohat va jaholat yangi-yangi shakllarda namoyon bo'lishga urinadi. Lekin ular odamzodning adolat, tinchlik va birodarlik, taraqqiyot va farovonlik g'oyalari tayanib, oliy maqsadlar sari intilishini aslo to'xtata olmaydi. Har bir inson biror-bir oilada, muayyan mahalla va millat bag'rida dunyoga keladi. U ko'z ochib, onasini, uyini, o'zi tug'ilgan zaminni taniydi. Avval onasining oq sutidan, keyin o'zi tug'ilgan zamin ne'matlaridan bahramand bo'ladi. Shuning uchun ona va Vatan tushunchalari uyqash tushunchalardir. Zero, inson Vatanni ham onadek aziz biladi, unga bolalikdan mehr va ixlos qo'yadi. Onaning iliq bag'ridan, qadrdon go'shasidan, Vatandan uzoqda bo'lgan odam uni darrov sog'inadi, uning diyorini qo'msab, intiq va intizor bo'ladi. Onasiga, tug'ilgan xonadoniga, Vatanga taalluqli narsalarning hammasi unga nihoyatda noyob va tabarruk bo'lib tuyulaveradi. Bu – onaga, qadrdon ostonaga, Vatanga bo'lgan so'nmas mehrning dalolatidir.

Bugungi kunda yoshlarimizda yangicha dunyoqarash va mafkuraviy immunitet asoslarini, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, yosh avlod qalbida g'oyaviy

bo'shliq vujudga kelishiga yo'l qo'ymaslik, ularni ajdodlarning shonli kechmishi, fidokorligi va qahramonona hayoti ruhida tarbiyalashda oila va mahallaning o'mi va rolini muhim ekanligini also unutmaslik, shu bilan birgalikda oila va mahallalar hech qachon o'z oldilarida turgan yuksak mas'uliyat hissini aslo yoddan chiqarmasliklari lozimdir.

СВАДЕБНЫЕ ТРАДИЦИИ – ОСНОВА СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Н.Ю.ПОТАПОВА – к.и.н. ТХТИ

Свадебные традиции являются одними из самых интересных культурных традиций того или иного народа, связанных с институтом семьи. Кроме того, свадебные традиции и то, что предшествует этому ритуалу, представляет большой интерес в изучении антропологического аспекта культуры этноса, в котором прослеживается основа ментальности той или иной этнической группы. Так, к примеру, существуют такие свадебные традиции узбекского народа, как (на примере свадебных традиций Бухары):

1. приданное, которое является обязательным компонентом свадебной традиции. Оно собирается длительный период времени, это те вещи, которые будут необходимы в проведении свадьбы и дальнейшей совместной жизни молодой семьи;

2. сватовство – собирается детальная информация о будущей невестке (каков у неё характер, красива она или нет и т.п.) Тогда сваты отправляются в дом девушки. В настоящее время, в роли свата может быть мать будущего жениха или кто-либо из близких родственников. Они берут с собой конфеты, торты, отрез ткани.

Даже если сторона девушки были предупреждены о приходе сватов, на таких встречах, они стараются не готовить и не подавать горячее, просто накрывают стол сладостями и подают чай.

Сторона девушки не дают согласия в первый раз. Если сваты недовольны, то все, что гости привезли, возвращается обратно. Если они намекают, говоря, что они подумают, они оставляют то, что принесли сваты. Только на третий раз стороны девушки дают свое согласие, и предварительно решают дату свадьбы.

Кроме того существуют свадебные мероприятия:

1. Ширини Хури («съезд сладости») или жавоб берди («дал ответ»).

Со стороны жениха несколько мужчин (аксакалов) приглашаются в дом невесты, чтобы обсудить конкретную дату свадьбы. Сторона девушки дает список, в котором предусматривается, что вещи должны быть заданы как подарки для невесты: длины ткани и ткани для платья, платья, костюмы, пальто, зимние сапоги и летняя обувь, золотые ювелирные изделия, национальные костюмы. Договаривается о количестве гостей на свадьбе, с обеих сторон и за счет свадьбы, и все что необходимо сделать до свадьбы.

Семья жениха должна принести до свадьбы все необходимые продукты в дом невесты: скот, рис, масло, овощи, напитки, муку, фрукты, сладости и прочее.

2. Фотиha или Занона («Участие» и «Сбор женщин») «свадьба женщин».

Об этом событии предварительно договариваются со стороной жениха и,

они приносят все продукты питания и напитки за день до Фотиha. Рано утром в доме жениха собираются женщины и начинают готовить Лали (подносы), в которые они положат подарки, и затем впервые продемонстрируют всем присутствующим. Их число обязательно должно быть четным.

Фотиha, иначе можно назвать официальным сватовством или праздник приглашения. Как правило, это мероприятие проводится в течение дня. Празднично одетые женщины и мужчины, и Лали в руках Лали, идут по улице.

Шествие во главе с музыкантами. Громкие звуки карнаса, сурнаса (национальные музыкальные инструменты) и барабаны звучат на всю округу, после объявления всем, что девушка из такого-то дома обручена, начинается подготовка к свадьбе.

3. Хино бандон («присовать хной»)

В доме невесты устраивается мероприятие, на которое невеста приглашает своих друзей. Девушки поют, веселятся, читают стихи. На этом мероприятии, девочки рисуют хной на ладонях и ногах, поэтому это событие называется «Хино бандон».

Во время всего мероприятия невеста мсняет наряды и идет к своим друзьям в своих новых нарядах.

4. Падар Ош («плов отца»).

Вечером, за день до свадьбы в доме невесты готовятся плов. Мужчины-ошпазы (повара) и добровольцы занимаются приготовлением плова. Знаменитый Бухарский плов (Ош-Софи) готовят в 4-х котлах. Рецепт плова держат в глубокой тайне и не каждый шеф-повар решится его приготовить. Падар Ош, буквально переводится «плов отца». Отец девушки даст обязанность отца, провояжая дочь в чужую семью. В этом случае, алкоголь не ставится на стол, так как этот день печальный день для отца, потому что он отдаёт часть себя - свою дочь. Во время Падар Ош звучит грустная старая песня.

Плов подается в 7 утра, приглашаются только мужчины, подают тоже мужчины. Мероприятие заканчивается быстро.

Далее идут всевозможные приготовления к свадьбе. Традиций довольно много, но в виду ограниченности в объеме статьи, мы пока ограничимся этими.

Таким образом, узнавая о некоторых особенностях свадебных традиций, приходишь к выводу, что довольно разумно заложены основы будущей семейной жизни, демонстрирующие как доброс отношение к членам семьи, так и уважение к новым членам семьи, а также довольно расчётливое отношение к будущей материальной составляющей семейного ведения хозяйства. И говоря об особенностях восточного типа культуры, одним из характерных факторов, которой является традиционность, можно предположить, что традиции, если они будут разумно сочетаться с современными реалиями жизни, могут выполнять функцию преемственности поколений, которые несколько не прослеживаются в традиционной культуре. В этом смысле, закономерен вопрос относительно современной проблемы – разводов. Статистические данные по разводам в различных странах мира и Узбекистане могут быть свидетельством тому, что в данной проблеме соблюдение традиций может дать положительный эффект.

А.КОДИРИЙ ВА Т.ДРАЙЗЕР АСАРЛАРИНИНГ ЁШЛАР ТАРБИЯСИДАГИ АҲАМИЯТИ

С.Ш.УРУНОВА – ЎзДЖТУ ўқитувчиси

Инсонни бахтли бўлишга ўргатиб бўлмайди, ammo уни шундай тарбиялаш керакки, ҳаётининг ўзи бахтли бўлсин. Чунки инсон ўзи-ўзидан дунени англаб ола олмайди-ю, ўзининг ҳаракатлари билан унда яшаб, фаолият килиши орқали уни ўзи кашф этади. Улғайган шахсда ижобий сифатлар шаклланишида биринчи галда оиладаги, кейинчалик эса жамиятдаги соғлом муҳит катта аҳамият касб этади. Бу борада буюк аждодларимиз ва жaxon адабиётининг бизга қолдирган бой маънавий меросини ўрганиш орқали уларни ахлокий-маънавий кадрларга муҳаббат руҳида тарбиялаш асосий максалларимиздан бири бўлиб келмоқда.

Шу ўринда биз ўзбек адаби Т.Кодирийнинг «Ўткан кунлар» ва Америка ёзувчиси Т.Драйзернинг «Женни Герхардт» асарларидаги ёшлар тарбиясига оид ўринлар борасида фикр юритсак. Қахрамонлар қай даражада яратилиб, ҳаёт ҳақиқатини мавжуд қудрати, улугворлиги, айни чоқда зиддиятлари, қучли ва заиф томонлари билан гавдалантираётганини таҳлил қилиш билан бирга романларда ёшлар тарбияси учун ибрат бўладиган яхши ҳислатларни ўз қахрамонлари характер-хусусиятига сингдириб юборилганлигига эътиборимизни қаратсак.

Жамиятнинг ахлокий устуворлиги энг аввало муомала маданиятида акс этади. Ўзидан паст табақа вакилларига муносабат зодагонлардаги тарбия муомала маданиятини белгилайди.

1. Отабек хизматкори Ҳасаналига қуйидагича мурожаат қилади:

- Тузукмисиз, ота?.....Баъзи юмушлар бўурсам, (1.8-бет)

Т.Драйзер эса, икки ёшнинг ўзаро эркин мустакил қолишлари учун имкониёт яратиш вазифасини шундай шаклантиради.

Женни Леттнинг (Летти Лестерни ёктиради) Лестерни учратганидан суюниб кетганини кўриб, икковларида ҳам холи гаплашиш истаги тутилишини пайқайди-да, бунга имкон яратмоқчи бўлди: – Мени кечирасиз, сизларни бир-пастигина холи қолдираман, тезда қайтаман. (2.242- бет)

2. Оилада аёл, она кадри. Ўзбек оиласида она фақатгина оиланинг таъминотчиси эмас, балки ҳурмат ва иззат юзасидан унинг бошқарувчиси ҳамдир. У эр-ота билан биргаликда оила тақдирини, оиладаги фарзандлар тақдирини хал қиладиган муҳим муаммоларда ўз фикрларини билдиради. Қутидор тилидан қуйидагича баён қилинган: – Бу иш учун ёлғиз ўзим қабул жавоби берсам-да, онаси бир чеккада қолдирилса эҳтимол пухта иш қилмаган бўлармиз, (1.44-бет)

3. Ўзбек оиласида онани ҳимоя қилиш унга муносабат миллий менталитет асосида туради. XIX аср Америка жамиятида «оилвий демократия» тушунчаси онага нисбатан икки хил муносабатни шаклантирган. Биз буларни қуйидаги мисоллардан ўқиб оламиз. Онани аяш Юсуфбек хожи томонидан қуйидагича таъкидланади: – Ҳасанали зинҳор унинг камалганини онаси билмасин(1.89бет)

Болалардан фақат Женнигина онасининг аҳволини тушунар ва азбаройи яхши кўрганидан жони борича унга қарашгиси келарди.

– Ойижон, бунга ўзим қила қолай.

– Кўйинг, ойижон, унга ўзим қарайман,....мен ўзим. Ана шу оддий сўзларда Женнини онаси билан боғлаб турган чексиз муҳаббат намоён бўларди(2.93-б)

4. Жуфти ҳалолни кадрлаш, бекиес хурмат куйидагича эътироф этилади:
– Йук негаки қизингиз учун ҳақорат бўлган бу сўзни айтиш маним кўлимдан келадиган иш эмас (1.149-бет)

– Ҳзимни Женни билан орани очик қилгандай кўрсатишим ҳам мумкин, албатта, бироқ алдашни истамайман. Бу нарса Женнинг нафсониятига тегарди, у аса бунчалик алам тортишга муносиб эмас. (2.264-бет)

5. Солих фарзандлар эътирофи куйидагича баён қилинган: – Ақлли кишиларнинг ўғуллари устидан қилган ишлари албатта номаъқул бўлмас (1.134-бет)
– «Бу ер жуда яхши, дада, – деб сзганди Женни, – сенга ёкса керак... Бу срга кел, биргаликда тураминз... Менинг ҳам бошим осмонга етарди!» (2.202-бет)

6. Чин қалбдан холис иқроф куйидагича эътироф этилади: Женнинг мактубидан: – Лестер, азизим, сени ташлаб кетишга юзим чидамаяпти... чакки ҳаёт кечираётганимни яхши билман, фақат ўзимни айблайман. (2.196-бет)

7. Оила, рафика шаъни учун кураш куйидагича ифодаланган: Лестер отаси билан бўлган суҳбатда: – Сени яхши кўраман... У сира сен ўйлагандака аёл эмас, уни бекорга ёмон отликка чиқараяпсан... уйланишим мумкин бўлган аёл ҳақида гапираяпсан... мен уни кўчадан топиб олганим йук. Унақа аёлга айланишиб ўтирмаслигимни ўзинг яхши биласан. Мени кечир. (2.217-бет)

Бадий асарда ижодкор каламга олган мавзуда у кўзда тутган алоҳида ғоя бўлади. Биз юқорида келтирган мисолларда ҳар икки миллат ёзувчилари ўзларига замондош миллат вакилларининг психологиясини очишда уларнинг энг биринчи ижтимоий маҳкама – оиладаги муомала маданиятини очиб берадилар. Энг муҳими ҳар бир асардаги воқеа парчалари ўринли, чунки улардаги воқеалар нақадар реал ва табиий бўлмасин, ўша моментдаги персонажларнинг ҳаракатлари ва гаплари бизда ғайритабиийлик туғдирмайди.

Реалистик асарда жамиятнинг ҳар бир бўлагида бутун бошли инсоният психологиясининг умумий ҳолати акс этади. Ёзувчилар каламга олган оилавий муносабат нуқталари инсоният жамиятининг тараккиётидаги оғрикли ёки устувор имкониятларини белгилашга хизмат қилади.

Юқорида санаб ўтилган инсоний хислатлар бугунги ёш авлоднинг комил инсон бўлиб етишишида муҳим аҳамиятга эга. Дарҳақиқат, улуг адибларимиз таъкидлаганларидек, бадий асарларни қайта-қайта ўқиш асносида инсонийлик хислатларини янада чуқурроқ англаб олиш мумкин.

ОИЛАДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КАДИМГИ ТАЪЛИМОТ ҲАМДА ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ЎРНИ

Х.С. СИРОЖИДДИНОВ – ТДПУ ўқитувчиси

Бугунги кунда табиатни муҳофаза қилиш, экологик хавфсизлик масалалари ҳақон ҳамжамиятининг умумий глобал муаммосига айланди. Мамлакатимизда ўтган давр мобайнида жамият ҳаётининг барча соҳаларини ислоҳ қилиш баробарида, фуқароларга экологик барқарор ҳаёт шароитини яратиш давлат сиёсатининг устувор йўналишига айланди. Кўзланган мақсадга эришиш йўлида экологик тарбиянинг жамият маънавий ҳаёти билан алоқадорлиги масалалари.

хусусан, оилада экологик онг ва маданиятни шакллантириш масалалари долзарб аҳамият касб этмоқда.

Экологик тарбия инсон ва табиат муносабатларини ҳаётий тимсолларда акс эттириш орқали ёшларнинг экоманъавий-маданий савияси даражаси ҳамда дунёқарабини ифодалаш билан бирга, инсон шахсини тарбиялаш вазифасини ҳам бажаради. Зеро, ҳар бир ёш нафақат етук ва баркамол бўлиши, шу билан бирга атроф муҳитга одилона муносабатда бўлиб, табиат қонуни-қоидаларини ўз ички кечинмаларидек қабул қилса, яъни табиат билан ҳамоханг, уйғунлашган ҳолда фаолият олиб борадигина у том маънода юксак маънавият ва маданиятга эриша олади.

Жаҳон микёсида ёшлар тарбиясига эътибор қадим-қадимдан бошланади. Унинг намоёндалари қадимга грек олимлари Архимед, Аристотель, Суқрот, Платонлар ёшлар томонидан билимларни ихтиёрӣ, фаол ўзлаштирилиши аҳамиятини чуқур ва ҳар томонлама асослаб берганлар. Айниқса, Марказий Осиёда ёшлар тарбияси, атроф муҳит, табиий шaroитлар, уларнинг ўзгариши, инсон ва табиат ўртасидаги муносабатнинг мавжуд ҳолати, табиатнинг инсоннинг маънавий жиҳатдан шаклланишига кўрсатаётган таъсири масалалари қадимги таълимотлар ва мутафаккирларнинг қарашларида акс этгандир. Масалан, Зардуштийликнинг муқаддас китоби «Авесто»да ер, тупроқ, дарёлар, кўллар, боғлар, тоғлар, ўсимлигу гиёҳлар мадҳ этилган. Она заминни улуглаш, сувни ҳаёт манбаи деб қадрлаш, куёш, олов ва ҳавони эъзозлаш — булар «Авесто»даги марказий масалалардан бўлиб ҳисобланади. Зардуштийлик таълимотига кўра, ҳар бир киши руҳан ва хулқан қомиллиги унинг яхшилиққа юз тутиб, рост йўлни танлаб, дунёвий билимларни ўрганиб, ўз касбини эъзозлаган ҳолда Ахурамазда фарзларини нечоғлик адо этиши билан белгиланади. Зеро, кўш ҳайдаб, дон эккан, чорвани парварчилаб, чўлда бог яратган, ернинг захини қочириб, шўрини ювиб, зироат эккан зардуштийнинг равони пок, хулқи хуш, амали чин бўлиши билан кўрсатилган. Зардуштийлик таълимоти бўйича, сув ва ҳавони ифлос қилиш, сувга нопок нарсаларни ташлаш қатъиян ман этилган. Анҳор ва арик бўйларида мол боқиб, отларни боғлашга руҳсат берилмаган. Сувга тупуриш, супургида сувга қараб ахлат супуриш, тоза қилиб ювилмаган идишларда арик ва ҳовузлардан сув олиш, нопок ҳолда сувга қараш аждодларимиз диний эътиқодлари бўйича одоб-ахлоққа хилоф тарзда баҳоланган.

Табиат муҳофазаси масаласи зардуштийлик динидан бошлаб бошқа барча динлар қаби Ислom дини томонидан ҳам қадрлаб келинган. Ислom таълимотида ҳайвонот ва набобот оламига қатта эътибор берилган. Қуръон оятларидан бирида набобот олами бандалари учун ризқдир, ундан эса ўз ризқларини асраб-авайлаш ҳамда шукр келтириш лозимдир, дейилган. Табиатни эъзозлаш, атроф муҳитни мусоффо, қурраи-заминни обод ва гўзал қилиш сингари экологик тарбия масалалари муборак ҳадисларда ҳам қатта ўрин тутади. Хусусан, «эқмок ниятида кўлингизда қўчат турган пайтда, беҳосдан қиёмат қонм бўлиб қолиши аниқ бўлганда ҳам, улгурсангиз уни эқиб қўяверинг», «Ховли саҳнини тоза тутинглар», «енглар, ичинглар, қийининглар, садақа қилинглар, аммо, исроф қилманглар, мағрурланманглар», «киши ўз боласига одобдан кўра афзалроқ нарса ато этолмайди», «қимқи дарахт ўтқазса ёқи эқин эқса, унинг мевасидан қуш ёқи ҳайвонлар еса, унинг ҳар биридан садақа ёзилади», «қилишларга соя берувчи дарахтни қесган киши боши билан дўзахга ташланади», «Ҷилol қилинглар (тиш, соқол, панжа ораларига бармоқ тикиш), чунқи у покизалиқдир», «қўлидаги овқат

мойларини ювмай ухлаган одамга бирор офат етса, ўзидан кўрсин», «Жони бор нарсани ўқ отишда нишон қилманглар»,¹ кабилардир.

Шарқда «Йқкинчи муаллим» номи билан машҳур Абу Наср Форобий «Фозил одамлар шаҳри» асарида жамиятнинг ҳар бир фуқароси мансаби, кимлигидан қатъий назар, фозил инсон бўлиши керак, ўз давлатининг барча қонун-қоидаларини яхши билиши, унга амал қилиши, халқни севиши, ўзлигини англаб яшаши керак, деган ғояни илгари сурди. Унинг «Идсал шаҳар ахлларининг фикрлари», «Идсал жамоа ҳақида», «Бахт-саодатга эришув» каби машҳур асарлари экологик таълим масалаларига бағишланган.

Буюк бобоқалонимиз Абу Райҳон Беруний қонинотдаги ҳодисаларни тараққиёт қонунлари билан, нарса ва ҳодисаларнинг ўзаро таъсири билан тушунтиришга уринар экан, ўзининг «Қадиқми халқлардан қолган ёдгорликлар» асарида экологияга оид фикрларини баён қилиш билан бирга, инсонни табиатга нисбатан тўғри муносабат одобини тарғиб қилади. Унинг асарларида табиат берган нисматлардан фойдаланиш ҳамда унга эҳтиётқорона муносабатда бўлиш лозимлиги, табиатдаги ҳодисалар маълум табиий қонуниятлар асосида бошқарилишини, уларга ташқаридан қилинган ҳар қандай таъсир экологик бузилишга олиб келади, деган фикрни айтади.

Инсон билан табиат ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, мувофиқлик ва мувозанатни ифодалайдиган ҳикоят, ҳикмат ва тафсилларни Низомулмулкнинг «Сийёсатнома», Абу Хомид Ғаззолийнинг «Насихат ул-мулк», Муҳаммад Афвийнинг «Жомий ул-ҳикоят», Носириддин Бурҳониддин ўғли Рабғузийнинг «Қиссаи Рабғузий», Жомийнинг «Баҳористон», Алишер Навоийнинг «Махбуб-ул-қулуб» асарларида учратиш мумкин. Қомусий олимларимизнинг асарларида экологик тарбияга оид фикр ва мулоҳазалари ибратли ҳикоялар, шеърлар тарзида ҳам баён этилади.

Табиатга оқилона муносабатда бўлишнинг юксак намунасини ҳазрат амир Темур бобомиз амалий фаолияти мисолида аниқ-равшан кўриш мумкин. Бу масалани у давлат сийёсати даражасига кўтарган. Табиатдаги ҳар бир жонли ва жонсиз нарсани асраб-авайлаш, табиатни муҳофаза этиш, атроф муҳитни соғломлаштириш, табиий бойликлардан оқилона фойдаланиш, экологик ва бошқа шу каби муаммоларни ҳал этишга биринчи даражали аҳамият бериш Амир Темур ва унинг авлодлари – Темурийлар сулоласи даврида ўзининг юқори босқичига кўтарилди. Бу даврда қанчадан-қанча боғлар яратилди, ариқлар тортилди, шаҳарлар обод этилди. Тарихчи Али Яздийнинг гувоҳлик беришича, Амир Темур ободончиликка ярайдиган бирон-бир қарич ернинг ҳам зоё бўлишига раво кўрмаган, унинг қай бир жойидан бир гишт олса, ўрнига ўн гишт қўйди, бир дарахт кесирса, ўрнига ўнта кўчат эктирди, деган қайдлари фикримизнинг далилидир.

Мухтасар қилиб айтганда, табиатни эъозлаш, заминни улуглаш ўтмиш даврлардан, мозийдан бошланиб, аждодлардан-авлодларга, асрлардан асрларга ўтиб, бойиб, сайқал топиб ҳозиргача давом этиб келаётган шарқона, ўзбекона ҳикматлар, тузуклар, таълимотлар, фалсафий қарашлар, миллий удум ва анъаналарда ўзининг чуқур аксини топган. Буларни ўрганиш орқали ёшлар табиат ва инсон ўртасидаги муносабат, уларнинг ўзаро алоқадорлик ва бирлик

¹ Қаранг: Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Ҳадис. 1-4 жилдлар. –Т.: Қомуслар Бош таҳририяти, 1997.

мохиятини, атроф муҳитга муносабатни, табиат муҳофазаси йўлида амалга оширилаган хатти-ҳаракатларини таҳлил этиб, экологик муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлган омишларни аниқлашга ҳаракат қилади. Мазкур ҳолат эса ёшларда экологик онг ва маданиятнинг шаклланишига замин ҳозирлайди.

MA'NAVIY BARKAMOL AVLODNI TARBİYALASHDA OILANING O'RNI

B.T.HAITOV – Nizomiy nomidagi TDPU

Insonda madaniyat, dunyoqarash, tasavvur va e'tiqodga bog'liq ko'nikmalar dastlab oilada shakllanadi. Olam haqidagi dastlabki qarashlar, ilk tushunchalar inson qalbi va ongiga oila muhitida singadi. Oila – tom ma'nodagi ma'naviyat o'chog'i, mafkuraviy tarbiyaning asosiy omili va muhitidir. Oila va uning muqaddas an'analari orqali yoshlarda Vatanga sadoqat, mehr-oqibat, iymon-e'tiqod, mas'uliyat, oliyanoblik, insonparvarlik, vatanparvarlik kabi yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Biz ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalashni maqsad qilib olgan ekanmiz, bunda oilaning muhim o'mini hisobga olib, unga taalluqli boy va sermahsul milliy an'analarimiz, urf-odatlarimizni avaylab-asrash, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarimiz bilan uyg'unlashtirgan holda, yoshlarimiz ongiga oilaning muqaddasligi haqidagi fikrlarni singdirishimiz zarur. Oiladagi tarbiya jamiyatimiz manfaatiga mos bo'lishi uchun avvalo, ota-ona mas'ul, shu bois, birinchi galda ota-onaning o'zi ham ma'naviy, ham psixologik jihatdan tarbiyalangan bo'lishi lozim. Kasbni puxta egallash, jamiyatda munosib o'rin egallash uchun ilm qanchalik zarur bo'lsa, haqiqiy barkamol avlodlarni tarbiyalash uchun ham ilm shunchalik muhimdir.

Bola tarbiyasidagi eng muhim sharoit oilaning mustahkam, ma'naviy sog'lom asosga qurilganligi, ayniqsa ota-onaning o'zi tarbiyalangan. ular o'rtasida totuvlik, ahillik, chin do'stlik barqaror bo'lishi, bolalarni kelajak hayotga tayyorlashda ular o'z ma'suliyatini aslo yoddan chiqarmaslik lozim.

Ota-ona oldidagi mas'uliyatning naqadar muhimligi shundan iboratki, ular bolaning nafaqat yurish-turishini, balki uning har bir qadamini, xatti-harakatlarini kuzatib boradilar. Har bir ota-ona o'z farzandini jonidan ortiq ko'radi. Hech kim ulardan yomon insonlar bo'lib voyaga yetishlarini istamaydilar. Farzandining kichkina muvafqiyatidan ham ularning ko'ngli tog'dek ko'tariladi.

Agar ota-ona farzandlar tarbiyasidagi o'z ma'suliyatini chuqur anglab yetmasa, ularning faoliyatiga be-e'tibor munosabatda bo'lsalar, unda bunday oilalarda tarbiya topgan bolalar kelajakda munosib o'rin topa olmaydilar. Shuning uchun ham farzandlarimizni barkamol avlod qilib tarbiyalash faqat ota-onaning vazifasi deb hisoblamasdan, yoshi ulug' kishilarimiz, ta'lim muassasalari va mahalla hamkorlikda ish olib borishi lozim.

Bugungi yoshlarimiz Vatanimizning kelajagini, ertangi kunining egalaridir. Agar biz o'z vazifamizni amalga oshira olsak xalqimiz va yurtimiz iqboli hamda saodati uchun kichik bo'lsada hissamizni qo'shgan bo'lamiz.

O'zbekiston xalqi tarixining boy va sermazmun sahifalari, donishmand ajdodlarimizning jahonshumul merosi bilan faxrlanamiz, xususan, Imom Buxoriy, Muhammad ibn Muso Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Bahouddin Naqshband, Mirzo

Ulug'bek, Alisher Navoiy, Bobur kabi buyuk mutafakkirlar, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik kabi milliy qahramonlarimizning jasoratlarga to'la hayoti o'sib kelayotgan avlod uchun katta ibrat maktabidir. Vatan – insonning kindik qoni to'kilgan muqaddas zamin, uni kamolotga yetaklovchi, hayotiga ma'no-mazmun bag'ishlovchi tabarruk maskandir. Buning ustiga, Vatan – har birimiz uchun otabobolarimizning xoki poklari yotgan aziz joydir. U – ajdodlardan avlodlarga qoladigan tengsiz, bebaho meros, noyob in'om. Uni biz ham keyingi avlodlarga ozod, obod va farovon holda meros qilib qoldirishga mas'ulmiz. Shundagina avlodlar bizdan minnatdor bo'ladi, nomimizni ulug'laydi, yurtimizga ko'z olaytirganlarga qarshi murossasiz kurash olib boradi. Vatan baxt-saodati, obodligi uchun fidoyilik – vatanparvarlikning asosiy belgisidir, uning oliy ko'rinishi esa Vatan ozodligi yo'idagi buyuk ma'naviy jasoratdir.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tish lozimki, farzand tarbiyasiga mas'uliyat bilan yondoshmayotgan ba'zi oilalarimiz uchrab turibdi. «Men ish bilan bandman, bolamni bog'chadagi murabbiylari, maktab yoki kollejdagı ustozlari tarbiyalashi lozim», degan fikrda yurgan ota-onalarning uchrashi achinarli hol, albatta. Bunday befarqliklar natijasida, farzandlarimiz ma'naviyatdan, axloqdan, iymon-e'tiqoddan benasib bo'lib voyaga yetadiki, uning oqibati o'laroq birinchi galda ota-ona, oila a'zolari, qolaversa jamiyat aziyat chekadi.

2012 yilning «Mustahkam oila yili» deb e'lon qilinishi bejis emas. Chunki o'sib kelayotgan yosh avlodni ham ma'nau, ham jismonan sog'lom, ilmiy tafakkur doirasi keng, milliy qadriyatlariga va urf-odatlariga sadoqatli qilib tarbiyalash har bir o'zbek oilasining muqaddas burchi hisoblanadi. Shu sababli barkamol avlodni shakllantirishda va jamiyatga yctuk shaxs sifatida yetkazib berishda mustahkam oilalarning tutgan o'rni beqiyosdir.

Eng muhimi, bugungi yoshlarimizning erishayotgan muvaffaqiyatlariga boqib, ta'lim-tarbiya sohasidagi tarixiy o'zgarishlarga qarab, yildan-yilga tohora ravnaq topib borayotgan, o'g'il-qizlari har sohada o'z kamoli bilan dunyoga dovrug taratayotgan O'zbekiston yaqin yillar ichida bundan-da obod va fayzli bo'lishiga ishonamiz. Prezidentimiz: «Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori» deganda aynan O'zbekiston kelajagini qura oladigan, shu bilan birgalikda Vatanimizning dovrug'ini doston qila oladigan shijoatli yoshlarni nazarda tutgan edi.

ХАЛҚ ИЖОДИ НАМУНАЛАРИНИНГ ИНСОН МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИНИ ЮКСАЛТИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ

*М.З. ҲАМДАМОВА – п.ф.н. доц, ТошДШИ қошидаги
академик лицейи ўқитувчиси*

Президентимиз таъкидлаганидек, «Бугунги кунда маънавият дунёсига нисбатан мавжуд бўлган хавф-хатарлардан албатта кўз юмиб бўлмайди, лекин бизнинг ишончимиз комилки, халқимиз тарихнинг мураккаб жараёнларида иродаси чиникиб, ҳар қандай ҳужум ва тазйикларга қарамасдан, маънавий олами кучайиб ва юксалиб бораётгани, бизни кўролмайдиган кучлар ҳам бу ҳақиқатни тан олаётганини мамнуният билан қайд этамиз. Чунки халқ – бамисоли улуг ва шарафли йўлдан илгариллаб бораётган улкан қарвон. Уни йўлдан чалғитишга уринувчилар, пайт пойлаб

орқасидан ҳамла қилувчилар ҳаминша бўлган, бундан кейин ҳам бўлиши мумкин»¹. Албатта? барча маънавий бойликларни халқ яратади. Аммо Европа илмида мумтоз (классик) санъат ва халқ ижоди (фольклор)ни фарқлаш удум бўлган. Бунинг маълум асослари ҳам бор.

Ўрта асрларда мумтоз санъат намуналари кўпроқ ҳукмдорлар ёки йирик зодагонлар, кейинчалик, бизнинг минтақада, тасаввуф илми, усули доирасида яратилган. Аммо оддий меҳнаткаш касиблар, шаҳар аҳли, деҳқонлар орасида ҳам ўзига хос санъат турлари, йўналишлари вужудга келган бўлиб, уларни бир неча турга ажратиш мумкин.

Биринчи тур – сўз санъатига оид бўлиб, халқ дostonлари, термалар, турли маросим кўшиқлари, халқ киссалари, эртаклар, афсоналар, топишмоқлар, маталлар, мақоллар ва ҳоказоларни ўз ичига олади. Буларнинг кўпчилиги халқ орасида оғзаки ижро этилган. Аммо халқ китоблари шаклида қўлёзма ҳолида тарқалган дoston ва киссалар ҳам кўлдир.

Иккинчи тур – халқ амалий санъати деган умумий ном остида бирлаштира с бўладиган қулоччилик, мисгарлик, ёғоч ўймакорлиги, деворий нақш ишлаш, ганчкорлик, зардўзлик, каштачилик, заргарлик ва бошқа қатор санъат турлари бўлиб, уларнинг ўзига хос умумий томони бундай санъат асарларининг кўпчилиги инсон турмушида муайян амалий вазифа ҳам бажаришга мўлжалланган бўлишидир. Халқ амалий санъати усталарининг кўпчилиги атоқли касиб-хунармандлар саналади. Бу санъатларнинг ўзига хос сир-асрори, маҳорат мактаби устоз-шогирдлик шаклида асрдан-асрга ўтиб келган.

Учинчи тур – ижрочилик ёки халқ театри шаклида бўлиб, масҳарабоз-қизиқчилик, аскиябозлик, ҳофизлик, рақослик санъати, қўғирчоқ ўйинлар, дорбозлик, турли спорт ўйинлари, сеҳргарлик (қўзбойламачилик) ва бошқалар бўлиб, булардан айниқса бахшилар ижросида мусика, ижро ва сўз санъати чагишиб кетган. Халқ ижоди намуналари одатда турли тоифалар дид-фаросатини чарқлашга, уларнинг маънавий камолотини юксалтиришга, уларда назокат, нафосат туйғуларини тарбиялашга хизмат қилади, дунёни уйғун идрок этишга ёрдам беради.

Ўз билимларини муайян тизимга келтириб, тартибга солишга уриниш нафақат ҳар бир инсон, балки ҳар бир миллат, халқ учун ҳам хос нарса. Илмлар таснифи йўналиши ушбу табиий эҳтиёждан келиб чиқади. Илмлар таснифи бор ҳақиқатни уйғун идрок этишнинг асоси бўлиб, Европада кейинчалик «илмшунослик» (науковедение) деб ном олган бу йўналиш пайдо бўлган. Аввало, таъкидлаш жоизки бу соҳада бутун ислом минтақасида қатор комусий алломалар етишиб чиққан.

Маънавият инсон ва жамият ҳаётининг иқтисод ва сиёсат сингари мустақил ва муҳим бир соҳаси, инсон ва жамият фаолиятининг бир йўналишидир. Мустақиллик даврида 1996 йилдан бошлаб, Ўзбекистон Президенти Ислам Каримовнинг бевосита ташаббуси билан барча даражадаги таълим тизимида «Маънавият асослари» алоҳида ва махсус ўқув курси сифатида ўқитила бошланди. Ҳар бир ёш авлодга маънавий баркамолликнинг моҳиятини тушунтириш, унинг руҳида бор ҳақиқат билан уйғунлик ҳосил этишга ҳар томонлама кўмаклашиш «Маънавият асослари» фанининг асосий мақсадидир.

¹ Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. 172-бет.

Маънавият, инсондаги яратувчилик кудратидир, инсонда шу кудратни уйғотиш ва ҳаракатга келтиришга муваффақ бўлинса, барча улутвор режаларни амалга ошириш учун имкон вужудга келади. Ушбу масалага бугунги жаҳон таракқиётининг илғор тамойиллари даражасида ёндашув амалга оширилса, миллий таълимнинг энг муҳим вазифаси ҳам ана шу имконни шакллантирилишидадир. Яъни, ёш авлод қалбида маънавий яратувчилик кудратини уйғотиб, уни баъшарият таракқиётига хизмат қилувчи муайян маънавий ривожлантириш сари йўналтира билиш билан белгиланади. Хулоса қилиб айтганда, ўзбек халқининг ҳозирги миллий маънавияти ва кадриятлари ўтмиш миллий маънавиятининг давоми бўлиб уларга дўстлик, ўртоқлик, меҳмондўстлик, одамгарчилик, инсонпарварлик, ахлокий теранлик, тadbиркорлик, фазилатлилик, саҳийлик, хушмуомалалик, жамоа ичида ўзини тута билишлик, ҳаёлилик, сизлаб муомала қилиш, озодалик, хушчакчаклик, хушфёзлик, мардлик, самимийлик, лутфи қарамлилик, ширинсўзлик, ташаббускорлик, она-юрт ва халқига муҳаббатлилик, инсофлилик, диёнатлилик, ростгўйлик, ҳалоллик, ор-номуслилик, тўғрилиқ, режаллиқ, поклик, сабр-андишаллик, вазминлик, хожатбарорлик, ота-она ва катталарни хурмат қилиш, меҳнатсеварлик, ўтмишга хурмат, инсофлилик, иймонлилик, миллий ғурур, мустақилликни кадрлаш, ватанпарварлик, миллатпарварлик ва бошқа миллий, маънавий-ахлокий фазилатлар киреди.

Ўзга миллатларнинг маънавий кадриятлари канчалик таъсир кўрсатмасин катталарга, ота-онага хурмат, камтарлик, ҳалоллик, имон, меҳнатсеварлик, меҳмондўстлик сингари миллий маънавий фазилатларимиз барқарордир. Бу йўл истиқлол ва истиқбол муаммоларини ўтмишнинг бой тажрибаси билан боғлашга яқиндан ёрдам беради.

МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШДА АДОЛАТПАРВАРЛИК ВА ВАТАНПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

М.А.ИДРИСОВ – НавДКИ

Мустақилликнинг маънавий заминларини мустаҳкамлашда диний кадриятлардан, хусусан, одоб, ахлоқ борасида ислом дини таълимотидан оқилона, ижодий фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. «Айниқса, қўн аерлар мобайнида халқимиз қалбидан чуқур жой олиб, ҳаёт маъносини англаш, миллий маданиятимиз ва турмуш тарзини, кадриятларимиз, урф-одат ва анъаналаримизни безавол сақлашда муқаддас динимиз қудратли омил бўлиб келаётганини алоҳида таъкидлаш жоиз». Исломи динида нафакат миллий, балки умуминсоний аҳамиятга эга бўлган, ҳозирги пайтда ҳам ўз қимматини тўла сақлаб келаётган энг муҳим ахлокий қоидалар, фалсафий фикр-мулоҳазалар бeхисоб. Исломи одамларни динидан, миллатидан катъий назар ўзаро хурмату иззатда бўлишга, бир-бирларини доимо қўллаб-қувватлашга ундайди. Миллат ажратиш, бошқа миллат вакилларини камситиш тушунчалари ислом динига тамомила ёт. «Исломи дини – бу ота-боболаримиз дини, у биз учун ҳам имон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифат эканлигини унутмайлик, дейди И.А. Қаримов – Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи мажлисидаги

маърузасида. – У курук акидалар йиғиндиси эмас. Ана шу маърифатни кишиларимиз жон-жон деб қабул қиладилар ва яхши ўғитларга амал қиладилар. Меҳр-оқибатли, помусли, ориятли бўлишга, «иззат-эҳтиром» тушунчаларига рия этишга ҳаракат қиладилар». Жамики табиий бойликларни, дарахтларни авайлаш масаласида ислом динида баён этилган энг зарур, энг фойдали йўл-йўриklar, бебаҳо ўғит ва гоълар умуминсоний кадриятлар ҳисобланиб, у миллат танламайди.

Ислом динида табиатни кўз қорачигидек авайлаш ҳақидаги гоълар умумбаший кадриятлардан бўлиб ҳисобланади. Унда алоҳида таъкидланишича, қайси бир мўмин бирор экин экса ёки мевали дарахт ўтказса-ю, улардан қушлар, одамлар ёки ҳайвонлар еса, бу унинг садақа ҳукмида бўлади. Унда яна соясидан халқ фойдаланиб турган дарахтни кесган одам дўзахга маҳкум этилади, деган фикрлар ҳам баён этилган.

Ислом дини жамиятда инсонпарварлик, адолатпарварлик гоъларини кенг тарғиб-ташвиқ қилади. Қуръонда инсонни улуглайдиган, уни мукаррам зот, деб таърифлайдиган оятлар истаганча топилади.

Ислом динида бировларнинг ҳақиқа кўз олайтириш, ичкиликбозлик, гиёҳвандлик, ўғирлик каби қабих ишлар билан шугулланиш, фоҳишабозлик, порахўрлик қаттиқ қораланади. Дин одамларни харом-харош йўллардан узок юришга, инсофли-диёнатли бўлишга, ўзидан яхши из қолдиришга ундайди.

Тарбия, одоб-ахлоқ, ўзаро дўстона муносабатлар, қариндош, ота-она ва фарзандларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, меҳр-оқибат, ҳалоллик, поклик, адолат сингари инсоний кадриятлар динда кенг ташвиқ қилинади. Бунинг аксича, разолат, қибр-ҳаво, адоват, ҳасад, хиёнат, ёлгончилик, фитна-фасод, зулм каби инсонийлик шаънига доғ туширадиган разил сифатлар эса кескин қораланади.

Ислом, узок йиллар давомида тухмат қилиб қелинганидек, хурофот ва бидъат манбаи эмас, балки ҳар қандай илми ўрганишга даъват этадиган таълимотдир. Ислом илми ибодат даражасига кўтарган, ҳаттоки ибодатдан илми устун қўйган. Илкони борича ва қаерда кодир бўлсанг илм ўрган, маърифатингни зиёда қил, деган гоъ ислом динининг мағиз-мағзига чуқур сингдириб юборилганлигини ҳадиси шарифдан олинган мисоллардан кўриш мумкин. «Илми Чин мамлакатидан бўлса ҳам талаб қилинлар», «Бешиқдан то тобутгача билим ол», «Олимнинг ўлими – оламнинг ўлими», деб ҳадиси шарифда айтилган чуқур маъноли фикрлар мусулмонлар учун асосий қўлланма бўлган.

Президентимиз томонидан таъкидланганидек, «Кўҳна тарихимизнинг қайси даврини эсламайлик, дин ҳар доим одамларни ўз-ўзини идора этишга, яхши хислатларини кўнайтириб, ёмонларидан ҳалос бўлишга қорлаган. Ҳар бир алоҳида инсонга, оила, жамоа, минтақа, бир суз билан айтганда, умум-халққа раҳнамо бўлган. Уни оғир-оғир синовларга бардош беришга, ёруғ қушларга интилиб яшашга даъват қилган, ишонтирган. Бундай даъват ўз навбатида одамларга қуч-қувват бағишлаган, иродасини мустаҳкам қилган, бир-бирига меҳру оқибатини оширган... Асрлар давомида дин одамларни энг улуг мақсадлар йўлида бирлашишга, ҳамжиҳат бўлишга ундаган»[5.55]. Эндликда диний ташкилотлари диндорларга нисбатан муносабат кескин ўзгарди. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида ҳамма учун виждон эркинлиги қафолатланади, деб белгилаб

қўйилди. Кейинги йилларда мамлакатимизда диний ишлар бўйича қилинган ишларга бир назар ташласак, бунга тўла ишонч ҳосил қиламиз.

Юртимизга Рамазон ва Қурбон ҳайитлари яна кириб келди. Муҳтарам Президентимиз Фармони билан Рамазон ва Қурбон ҳайитларининг биринчи куни дам олиш кунлари деб эълон қилиниши мусулмонлар қувончига сабаб бўлди. Бухорода туғилиб ўсган, мусулмон оламида энг машҳур муҳаддислардан ҳисобланган буюк зот – имом Исмоил Бухорий таваллудининг 1200 йиллиги нишонланганлиги диний-ахлоқий кадрятларимиз тикланишида муҳим воқеа бўлди. Дунё микёсида тантана билан ўтказилган имом ат-Термизий юбилейи ҳақида ҳам бемалол шундай дейиш мумкин. 1993 йилда тасаввуф илмининг йирик намояндаси Баҳоуддин Накшбанд ҳазратлари таваллудининг 675 йиллиги кенг нишонланди.

Қуръони қарим биринчи марта ўзбек тилида напш этилди. Имом Бухорийнинг ислом оламида Қуръони шарифдан кейин иккинчи муқаддас китоб ҳисобланмиш «Ал-Жомийъ ас саҳиҳ» («Ишонарли тўплам») деб номланган 4 жилддан иборат ҳадисларининг ҳамда «Ал-адаб ал-муфрад» («Адаб дурдоналари»)ни ўзбек тилида халқимизга етказилиши катта воқеа бўлди. Бугунги кунга келиб халқимиз Абу Исо Муҳаммад ат-Термизийнинг «Шамоиلى Муҳаммадийя», Носириддин Бурхонуддин Рабғузийнинг «Қиссаси Рабғузий», Аҳмад Яссавийнинг «Ҳикматлар» номли китобларини ўқиш бахтига сазовор бўлди.

ZARARLI TA'SIRLARGA QARSHI KURASHDA, MAHALLA VA OILANING RO'LINI OSHIRISH MASALALARI

L. MUHIDDINOVA – TDPU qoshidagi akademik litsey o'qituvchisi

Insoniyat tarixidagi barcha xalqlar o'z taraqqiyotida uyushib yashashning turli shakllarini, ya'ni fuqarolik jamiyatining o'ziga hos bosqichlarini bosib o'tishgan.

O'rta Osiyo, hususan O'zbekiston xalqi tarixida bu shakl mahalla jamoalariga birlashuv shaklida bo'lgan. Uyushib yashash ko'pgina masalalarni birgalikda hal etishga imkon bergan, hususan mehnatni tashkil etish, himoya qilish tadbirlarini o'tkazishdagi ham jihatlik va boshqalar bu jamoaviy shaklning uzoq davrlar mobaynida saqlanib qolishini ta'minlagan. Mahalla O'zbekistonning muayyan tarixiy sharoitlarida, asrlar davomida shakllanib faoliyat ko'rsatayotgan, aholi yashaydigan ma'muriy – hududiy birlik.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek, mahalla ta'bir joiz bo'lsa, kishilik jamiyatida alohida tarbiyaviy ahamiyatga molik bo'lgan o'ziga hos maskandir deyish mumkin. Shuning uchun ham insonni jamiyat bilan birga yashashga o'rgatganidek, shu ruhda tarbiyalaydigan birlamchi va beqiyos makon bu mahalladir. O'zbek xalqiga mos bo'lgan fazilatlar sifatida, xalqimizga xos bo'lgan mehnatsevarlik, kamsuqimlik, insonparvarlik, xalqparvarlik va yurt tinchligi mezonlariga tayanadi. O'zbek xalqiga xos ana shu fazilatlarining shakllanishida oilaning o'rni beqiyos.

Oila jamiyatning ijtimoiy tizimning ajralmas qismidir. Oila – o'ziga xos ijtimoiy birlik bo'lib, uning asosida er-xotin ittifoqi, qarindoshlik munosabati, maishiy hayot birligi, axloqiy va huquqiy mas'uliyat hamda jamiyat tomonidan o'rnatilgan ota-onalarning bolalarni tarbiyalash bo'yicha va farzandlarning o'z ota-onalari uchun muayyan majburiyatlari turadi.

Bugungi kunda rivojlanib taraqqiy etib kelayotgan jamiyatimizda mafkuraviy ziddiyatlar keskinlashgan davrda vayronkor kuchlar ma'naviy tahdidlar, zararli g'oyalar tomonidan maqsadga erishishning eng yovuz vositalari – bosqinchilik, terrorchilik, qo'poruvchilik kabi barcha vahshiyliklar qo'llanilishi mumkin. Ularga munosib zarba berish uchun ham insonda yuksak e'tiqod, vatanparvarlik, mardlik va fidoiylilik kabi oliy janob fazilatlar shakllangan bo'lishi kerak. Mana shu fazilatlarni shakllantirishda eng muhim omil sifatida, mahalla va oilaning roli beqiyosdir.

Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, ...biz bugun yurtimizda yangi hayot barpo etar ekanmiz bir masalaga alohida e'tibor berishimiz lozim. Ya'ni kommunistik mafkura va axloq normalaridan voz kechilganidan so'ng jamiyatda paydo bo'lgan g'oyaviy bo'shliqdan foydalanib chetdan biz uchun mutlaqo yot bo'lgan, ma'naviy va axloqiy tubanlik illatlarining o'z ichiga olgan ommaviy madaniyat yopirilib kirib kelishi mumkinligi barchamizga ayon bo'lishi kerak».

O'zbekiston xalqining tub manfaatlari, yuksak orzu umidlari, ezgu niyatlari va buyuk ishlarni amalga oshirish yosh avlodga bog'liq.

Ma'lumki, inson bolasi har xil his-tuyg'ularga, tafakkurga ega bo'lgani uchun yoshi ulg'aya borgani sari o'zi ham o'zgaradi. Shu sababdan ham inson tarbiyasida oila eng muhim o'rin tutadi.

Sog'lom tarbiyaning bosh maqsadi insonni ezgu amallar va foydali ishlarga o'rgatish, yomon va zararli ishlarni qilmaslikka odatlantirish, har bir shaxsni ma'naviy komil bo'lishga erishishi, unda yuksak insonni tuyg'u va hislatlarni shakllantirishdir.

Aslida har qanday tarbiya, o'zining maqsadi va mohiyatiga ko'ra g'oyaviy mazmunda bo'ladi. Chunki sog'lom jamiyatda oila, bolalar bog'chasi, mahalla, maktab, kollej, litsey, universitet yoki akademiya – barcha ta'lim muassalaridagi o'quv tarbiya jarayonida bilimlarini boyitishga, jamiyat ravnaqi uchun zarur bo'ladigan fazilatlarni kamol toptirishga qaratiladi.

Bizga ma'lumki, mahalla sog'lom ijtimoiy muhit yaratishda muhim ahamiyatga ega. Shunday ekan yot g'oyalar, zararli ta'sirlarga qarshi kurashda mahalla o'zini o'zi boshqarishning o'ziga hos milliy modeliga ega bo'lib, xalqimizning azaliy umidlari, urf-odat va an'analariga tayanadi va muhim tarbiya vazifasini bajaradi. Bu yerda jamoatchilik fikri odamlarning xulq atvori, munosabatlarini adolat mezonlari asosida tarbiyaga solib turadi. Mahallada g'oyaviy ishlarni samarali yo'lga qo'yish uchun katta imkoniyatlar bor. Milliy qadriyatlar, mehr-oqibat, el-yurt sha'ni uchun fidoiylilik kabi fazilatlar mahallada komil topadi. Har bir inson biror bir oilada, muayyan mamlakat va millat bag'rida dunyoga keladi. U ko'z ochib, onasini uyini, o'zi tug'ilgan zaminni taniydi. Avval onasining oq sutidan, keyin o'zi tug'ilgan zamin ne'matlaridan bahramand bo'ladi. Vatani bor odamning qadri baland, g'ururi yuksak, maqsad, muddaolari aniq bo'ladi. Vatan tuyg'usi insonni fidoiylikka, mardlik ko'rsatishga da'vat etib turadi. Shunday ekan xalqimizning tinch va osoyishta yashashi, oydin kelajagi vatan, yurt taqdiri bilan bog'liq. Madomiki shunday ekan, bugungi kunda «Yurtim tinch – men tinch. O'zimizni, o'z uyimni o'zim asramog'im darkor», degan haqiqatni chuqur anglash nihoyatda muhim.

Shunday qilib yuksak ma'naviyat, siyosiy madaniyat, doimiy ogohlik va xushyorlik, millatning g'oyaviy va mafkuraviy yetukligi yurt tinchligini saqlashning eng muhim omillidir.

ABDULLA AVLONIYNING AXLOQIY QARASHLARI

I.T.OCHILOVA – NavDKI

Ilm hi rgavhari noyob, yo'q o'lmas, bitmas,

Ilm bir nuri ziyodurki, jilosi ketmas,

Ilm bir nuri ilohiy – kishini xor etmas,

Ilm bir quvvat erur – millatini mahv etmas

A. Avloniy

Abdulla Avloniy (1878-1934) ma'rifatparvar shoir, dramaturg, jurnalist, davlat arbobidir. U Toshkentdagi jadidlar harakatining ishtirokchisi hamdir. Shoir maktablar ochib, shu maktablar uchun «Birinchii muallim», «Ikkinchi muallim» va «Turkiy guliston yoxud axloq» kabi darsliklar yaratdi. Ularda Avloniyning axloqiy qarashlari, ma'rifati yo'lidagi jonkuyarligi aks etgan.

Islom o'lkasi bo'lgan Turkistonda XIX asr oxiri XX asr boshlarida maorif, fan rivojlanishi ma'rifatparvar shoirmi qanoatlantirmaydi. Avloniy to'ti tilidan yana fikrini davom ettiradi:

Hunar yo'q, ilm yo'q, fan yo'q, taraqqiydan nishon yo'qdur,

Musulmon kissasidan yel esadur ishda sarvatni

Abdulla Avloniy yosh avlodni axloqli, ilm-hunarli ko'rishni istaydi, Vatan taraqqiyoti shu yoshlar qo'lida ekanligini tushunadi. Adibning hikoyalari Navoiyning mashhur «Hayratul-abrori». Sa'diyning «Guliston va Bo'ston» asarining ta'siri sezilib turadi. Avloniy XIX asr rus klassik adabiyotidan jumladan, L.N.Tolstoy va I.A.Krilov asarlaridan bahramand bo'lgan va ularning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. 1913-yilda Avloniyning «Turkiy guliston yoxud axloq» asari bosilib chiqdi. Bu o'zbek jadid ma'rifatchiligida noyob asar bo'lganligi uchun maktab doirasidan chiqib, xalqning sevimli kitobiga aylandi. Unda insonlarni yaxshilikka chorlovchi axloq haqida fikr yuritilgan. Axloq – bu xulqlar majmui. Insonda yomon xulq yoki yaxshi xulq bo'lishi mumkin. Avloniy hech kim yomon bo'lib tug'ilmaligi, tarbiya asosida yaxshi xulqli kishilar yetishib chiqishini aytib o'tgan. U tarbiyaga shunday baho beradi: «Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot – yo halokat, yo sadoqat, yo falokat masalasidir». U o'z davrida aqliy va axloqiy tarbiyada jismoniy tarbiyaning roli katta ekanligini ko'rsatgan: «Badanning salomat, quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadur, chunki o'qimoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz jasad lozimdur». U o'zining falsafiy qarashlarini misollar asosida quyidagicha isbotlaydi: «Badan tarbiyasining fikr tarbiyasiga ham yordami bordur. Jism ila ruh ikkisi bir choponning o'ngila tersi kabitur. Agar jism tozalik ila ziynatlanmasa, yomon xulqlardan saqlanmasa, choponning ustini qo'yub, astarini yuvub, o'vora bo'lmoq kabiturki, har vaqt ustidagi kiri ichiga uradur.» Bolalarda fikriy qobiliyatni yuksaltirish haqida gapirar ekan, muallimning fikriy quvvati va fikr doirasiga e'tiborini qaratadi. Avloniy «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida aql va ilmni, ma'naviy, axloqiy olamni shunday izohlaydi: «Aql insonlarning piri komili, murshidi yagonasidir, ruh ishlovchi, aql boshlovchidir.» «Hukamolardan biri shunday deydi: har narsa ko'paysa arzon bo'lur, aql esa ilm va tajriba soyasida qancha ko'paysa shuncha qimmat baho bo'lur» degan hikmatni keltiradi. U ilm haqida shunday deydi: «Ilm insonlarning madori, hayoti, rahbari, najoti, dunyoning izzati. U inson uchun g'oyat oliy va muqaddas bir fazilatdir».

Abdulla Avloniy ilm egallash uchun zehn va idrokni quvvatlashtirish, kitoblar,

gazeta va jurnallar o'qishga chorlaydi. U bolalarni vijdonli bo'lishini istaydi va vijdonga aql va tafakkur mezon deb ta'rif beradi. Vijdon tarozisining aql va hikmatga muvofiq ishlarga muhabbat qo'ydirib, qabohat va yomon ishlardan nafrat ettirishi deb tushuntiradi. Aslida ham vijdonli kishi vijdon amriga bo'ysunadi va hech qachon yomon yo'lga kirmaydi. Avloniy yoshlar tarbiyasini vatanparvarlik tuyg'ularisiz tasavvur qila olmaydi. U vatanni shunchaki sevish mumkin emas, uning dardi bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq, u bilan faxrlanmoq kerak deb uqtiradi. U vatan she'rida

Vatan, vatan deya jonim tanimdan o'lsa ravon,
Mango na g'am qolur, avlodimda o'yu vatanim.
G'uborga do'nsa tanim, yo'q vujudi zerivahm.
Charoki, o'z vatanim hokidur go'ru kafanim.

Shoir o'z vataniga jon fido etmoqni sharaflab deb biladi va vatanparvarlikka chorlaydi.

Til va madaniyatga e'tibor ham Avloniy nazaridan chetda qolmagan. U: har bir millatning dunyoda borlig'in ko'rsatadurg'on o'ynay hayoti til va adabiyotidir deb yozgan. U go'zallikni til go'zalligisiz tasavvur qila olmaydi:

So'z bilmas lablarni mumkinmas sevmak;

Otashsiz nigoh u - hidsiz bir chechak.

«Turkiy guliston yoxud axloq» da «Yomon xulqlar» deb atalgan bo'lim bo'lib, insonga xos 18 ta qusur haqida fikr bildirilgan. Bular: buzuqlik, g'azab, yalqovlik, xasislik, vatanparvarlik, takabburlik, chaqimchilik, g'iybat, qo'rqqoqlik, hasad, yolg'onchilik, dushmanlik, tama' kabilardir. Ularning hammasi jaholatga kelib taqaladi. Jaholat esa ilmsizlik va nodonlikdir. Lekin davosiz dard yo'q, inson o'zini qo'lga olib, nafsini jilovlasa, atrofga ihrat ko'zi bilan boqsa, harqanday qusurdan xalos bo'lishi mumkinligiga Avloniyi shonch bildiradi.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИДЕЙ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ИСЛАМА КАРИМОВА В ДУХОВНОМ ВОЗРОЖДЕНИИ НАРОДА

Г. АБДУСАИДОВА – СамГУ

Среди наиболее важных приоритетов развития Узбекистана на ближайшую перспективу, Ислам Каримов особо выделил проблему дальнейшего духовного обновления общества. «Мы все, – подчеркнул Президент Ислам Каримов, – должны четко осознавать, что от духовного возрождения народа, сохранения традиций, развития культуры и искусства зависит положение дел в других сферах, зависит насколько результативными будут проводимые реформы». Поэтому, проблема духовности, проблема духовного и нравственного воспитания приобретает сегодня особенно важное значение. Ни одно общество не может видеть свою перспективу без развития и укрепления духовного потенциала, духовных, нравственных ценностей в сознании людей. В произведении «Узбекистан на пороге XXI века, угрозы безопасности, условия стабильности и гарантии прогресса» подчеркивается, что исключительно важное место в процессе возрождения и роста национального самосознания и национальной гордости занимает историческая память, восстановление объективной и правдивой истории народа, родного края.

Без духовного возрождения народа невозможно преодолеть последствия

господства административно-командной системы во всех сферах жизни общества, невозможно осуществлять курс на демократизацию общества, на установление гармоничных отношений между обществом и природой, между обществами в масштабах всего человеческого сообщества. Благодаря начавшемуся реформированию и обновлению нашей общественной жизни, открылись мощные пласты духовной культуры, изменившие психологию народа в сторону патриотизма, национальной гордости, открытости для всего мира. В своих работах Президент Ислам Каримов подчеркивает, что признание Узбекистана мировым сообществом, широкая внешнеполитическая и внешнеэкономическая деятельность нашего государства стали дополнительным импульсом к возрождению духовных ценностей и потенциала узбекского народа, осознанию себя в качестве полноправной нации в семье других народов.

Именно в сочетании наших традиционных ценностей с ценностями современного демократического общества – залог нашего будущего процветания, залог интеграции нашего общества в мировое сообщество.

«С первых дней нашей независимости, – подчеркивает Президент Ислам Каримов, – важнейшей задачей, поднятой на уровень государственной политики, явилось возрождение того огромного, бесценного духовного и культурного наследия, которое в течение многих веков создавалось нашими предками... Возрождение духовных ценностей мы рассматриваем как органический, естественный процесс роста национального самосознания, возрождения к духовным истокам народа, его корням.»

Духовные основы базируются на четырех устоях:

- приверженности общечеловеческим ценностям;
- укреплению и развитию духовного наследия нашего народа;
- свободной самореализации человеком своего потенциала;
- патриотизме.

Источник силы независимого Узбекистана – преданность нашего народа общечеловеческим ценностям. Через века он бережно пронес хрупкие ростки справедливости, равенства, добрососедства и гуманизма. Высшая цель обновления Узбекистана – возродить традиции, наполнить их новым содержанием, создать необходимые условия для достижения на нашей земле мира и демократии, достатка, культуры, свободы совести и развития каждого человека. «Гуманизм – это неотъемлемая черта национального духа узбекского народа. Жестокость и насилие чужды ему. За тысячелетия своей богатейшей, событиями истории наш народ пережил многое – радости расцвета культуры, науки государственности и горечь раздоров, чужеземного порабощения, потер лучших и дочерей. Ни превратности истории, ни жестокие войны, ни стихийные бедствия и голод не сломили человечности народа. И сегодня узбекского семья – воплощение добра и света, любви к детям, почитания старших, чуткого отношения к ближнему и к чужому горю» – указывал наш Президент.

Концепция Ислам Каримова о национально-духовном возрождении является актуальной не только для глубокого и конкретного понимания закономерностей развития общества, но и сущности самого человека. Изучение вопросов духовности в единстве с национальным возрождением и прогрессом поможет укреплению духовных основ независимости страны и воспитанию ее нового гражданина, гармонизации национальных ценностей с общечеловеческими.

МИНТАҚА МАДАНИЯТИ ТАРАКҚИЁТИДА ВОРИСИЙЛИК ВА УНДА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

А. МИНГТЎРАЕВ – ТДПУ магистранти

XX асрнинг охирларида Ўзбекистон халклари ҳаётида чуқур тарихий ўзгаришлар рўй берди. Ўзбекистон қарамлик асоратидан қутилиб давлат мустақиллигини қўлга киритди. Ўзбекистон халқи, Ўзбек миллати ўз маънавий-маърифий ва маданий қамолотининг мутлақо янги сифат босқичи, миллий истиқлол, миллий тикланиш ва ривожланиш даврига қадам қўйди.

Мустақиллик халқимизга ўз тақдирини ўзи белгилаш имкониятлари билан бирга ўз тарихини, ўтмишини, буюқ алломаларини, маънавий ва маданий меросини ҳаққоний ўрганиш имкониятларини яратиб берди.

Ватанимиз келажагини, халқимизнинг эртанги кунини белгилаб беришда минтақамиз маданий ва маънавий ҳасти тарихини ўрганишнинг аҳамияти каттадир, чунки тарихнинг ҳаққоний ёритилиши ҳар бир инсонда ўз тарихидан гурурланиш ва фахрланиш туйғуларини шакллантириб беради.

Инсоният тарихий тажрибасини кўрсатишича, бирон-бир жамият маданий-маънавий имкониятларни, одамлар онги ва қалбда маданий-ахлоқий кадриятларни ривожлантирмай ва мустаҳкамламай туриб, ўз истиқболини тасаввур эта олмайди. Юксак маданиятга эришил, маънавиятни юксалтириш ҳар қандай давлат ва жамият тараққиётининг асосий омилларидан биридир. Маданий-маънавий жиҳатдан қашшоқ бўлган мамлакат буюқ, порлоқ истиқболга эга бўла олмайди.

Маданий қашшоқлик, маънавий инкироз, инсоннинг интеллектуал ностуклиги барча даврларда ҳам жамият тараққиёти учун ниҳоятда ҳалокатли бўлган.

Маданий-маънавий тараққиёт бутун инсоният ҳаётида катта ўрин тутган ва устиворлик қилганидек, мустақил Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли учун ҳам муҳим ҳаётий заруратдир.

Халқ маънавиятини, миллий маданиятни доимий равишда юксалтириб бориш мамлакатимиз тараққиётида муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон халқининг маданияти, маънавияти тарих саҳнасида кун-кеча пайдо бўлган эмас, у ўз ичига у бир неча минг йилларни қамраб олади. Миллий маданиятимизнинг тарихий илдизлари, томирлари қадим замонларга бориб тақалади.

Миллий маданиятимизнинг шакллана бошлаши ва ривожланиш жараёнининг илк асослари милоддан аввалги минг йилликларда яратилди ва ундан кейинги даврларда бойитилиб, ривожлантириб келинди.

Халқимиз маданияти қадимий эканлиги, уни авайлаб асраш, бу маданиятни жаҳонга намойиш қилиш, уни ҳар томонлама юксалтириш олдимизда турган асосий вазифаларнинг бири эканлиги Президентимиз томонидан доимо таъкидлаб келинмоқда. Авлод-аждодларимиз томонидан қолдирилган маданий мерос ниҳоятда бой, жудаям қадри, улуг ва бебаҳодир.

Қадимий маданият, маънавият маскани бўлган Туронзамин, унинг бир муҳим бўлаги ҳисобланмиш Туркистон худуди инсониятни азал-азалдан хайруну лол қолдириб келаётган ушбу диёр доимо қатор манбаларда ёритиб келинмоқда¹.

¹ Ҳолиқов Э., Сиддиқов Б., Рустамов М., Мирзаев. Қалбан уйғониш даври. – Т.: Экстремум пресс, 2011, 23-бет.

Ўзбекистон халқи ўзининг ўтмиш тарихида бир неча бор маданий юксалиш босқичини – Уйғониш даврларини кечирган. Ана шу уйғониш даврларида бизнинг қадимий ва муқаддас заминимиздан халқимиз маданиятини, маънавиятини ривожлантиришга қатъи ҳисса қўшган буюқ сиймолар етишиб чиққан.

Ўрта Осиё минтақаси маданий ҳаёти тараққиётида Амир Темур ва теңурийлар даври ўзининг алоҳида ўрнига эгадир. Теңурийлар даври Туронзамин тарихи ва халқлари ҳаётида, юксак тараққиёт босқичи бўлганлигини алоҳида таъкидлаш лозим. XIV ва XV аср аждодларимиз ижтимоий-иқтисодий, маданий-маънавий ҳаётидаги туб бурилиш, гуллаб-яшнаган даври ҳисобланади.

Ана шу даврда шарқ алломалари яратган бебаҳо таълимотлар Амир Темур ва теңурийлар даврида гуллаб яшнаган илм-фан, меъморчилик, тасвирий санъат, наққошлик, мусиқа дунёнинг кўплаб минтақаларига, жумладан, Европадаги маданий-маънавий соҳалардаги ривожланишга ўз таъсирини кўрсатди. Илм-фан, маданият, қурилиш-ободончилик ва бошқа соҳаларда эришилган ютуқлар ўзининг улутворлиги, нафислиги, бадиий шакллارининг хилма-хиллиги, маънавий софлиги ва етуқлиги билан инсоният ақл-идроқи ва тафаккурини юксалтирди, Ғарбий Шарқ билан яқинлаштирди.

Темур ва унинг сулоласи даврида Ўрта Шарқда фан, санъат ва маданият ривож топди. Шу даврда ажойиб саройлар, масжид ва мадрасалар, кошинкор мақбаралар қурилди. Буюқ олим-фозиллар бу давлат шухратини оламга танитдилар. Буюқ Улуғбек, Алишер Навоий, Абдурахон Жомий, Камолиддин Бехзод каби олимлар, шоирлар ва миниатюра ижодкорлари шу даврда яшаб ижод қилдилар.

Шу даврда бу улуг салтанатда яшаган кўп халқ ва элатлар санъати, маданияти урф одатлари ҳақиқатини, ривожда бўлди. Шу санъат ҳудудида шаклланган янги анъана ва жараёнлар аса тезда бошқа ерларда ўз давомини топиб янги мактаб ва йўналишларга тўртки берди.

ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТЎҒРИСИДАГИ ҒОЯЛАРИ

*М.С. ХАЖИЕВА – УрДУ, ф.ф.д.
С. ЁРМАТОВ, С. МАШАРИФОВ – УрДУ талабалари*

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида ёшларга маънавий тарбия беришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. 1997 йилда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» мазмунида ҳам юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрларни тарбиялаш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири эканлигига урғу берилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов асарларида ёшларнинг билимли, юксак тафаккур эгаси бўлиш борасидаги қарашлар муҳим ўрин эгаллаган бўлиб, уларнинг интеллектуал салоҳиятини жамият тараққиётини таъминловчи омил эканлигига алоҳида урғу берилди. Чунончи, «... илму маърифат инсонни юксалтирди» қўтарилди. XXI асрда, мен иншономаи, маданият учун, илму маърифат учун жонини берадиган ва бунинг ҳаётининг асосий мақсади қилиб қўядиган янги

авлод пайдо бўлади. Биз ана шу авлод учун янаямиз. Биз ана шу олижаноб мақсадларни одамлар онгига сингдириш учун ҳаракат қилаемиз. Биз қутайтган авлод мана шу бойликни дунёдаги энг катта бойлик деб билса, ҳаётини шунга бахшида этса, билими, одамзод ёруғ қунларга эришини муқаррар»¹.

Шарк мутафаккирлари ўз асарларида билиш ҳамда инсон ақлий тафаккури масалаларига алоҳида ўрин берган. Хусусан, Абу Наср Фаробий инсон томонидан борликни ва табиат сирларини англашда илм-фаннинг родини ҳал қилувчи омил сифатида баҳолайди. Алломанинг фикрича, инсон танаси, мияси, сезги органлари у туғилганда мавжуд бўлган бўлса, ақлий билими, маънавияти, руҳияти, интеллектуал ва ахлоқий сифатлари, характери, дини, урф-одатлари, маълумоти ташқи олам, ижтимоий муҳит таъсирида, одамлар билан ташкил этаётган муносабатлари жараёнида шаклланади.

Абу Наср Фаробийнинг эътирофича, инсон ақли, фикри унинг руҳий жихатдан юксалишининг маҳсулидир. Инсон билимларни ўзлаштирар экан, борликда тирик мавжудотнинг яратилиш тарихигача бўлган маълумотларни ўзлаштира олади, уларни яратади, илмий жихатдан асослайди.

Алломанинг мазкур фикрларини давом эттирган ҳолда Абу Райҳон Беруний куйидагиларни илгари суради: «Инсон нарса ва ҳодисаларнинг фақат ташқи сифати ҳамда хусусиятлари ҳақида билим олмай, балки тафаккури, ақли туфайли нарса ва ҳодисаларни таққослайди, бир-бири билан солиштириб кўради, ўз билимларининг чинлигини аниқлайди». Мутафаккир, шунингдек, одамлар томонидан билимларни ўзлаштирилиб бориши янги билимларнинг яратилишига олиб келишини айтади: «Илмлар кўпдир. Улар замони икболли бўлиб, турли фикр ва хотиралар уларга қўшилиб борса кўпаяди. Одамларнинг илмларга рағбат қилиши, илмларни ва илм ахлларини ҳурматлаши ўша икболнинг белгисидир.

(Айниқса) ҳукмрон кишиларнинг илм ахлини ҳурмат қилиши турли илмларнинг кўпайишига сабаб бўлади»².

Абу Али ибн Сино ўз асарларида «билим» тушунчасига шарҳ бериш билан бирга билимнинг чуқур ўзлаштирилиши донишмандлик эканлигини алоҳида кайд этади: «Илм нарсаларнинг инсон ақли ёрдами билан ўрганилишидир. Билим, деб эса нарсаларни идрок қилишга айтилади. Бу шундайки, инсон ақли уни хато ва йўлдан тоймасдан туриб унга эришиши керак бўладиган нарсасидир. Бордию, бу далиллар очик-ойдин бўлсаю, исботлар чинакамига бўлса, у ҳолда бунга ҳикмат – донишмандлик дейилди»³.

Баҳоуддин Накшбанд тарикатида авлиёлик куч-қувватини эзгуликка, илм-маърифатни ривожлантиришга йўналтириш етакчи ўрин тутаяди. Бинобарин, илм-маърифат зулм ва бидъатдан фориғ бўлиш йўлидир. Аллома томонидан илгари сурилган «Хилват дар анжуман», «Сафар дар ватан» гоёлари мавжуд билимларни суҳбат ҳамда амалиёт ёрдамида ўзлаштириш мақсадга мувофиқлигига ишорадир. Зеро, баҳс-мунозараларда, доимий изланишларда ҳосил бўлган илм пухта ва муостаҳкам бўлади.

¹ Қаримов И.А. Баркамол авлод орузи. Тузувчилар: Ш.Қурбонов, Р.Ахлиддинов, Ҳ.Саидов. – Тошкент, Шарк, 1999. – 57-бет.

² Беруний Абу Райҳон. Танланган асарлар. III-жилд. – Тошкент, «Давлат» нашриёти, 1966. – 7-бет.

³ Беруний Абу Райҳон. Танланган асарлар. II-жилд. – Тошкент, «Давлат» нашриёти, 1965. – 125-бет.

⁴ Ўзбек педагогикаси антологияси //Тузувчи-муаллифлар: Ҳошимов К., Сафо Очил. – Тошкент, Ўқитувчи, 1995. – 137-бет.

Алишер Навоий билимларни изчил, узлуксиз ўзлаштириш зарурлигини уқтиради. Шунингдек, илм ўрганиш машаққатли юмуш бўлиб, уни ўрганишда айрим кийинчиликларни енгиб ўтишга тўғри келиши, бу йўлда чидамли, каноатли, бардошли бўлиш оркалигина мукамал билимга эга бўлиш мумкинлигини таъкидлайди.

Абдулла Авлоний эса инсон ақлий камолоти хусусида тўхталар экан, куйидагиларни баён этади: «Илм дунёнинг иззати, охиратнинг шарофатидир. Илм инсон учун гоят муқаддас бир фазилатдур, зероки, илм бизга ўз аҳволимизни, ҳаракатимизни ойна каби кўрсатур, зехнимизни, фикримизни қилич каби ўтқир қилур, илмсиз одам мевасиз дарахт қабиридур»¹. Аллома билим инсонни жаҳолатдан қутқаришнинг энг самарали воситаси эканлигига ҳам ургу беради: «Илм бизни жаҳолат қоронғусидан қутқарур, маданият, маърифат дунёсига чиқарур, ёмон феъллардан, бузук ишлардан қайтарур, яхши хулқ, одоб соҳиби қилур. Бугун ҳаётимиз, саломатлигимиз, саодатимиз, сарватимиз, маишатимиз, ҳимматимиз, ғайратимиз, дунё ва охиратимиз илмга боғлиқдур»².

Ёшлар дунёқарашини шакллантиришнинг бир неча мақбул шакл, метод ва воситалари бўлиб, улар сирасида маънавий-ахлоқий, ижтимоий-ғоявий, иқтисодий, ҳуқуқий, эстетик ва экологик мавзуларда ташкил этилувчи суҳбатлар, баҳс-мунозаралар, маърузалар, муаммоли вазиятларни яратиш асосида ўқувчиларни фикрлашга ундовчи амалий тренинглар, дебатлар, мустикал ишлар, шунингдек, ишчанлик ўйинлари янада самарали саналади.

Таълим-тарбия жараёнининг изчил, узлуксиз, тизимли ҳамда аниқ ижтимоий мақсад асосида ташкил этилиши, мазкур жараёнда фанлараро алоқадорлик, шунингдек, дунёқарашни шакллантиришда самарали саналувчи барча мавжуд омилларнинг бирлигига таянган ҳолда иш кўриш кўзланган мақсадга эришишнинг қафолатидир. Мазкур ҳолат маълум ижтимоий воқеа-ҳодисалар моҳиятини турли нуқтаи назардан баҳолаш, уларнинг ривожини кўра билиш, бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтишини кузатиш, уларнинг ўзаро боғликлиги ва алоқадорлиги, бир-бирини такозо этишини тушуна олиш имконини беради.

GO'ZALLIK EZGULIKNI UYG'OTADI

N. ASROROV, S.D. BOBOYOROVA – NavDKI

Inson yaralibdiki, doimo go'zallikka intilish keladi. Insonlarning go'zallikka intilishi azaliy hech to'xtamas bir harakatdir. Go'zallik – estetika tushunchasi bo'lib, islom ta'limotida ollohning jamoli nazarda tutiladi. Inson go'zalligi uning yaxshilik qilishida, sabr-toqatida ko'rinadi. Forobiy ta'limotiga ko'ra go'zallik insonning jismoniy, ma'naviy va axloqiy chiroyining ifodasidir. Alisher Navoiy fikricha hayot va insonda, ayni paytda barcha xunuklik va nopoklik ham insonda deb biladi, shuning uchun u inson tarbiyasiga katta ahamiyat beradi. Platon tasavvuricha, inson go'zallikni allaqanday estetik-ruhiy kayfiyat chog'idagina idrok eta oladi. Arestotel, Didro fikriga ko'ra, narsa va hodisalardagi uyg'unlik, mutanosiblik go'zallikni tashkil etadi.

«Go'zallik» deb odamlar o'z ixtiyorlari bilan qanchadan-qancha qurbonlar ber-

¹ Авлоний А. Одоб бўстони ва ахлоқ гулистони. – Тошкент, Ўқитувчи, 1994. – 10-бет.

² Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. – Тошкент, Ўқитувчи, 1992. – 22-23-бетлар.

ishmagan. Ispaniya ayollari ko'zlariga belladonna tomizishar, bunda garchi og'risa ham, qorachiqlari kengayib, ko'zlari chiroyliroq bo'lib qolaveradi.»Zebo bo'lmoq uchun jonni jabborga bermoq kerak». Masxarabozlar zahar – shodlantiruvchi gaz (Azot I oksidi) ni hidlar edilar. O'zini buyuk artist deb hisoblagan Rim imperatori Neron o'zini shunday qiynoqqa solardi. Bumiga ro'molcha tutib nafas olar, ko'kragiga qo'rg'oshin taxtalarini qo'yib qo'yar edi.

Dilni quvontiradigan, his-hayajonlarni rag'batlantirib, quvvatlab boradigan eng qudratli vosita, chamasi san'atdir. Aytaylik, hatto fojeali voqea tasvirlangan ajoyib bir surat oldida to'xtadingiz (Masalan: I. Repenni «Ivan Grozni va uning o'g'li Ivan» yoki P. Pryudonning «dinoyatni ta'qib etayotgan Adolat va Intiqom» suratlari). Avvaliga siz dahshat ichida qolasiz, tomirlaringiz torayadi va qo'rqinchli manzaradan qochish payiga tushasiz. Biroq shohona polotno tez orada ko'nglingizda boshqa his-tuyg'ularni uyg'otadi. Go'zallikdan zavqlanish, san'atning ulug'vorligini tan olish fikringizni maf-tun etadi. «Go'zallik – bu uyg'unlik, uyg'unlik – bu mutanosiblik, mutanosiblik – bu yaxlit narsa va qismlarining birligi, payvastaligidir».

San'at ajoyib go'zallikni qidirib topishga qaratilgan faoliyatdirki, bunday go'zallikdan kishining yurish-turishi oliyanob tusga kirib, his-tuyg'ulari, o'y-fikrlari namolga yetadi. Masalan: biz haxtiyor o'tgan kunlarimizni eslagan paytda hayajonlan-amiz, shodlanamiz, ya'ni kim, ruhiyatimiz tin olib tetiklashadi.

Tadqiqotlardan ma'lumki, go'zalliklar orasida tug'ilib, voyaga yetgan inson bilan xunuklik, qo'rqinch iskanjasida voyaga yetgan insonning osmon bilan yercha farqi bor. Farq shundaki, biri doim ezgulikni qidiradigan, ruhan sog'lom, jamiyatga teran nazar soladigan bo'lsa, ikkinchisi o'ziga nisbatan ishonchiyo'q, dilixira, befarq inson sifatida gavdalanadi. Go'zallik yaxshilikda noziqlanadi. Mabodo biz kimnidir ranjitar ekanmiz, ikki tomonlama yomonlik qilgan bo'lamiz: ham o'zimizni, ham o'sha odamni dilini og'ritamiz. Va aksincha, bir odamga qilgan yaxshiligimiz muqarrar o'zimizga qaytib keladi, albatta, ko'nglimizni iltadi.

Barcha go'zallik ham dilni quvontiravermaydi. Sahibjamol ayol, aytaylik, beaql, yolg'onchi, dangasa bo'lsa kishini ensasini qotiradi, xolos. Chiroyli gullar ham hamisha quvontiravermaydi. Masalan, Yavada yashovchi kishilar qirol primulasiga ko'zi tush-ganida dahshatga tushishadi. Sababi, bu oq rangli gul Pangrango tog'laridagina o'sadi va vulqon otilishidan bir kun ilgari gullaydi.

A.Navoiyning maftunkor she'rларini olib ko'radigan bo'lsak, undagi jozibadorlik, serqirralikni ko'ramiz. Jumalarning mukammalligidan tuyg'ularning shundoqqina quyulib turganligidan inson zavq oladi: «O'n sakkiz ming olam oshibu agar boshindadir, ne ajab shul sarvinozim o'n sakkiz yoshindadir», «O'rta ishq meni, so'rma sabab: kuysa hoshak yolindin, ne ajab», «Bizni zor etdi bu ra'no mutrib, nag'ma birla tarabfzo mutrib...».

Hayot – bu har kim o'z qo'li bilan yozib boradigan kitobdir. Unga hech narsani xomaki qilib, o'chirib, tuzatib, yozib bo'lmaydi: oqqa ko'chirib olishga iloj yo'q. Hayotda qilingan narsa bir umr qolaveradi. Yozganda shunday yozish kerakki, keyin-chalik ha'zi sahifalarining ustiga chiziq tortib yuboring kelmaydigan bo'lsin. Shuning uchun o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama go'zallik ruhida tarbiyalaylik. Shundagina jamiyatimiz tinch, farovon va go'zal bo'ladi.

МУСТАҚИЛЛИК ШАРОИТИДА МИЛЛИЙ КАДРИЯТЛАРИМИЗ ВА УРФ-ОДАТЛАРИМИЗНИНГ ТИКЛАНИШИ

Г. БЕРДИЕВА – НавДКИ

Маънавият мустақилликнинг энг муҳим шартларидан биридир. Чунки, маънавият бўлмаса мустақиллик ҳам, тараққиёт ҳам, бахт-саодат ҳам, иймон-этикод ҳам, элда диёнат уюллат ҳам, хуллас, одамларда Ватан ва эрк туйғуси ҳам бўлмайди. «Маънавият – инсонни руҳан покланиш, қалбни улғайтишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-этикодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир». Маънавиятнинг энг муҳим таркибий қисмларидан бири албатта, миллий кадриятларимиз ҳисобланади. Кадриятлар юқорида таъкидлаганимиздек, ўтмиш билан ҳозирги кун ўртасидаги ворисийликни таъминлайди. Миллий кадриятларимизни аслига келтириш ва ривожлантиришда халқимизнинг кўп асрлик анъаналари, маданияти, урф-одатлари, ҳар хил байрамлари, бой кадимий мероси ўзининг алоҳида ўрни ва аҳамиятига эга. Маданий-маънавий меросимиз, асрий анъаналар – ўтмишдан, авлод-аждодаларимиздан бизларга етиб келган, бугунги ҳаётимиз учун хизмат қиладиган энг катта маънавий бойлик, буюк хазинадир. «Бу хазина инсонга ҳаётга барқарорлик бағишлайди, унинг қарашлари шунчалик бойлик орғириш йўлида кун кўришга йўл қўймайди, фожиалар вақтида омон сақлаб қолади ва моддий қийинчилик кунларида иродани мустаҳкамлайди». Халқимиз маданий мероси, анъаналари, урф-одатлари бизлар учун фақат ўтмишдан қолиб келаётган ёдгорликкина эмас, барча маънавий бойликларнинг таркибий қисми, инсон ақл-идроки ва тафаккурининг буюк ютуғи ҳамдир. Дарахт ўз илдизлари билан заминдан сув, озиқ-овқат олиб вояга етганидек, инсон ҳам авлод-аждодаларидан қолиб келаётган бебаҳо бойликлардан руҳий озиқ, куч-қувват олади, улларга таянади. Ҳар бир миллат ва элат аждодалари билим бойликларидан, тажриба ва тарихий сабоқларидан, одоб-ахлоқ, таълим-тарбияга оид ўғитлари ва йўл-йўриқларидан фойдаланади, буларсиз яшай олмайди.

Ўтмишга, маданий меросга ҳурмат – бу, биринчи галда унинг яратувчиси, кўз қорачиғидек авайлаб-асровчи ва ривожлантирувчиси бўлган халқ оmmasига қўрсатилган иззат-иқром, меҳр-оқибатдир. Ўзининг ўтмиш тарихига, маданиятига, тарихий меросига, миллий анъаналарига катта эътибор ва ҳурмат билан қарайдиган халқнинг истикболи порлоқ бўлади. Ўтмишдошларимизга бизлар қандай муносабатда бўлсак, насл-насабимиз ҳам бизларга худди шундай жавоб кайтаришади. Ўтмишимизни канчалик яхши билсак ва эъзозласак, ҳозирги даврни, мустақиллигимиз истикболи ва аҳамиятини шунчалик чуқур ва мукамал тушунамиз.

Халқимизнинг маданий-маънавий бойликлари ва миллий кадриятларини тўла, одилона эгаллаш ва ривожлантириш ҳозирги авлодларнинг вазифасидир. Гап ўтмиш маданий-маънавий бойликларига эга бўлишдагина эмас, балки уни чуқур эгаллаб, янги, юксак босқичга кўтара билишдадир.

Ўзбек халқида дунё тан бериб келаётган ажойиб инсоний фазилатлар, нодир урф-одатлар мавжуд. Ойла аъзоларининг барчаси тўпланмагунча овқат емай турили, оила бошлигини одоб сақлаб кутиш, ота-онани ўрнидан туриб кутиб олиш, улларга ҳар доим илтифот кўрсатиш, катталарга ҳурмат, кичикларга меҳр-шафқат, уруғ-аждодаларга, кўни-қўшниларга, хеш-ақробаларга, маҳалладошларга, таниш-билишларга ёрдамни аямаслик ва бошқалар бунга мисол бўлади.

Бировлар билан муомалалада одоб-ахлоқ қондаларига катъий амал қилиш, ўзидан катталар, ёши улуглар билан ҳаё, одоб-андиша асосида сўзлашиш, уларга ноқоиз сўзларни айтмаслик, бетгачопарлик қилмаслик, одоб-ахлоқ, андишани қўлдан бермаслик – буларнинг ҳаммаси халқимизда чинакам лутфу назокат ҳисобланади ва юксак даражада эъзозланади.

Ўзидан катталарни, биринчи галда кекса боболару оталарни, нуроний оналару бувиларни ҳурмат қилиш, эъзозлаш, улар учун қўлдан келган ёрдамни аямаслик ўзбек халқининг анъанавий қоиласи бўлиб, улар ўзбек оилаларида ёшқилдан болалар онгига, қон-қонига, вужуд-вужудига чуқур сингдириб юборилади, ота-боболаримиз анъаналарига қўра, ёшлар ўзидан катталарни кўрганда таниш-танимаслигидан, миллати ва жинсидан катъий назар салом беришлари, йўлда рўбарў келганда биринчи бўлиб ўтказиб юборишлари, улар билан самимий муносабатда бўлишлари, илтифотларини аямасликлари лозим. Ўзбек оилаларида ўтадиган биронта ҳам маросим, тўй-томоша, ҳашар кексаларнинг маслаҳатисиз ва иштирокисиз ўтмайди. Кексаларнинг турмуш тажрибалари, билим бойликлари, босиб ўтган йўллари, йўл-йўриқлари, маслаҳатлари, сабоқлари – ёшлар учун энг катта бойлик, битмас-туганмас хазиналар қонидир. Кексаси бўлган хонадонда файз-барака бўлади, деган мазмунда айтилган қанчадан-қанча маталлар, мақоллар, афсонау ривоятларимиз борлигини айтиб ўтирмасак бўлади.

Ўзбек халқининг энг қадимий даврлардан бошлаб ҳозирга қадар давом этиб келаётган, ўз аҳамиятини ҳеч қачон йўқотмайдиган ажойиб кадриятлардан яна бири ота-онани юксак даражада эъзозлаш, иззат-иқромлари, ҳурматларини жойинга қўйишдан иборатдир. Фарзанд учун дунёда ота-онадан қўра меҳрибон, азиз ва мўътабар зот йўқ. Ота-она фарзандларнинг суянчиги, битмас-туганмас бойлигидир. Ҳеч иккиланмасдан шунини айтиш керакки, ота-она фарзанд учун ҳеч нарсани аямайди. Уларнинг табиат ато этган буюкликлари ҳам ана шунда. Ўзбек халқи одоб-ахлоқи бўйича, кексаларнинг, ота-онанинг олдидан салом бермасдан ўтиш гуноҳ ҳисобланади. Бундайларни эл-юрт лаънатлайди. Шундай бўлар экан, ота-онани қадрлаш, уларнинг беўлчов хизматига бир умр содиқ бўлиш, дуоларини олиш – болаларнинг фарзандлик бурчидир. Бу – миллий кадриятларимизнинг энг муҳим талабларидан биридир.

ВАТАН ҲИМОЯСИ – МУҚАДДАС БУРЧ

О.ХАЙТОВА – ф.и.доц.,

М.САЙИДОВА, Г.САТТОРОВА – тадқиқотчилар

Ватан ҳаммамиз учун улуг ва муқаддас бепиқ. Неча асрлар давомида аждодларимиз Ватан озодлиги, унинг гуллаб-яшнашини орзу қилиб келганлар. Бу орзу-умид йўлида жон фидо қилганлар. Ватан туйғуси, миллатнинг шаън-шавкати, миллий ғурур ва ифтихор, маданият ва маънавият, одоб ва ахлоқ, шу каби бошқа қўлланма эзгу фазилатлар аждодлардан бизга мерос бўлиб қолган. Боболаримиз, гарчи жон фидо этиб ҳам озодликка эриша олмаган бўлсалар-да, халқни халқ, миллатни миллат сифатида тутиб турувчи кадрият ва анъаналаримизни, дини динимизни, бетақрор маънавиятимизни қўз қорачигидек асраб келдилар. Мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошлаб, давлатимиз раҳбари бу нусхатларга қайта жон бағишлаш, уларни

янада бойитиш, келгуси авлодларга бус-бутун етказишни миллий истиклол ғоясининг ўзак вазифаси сифатида эътироф этди. Халқни буюк келажак ва улугвор максадлар сари бирлаштириш, мамлакатимизда яшайдиган, миллати, тили, динидан қатъи назар, ҳар бир фуқарони «Шу азиз Ватан – барчамизники» шиори остида ягона Ватан тараққиети, мунаввар келажаги учун масъулият ҳиссини сезиб яшашга чорлаш, юксак фазилятли комил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчанлик ишларига даъват қилиш, шу муқаддас замин учун фидойиликни ҳаёт мезонига айлантириш тарғибот-ташвиқот ишларининг марказига қўйилди.

Мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритиб, эркин, демократик жамият куриш йўлига ўтганидан бери орадан йигирма йил ўтди. Минг тўққиз юз тўксон биринчи йил адоғида туғилган фарзандлар бугун вояга етиб, енимизга кирди, сафимизга қўшилди. Бундай қараганда, бу – жуда кўп фурсат эмас. Халқ тили билан айтганда, бир йигит ёши. Лекин, тарихнинг ўзига хослиги шундаки, баъзан вақт ҳам воқеа-ҳодисалар шиддати ва моҳиятини, эришилган натижаларни ифодалашга ожизлик қилиб қолади. Сўнги икки ўн йилликдаги ҳаётимиз бунга ёрқин мисол бўла олади¹.

Ҳар қандай ғалаба, унинг натижалари саклаб қолинган тақдирдагина аҳамият касб этади. Истиклолимизнинг дастлабки йилларида мамлакат олдида турган тарихий вазифа – мустақилликни мустаҳкамлаш, уни ёмон кўзлардан асраш, одамлар онг-шуурига янги жамият ғояларини сингдириш, халқнинг кадр-қимматини қўтариш, ор-номусини, шаън-шавқатини жой-жойига қўйиш эди. Шу максатда Президентимиз Ислоҳ Каримов раҳбарлиги остида қисқа вақт ичида миллий тараққиётнинг Ўзбекистонга, халқимиз турмуш тарзи ва менталитетига хос ва мос янги моделни, миллий истиклол мафқурасининг асосий тамойиллари, соддарок қилиб айтганда, жамият ҳаётининг олис келажакка мўлжалланган бош максад-режаси ишлаб чиқилди. Ўтган йиллар давомида талотўпли даврнинг оғир синовларидан ўтган ва дунё миқёсида тан олинган бу модел, аввало, мамлакатда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришнинг янги тамойилларига, халқимизнинг куч-қудрати ва интеллектуал салоҳиятига асосланган эди. Бу тамойилларнинг моҳияти ўттиш даврида давлат зиммасига бош ислоҳотчи деган масъулиятнинг юкланиши, қонун устуворлиги, қучли ижтимоий ҳимоя ва ислоҳотларни босқичма-босқич амалга ошириш каби ўта мураккаб вазифалардан иборат бўлди. Бугун, дунёнинг қўлгина мамлакатлари молиявий-иқтисодий инқироз туфайли гоят мураккаб муаммолар билан юзма-юз турганида, йиринк корпорациялар, концернлар ишчи ўринларини, ижтимоий ҳимоя пакетларини қисқартиришга мажбур бўлаётганларида, дунёнинг номдор иқтисодчилари, мутахассислар тўксонинчи йиллар бошида Ўзбекистон ривожланишнинг гоят тўғри ва максадга мувофиқ йўлини танлаганини тақрор-тақрор эътироф этмоқдалар. Бу масалада муҳим хулоса шундан иборатки, Ўзбекистон энг қийин шароитда ҳам ўз кучи ва имкониятига таяниб иш кўрди. Давлатимиз раҳбарининг «Биз борини асраш ва йўғини яратиш йўлидан борамиз», деган шиори, маълум шартлар ҳисобига бошқалардан қарз кўтармаслик принципини ўзини тўла оқлади².

¹ Ахборот хавфсизлиги: муаммо ва ечимлар. – Т.: Akademiya, 2008. 76-бет.

² Эргашев К. Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: Янги аср аюлюди, 2002. 78-бет.

ЁШ АВЛОД ОНГИДА МУСТАҚИЛЛИК ҒОЯЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ – АСОСИЙ ВАЗИФА

С.ЮЛДАШЕВА – п.ф.н., доц.,
Г.НОРКУЛОВА – тадқиқотчи,
Н.АДЪЛОВА – талаба

Ҳар йили, ҳаётимиздаги энг улғу, энг азиз байрамни нишонлашга тайёргарлик кўрар эканмиз. мустақиллик даврининг тарихга айланиб бораётган яна бир йилида мамлакатимизда, ҳаётимизда, турмуш тарзимизда юз бераётган ўзгаришлар, шижоатли меҳнат, ўқиш ва изланиш туфайли қўлга киритилаётган ютуқлар шодаси кўз ўнгимизда намоён бўлади. Бу ютуқларга озми-кўпми дахлдорлигимиздан кўнгилда мунаввар туйгулар уйғонади.

Ҳаёт пайдо бўлганидан бери инсоният эмин-эркин, тўқ-фаровон яшашни орзулаб келади. Жамият ривожлангани сари бу орзу янада кенг қанот эсади. Одамлар бугун кечагидан, эртага бугунгидан мазмунли яшашни, фарзандларини бекаму кўст тарбиялаб вояга етказишни, ўзидан яхши ном, эзгу амаллар қолдиришни ўйлайди. Демократик ривожланиш, миллий тараккиёт йўлини тутган мамлакатларда бундай истакларни рўёбга чиқариш мамлакат микёсида қабул қилинаётган қонун ва қарорларнинг, ўтказилаётган ислохотларнинг, янгиланиш ва бунёдкорлик режаларининг бош мақсадига айланган.

Янги аср. таассуфки, ҳаётимизга ўзининг шиддатли талотўплари, мураккаб эврилишлари, қутилган ва қутилмаган бўрилишлари билан кириб келди. Йигирманчи асрга хос бўлган кўпгина иллатлар, инсоният орзу қилганидек, шу юз йилликда қолиб кетмади, аксинча, қайта куч олиб, хавфли бир кўринишда янги асрга ҳам ўтди. Дунё минтақаларида яна шахсий манфаатлар устиворлик қила бошлади, ҳуролли, диний, иркий можароларни қасдан келтириб чиқариш, нифоклашаётган томонларни бир-бирига гиж-гижлаш ва бунинг оқибатида ўзга ҳудудлардаги табиий бойликларни «манфаатли таъсир доирасига» олиш, нефть қонларини кўздан қочирмаслик ҳаракатлари бошланди. Янги мустақил давлатлар мисолида айтадиган бўлсак, «оммавий маданият» никоби остида ҳаётимизга, дунёқарашимизга, онг-шууримизга ва ҳатто турмуш тарзимизга турли иллатлар, кўзга кўринмас маънавий айнишлар ёпирилиб кела бошлади. Ахборот хуружлари, ёш авлод онги ва қалбини эгаллаш учун кураш, турли гаразли оқимларнинг ғаламисликлари кескин тус олди. «Бу ҳаётнинг шафқатсиз бир қонуният бора – деб ёзади Президент Ислам Каримов бу борада тўхталар экан. – Тарихини мураккаб ва ҳал қилувчи бўрилиш палласида ҳар қандай миллат ва элат ўз аҳиллиги ва бирдамлигини сақлаб, ўз миллий манфаатлари йўлида қатъият билан турмаса, масъулият ва ҳушёрлигини йўқотадиган бўлса, охири-оқибатида, ўзининг энг қатта, тенгсиз бойлиги бўлмиш мустақиллиги ва озодлигидан жудо бўлиши, шубҳасиз»¹.

Тарихда ҳам, яқин-ўтмишда ҳам бунга мисоллар кўп. Давлатимиз раҳбари бизни четдан ёпирилиб келаётган «оммавий маданият» никоби остидаги маънавий, ахлоқий ва бошқа кўринишдаги айнишларга қоқайд бўлмасликка, дунёда турли мафқуралар, иктисодий ва сиёсий манфаатлар тортишуви қундан-

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. 129-бет.

кунга кескин тус олаётган бир пайтда, фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш янада муҳим аҳамият касб этаётганини англашга даъват этади.

Тарихдан шу нарса аниқки, маънавий илдиэлари заифлашган халқ энг оддий хавф-хатар олдида ҳам кучсиз ва ожиз бўлиб қолади. Дунёнинг ривожланган ҳар бир мамлакати ўз ташки сиёсатида, энг аввало, шахсий манфаатларини кўзлаб ниш тутати, бу манфаатлар муҳим стратегик чорраҳаларда ўзаро тўқнаш келиб қолади. Иқтисодий, ҳарбий таъйикни сезиш осон, аммо мафкуравий таъйик кўринмас бир офат сифатида халқ, миллат ҳаётига пинҳона кириб келади ва илдиэ отади. Иқтисодий тангликни енгиш мумкин, аммо маънавий таназзулни енгиш мураккаб вазифа. Бунинг сабаби, бузғунчи кучлар бугунги глобаллашув замонида ўзга бир халқ, миллат маънавиятига қарши кураш бошлар экан, бир қарашда ўта беозор кўринадиган, аммо таъсир кучи ғоят самарали воситалардан унумли фойдаланади. Бунда асосий куч ва имкониятлар ёш авлод онги ва калбини эгаллаш, уларни тўғри йўллардан қалғитишга қаратилади.

Истиклолимизнинг дастлабки қадамлари мана шундай мураккаб шароитга тўғри келди. Мамлакат ҳаётида узок давом этадиган мураккаб ўтиш даври бошланиб, бир вақтнинг ўзида ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий, ҳам маънавий-маърифий вазифалар билан шугулланишга, ички ва ташки сиёсат йўналишларини белгилашга, жамият ҳаётининг ҳуқуқий, иқтисодий, маданий-маърифий асосларини ишлаб чиқишга, қабул қилинаётган ҳар бир қарорда ягона тўғри ва адолатли ечимни топишга тўғри келди. Давлатимиз раҳбари Ислон Қаримов Олий Қенгашнинг 12-сессиясида (1992 йил, 2 июль) сўзлаган нутқида бу ҳолатни қуйидагича ифодалаган эди: «Дунёга келган чақалоқ аввал эмаклаб, кейин теталоқ бўлади. Вазият шундай келдики, мустикал Ўзбекистон тўғилган куник оёкка туришга, ўзи юришга мажбур бўлди. Қарз олиш осон, лекин уни бир кун келиб тўлаш ҳам керак. Биз фақатгина бугунги кунни эмас, балки ортаимизни, келажак авлодларни ҳам ўйлашимиз зарур. Бугун биз хато қилиб қўйсак, фарзандларимиз келажакда яна қоқилиб қолишини ҳисобга олмасак, бу – қатта гуноҳ бўлади. Озодлигимизни, иқтисодий мустикаллимизни йўқотмасдан, ким билан, қайси давлат билан муносабат ўрнатмайлик, халқимизнинг иззатини жойига қўядиган, унинг тенглигини таъминлайдиган йўлни танлашимиз керак бўлади...»

ФОРМИРОВАНИЕ ДЕЛОВОЙ ЭТИКИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ КОРРУПЦИИ

Ж.Т. НУРЖАНОВА – Научный стажёр-исследователь УМЭД

Специфика каждого народа, нации выделяет свои ценности и ориентируется на многовековые традиции. В целом, коррупция воспринимается как негативное социальное явление, о разрушительных последствиях которой, говорит не одно поколение ученых, исследователей, политиков. Обращает на себя внимание классификация коррупции, данная А.Хайденхаймером, которые подразделил коррупцию на несколько видов: белую, серую и черную¹. Белая коррупция – это такое явление, относительно которой, в общественном мнении существует согласие:

¹ Heidenheimer A., Johnston M., Levine V. (dir. publ.). Political Corruption: A Handbook. New Brunswick: Transaction Publishers, 1989.

данные действия не считаются предосудительными. Она как бы интегрирована в культуру и не воспринимаются как некий отрицательный фактор. Черная а коррупция, противоположно белой, осуждается всеми слоями общества. Серой коррупцией А.Хайденхаймер, считал те коррупционные проявления, относительно которых никакого согласия не существует и, именно, вокруг нее возникают скандалы. То есть, существует не только личностное отношение, но и определенные действия, направленные на ее уничтожение.

Основной центр тяжести коррупции как правило приходится на места концентрации власти, где уполномоченные лица в силу занимаемой должности приобретают те или иные преимущества, дополнительные возможности, которые могут быть использованы для своих личных интересов. Таким образом, коррупция представляет собой некий негативный «аппендикс», который при лояльном отношении к ней процветает «у власти».

Учитывая разнообразие властных полномочий, сфер деятельности, выполняемых функций на занимаемой должности, пакета прав и обязанностей, приобретаемых чиновниками, М. Джонстон выделяет несколько типов коррупции: взятки чиновников в сфере торговли (за продажу нелегально произведенной продукции, завышение качества товаров и так далее), отношения в патронажных системах, в том числе, покровительство на основе земляческих, родственных, партийных принципов; дружба и кумовство; а также, так называемая кризисная коррупция, где предприниматели вынуждены работать в условиях чрезвычайного риска, когда решения органов власти могут привести к существенным для бизнеса изменениям и потому, эти решения становятся предметом торговли¹.

Такое положение вещей явно не вяжется с теми ожиданиями, которыми государство наделяет своих представителей. Ведь, если учитывать, что все должностные обязанности будут выполняться сквозь призму, которая указывается, к примеру, М. Джонстоном, то развития, как такового сложно будет ожидать. Неоснованные преимущества, неравенство в доступе к каким-либо правам и ресурсам, монополизация, снижение темпов и качества конкуренции лишь негативно отразятся в развитии не только одного государства, но будет ставить под угрозу его будущее в условиях глобализации, которая на сегодняшний день является составной частью человеческого общежития.

Одной из важнейших первооснов на пути решения проблемы коррупции, как просто это не казалось бы, является наличие правовой культуры и правосознания – т.е. этические вопросы в действиях должностных лиц. Поэтому, важнейшим на повестке дня, стоят вопросы деловой этики для государственных служащих и должностных лиц, стоящих у руля государства.

Моральный закон каждого формируется на основе этических ценностей, установленных в каждом отдельном обществе. Соответственно, только тогда, когда человек сможет соблюдать свои законы сам и научится применять их и в отношениях с окружающими, вот тогда он сможет понять и принять законы, установленные государством, которые определяют поведенческие ориентиры для отдельных индивидов и общества в целом.

В настоящее время, во многих странах мира приняты специальные законы, регламентирующие моральный облик и поведение должностных лиц, так называ-

¹ Там же.

смые этические кодексы или кодексы чести чиновников. Так, принципы этики правительственных служащих в США закреплены в специальном исполнительном приказе президента страны. Многие из его положений были закреплены законом 1992 г. Управления по этике государственной службы¹.

В Республике Узбекистан, с первых дней обретения независимости, было уделено особое значение в борьбе с коррупцией, в том числе, рассматривалось влияние определенных проблем на морально-этические нормы и как следствие развития преступности. В своем труде «Узбекистан на пороге 21 века: угрозы безопасности, условия и гарантии прогресса» глава нашего государства отмечает: «Проблемы борьбы с преступностью и коррупцией вызывают у нас далеко не абстрактный интерес. ...сложный период перехода от тоталитаризма к демократии и рыночным отношениям по сути означает ломку основных политических, экономических и культурных структур, что способно оказывать негативный эффект на морально-этические нормы и неизбежно сопровождается ростом преступности и коррупции².»

В настоящее время, в нашей республике ведется последовательная работа по созданию этико-правовой системы мер для борьбы с коррупцией. В Узбекистане, к примеру, действуют этические нормы для судей Конституционного Суда, которые закреплены и установлены принятым Судом Кодексом чести. В нем регламентированы правила поведения этического характера, которые считаются обязательными для судьи Конституционного Суда. В частности, согласно Кодексу чести, судья Конституционного Суда Республики Узбекистан всей своей деятельностью и поведением должен способствовать формированию у должностных лиц и граждан чувства уважения к Конституционному Суду и служить примером законопослушания. Всегда и везде должен вести себя таким образом, чтобы утверждать в обществе уверенность в беспристрастности и независимости Конституционного Суда³.

Не должен остаться без внимания вопрос об аттестации должностных лиц, работающих на государственной службе ни один год и ни два. До сих пор, четко, не систематизирован процесс продвижения по службе государственных чиновников, что уже само по себе является большим пробелом и благодатной почвой для процветания коррупции. Необходима комплексная разработка этических норм для всех сфер и областей, где имеют свое проявления властные элементы.

Таким образом, борьба с коррупцией должна заключаться не только в самой борьбе, наказании, привлечения к ответственности, но и носить превентивный характер на основе морально-этических мер предупредительного характера, направленных на ее предотвращение.

¹ Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. www.bookluck.ru

² Каримов И.А. Узбекистан на пороге 21 века: угрозы безопасности, условия и гарантии прогресса. –Т.: Узбекистан, 1997. с.82.

³ www.lex.uz

ТАЛАБА ЁШЛАРНИ ЭКОЛОГИК ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

И. ХОЛИҚОВ – ТДПУ профессори

«Миллий хавфсизликка қарши яширин таҳдидларни кўриб чиқар эканмиз, Экологик хавфсизлик ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш муаммоси алоҳида эътиборга моликдир»

Ислом Каримов

Маълумки Экология ҳозирги замоннинг кенг миқёсдаги кескин ижтимоий муаммоларидан биридир. Уни тўғри ҳал этиш халқларнинг манфаатига мос бўлиб, цивилизациянинг ҳозирги кун ва келажаги кўп жиҳатдан мазкур муаммонинг ҳал қилинишига боғлиқ. Шунинг учун Президентимиз: «Миллий хавфсизликка қарши яширин таҳдидларни кўриб чиқар эканмиз, экологик хавфсизлик ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш муаммолари алоҳида эътиборга моликдир»¹ деган эдилар. Тараққиётнинг ҳозирги босқичида инсон билан табиатнинг ўзаро таъсирига бир қатор муаммоларни ҳал этиш фақат бир мамлакат доирасида чекланиб қолмайди. Уларни бутун сайёрамиз кўламида ҳал этиш зарур. Кўришиб турибдики, табиий муҳитни инсон юритадиган хўжалик фаолиятининг зарарли таъсиридан ҳимоя қилиш билан боғлиқ кўпгина муаммолар кенг кўлама касб этмоқда. Шу сабабли улар фақат халқаро ҳамкорлик ҳолида ҳал қилиниши лозим. Чунки Экология муаммоси ер юзининг ҳамма бурчакларида ҳам долзарб. Фақат унинг кескинлик даражаси дунёнинг турли мамлакатларида ва минтақаларида турличадир.

Марказий Осиё минтақаси экологик фалокатнинг ғоят хавfli зоналаридан бири эканлигини алам билан таъкидлаш лозим. Вазиятнинг мураккиблиги шундаки, у бир неча ўн йилликлар мобайнида ушбу муаммони инкор этиш натижасигина эмас, балки минтақада инсон ҳаётининг барча соҳалари Экологик хатар остида қолганлиги натижасида келиб чиққандир. Афсуски бу жараёнлар Ўзбекистонни четлаб ўтмади. Бу ерда мутахассисларнинг фикрича, жуда мураккаб, айтиш мумкинки, хавfli вазият вужудга келди. Бу куйидагиларда кўринади:

Биринчидан, ернинг чекланганлиги ва унинг сифат таркиби пастлиги билан боғлиқ ҳоллар тўхтовсиз ортиб бори. Марказий Осиё шароитида ер Оллох таолонинг бебаҳо инъомидир. У том маънода одамларни боқди, кийинтиради. Бево-сита деҳқончилик билан боғланган оилаларнигина эмас, балки маълум бир тарзда кишлоқ хўжалиги билан алоқадор барча тармоқлар ва унинг неъматларидан баҳраманд бўлаётган республиканинг барча аҳолиси фаровон турмуш кечириши учун моддий негиз яратади. Айни вақтда ер улкан бойлик бўлибгина қолмай, мамлакатнинг келажакни белгилаб берадиган омил ҳамдир. Бу ҳол Ўзбекистонда айниқса яққол намоён бўлмоқда, чунки ернинг иқтисодий ва демографик вазифаси йилдан-йилга кучайиб бормоқда.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т.: «Ўзбекистон», 1997й, 110- бет.

Ерларнинг нихоят даражада шўрланганлиги Ўзбекистон учун улкан Экологик муаммодир. Ерларни оммавий ўзлаштириш хатто шўрланган ва мелиорацияга яроқсиз йирик-йирик яхлит майдонларни ишга солиш ана шунга олиб келди. Сўнгги 50 йил мобайнида суториладиган ер майдони 7.46 миллион гектардан 4.28 миллион гектарга етди. Факат ўтган асрнинг 1975-1985 йиллар мобайнида 1 миллион гектарга яқин ер майдонлари ўзлаштирилди.¹ 1990 – йилга келиб суториладиган ер майдони 1985-йилдагига караганда 1.5 баробар кўпайди.²

Экин майдонлари таркибида сўнгги вақтларда (1990 йилга) кадар пахта деярли 75 фонз майдонни эгаллаган эди. Тупрокнинг ҳар хил саноат чиқиндилари маиший чиқиндилар билан шиддатли тарзда ифлосланиши реал таҳдид тугдирмоқда. Турли химиявий воситалар, зарarli моддалар ва минерал ўғитларни, саноат ва қурилиш материалларини саклаш, ташиш ва улардан фойдаланиш кондаларининг кўпол равишда бузилиши ернинг ифлосланишига олиб келди.

Ўзбекистонда ноорганик минерал ўғитлар, гербицитларнинг кўлланиши энг юкори нормалардан ҳам ўнлаб баробар ортик эди. Улар тупрокни дарё, кўл, ер ости ва ичимлик сувларни ифлослантирди.

Фойдали казилмаларни жадал казиб олиш, кўпинча уларни кайта ишлашнинг технологик схемалари номукамаллиги кўп миқдорда ва бошка моддаларнинг тўпланиб қолишига олиб келди.

Бутун Ўзбекистон ҳудудида каттик маиший чиқиндилар ташланган 230 дан ортик шаҳар ва кишлоқ ахлатхоналари мавжуд. Уларда тахминан 30 миллион куб метр ахлат тўпланади. Улар асосан стихияли равишда жўтрофий, геологик – гидрогеологик ва бошка шарт-шароитларни комплекс ўрганмай туриб ташкил этилган.

Республикамызда ҳали-ҳануз маиший чиқиндиларни саноат усулида кайта ишлаш масаласи ҳал қилинмаган. Факат ягона Тошкент маиший чиқиндилар тажриба заводи 1991 йилдангина ишлай бошлади.

Ўтган асрнинг 90-йиллари охирларида Орол денгизидagi сувнинг сатҳи 400 куб кмдан камроққа, сув юзасининг майдони эса 32.5 минг кв км га тушиб колди, сувнинг минераллашуви икки баробар ортди. Шулар эвазига Оролнинг сохиллари 60 – 80 км га чекинди.

Мутахасисларнинг фикрича, бу ерда ҳар йилда атмосферага 15-75 миллион тонна чанг кўтарилади.³

Орол денгизининг қуриб бориши ва шу жараён туфайли Орол бўйи минтақасидаги табиий муҳитнинг бузилиши Экологик фожеа сифатида баҳоланмоқда. Чанг ва туз бўронларининг пайдо бўлиши, факат Орол бўйида, эмас, балки денгиздан анча юкоридаги бепаён ҳудудларда ерларнинг чўлга айланиши, иклим ва ландшафтларнинг ўзгариши – булар ана шу фожеа оқибатларининг тўлик бўлмаган рўйхатидир.

Экологик таҳдидлар факат Орол сувининг қуриши билан тугалланмайди. Ўтган асрнинг 80 – йиллари бошларида қўшни Тожикистонда альюмин заводи ишга туширилиши муносабати билан Ўзбекистоннинг Сурхондарё вилоятига карашли кўплаб

¹ Ўзбекистон Республикаси статистика бошқармаси маълумотлари. 1975 – 1990 йиллар, Тошкент «Ўзбекистон», 1990 йил. 115-бет.

² Каримов И.А. Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараккиёт кафолатлари. Т.: «Ўзбекистон», 1997й. 119-бет.

³ «Правда Востока» 1992-йил, 17 май.

туманларга экологик жихатдан танг аҳвол вужудга келди. Мазкур завод атмосферага кўп микдорда фторли водород, углерод оксиди, олтингугурт гази, азот оксидларини чиқариб ташламоқда. Водийнинг юқори қисмида, Тожикистоннинг Ўзбекистон билан чегарасида жойлашган заводнинг чиқиндилари тоғдан водий томонга эсалиган шамол билан ундан узокларга, республиканинг чегарадош туманлари – Сарноси, Узун, Денов, Олтинсой туманлари ҳудудига тарқалмоқда.¹

Экологияга солинаётган хавф Ўзбекистон учун, умуман бутун Марказий Осиё минтақаси учун нақадар юқори эканлигини ҳисобга олган ҳолда ҳукумат ва атроф-муҳитни химоя қилиш, табиат захираларидан оқилона фойдаланиш масалаларига жуда ката эътибор бермоқда.

Атроф-муҳитни химоя қилишни таъминлашга қаратилган қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Шулар жумласига 1992 – йил 9 декабрда Ўзбекистон Республикасининг «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонуни қабул қилинди.² Соғлом авлод давлат дастури ва «Экологик таълим тарбия концепцияси» ишлаб чиқилди, «Экосан» жамғармаси тузилди, Олий Мажлис томонидан табиатни муҳофаза этиш ва Экологияга оид зарур қонун ҳужжатлари қабул қилинди.³ Шунингдек ҳукуматимиз атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан оқилона фойдаланишнинг турли жиҳатларини тартибга солувчи кўплаб хилма-хил халқаро шартномалар ва битимлар тузилди.

Ўзбекистон МДХ давлат бошлиқларининг 1992 йил 8 декабрда имзолаган битимига мувофиқ тузилган МДХ мамлакатлари Экология Кенгашининг тенг ҳуқуқли аъзосидир. Ана шу Экология кенгаши доирасидаги ҳамкорликга аъзо давлатлар атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида қилишиб олинган, мувофиқлаштирилган саъй-ҳаракат қилиш мақсадини кўзлайди.

Юқоридагилардан қелиб чиқиб, экологик таҳдидларга қарши кураш учун қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

– Экологик таҳдидларга қарши тегишли технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш, қишлоқ, ўрмон ва бошқа ҳўжалик тармоқларидаги табиий жараёнларнинг кескин бузилишига олиб келадиган барча захарли қимевий моддаларни қўллаш устидан қаттиқ назорат ўрнатиш. Ҳаво ва сув моҳиятини инсоннинг ҳастий фаолияти учун зарарли еки салбий таъсир кўрсатадиган моддалар билан ифлослантиришни тўхтатиш;

– Завод ва фабрикаларда эскирган ускуналарни алмаштириш, янги технологияларни жорий этиш, керак бўлса, бутун бошли заводларни реконструкциялаш асосида фойдали қазилмаларни саноат усулида янада тўлиқ ва оқилона қазиб олишга эришиш;

– Экологик қулфатлар чегара билмаслигини назарда тутган ҳолда жаҳон жамоатчилиги эътиборини минтақанинг Экологик муаммоларига қаратиш лозим.

Табиатнинг муҳофазасига доир янги анъаналарни турмушга кенг жорий этиш экологик фаолиятнинг таркибий қисми ва йўналишига айланиши лозим. Бундай анъаналар ёшларнинг экологик маданиятини, ватанпарварлик туйғусини ривожлантиришга, назарий билимларни амалий кўникмаларни мустаҳкамлашга ёрдам беради.

¹ «Халқ сўзи» гатетаси, 1997-йил, 15-май.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ахборотномаси 1993-йил, 1-сон.

³ Исмоилов Т.И. Ёшлар экологик дунёқарашини шакллантиришнинг асосий ҳуесиятлари. Барқамол авлодни шакллантириш маънавий тараққиёт омили. Республика илмий – оммавий конференция материаллари. Тошкент. 2010. 246-бет.

МЕХНАТ ҲУКУҚИГА ОИД ҲУКУҚИЙ АТАМАЛАРНИНГ СЕМАНТИК (МАЪНАВИЙ) ЖИХАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Ф. ТУРСУНОВ – ТДПУ тадқиқотчиси

Ҳукукий тушунча – предмет ва ходисаларнинг мантиқан ажратилган муҳим белгиларини умумлаштириб, бирлаштириб акс эттирувчи умумий тасаввур бўлиб, ҳукукий онглилик, инсоннинг билим ва тасаввурлари даражасидир.

Кийсний ҳукуқшунослик учун юридик атамашунослик тўғрисидаги масала анча аҳамиятли, чунки турли мамлакатларда конунчилик ва юридик адабиёт турли ибора, атама ва тушунчалардан фойдаланади. Бир ҳукуқий тизимнинг атамалари бошқа ҳукуқий тизимда мутлақо ўзгача мазмунга эга бўлиши еки умуман ўз муқобилига эга бўлмаслиги мумкин. Бу одатда турли ҳукуқий оилаларга мансуб мамлакатлар ҳукуқида кўп учрайди. Юридик атамашуносликнинг хилма-хиллиги ҳукуқшунос учун кийинчиликлар манба эмас, у катта амалий аҳамиятта эга муаммоларни ҳам камраб олади. Халқаро-ҳукуқий ҳужжатларни тайёрлашда, конун матнларини таржима қилишда йўл қўйилган кўплаб хатолар маълум¹.

Н.П.Шайхутдинованинг фикрича, «аппарат» тушунчасининг сифати бевосита унинг ўзагини ташкил қилган атамалар (терминлар) сифатига боғлиқ. Мехнат ҳукуқи терминологиясининг энг асосий сифатларидан бири, ундаги алоқа тизимини белгиланган тартиб ва аниқликда жойлаштирилганидандир. Терминологияга бўлган юқори талаб ягона универсал тизимга эга бўлиш, ягона сифатда намоён бўладиган конуний равишда бирлашган ва ўзаро алоқадорликда бўлган Мехнат ҳукуқининг конунчилик терминларининг ўзаро хусусий шартлигида тушунтирилади. Фойдаланиш метёрига кўра мехнат ҳукуқи оид умумий қўлланиладиган сўзлар уларнинг дастлабки тушунчаларида камдан-кам тугалланади. Улардаги сифатларни қўшни йўли билан ёки бошқа сўз бирикмалари билан ўзгартириш натижасида, тушунчалар мехнат ҳукуқи оид бўлади. Аниқлик йўли билан – сўз аниқлиги ва вақт аниқлиги билан мехнат ҳукуқида соҳага оид терминлар шаклланади – «Иш вақти», «тўлиқ бўлмаган иш вақти»; аниқ сўз – «кун», ясовчи терминлар – «иш куни», «дам олиш куни», «байрам куни»².

Семантик (сўз маънолари) жиҳатларни таҳлил қилиш – билимларни фаоллаштириш ва ривожлантириш тузилмаларидан (стратегияларидан) бири бўлиб ҳисобланади. Унинг моҳияти янги, деярли маълум бўлмаган жиҳатларни анчагина маълум бўлганлари билан таққослашдан иборат. Фаолиятнинг дастлабки кўриниши (даъват фазаси)да талабалар иккита таниш ёндашувни муҳокама қиладилар³. Масалан, аванс-аккорд ҳақ тўлаш; пенсия – ёшга доир пенсиялар; ишбай ҳақ тўлаш-вақтбай ҳақ тўлаш каби ўхшаш атамаларни амалий машғулот дарсларида қўллаш талабаларни фикрлашга ундайди.

Семантик жиҳатлар таҳлилининг матнларга асосланмаган машғулотларда қўллаш яхши натижа беради. Бу услубни мехнат ҳукуқи амалий машғулот дарсларида турлича қўллаш мумкин.

¹ Ҳозирги замон асосий ҳукуқий тизимлари. Маърузалар матни. ТДҲОИ. 2005 й. 7-бет.

² Шайхутдинова Надежда Павловна. Терминологические проблемы трудового права: Дис. ...канд. юрид. наук.-Екатеринбург, 2008. с.17.

³ Фарберман Б.Л., Мусина Р.Г., Жумабоева Ф.А. Олий ўқув юртларида ўқитишнинг замонавий усуллари. Тошкент.: 2002. 151-бет.

Бир мавзу доирасида бир неча ҳуқуқий атама қўлланилади. Масалан, «Меҳнатга ҳақ тўлаш» мавзусидан куйидаги изоҳлар ўрин олган:

Иш ҳақи тизими дейилганда, меҳнат меъёри билан меҳнат учун тўланадиган ҳақ миқдори ўртасидаги нисбат назарда тутилади. Меҳнатни ҳисобга олиб бориш қандай усулда амалга оширилишига қараб, ходимларга вақт ва тайерланган маҳсулот миқдори билан иш ҳақи тўлашнинг вақтбай ва ишбай тизими қўлланилади.

Вақтбай тизимида меҳнатга ҳақ ҳақиқатда ишланган вақт – соат, кун, ой учун тўланади, шунинг учун ҳам бу соатбай, кунбай, ой учун меҳнат ҳақи тўлаш деб аталади. Ходимларнинг асосий қисми ойлик лавозим маошлари олади.

Иш ҳақи тўлашнинг *ишбай тизимида* ходимнинг меҳнатига у ишлаб чиқарган ҳар бир маҳсулот бирлиги учун ишбай баҳолар бўйича ҳақ тўланади. Бу тизим қўлланилганда, ходимнинг иш ҳақи у қанча яроқли маҳсулот ишлаб чиқаргани ёки қанча ишни бажарганлигига боғлиқ бўлади. Ишбай асосида ҳақ тўлашнинг куйидаги турлари мавжуд: бевосита ишбай; билвосита ишбай; ишбай прогрессив; аккорд тизими.

Бевосита ишбай тизимида меҳнат ҳақи ишлаб чиқарилган маҳсулотга тўғридан-тўғри мутаносиб, ўзгармас баҳолар бўйича тўланади. *Билвосита ишбай* тизими ёрдамчи ишчиларга ҳақ тўлаш учун қўлланилади, бунда уларнинг ўзлари маҳсулот ишлаб чиқармайдилар, аммо бошқалар ишлаб чиқарган маҳсулот миқдори кўп жиҳатдан уларнинг ишига (масалан, чилангарлар, кўтарма кран ҳайдовчилар) боғлиқ бўлади. Улар ишбай асосида ишловчи асосий ходимлар ишлаб чиқарган маҳсулот бирлиги учун иш ҳақи оладилар.

Аккорд тизим қўлланилганда, тўланадиган ҳақ миқдори алоҳида бажарилган ҳар бир иш учун эмас, балки ҳақ тўланадиган вақт мобайнида бажарилган муайян иш ҳақи учун белгиланади. Бу тизимдан асосан қурилишда фойдаланилади. Булардан ташқари, яна меҳнатга бригада бўйича ҳақ тўлаш усули ҳам мавжуд. Бунда алоҳида олинган ҳар бир ходимнинг иш ҳақи бутун бригаданинг иш натижаларига боғлиқ бўлади.

Иш ҳақи тўлашнинг *мукофот тизими* ҳам бор. Мукофот тизими иш ҳақининг асосий тизимларида кўзда тутилмаган меҳнат натижаларига қараб, моддий рағбатлантириш шаклидир. Мукофотлар, юкорида қайд қилиб ўтилганидек, иш ҳақининг қўшимча, ўзғариб турадиган қисми бўлиб, унинг миқдори, одатда аниқ кўрсаткичларнинг бажарилишига боғлиқ ва асосий маошга нисбатан фойза ҳисобидан белгиланади. Мукофотлар ўртача иш ҳақини ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинмайди, аммо меҳнат дафтарчасига ёзиб борилади.

Мукофотлар иш ҳақи ва моддий рағбатлантириш фондлари ҳисобидан тўланади. Йиллик иш якунига кўра мукофот пули берилиши мумкин. У рағбатлантиришнинг ўзига хос мустақил шакли бўлиб, моддий рағбатлантириш фонди ҳисобидан тўланади.

Меҳнат қонунларида *иш вақтидан ортиқ ишлаш* назарда тутилган. Иш вақтидан ташқари ишлар, дам олиш кунлари ва байрам кунларидаги ишлар учун камида 2 ҳисса миқдорида ҳақ тўланади. Ходимнинг илтимосига кўра иш вақтидан ортиқ ишлаган соатлар сонига тенг миқдорда дам олиш муддати берилиши мумкин. Бундай ҳолда бир ҳисса миқдорида ҳақ тўланади. Тунги вақтдаги ишнинг ҳар бир соати учун камида 1,5 барабар миқдорда ҳақ тўланади, бундай ҳақ жамоа шартномасида, агар у тузилмаган бўлса, иш берувчи томонидан қасаба

уюшма кўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан келишиб белгиланади¹.

Меҳнат ҳукуки дарси жараёнида баъзи ҳуқуқий тушунчаларни ҳаётий вазиятлар билан боғлиқ ҳолда келтириб ўтиш орқали ўқув мақсадига эришиш мумкин. Масалан, натурал иш ҳақи-меҳнатга ҳақ тўлашликнинг шакли бўлиб, бунда ходимларга пул тарикасидаги ҳақ билан бир каторда меҳнат ҳақи сифатида озиқ-овқат маҳсулотлари, кенг истеъмол буюмлари ва бошқалар берилади. Натурал иш ҳақи масалан, уй ходимлари билан ҳисоб-китоб қилишда қўлланилиши мумкин². Бирок бу каби ҳуқуқий атамаларнинг аксарияти «Меҳнат ҳукуки» Энциклопедик лугатида (1981 йилда нашр этилган) келтирилган бўлиб, бугунги кунда амалиётда қўллаб бўлмайди. Миллий ҳуқуқ тизимимиз замон талабига мос равишда ўзгариб бормоқда. Шунинг учун ҳам меҳнат ҳуқуқига оид ҳуқуқий атамаларга изоҳ бериши ўз олдимизга мақсад қилиб қўйдик ва меҳнат ҳуқуқига оид атамаларнинг изоҳли лугати тузилди.

БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ ШАРОИТИДА ЁШЛАРНИ МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ ТАРБИЯЛАШ

Ш. ИБРАГИМОВА – ТошДШИ қошидаги академик лицейи

Иқтисодиёт тараккиётида давлат томонидан олиб бориладиган сиёсатнинг роли ниҳоятда каттадир. Қайси мамлакатда иқтисодиёт, маънавият ва маърифатни кўтариш, у ҳақида ғамхўрлик қилиш давлат сиёсати даражасига кўтарилган бўлса, ўша мамлакатда тинчлик, барқарорлик вужудга келади, илм-фан, маърифат ва маданият ривожланади. Бу ўз навбатида мамлакат олдида турган турли энг мураккаб муаммоларни ҳам ҳал этиши имконини яратади. Давлат ўз фаолиятида маънавият ва маърифатни ривожлантиришни устувор вазифа сифатида қарагандагина унинг барқарор тараккий этиши учун имкониятлар кенгайиб боради. Бу ҳолатни тўғри англаган мамлакатимиз раҳбарияти, хусусан Президентимиз Ислом Каримов мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ иқтисодиётни, маънавият ва маърифатни ривожлантиришга алоҳида аҳамият бериб, унга раҳнамолик қилиб келаётирлар. Президентимизнинг бирор нутқи йўқки уларда у ёки бу жиҳатдан иқтисодиёт, маънавият ва маърифат, мафкура масалаларига ёндашмаган бўлсинлар. Ўзбекистон Республикасининг «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»да «Касб-ҳунар коллежи таълими давлат таълим стандартлари доирасида ўрта махсус, касб-ҳунар таълими беради; ўқувчиларнинг касб-ҳунарга мойинлиги, билим ва кўникмаларини чуқур ривожлантириш, таълаб олинган касб-ҳунар бўйича бир ёки бир нечта иқтисодий эгаллаш имконини беради»,³ – дейилган. Бу таъкид ўрта махсус касб-ҳунар таълим тизимининг барча муассасаларида ўқув жараёнини бозор иқтисодиёти шароитига мос ва мафкуравий тарбияга хос равишда янги педагогик технологиялар асосида ташкил этишни такозо этади. Республикамиз Президенти

¹ Меҳнат ҳукуки: Маърузалар курси / Ж.Т. Холмўминов, А. Х. Дусманов, Т. Н. Тиллаев. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2008. – 113-114-бет.

² Меҳнат ҳукуки. Энциклопедик лугат. – Т.: 1981й. 318-бет.

³ Баркамол авлод – Ўзбекистон тараккиётининг пойдевори. – Т.: Шарқ, 1998. 48-бет.

Ислол Каримов таъкидлаганидек, «Келажак бугундан бошланади. Ҳозир тарбия масаласига эътибор қилинмаса, келажак бой берилади. Тарбиядан ҳеч нарсани аямаймиз! Маънавий ва ахлоқий покларни, имон, инсоф, диёнат, ор-номус, меҳр-оқибат ва шу каби чинакам инсоний фазилатлар ўз-ўзидан келмайди. Ҳаммасининг замирида тарбия ётади».¹ Кейинги йилларда, асосан, миллий дастурнинг сифат босқичида ёш авлодга таълим-тарбия бериш, уларнинг ақлий ва маънавий камол топишларини ташкил этишда жиддий ўзгаришлар содир бўлди. Айниқса, узлуқсиз таълим муассасаларидаги узвийлаштириш дастурлари яратилиб таълим-тарбиянинг мақсад ва вазифалари янгиланди. «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларидан келиб чиққан ҳолда таълимнинг мазмуни қайта ишлаб чиқилди. Бу омиллар таълим жараёни таркибий қисмларини янгича тартибда намойён бўлишини тақозо этади. Ана шу ташкилий педагогик жараёнда таълим қонуниятлари ва тамойилларига мос ҳолда янги тамойилларга амал қилиш таълим методларининг пайдо бўлиши, таълим воситаларининг такомиллашуви, таълим-тарбияни иқтисодий ва мафкуравий жиҳатдан ташкил этишнинг ноанъанавий шакллари кенг қўламда жорий этиш заруриятини келтириб чиқарди.

Ўзбекистон мустақилликка эришган кундан бошлаб ўтган киска вақт ичида ўзбек халқи сиёсий-ижтимоий ютуқларга эришди: ўз тарихига янгича таваққур асосида ёндошиш, улут аждодлар қолдирган бой маданий, маънавий меросни ўрганиш шарафини муяссар бўлди; миллий гурури қайта тикланди; республикада илм-фан, жумладан педагогика фани янги тараққиёт босқичига кўтарилмоқда; ўтмишдаги педагогик таваққур даҳоларнинг шуҳратини тиклаш; уларнинг ғояларини халқ ҳаётига татбиқ этишдек улут ишлар амалга оширилмоқда.

Ҳар бир мамлакатда амалга ошириладиган таълим-тарбия тизими негизда муайян мақсадлар ётади. Бу мақсадлар давлат сиёсати билан белгиланади. Иқтисодий ва мафкуравий тарбияни мустаҳкамлаш вазифалари эса бугунги кунда тарбия тизимини янада такомиллаштиришни талаб этади.

Таълим тизимини қайта кўриб чиқиш вақти етди, профессионал билимларни оғаллаш имкониятларини кенгайтириш, маъмур-менежерларни тайёрлашни қайта йўлга қўйиш, янги шароитларда, янги замонавий технологияларда ишлашга қобил ишчи ва мутахассисларни тайёрлашни йўлга қўйиш лозимлиги ҳар бир матбуотда таъкидланмоқда. Дарҳақиқат, янгича ўқиш, тарбияланиш, янгича ишлашнинг ўзи бўлмайди. Шунинг учун ҳам бизга рақобатбардош, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи, миллий гурури, миллий ғоя, мафкураси мустаҳкам фозил инсонлар керак. Бугунги кунда ўсири, ешларни иқтисодий ва мафкуравий асосда тарбиялаш бугунги кундаги педагогика фани олдида турган долзарб масалалардан бири, деб ўйлаймиз.

Иқтисод, иқтисодиётнинг ўзи нима? Бу тушунча юнон олими Гелиот томонидан киритилган бўлиб, бу – «уй хўжалигини бошқариш санъати» маъносини англатади. Кейинчалик бу тушунчанинг моҳияти кенгайиб, маъноси ҳам тўлдириб борилган. Иқтисодиёт – бу жуда кенг ва мураккаб тушунча. «Иқтисод» атамаси тор маънода инсон яратган барча бойликларни тежаш, шунингдек, инсон меҳнатини кадрлаш маъносини англатади. Кенг маънода иқтисодиёт инсоннинг тирикчилигини ўтказишда қаратилган хўжалик фаолияти

¹ Барқамол авлод орзуси. – Т.: Шарқ. 1999. 53-бет.

бўлиб, бу фаолият ишлаб чиқаришдан бошланиб, яратилган махсулотларни истеъмол этиш билан яқунланади.

Мафқуравий муаммолар ичида мафқуравий хавф, таҳдидни бартараф этиш муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эга. Ҳозирги кунда жиддий мафқуравий хавфлар сифатида диний экстремизм, миллатчилик каби гоёвий қарашлар тизими ва амалиётини кўрсатиш мумкин. Бу хавф ва таҳдидларни бартараф этиш масаласи ҳам иқтисод билан боғлиқ бўлиб, у ҳам мафқуравий муаммолар доирасига қиради. Шу нуқтаи назардан ҳам иқтисодий ва мафқуравий тарбия масалаларига алоҳида эътибор қаратиш ўспирин ёшларни маълум бир тизим асосида тарбиялаш бугунги кундаги энг долзарб муаммолардан биридир.

РОЛЬ СЕМЬИ В ФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ И ОБРАЗЦОВ ПОВЕДЕНИЯ МОЛОДЕЖИ

*Э.С. СУЛТАНОВА – профессор УМЭД
А.А. УСМАНОВА – доцент УМЭД*

Семья... Как много заключено в этом простом, но очень емком слове. Сколь сразу мыслей и чувств возникает в сердце, когда задумаешься над ним. И в первую очередь, вечные и незабываемые понятия – отчий дом, родители, дети, близкие. И еще зримая ассоциация с чем-то бесконечно дорогим и прекрасным, что оберегает и защищает человека на протяжении всей жизни. На нашей древней земле, семья испокон веков почиталась как высшая ценность. Вся философия Востока превозносила и возвеличивала ее. А с первых дней обретения независимости Узбекистана, институту семьи, в нашем обществе, придается огромное значение, неуклонно поднимается ее авторитет. В идее национальной независимости, разработанной главой нашего государства, одним из приоритетов является своеобразие и уникальность священных традиций и ценностей нашего народа, формировавшихся на протяжении тысячелетий, главной из которых является семья.

За последние годы возродилась выверенная веками этика семьи, родственных отношений, уважение к женщине-матери, укрепилась философия человеческой заботы о подрастающем поколении. Осуществляемые в этом направлении реформы, посвященные охране и укреплению здоровья населения, в том числе матери и детей, формированию здорового поколения, созданию единой национальной модели. Вопросам развития сферы здравоохранения, охраны здоровья матери и ребенка был посвящен международный симпозиум, состоявшийся в столице под названием «Национальная модель охраны здоровья матери и ребенка в Узбекистане: «Здоровая мать – здоровый ребенок». На нем было отмечено, что в годы независимости во главе с Президентом И.Каримовым, осуществлены кардинальные реформы в сфере здравоохранения. Созданы необходимые условия для обеспечения здоровой и достойной жизни народа, воспитания физически и духовно здорового молодого поколения¹. Усилилась работа по развитию и укреплению

¹ Туракулов О. Международный симпозиум по охране здоровья матери и ребенка // «Народное слово», 29 ноября 2011 г. с. 1.

системы охраны репродуктивного здоровья населения, оказание ему высококвалифицированной медицинской помощи, повышению информированности населения в области репродуктивного здоровья и формирования здоровой семьи. Положение молодежи в обществе, тенденции и перспективы ее развития представляют большой интерес и практическое значение прежде всего потому, что они определяют его будущее. Здесь существенное место занимает семья и ее роль в определении ценностных ориентаций и образцов поведения молодых людей, их отношения к будущим социальным устремлениям. Социальный статус семьи, ее психологический климат, утвердившиеся семейные отношения способствуют определению социальных установок и поведения молодых людей, выбору будущих жизненных приоритетов, профессиональных ориентиров, социальной направленности, реализации внутренних резервов и собственных личностных возможностей. Семейная среда является основным фактором социализации человека, формирования его как личности, всестороннего гармоничного развития. Родной дом как колыбель и начало жизни, окружение близких людей, материальные и моральные условия – все это целый мир, воплощенный в дружбе и любви членов семьи, особенно доброжелательных родительских отношениях, отношениях с родными и близкими. В этой связи, в обогащении знаниями и жизненным опытом, формировании мировоззрения, жизненной позиции, социальных установок и ценностных ориентаций ведущее значение приобретает процесс общения детей с родителями, близким окружением. Личное общение, превращаясь в смысл-образующее поведение человека, становится предпосылкой для развития его социально-нравственных качеств, определения круга его интересов и потребностей, будущих жизненных планов, устремлений.

Главными приоритетами, осуществляемых в Узбекистане под руководством Президента Республики Узбекистан Ислама Каримова, масштабных социально ориентированных реформ является воспитание подрастающего поколения физически здоровым и духовно зрелым, формирование в обществе идеалов высокой нравственности с учетом национальных и общечеловеческих ценностей. В вопросе модернизации страны в политической и экономической сферах на пути развития гражданского общества многое определяет институт семьи, семейные ценности и традиции. Учитывая важность и значимость этих вопросов, наступивший 2012 год был объявлен «Годом крепкой семьи».

Для нашего народа – семья, ее ценности всегда носили священный характер, она всегда остается основным звеном нашего общества. Как отмечает в этой связи Президент Республики Узбекистан Ислам Каримов: «Нет никакой необходимости доказывать кому-то, что здоровая семья – это прежде всего здоровое общество, а значит – сильна и стабильна страна»¹. Несомненно, семья является главной жизненной ценностью и важнейшим фактором воспитания гармонично развитого подрастающего поколения в выработке системы социальных ориентиров, которые находят отражение в уважении к старшим, умении вести себя в обществе, скромности и трудолюбии, заботе о родных и близких, умении благодарно использовать опыт старшего поколения, в привитии с детства твердых нравственных установок, гуманных моральных принципов.

¹ Каримов И.А. Наш путь – углубление демократических реформ и последовательное продолжение модернизации страны//«Народное слово». 2011 г. 13 декабря. с. 2.

Прошедший, в феврале 2012 года международный симпозиум, посвященный развитию системы образования в Республике Узбекистан, является подтверждением целенаправленных действий нашего государства в подготовке образованных и интеллектуально развитых молодых людей, способных конкурировать и управлять, занимать авторитетные руководящие посты, успешно реализовывать собственный личностный потенциал и интеллектуальные возможности¹.

Как показывают результаты социологического исследования, проведенного среди студенческой молодежи, благополучный семейный быт, удовлетворенность семейными отношениями, установленные традиции положительно сказываются в личностном развитии, в выборе будущей профессии. Беседы со старшим поколением о смысле жизни, поиске своего места в ней, осознании и понимании собственной значимости дают молодежи позитивный всплеск энергии, в какой-то степени усиливают реализацию их личностных возможностей, учат правильному применению собственных знаний и устремлений в профессиональной стезе, помогают в достижении карьерного роста².

С точки зрения поло-возрастных показателей, для девушек, равно как и для юношей, значимы вопросы карьерного роста, профессионального успеха. Однако, большинством голосов (около 60%), на вопрос «О чем вы мечтаете чаще всего?», девушки-старшекурсницы высказываются в пользу построения счастливой семейной жизни, приобретения статуса жены и матери будущих детей. Ни в этом ли предназначение молодых девушек как хранительниц домашнего уюта и очага. Хотя с точки зрения юношей, значимость и важность семьи видится в ее поддержке и создании условий для претворения в жизнь будущих устремлений, связанных с профессией и карьерой, социальной активностью, самоутверждением и самореализацией в окружающем социуме³. Полученные данные по изучению творческого (преобразующего) потенциала молодежи свидетельствуют о том, что в формировании у молодых людей мировоззрения о смысле жизни и поиске решения жизненно важных насущных проблем, способов достижения продуктивности творчества, критериев эффективной само-регуляции и самоуправления, большая роль принадлежит присутствию рядом близких окружающих людей. Развитию личностных способностей, самодостаточности и самоконтроля, уверенности в собственных силах, несомненно способствует морально-нравственная помощь и поддержка старшего поколения семьи⁴. По мнению молодежи, для достижения уровня творческой активности, значимое место занимают семейно-бытовые вопросы. Их разрешение, а именно, обустройство быта, построение прочной семьи, материальная обеспеченность и др., благотворно сказывается на проявлении инициативы, упорства и настойчивости в достижении цели, умении

¹ Каримов И.А. Подготовка образованного и интеллектуально развитого поколения – как важнейшее условие устойчивого развития и модернизации страны // «Народное слово». 22 февраля 2012 г. с.1.

² Усманова А.А. Динамика социально-политического развития молодежи (на примере научных изысканий студентов). –Т.: «Ижтимоий фикр» № 2, 2011 г. с. 112.

³ Там же. с. 110-112.

⁴ Усманова А.А. Стремление к собственной значимости и самооценке как психологический фактор роста творческого потенциала (на примере научных изысканий студентов). –М.: «Мир психологии», № 3, 2010 г. с. 240.

находить нестандартные подходы к ней, находчивости¹. Одним словом, в развитии творческого потенциала молодежи решающую роль играет семья, ее участие в жизнедеятельности молодых людей, благополучный социальный быт, благодаря которому, возможна реализация стремления к собственной независимости, значимости, раскрытия творчества в учебе, профессиональной деятельности и общественной жизни. Вполне закономерно, что происходящие в нашей стране реформы, направлены на создание условий для приобретения статуса преуспевающих юношей и девушек в личной жизни, их профессионального роста, уверенности в завтрашнем дне, выработке социальных ценностных ориентаций и образцов поведения в обществе. Таким образом, семья – великая национальная ценность. Устоявшиеся в ней, как в лучших восточных традициях, благородные отношения и образцы взаимодействия и общения, формируют достойный фундамент для молодежи, чьи будущие личностные устремления и надежды несомненно связаны с успехами общества.

ЁШЛАРДА КОРРУПЦИЯ ВА ЖИНОЯТЧИЛИККА ҚАРШИ МАФКУРАВІЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

*К. МАХМУДОВ – ТМИ
Н. КОДИРОВА – ТДПУ магистранти*

Хар бир давлат тарихида янги ижтимоий сифат ҳолатига ўтиш, афсуски, коррупция ва жиноятчилик каби жирканч ҳодиса билан бирга юз берган. Шу билан бирга, жиноятчиликнинг ўсиши нафакат ислохотлар йўлига жиддий тўсиқ, балки ўтиш даврида белгиланган мақсадларга эришишга қарши ҳам бевосита таҳдид туғдиради.

Қанчалик қайғули туюлмасин, жиноятчилик ҳамма мамлакатларда ва ҳамма даврларда бўлган. Бирок ўтиш даврида унинг мазмуни факат жинсий қилмиш доираси билангина чекланиб қолмайди. Янги мустақил давлатларда амалга оширилаётган ислохотлар орқали амалда мулкни қайта тақсимлаш жараёни юз бермоқда. Айни шу ҳол ислохотларнинг моҳиятини белгилайди. Аввалги тузумда давлат томонидан тортиб олинган бойлик эндиликда уни яратган ва ўз меҳнати билан кўпайтираётганларга тегишли бўлиши лозим. Қайта тақсимлашнинг моҳияти шундадир.

Хар бир мамлакат бу жараёнинг шакллари ва суръатларини мустақил белгиламоқда. Уни жиноятчилар дунёсининг ҳалокатли таъсиридан ҳимоя қилишга интилмоқда. Бу ўринда гап ўғирлик, талон-торож, одам ўлдириш ва шахсга нисбатан зўравонлик қилиш каби жиноятлар устидагина бораётгани йўқ. Ўтиш даврида янги иқтисодий механизмлар шакллантирилаётган бир пайтда аҳолининг асосий кўпчилиги бозор шароитида яшашни эндигина ўрганаётганлигидан ва унинг объектив қонувларини пайқай бошлаганлигидан фойдаланиб, амалга оширилаётган иқтисодий жиноятлар тоифаси катта хавф туғдиради.

Тез-тез содир бўлиб турадиган жиноятчиликдан жамият, давлат, халқ, оддий

¹ Там же, с.248.

фукаролар кўраётган моддий-маънавий зарарнинг қанчага тушастганлигини аниқ айтиш, тўлиқ ҳисоблаб чиқиш осон эмас. Жиноятчилик оқибатида одам ўлдирилади, мол-мулк ўғирлаб кетилади, моддий-маънавий бойликларга, табиатга, атроф-муҳитга зарар стказилади. «Жиноятлар ўз хусусияти ва ижтимоий хавфлилиқ даражасига кўра: ижтимоий хавфи катта бўлмаган; унча оғир бўлмаган; оғир; ўта оғир жиноятларга бўлинади.

Ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятларга қасддан содир этилиб, конунда уч йилдан кўп бўлмаган муддатга озодлиқдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради¹.

Унча оғир бўлмаган жиноятларга қасддан содир этилиб, конунда уч йилдан ортик, лекин беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодлиқдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар, шунингдек, эҳтиётсизлиқ оқибатида содир этилиб, конунда беш йилдан ортик муддатга озодлиқдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради.

Оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, конунда беш йилдан ортик, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодлиқдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради.

Ўта оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, конунда ўн йилдан ортик муддатга озодлиқдан маҳрум қилиш назарда тутилган жиноятлар қиради².

Жиноятчиликнинг хавfli оқибатларини аниқ-равшан билиб олиш, уларни бартараф этиш учун «жиноят» тушунчаси, «жиноятларни таснифлаш», «жиноят учун жавобгарлик ва унинг асослари», «жавобгарлиққа тортилиши лозим бўлган шахслар», «айбнинг шакллари», «қасддан содир этилган жиноят», «эҳтиётсизлиқ орқасида содир этилган жиноят», «мураккаб айбли жиноят», «жиноятда иштирокчилик», «шахсга қарши жиноятлар», «тинчлик ва хавфсизлиққа қарши жиноятлар», «экология соҳасидаги жиноятлар», «жавобгарлик ва жазодан озод қилиш» сингари юридик илмий тушунча, атама ва ибораларнинг маъно-мазмунини билиш, маъзига стиб бориш, улар моҳиятини аҳоли кенг қатламлари, биринчи навбатда навқирон авлоднинг, талаба-ёшларнинг онгига сингдириш хозирги даврнинг энг долзарб вазифаларидан биридир³.

Жиноятга жавобгарлик асослари, жазо ва уни тайинлаш, ҳаётга ва соғлиққа, оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши ҳамда бошқа кўплаб жиноятларнинг туб негизи – маъзига стиб боришда ҳуқуқий билимлар мажмуи тарзидаги қомуслар ва лугатлар, сиёсий-ҳуқуқий йўналишдаги адабиётлар, асар ва рисоалар, шунингдек, олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг ҳуқуқшунослик мутахассислиги бўйича таълим олаётган талабаларига, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар ходимларига мўлжалланган.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг (ЖК) 14-моддасига асосан ЖК билан тақиқланган, айбли ижтимоий хавfli қилмиш жазо қўллаш таҳдиди билан содир этилган қилмиш жиноят деб топилади.

Жиноят ўзига хос жиҳатлари билан бошқа қондабузарликлардан ажралиб

¹ Ражабова М. Жиноий жазоларни либераллаштириш: илмий ва амалий таҳлил. – Т.: Адолат, 2005, 35-бет.

² Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. – Т.: 1997, 8-9-бетлар.

³ Ғофуров З. Маънавий юксалиш ва ҳуқуқий барқамоллик. Т.: Молия институти, 2007, 72-73-бетлар.

туради. Бу қилмишнинг ижтимоий хавфлигидир. Жиноят билан боғлиқ қилмиш натижасида жамият ва шахс учун ҳам моддий, ҳам маънавий зарар етказилади. Шунинг учун жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси жиноий оқибатида акс этади¹.

Жиноят учун жазо муқаррардир. Жиноят қилган одам қилмишдан қатъий назар, қилган ноҳўя хатти-ҳаракатлари, қонунбузарлиги, бошқача айтганда, жинояти учун суд ҳукми билан жазоланади.

Жазо маҳкумни ахлоқан тузатиш, унинг жиноий фаолиятни давом эттиришга тўсқинлик қилиш ҳамда маҳкум, шунингдек, бошқа шахсларни янги жиноят содир этишининг олдини олиш мақсадида қўлланилади.

Олдимизга қўйган юксак мақсадларга эришиш учун бугунги Ўзбекистонга эркин ва раво фидолай оладиган, унинг ҳаётида фаол иштирок эта билладиган, ўз сўзини айтишга қодир, ўз вазифа ва бурчларини тўғри англаб етган фуқаролар зарур. Бундай фуқарони тарбиялаш замон, таракқиетимиз талаби. Бунга қандай эришиш мумкин?

Демократик ҳуқуқий давлатнинг бунёдкорлари ҳуқуқий маданияти, тарбиясини тўғри йўлга қўйиш билан мақсадимизга эриша оламиз. Мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси. Сиз қабил ёшлар қонунимиз ва бошқа қонунларни ўрганиб олишлари зарур. Конституцияни билмаган, пухта ўрганмаган қилмиш ўз ҳақ-ҳуқуқларини билмайди. Ҳуқуқини билмаган одамнинг ҳаёти охири-оқибатида фожиа тус олиши мумкин. Ҳуқуқий саводхонликни юқори даражага кўтариш тарбия борасидаги асосий ишларимиздан бири бўлиб қолмоғи керак. Ҳуқуқий маданиятни, саводхонликни ривожлантирмай туриб қонунни менсимайдиган бузғунчилар, ўғри ва қулғичлар, товламачилар, лаганбардорлар, ахлоқ-одобсизликлар, қўрқоқлар, қотилликлар қабил салбий ҳолатларнинг олдини олиш, тугатиш анчайин мушқул иш. Бундай қонунбузарлардан аввало одамларни, жамиятни ҳимоя қилиш зарур. Президентимиз Ислоҳ Қаримов сўзлари билан айтганда: «...давлат давлатлигини қилмоқчи бўлса, фуқарони ўз паноҳига олиши зарур...»

Бошқача айтганда, давлат ҳар бир фуқаросини ҳимоя этиши, унга ҳуқуқий ёрдам бериши керак. Қонун олдида барча баробар. Мамлакат қонунларига жамил фуқаро – ёшидан, миллатидан, ирки, динидан қатъий назар – барча баробар бўйсунмоғи фарз».

ЁШЛАРДА ЁТ ҒОЯЛАРГА ҚАРШИ МАҒҚУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАҚЛЛАНТИРИШ

А.РАҒМАТУЛЛАЕВА – ТДПУ магистранти

Ислоҳ Қаримов маънавиятни шакллантиришга бевосита таъсир қилладиган муҳим ҳаётий омил – таълим-тарбия тизимига алоҳида таътибор қаратиб, Қадрлар тайёрлаш миллий дастурини ишлаб қилиш билан боғлиқ жараёни таҳлил қилади.

Таълим-тарбия тизимидаги ислоҳотлар бошланган дастлабки йилларда жаҳон таърибаси ва ҳаётда ўзини қўп бор оқлаган ҳақиқатдан қелиб қилиб, агар

¹ Юридик энциклопедия. – Т.: Шарқ, 2007, 156-бет.

бу мақсадларимизни муваффақиятли равишда амалга ошира оласак, тез орада ҳаётимизда ижобий маънодаги «портлаш эффекти»га, яъни янги таълим моделининг кучли самарасига эришамиз, деган фикр бугун амалда ўз тасдиғини топаётганини муаллиф мамнуният билан эътироф этади.

Дарҳақиқат, истиклол даврида барпо этилган, барча шарт-шароитларга эга бўлган академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари, олий ўқув юртлирида таҳсил олаётган, замонавий касб-ҳунар ва илм-маърифат сирларини ўрганаётган, хозирданок икки-уч тилда бемалол гаплаша оладиган минглаб ўқувчилар, катта ҳаётга йўлланма олаётган, ўз истеъдоди ва салоҳиятини ёрқин намоеън этаётган ёш кадрлари мисолида ана шундай орзу-интилишлари бугуннинг ўзида ўз ҳосилини бераётганининг гувоҳи бўлмоқдамиз. Энг муҳими шундаки, «портлаш эффекти»нинг ҳақиқий моҳияти ва аҳамияти вақт ўтиши билан, тобора камол топаётган соғлом ва баркамол авлоднинг ҳаётга тобора илдам кириб бориши билан янада яққолроқ сезилади.

Мухтасар қилиб айтганда, охириги йилларда таълим-тарбия соҳасида амалга оширилган, кўлами ва моҳиятига кўра улкан ишларимиз биз кўзлаган эзгу ниятларимизга эришиш, ҳеч кимдан кам бўлмайдиган ҳаёт барпо этиш, ёшларимиз, бутун халқимизнинг маънавий юксалиши йўлида мустаҳкам замин яратган Президентимиз асарларида ишонч билан таъкидланади.

Мустақиллик туфайли миллий ғоя масаласи, республикамиз ижтимоий-сиёсий ҳаётида муҳим масалага айланди. Айниқса, 2006 йил 26 августда эълон қилинган «Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида»ги ҳукуматимиз қарорида айтилганидек, «ёш авлод калби ва онгига она юртига муҳаббат, истиклолга садоқат туйғуларини чуқур сингдириш масаласи бугунги кунда тобора долзарб аҳамият касб этмоқда»¹

Миллий ғоя мамлакат фуқаросининг энг умумий дунёқараши сифатида миллатни бирлаштирувчи, ягона мақсад сари жиқслаштирувчи гоёвий куч, ўз Ватанини асраб-авайлаш, унинг равнақи йўлида сидқидилдан меҳнат қилиш, ижтимоий фаолликдир. Миллий ғоя мазмуни даврга қараб ўзгариши аниқ, аммо таъвқил қилинган ғоя умуммиллат манфаатига мос келмаса, бу ғоя шиордан бошқа нарса бўла олмайди, нари борса, айрим гуруҳ ёки социал катламнинг орзуси бўлиши мумкин.

Миллий ғоя жамиятнинг ҳар бир аъзосини ёвуз гоёлар таъсирига тушиб қолишдан асраб қолиш билан бирга уларни соғлом фикрлашга улғайиб келаётган ёшларни ўз халқи ва Ватани равнақи йўлида воёга етишини таъминлаб беради. Бугунги кунда жамият аъзоларини, айниқса, Ўзбекистоннинг келажаги бўлган ёшларни онги ва калбини заҳарлашга интилаётган, жамиятимизнинг маънавий ҳаётини парокандалик ҳолатига туширишга ҳаракат қилаётган маънавий таҳдидлар маяжуддир. Мана шундай маънавий таҳдидларнинг олдини олишда Миллий ғоя катта роль ўйнайди. Маънавий ҳаётни юксалиб боришига тўсик бўлувчи маънавий таҳдидлар тўғрисида гапириб Президентимиз Исломо Қаримов яна шундай фикрларни илгари сурадилар: «Бугунги кунда дунёнинг айрим ҳудудларида ана шундай ҳаракатлар натижасида катта маънавий йўқотишлар юз бераётгани, миллатнинг асрий қадриятлари, миллий тафаккури ва турмуш тарзи издан чиқаётгани, ахлоқ-одоб, оила ва жамият ҳаёти, онгли яшаш тарзи жиддий

* 1

¹ «Халқ сўзи» газетаси, 2006 йил 26 август.

хавф остида қолаётганини кузатиш мумкин.

Энг ёмони, бундай хуружларнинг пировард оқибати одамни ўзи туғилиб ўсган юрти ва халқидан топишга, ватанпарварлик туйғуларидан маҳрум этишга ва ҳамма нарсага лоқайд бўлган шахсга айлантиришга қаратилганида намоён бўлмакда¹.

Маънавий таҳдидларнинг олдини олишда юксак маънавиятга эришиш йўлида миллий ғоянинг тутаётган ўрнини ва бажараетган вазифаларини қуйидагиларда кўриб ўтсак бўлади.

– Жамият аъзоларининг дунёқарашларини бойитиш, уларга чуқур билим бериш, тафаккур эркинлигини шакллантириб бориш;

– Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқаросини Олий мақсадларга элтувчи тараққиёт моделини асослаш, юксалиш сари интилиб бораётган жамиятимизда маънавий шахс қандай бўлишини ҳам мантикий, ҳам назарий жиҳатдан асослаб бериш;

– Миллий ғоя маънавий ҳаётни юксалтириш йўлида тарбиявий вазифаларни ҳам бажариб бориб, у жамият аъзоларида ахлоқий, ҳуқуқий ва эстетик меъёрларни юксалтириб боришни таъминлаб беради.

«...Такрор айтишга тўғри келади – ота-оналар, устоз-мураббийлар бу масалада ҳушёрликни йўқотмаслигимиз, ёшлар тарбиясида асло бепарво бўлмаслигимиз зарур»². Албатта, ёшларимизнинг айримларини арзимаган моддий бойлик эвазига қинғир йўлларга бошлаш мумкин. Унинг олдини олиш мақсадида ёшларда маънавий ва мафкуравий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир. Чунки ёшларимиз – келажагимиз пойдевори, буюк Ўзбекистон келажагининг асосчиларидир.

ОММАВИЙ МАДАНИЯТ ТАҲДИДИ ВА УНИНГ ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР ОНГИГА САЛБИЙ ТАЪСИРИ

*М.ХАЙИТОВА, Д.ДЖУРАЕВА – катта ўқитувчилар,
Д.ТЎХТАЕВ – тадқиқотчи*

Маънавият жабҳаси вакили сифатида бугун кўз ўнгимизда содир бўлаётган воқеликларни теран назардан ўтказадиган бўлсак, ўз ечимини қутаётган бир талай глобал саволларга рўбарў келамиз. Улардан биринчиси, илк мушоҳадаларимиздаги мураккаб қарама-қаршиликлар замирида ўз-ўзидан туғилди: «Хўш, замона нимани кўтарибди?».

«Табииyki, «оммавий маданият» деган ниқоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни кўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди», – дея таъкидлайди Республикамиз Президенти Ислам Каримов¹.

Одоб-ахлоқ, ҳаё-ибо, ор-номус, диёнат каби фазилатлар азалдан халқимиз

¹ Каримов, И.А. «Юксак маънавият – снгилмас куч». Т.: Маънавият, 2008, 12-13-бетлар.

² Ўша манба. 15-бет.

³ Ўша манба. 117-бет.

маънавий оламининг ажралмас кисмига айланган. Бугунги глобаллашув шароитида «оммавий маданият» никоби остида ёшларимизга турли ёт гоълар, маънавий тубанликларни тарғиб этишга уринаётган айрим кабиҳ ниятли кучлар айнан ана шундай кадрийтларимизга чанг солаётгани сир эмас.

Мутахассислар айрим Ғарб мамлакатлари ёшлари орасида авж олаётган ахлоқсизлик, фаҳш, зўравонлик иллатларининг келиб чиқиш сабабларини ўрганишга жиддий эътибор қаратмоқда. Гарвард университети тиббиёт факултетида олиб борилган тадқиқотларга кўра, бола ўн саккиз ёшга етгунича телетасвирда бир юз саксон минг марта зўравонлик лавҳаларини томоша қилар экан. Уларнинг саксон мингтаси котиликларга доирдир.

Нима эксанг, шуни ўрасан, дейди доно халқимиз. Хўш, боланинг мурғак қалбига зўравонлик уруғи экилса, ортага унинг онгида муаммоларни зўравонлик билан ечиш керак, деган хулоса шаклланмаслигига ким кафолат беради?! Айрим хориж киноларининг «каҳрамонлари» вафо, ибо, хаё, меҳр-окибат, никоҳ, оила, андипа, ота-онага ҳурмат каби тушунчалардан анчайин йироқ экани барчага аён. Бундай кинолар болаларнинг қалбига, дунёқарашига қандай таъсир қилишини тасаввур этиш қийин эмас. Хитой ҳукумати 2008 йилдан шарм-ҳаёсиз филмларни суратга олишни расман тақиқлади. Ҳа, бугунги кунда бутун дунёда умуминсоний кадрийтларга зид ҳар қандай кўринишдаги таҳдидларга қарши кескин чоралар кўриляётгани бежиз эмас.

Ўзбекистон Республикасининг «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги қонуни, Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 22 мартда қабул қилинган «Киновидео маҳсулотларни ишлаб чиқариш, кўпайтириш, дубляж қилиш, сотиш ва уларнинг прокати бўйича фаолият турларини лицензиялаш тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида»ги қарори ва бошқа ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларда бу борадаги тартиб-қоидалар аниқ белгиланган. Шундай бўлса-да, жойларда ушбу фаолият тури бўйича кўплаб қонунбузарликлар содир этиляётгани таассуфлидир.

Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси Фарғона вилояти бошқармасидан олинган маълумотларга кўра, 2010 йилда беҳаёликни тарғиб қилувчи порнографик расмлар ва видеороликлар ёзилган 294 дона мобил телефон карталари ҳамда дисклар аниқланган.

Албатта, фаолият ноқонуний бўлгандан кейин савдога чиқарилган маҳсулотлар ҳам талаб даражасида бўлмаслиги аниқ. Кино-видео маҳсулотларнинг бундай ноқонуний савдоси, айниқса, бозорлар, аҳоли гавжум масканларда кўпаймоқда. Айрим бозорлар маъмурияти, мутасадди идораларнинг бу ҳолатларга эътиборсиз қарашига йўл қўйиб бўлмайди¹.

Фарзандларимизни турли таҳдидлардан, хусусан, «оммавий маданият» никоби остидаги мафкуравий хуружлардан асраш, уларга тўғри йўл кўрсатиш учун ҳаммамиз, ҳар биримиз доимо хушёр, огоҳ ва сезгир бўлишимиз даркор.

¹ М.Назаров, М.Лафасов, О.Тоҳиров, К.Юнусов, Ф.Тайлякова, Г.Лафасова. Ёшларнинг маънавий камолоти ва миллий ғоя тарбияси. – Т.: 2010, 29-бет.

ЁШ АВЛОДНИ МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШ

Р. АТАМУРАДОВА – УрДУ талабаси

Ёш авлодни маънавий тажовузлардан ҳимоя қилишда, халқимиздаги учраб турадиган ва азалдан унинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатиб келаётган номаъқул одатларни англаш, уларни бартараф этиш эки улар келтирадиган нохуш ҳолатларнинг олдини олиш бугуннинг зарурати ҳисобланади, чунки улар миллат ва жамиятни ичдан кемирувчи иллатлардир.

Биринчи навбатда худбинлик ва лоқайдлик, қариндош-уруғчилик ва маҳаллийчилик, коррупция ва манфаатпарастлик, бошқаларни менсимаслик каби иллатлардан жамиятимизни бутунлай ҳалос этиш вазифаси, энг аввало, кенг жамоатчиликнинг, айниқса, зиеллар, олим ва адиблар, санъат ва маданият аҳли, ўзини маънавият соҳасига бағишлаган инсонларнинг зиммасига тушади.

Одамзод ва жамият ҳаётида огир асоратлар қолдирадиган ҳасад туйғуси авваламбор бошқаларни кўролмаслик, уларнинг ютуғидан қувониш ўрнига, қуйиниш, ичиқоралик оқибатида пайдо бўлади. Азал-азалдан очиккўнги, самимий ва меҳнатқаш, яхшиликни юксак кадрлайдиган халқимиз бундай иллатлардан доимо ҳазар қилиб келади.

Маънавий ҳаётимизга жиддий ҳавф соладиган яна бир иллат бу – сотқинликдир. Ҳар қандай ёвузликни сотқинлик келтириб чиқаради, десак муболага бўлмайди. Эзгулик ва ҳақиқатга садокати бўлмаган, уларга ишонмаган одам кўркинчлидир. Табиатида сотқинлик хусусияти бўлган одамнинг раҳбарлик курсига ўтириши, тинчлик, осойишталикка раҳна солиши аниқ. Тарихдан мамлакатда фуқаролар ва давлатлараро урушларнинг бошланишига кўпинча ана шундай сотқин кимсалар сабаб бўлганлиги маълум.

Машҳур файласуфлардан бири ҳаётий ҳақиқатни чуқур таҳлил этиб, қуйидаги ҳаққоний фикрларни баён қилган: «Душманлардан кўркма – нари борса, улар сени ўлдириши мумкин. Дўстлардан кўркма – нари борса, улар сенга хиёнат қилиши мумкин. Бефарқ одамлардан кўрк – улар сени ўлдирмайди ҳам, сотмайди ҳам, фақат уларнинг жим ва бепарво қараб туриши туфайли ер юзида хиёнат ва қотилликлар содир бўлаверади».

«Юксак маънавият – энгилмас куч» асарида иллат сифатида очиб берилган, бартараф этилиши лозимлиги уқтирилган ҳодисалардан яна бири – лоқайдликдир. Президент Ислом Қаримов фикрича, бировнинг ҳаётига, ён-атрофда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга бетараф ва бепарво қараб, шунчаки қузатувчи бўлиб яшайдиган одамдан кўркиш керак. Улар ҳатто ўз халқи ва Ватани тақдирига ҳам бамисоли бегона одамдек қарайди.

Ҳар бир инсон ҳаётида гоят муҳим аҳамиятга эга бўлган ана шундай фикрларни униб-ўсиб келаётган ёшларнинг онгига сингдириш, уларни ҳаёт синовларига бардошли этиб тайёрлаш бизнинг ота-она, устоз-мураббий, раҳбар-раҳнамо сифатидаги, шу муқаддас юрт фуқароси сифатидаги муқаддас бурчимиздир.

Бу борадаги энг долзарб вазифамиз – юқорида зикр этилган барча жараёнларнинг илмий-назарий асосларини, уларнинг янги қирраларини муқамал очиб бериш, ўқувчиларимиз, талабаларимизга, кенг жамоатчиликка содда.

лўнда қилиб тушунтириб бориш ва уларни бугунги замон талабларига жавоб берадиган жамият қурилишининг фаол бунёдкорларига айлантиришдан иборат.

Бунинг учун авваламбор тараккиятимизнинг ҳар бир йўналиши – жамиятимиздаги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, маънавий муносабатларнинг ривож ҳақида махсус адабиётлар яратиш тизимини янада такомиллаштириш зарур.

Фақат ана шундай асосда ёшларни ўз фикрига эга, турли маънавий хуружларга қарши собит тура олишга қодир бўлган, иродали, фидойи ва ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялашга эришиш мумкин. Бу борада маънавий-маърифий тарғибот ишларини таъминлайдиган замонавий инфор­мацион ва компьютер технологияларини кенг жорий этиш, жамиятимизнинг мафкуравий им­мунитетини кучай­тиришга қаратилган самарали усул-услугларни ишлаб чиқиш, давлат ва жамоат ташкилотлари учун тегишли тавсия ва қўлланмаларни тайёрлаш бугунги кунда му­хим вазифамизга айланиб бораётганини чуқур тушуниб олишимиз зарур¹.

ЁШЛАР ЎРТАСИДА ЖИНОЯТЧИЛИКНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА МАҲАЛЛАНИНГ ЎРНИ

*Р. УМАРОВА – катта ўқитувчи
Д. РАХМОНОВА, Ў. МИРЗАЕВ*

Ижтимоий ҳавфи катта бўлмаган жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда уч йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради².

Унча оғир бўлмаган жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда уч йилдан ортиқ, лекин беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар, шунингдек, эҳтиётсизлик оқибатида содир этилиб, қонунда беш йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради.

Оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда беш йилдан ортиқ, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради.

Ўта оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш назарда тутилган жиноятлар қиради³.

Жиноятчиликнинг ҳавфли оқибатларини аниқ-равшан билиб олиш, уларни бартараф этиш учун «жиноят тушунчаси», «жиноятларни таснифлаш», «жиноят учун жавобгарлик ва унинг асослари», «жавобгарликка тортилиши лозим бўлган шахслар», «айбнинг шакллари», «қасддан содир этилган жиноят», «эҳтиётсизлик орқасида содир этилган жиноят», «мураккаб айбли жиноят», «жиноятда иштирокчилик», «шахсга қарши жиноятлар», «тинчлик ва ҳавфсизликка қарши жиноятлар», «экология соҳасидаги жиноятлар», «жавобгарлик ва жазодан озод қилиш» сингари юридик илмий тушунча, атама ва ибораларнинг маъно-

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008, 124-127-бетлар.

² Ражабова М. Жиноий жазоларни либераллаштириш: илмий ва амалий таҳли. – Т.: Адолат, 2005, 35-бет.

³ Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. – Т.: 1997, 8-9-бетлар.

мазмунини билиш, маъзига етиб бориш, улар мохиятини аҳоли кенг катламлари, биринчи навбатда навкирон авлоднинг, талаба-ёшларнинг онгига сингдириш ҳозирги даврнинг энг долзарб вазифаларидан биридир¹.

Жиноятга жавобгарлик асослари, жазо ва уни тайинлаш, ҳаётга ва соғлиққа, оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши ҳамда бошқа кўплаб жиноятларнинг туб негизи — маъзига етиб боришда ҳуқуқий билимлар мажмуи тарзидаги комуслар ва луғатлар, сиёсий-ҳуқуқий йўналишдаги адабиётлар, асар ва рисолалар, шунингдек, олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг ҳуқуқшунослик мутахассислиги бўйича таълим олаётган талабаларига, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар ходимларига мўлжалланган.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг (ЖК) 14-моддасига асосан ЖК билан таъқиқланган, айбли ижтимоий хавфли қилмиш жазо қўллаш таҳдиди билан содир этилган қилмиш жиноят деб топилади.

Жиноят ўзига хос жиҳатлари билан бошқа қоидабузарликлардан ажралиб туради. Бу қилмишнинг ижтимоий хавфлилигидир. Жиноят билан боғлиқ қилмиш натижасида жамият ва шахс учун ҳам моддий, ҳам маънавий зарар етказилади. Шунинг учун жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси жиноий оқибатида акс этади².

Жиноят учун жазо муқаррардир. Жиноят қилган одам қилмидан қатъий назар, қилган ноҳўя хатти-ҳаракатлари, қонунбузарлиги, бошқача айтганда, жинояти учуе суд ҳукми билан жазоланади.

Жиноят кодексининг 42-моддасига асосан, «Жазо жиноят содир этишда айбли деб топилган шахсга нисбатан давлат номидан суд ҳукми билан қўлланадиган ва маҳкумни қонунда назарда тутилган муайян ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилиш ёки уларни қесклашдан иборат мажбурлов чорасидир.

Жазо маҳкумни ахлоқан тузатиш, унинг жиноий фаолиятни давом эттиришга тўсқинлик қилиш ҳамда маҳкум, шунингдек, бошқа шахслар янги жиноят содир этишининг олдини олиш мақсадида қўлланилади».

Суд жиноят содир этган шахсни қонунга зид қилмишлари учун жазога тортади. Суд жазо тайинлашда Жиноят Кодексининг 54-моддасида белгилаб қўйилган қўйидаги тамойилларга асосланади: «Жиноят содир этишда қонунда белгиланган тартибда айбли деб топилган шахс жазога тортилади. Суд ушбу Кодекс Махсус қисмининг жиноят содир этганлик учун жавобгарлик назарда тутилган моддасида белгиланган доирада Умумий қисмининг қоидаларига мувофиқ жазо тайинлайди.

Олдимизга қўйган юксак мақсадларга эришиш учун бугунги Ўзбекистонга эркин ва раво фикрлай оладиган, унинг ҳаётида фаол иштирок эта билладиган, ўз сўзини айтишга қодир, ўз вазифа ва бурчларини тўғри англаб етган фуқаролар зарур. Бундай фуқарони тарбиялаш замон, таракқиётимиз талаби. Бунга қандай эришиш мумкин?

Демократик ҳуқуқий давлатнинг бунёдкорлари ҳуқуқий маданияти, тарбиясини тўғри йўлга қўйиш билан мақсадимизга эриша оламиз. Мамлакатимизнинг ҳар бир

¹ Гофуров З. Маънавий юксалиш ва ҳуқуқий баркамоллик. Т.: Молия институти – 2007. 72-73-бетлар.

² Юридик энциклопедия. – Т.: Шарқ – 2007. 156-бет.

фуқароси. Сиз каби ёшлар комусимиз ва бошқа қонунларни ўрганиб олишлари зарур. Конституцияни билмаган, пухта ўрганмаган киши ўз ҳақ-ҳуқуқларини билмайди. Ҳуқуқини билмаган одамнинг ҳаёти охир-оқибатда фожиали тус олиши мумкин. Ҳуқуқий саводхонликни юқори даражага кўтариш тарбия борасидаги асосий ишларимиздан бири бўлиб қолаётган керак. Ҳуқуқий маданиятни, саводхонликни ривожлантирмай туриб қонунни менсимайдиган бузғинчилар, ўғри ва юлғичлар, товламачилар, лаганбардорлар, ахлоқ-одобсизликлар, қўрқоқлар, қотилликлар каби салбий ҳолатларнинг олдини олиш, тугатиш анчайин мушкул иш. Бундай қонунбузарлардан аввало одамларни, жамиятни ҳимоя қилиш зарур. Президентимиз Ислоҳ Каримов сўзлари билан айтганда: «...давлат давлатлигини қилмоқчи бўлса, фуқарони ўз паноҳига олиши зарур...»

МАҒҚУРАВҲИЙ ТАРБИЯНИ ЁШЛАР ОНГИГА СИНГДИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

А. МАҲМУДОВА – ТДПУ катта ўқитувчиси

Миллий ғоя Ўзбекистон халқининг туб манфаатлари, асрий орзу-умидлари, эзгу ниятлари, буюк мақсадларини ифода этиб, халқнинг ўз мақсад-муддаоларига эришиши учун маънавий-руҳий қуч-қувват бўладиган пойдевордир. Бу жараён жамият аъзоларининг туб манфаатларини кўзда тутди, бинобарин, ҳар бир фуқарони миллий истиқлол ғояси руҳида тарбиялаш шу юртнинг фарзандлари учун муқаддас бурчдир.

«Тарбия» тушунчасининг туб маъносига эътибор берадиган бўлсак, бу инсоннинг ўзи ва ўз хулқи ҳақидаги тасаввурининг тўғри ва холис бўлишини таъминловчи мураккаб жараёндир. Ҳар бир давлатнинг ўзига хос тарбиявий усул ва воситалари бўлади. Қадим замонлардан тарбия ёш авлоднинг кеска авлод тажрибаларини ўзлаштириш шаклларида бири сифатида қараб келинган.

Тарбия асосан меҳнат фаолияти (овчилик, чорвачилик, деҳқончилик ва шу каби) жараёнида, турли урф-одатлар, маросимлар ўтказиш вақтида амалга оширилган. У асосан жисмоний бақувват бўлишга қаратилган. Меҳнат фаолиятининг кўп қиррали бўлгани ва мураккаблашиб бориши, рўй берган ўзгаришлар натижасида болалар жамияти пайдо бўлган, бу жамият қатталар тажрибасини ўзлаштиришнинг турли йўллари топиб, ўз ҳаётий фаолиятларида тақомиллаштириб борилган.

Бу биринчи навбатда касб-хунар таълими турларининг кўпайиши ва тақомиллашиб бориши билан боғлиқ. Бола истаган соҳаси бўйича таълим-тарбия олиб, ўзи хоҳлаган ихтисосликни эгаллашга ҳақли бўлган. Лекин кўпинча, одатда ота касбини, бобо меъро касбини тутган ёшлар ҳаётда кўпроқ муваффақият қозонади. Чунки болада отанинг қони, унинг лаёқати бўлади. Демак, касб тарбияси, бола ёшлиқдан эл-юртга фойдаси тегадиган меҳнат фаолиятига йўналтириш ҳам мағқуравий аҳамиятга эга.

Ғоявий тарбиянинг моҳияти. Шахс тарбиясининг муҳим йўналиши – бу ғоявий тарбиядир. Бу инсон онги ва тушунчалари тизимида ҳаёт ҳақидаги фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий, диний, эстетик, ахлоқий, касбий қарашларни мақсадли шакллантириш жараёнидир. Ҳар қандай тарбия жараёни охир-оқибат, ўз мақсад ва моҳиятига кўра ғоявий тарбиядир.

Бу боланинг дуне ҳақидаги, оламнинг ривожланиш қонуниятлари, инсоний муносабатлар борасидаги ўзига хосликлар, ахлоқ тамойиллари, гўзаллик ҳақидаги тушунчаларини кенгайтиришга хизмат қилади. Бу – том маънода мафкуравий тарбиянинг асоси, пойдеворидир. Шунинг учун мафкурасиз инсон, мафкурасиз гуруҳ, миллат, халқ, жамият бўлиши мумкин эмас.

Мафкуравий тарбия – инсон, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият дунёқараши-ни шакллантиришга, уларни муайян мақсадларни ифода этадиган ғоявий билим-лар билан қуроллантиришга йўналтирилган жараён.

Ғоялар адолатли, ҳаққоний бўлиб, кўпчиликнинг талаб-эҳтиёжларига мос келса, бу соҳадаги тарбия воситалари таъсирчан, тарбиячилар эса фаол ва фидойи бўлса, ғоявий тарбиядан кўзланган мақсадга эришилади. Жамият, халқ ҳали ўз манфаатларини англаб етмаган, ўз мафкурасини шакллантириб, мақсадлар сари сафарбар бўлмаган ҳолларда бегона ва зарарли ғоялар таъсирга тушиш эҳтимоли ортиб боради. Бу эса ғоявий тарбияни йўлга қўйиш, соғлом мафкура тамойилларини аҳоли калби ва онгига муттасил сингдиришни долзарб вазифага айлантиради.

Ўзбекистон шароитида мафкуравий тарбиянинг асосий вазифаси – халқимизнинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги асрий орзу-истаклари, мақсадларини, Миллий истиклол мафкурасининг моҳиятини кенг жамоатчиликка тушунтириш, айниқса, ёшлар онгига сингдиришдан иборат. Мафкуравий тарбия жамиятда аввало, оила, мактабгача ёшдаги болалар муассасалари, мактаблар, лицей, коллежлар, олий ўқув юртлири, оммавий ахборот воситалари, жамоат ташкилотларининг биргаликдаги фаолиятини тақозо қилади. Узлуксиз таълим тизими мафкуравий тарбияни олиб борувчи асосий бўғиндир, зеро мафкуравий мақсадларни ёшлар онгига сингдириш вазифаси асосан таълим тизими орқали амалга оширилади.

Ҳар қандай мафкуравий тарбиянинг мақсади – жамиятнинг ҳар бир аъзоси ва улар тимсолида ҳар бир ижтимоий қатлам, гуруҳнинг тарбиявий даражасини таъминлашдир. Бу пировард натижада ўша жамият ривожига тўртки берувчи илғор ғояларнинг ҳар бир фуқаро томонидан онгли равишда ўзлаштирилишини, унинг тафаккур ва фикрлаш тарзига айлантирилишини таъминлайди. Шу маънода, миллий истиклол мафкураси Ўзбекистонда яшаб, ижод қилаётган ҳар бир фуқаро онги ва шуурида асрий миллий кадриятларимиз, халқимизнинг бутунги ва келгусидаги манфаатларини ифодаловчи энг соғлом ғоялар ва фикрлар тарзида халқ тафаккури тарзида ўз ифодасини топиши лозим. Бу жиҳат мафкуравий тарбиянинг бош хусусиятларидан биридир.

«Таълим тўғрисида»ги ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури қонунлари «Кадрлар тайёрлаш миллий модели»нинг меъёрий асоси, уни амалга ошириш усули ва механизмидир. Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг ўзига ва муҳим хусусиятига асосий таркибий қисмлар сифатида қуйидаги компонентлар кирди: *шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқариш.*

Тарбия кенг маънода ижтимоий-мадавий тажрибани маҳсус ташкил этиш йўли билан авлоддан-авлодга ўтказиш ҳамда боланинг ички асосларини рўёбга чиқариш учун шарт-шароит яратиш жараёнидир.

Тарбия тор маънода қатта ёшли одамнинг болани ҳамжамят ҳаётининг конкрет вазиятларига олиб кириш борасидаги аниқ фаолияти, унинг ички ўсиши учун шарт-шароитларни яратишдир.

Мазкур максадларга эришиш умумий демократик ўзгаришлар жараёни билан, шунингдек мамлакатда янги ижтимоий-сиёсий муҳитни шакллантириш, халқ менталитетига мустақиллик йилларида яратилган янги прогрессив кадриятларни жорий этиш учун шароит яратиш билан чамбарчас боғлиқдир.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО И ЛИЧНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Л.Л. БАБАЕВА, И.А. ИСЯНОВА, Ш.Т. ХАЛМАТОВ – ТГТУ

Время предъявляет все более высокие требования к личности преподавателя и его педагогическому мастерству. Изучение процесса обучения, с точки зрения педагогической и социальной психологии показывает, что в личности педагога должен наличествовать и получить гармоническое развитие целый комплекс специфических способностей и умений.

Характер проявления у педагога соответствующих способностей и умений зависит от его индивидуальных качеств и, прежде всего, от типа нервной системы.

Тип нервной системы является весьма устойчивым обжалованием. Преподавателем может быть, разумеется, человек любого темперамента при условии, если он знает особенности своего типа нервной системы и их использует, сдерживая возможные отрицательные проявления темперамента. Так, холерики и сангвиники должны уметь использовать в педагогической деятельности свою активность, энергию и в то же время постоянно гасить проявление резкости, вспыльчивости, раздражительности, воспитывая в себе сдержанность и терпение, столь необходимые преподавателю. Преподавателям, меланхолического и флегматического темперамента, необходимо преодолевать свою нерешительность, застенчивость, развивать коммуникативные способности за счет присущих им тактичности и мягкости. Они должны следить за темповым режимом своих занятий и, насколько возможно, компенсировать некоторую замедленность ведения занятия точностью и координированностью своих действий.

Процесс подачи материала преподавателем и усвоения его студентами, никак нельзя считать механическим и нейтральным. Для всякого обучения характерно несколько видов общения:

преподаватель	↔	группа
преподаватель	↔	студент
студент	↔	студент
студент	↔	группа

Итак, между преподавателем русского языка и студентами устанавливается довольно сложная система отношений, причем очень важно, чтобы группа и каждый студент в отдельности чувствовали органическую потребность в общении с преподавателем.

Целью общения на занятиях по русскому языку, должно быть установление взаимопонимания, которое было бы основано не только на уровне официальных, корректных отношений и даже не только на уровне симпатии, а на наиболее высоком уровне – эмпатии. Иными словами, получаемая от преподавателя русского

языка информация, должна переживаться студентом со знаком того же эмоционального состояния, как у преподавателя.

Продолжительность и качество общения с группой обуславливаются прежде всего внутренним тактом преподавателя и степенью развития его коммуникативных способностей. Следовательно, развитие способностей является первоочередной задачей преподавателя.

Коммуникативные способности преподавателя проявляются в его умении установить в группе определенный микроклимат, в условиях, которого у студентов возникает чувство доверия к педагогу и группе, пропадает боязнь допустить ошибку и быть смешным, появляется желание отвечать на вопросы или высказаться самостоятельно.

В создании такого микроклимата, важную роль играет настроение преподавателя. Вполне естественно и закономерно, что у преподавателя не может быть всегда хорошего настроения. И в связи с этим, необходимо подчеркнуть, что в преподавателе должны быть развиты артистические способности, которые помогут ему постоянно поддерживать в группе нужный микроклимат. Именно об этом писал А. С. Макаренко: «Я должен быть таким же радостным как коллектив. Я никогда не позволял себе иметь печальную физиономию, грустное лицо, даже если у меня были неприятности, если я болен, я должен уметь не выкладывать всего этого».

Артистичность дает возможность преподавателю любой дисциплины живее и ярче донести до студентов учебный материал, у преподавателя русского языка этот артистизм должен быть развит в наивысшей степени.

Особенностью педагогической профессии является преимущественно второсигнальный словесный характер введения информации, когда «при обучении, без сомнения, слова – это важный и почти единственный способ передачи человеком своих мыслей разуму другого» (Макаренко). Разумеется, речевые способности преподавателя во многом определяют живость и образность подачи материала.

Обучая студентов, преподаватель русского языка постоянно должен следить за правильностью и чистотой своей речи, так как она служит обучаемым образцом для подражания.

Преподавателю необходимо следить за темпом своей речи и ее интонационным рисунком. Обучение устной речи в замедленном темпе ослабляет внимание обучаемых, вызывает снижение надежности работы их памяти. Привычка к восприятию речи, предъявляемой в чрезмерно замедленном темпе, приводит к тому, что, не успевая полностью охватить удержание, студент выхватывает лишь отдельные смысловые куски, следствием чего является неправильное, неточное понимание услышанного.

Речевые способности преподавателя русского языка проявляются в умелом использовании пауз. Преподаватель дает студенту больше времени для осмысления материала, предъявляемого на слух в темпе, постепенно приближающемся к оптимальному.

ЁШЛАР ОНГИ ВА ҚАЛБИГА ВАТАНПАРВАРЛИК ТУЙҒУЛАРИНИ СИНГДИРИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛЛАРИ

С. ЮЛДАШЕВА – п.ф.н. доц.,
Р. УМАРОВА, Д. АРАПБАЕВА

Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг Президентимиз томонидан баён қилинган Концепцияси ижтимоий-сиёсий ривожланиш, миллий таракқиёт, халқимизнинг тинч-тотув, фаровон ҳаётини таъминлаш, мамлакатда демократик тамойиллар ва социал адолат принципларига катъиян амал қилинишини янада кучайтириш борасида узок йилларга мўлжалланган дустуриламал бўлиб, бу муҳим ҳужжатни ҳар томонлама чуқур ўрганиш, тақлифларнинг маъно-моҳиятини англаш ва уларни аҳоли турли катламлари орасида тарғиб қилиш бугунги куннинг энг муҳим вазифаси ҳисобланади. Бу вазифанинг ижросида ижодкор зиёлилар, фаол бўлишлари талаб этилади.

Инсонга фақат атроф-воқелик ҳақида, одобу ахлоқ қоидалари ҳақида билим беришнинг ўзи унинг маънавий-ахлоқий тарбияси учун етарли бўлмайди. Унда ирода қудрати, масъулият туйғусини шакллантириш, кўнглида атроф-табиатга, меҳнатга, касбга, илмга, ўзга инсонларга меҳр уйғотиш, дилида улғу мақсадлар туғилишига эришиш лозим. Масалан, тан олиб айтиш керакки, Ватан ёки Адолат туйғуси ҳақида китобларда ёзилганларни ўқиб чиққан одам дарҳол Ватаннинг қадрига етадиган ёки Адолатга ҳиёнат қилмайдиган бўлиб қолади, деб тасаввур қилиш ўта соддалик бўлур эди. Ҳар бир инсон Ватан, Миллат, Адолат тисмос-тушунчаларининг ўз руҳидаги пойдор маънавий қадриятларга айлланиш учун ўзгалар ибратида синаши, бу йўлда риёзат чекиши, уларга нисбатан кўнглида меҳр уйғотиши зарур. Бунга турли йўللار, турли воситалар билан, биринчи навбатда ёш авлод тарбиясига самимий (чин кўнгилдан) ва изчил ёндошув, тинимсиз изланишлар билан эришилади.

Маълумки, имон-этикод маънавиятнинг умуртка поғонаси ҳисобланади. Халқимизда бировни «имонсиз» деб аташ энг огир ҳақоратдир. Биз динимиз ислом деймиз, Қуръони каримда ёзилишича, Аллоҳ бани башарни ўзига ибодат қилиш учун яратган. Лекин кўпчилик исломий ибодатлар деганда, намоз, рўза, закот, ҳаж амалларини кўз олдига келтиради. Буюк тасаввуф пири Баҳоуддин Нақшбанд эса Расулulloҳ (с.а.в.)нинг қуйидаги ҳадисини келтиради: «Ибодат ўн қисмдир, унинг ўндан тўққизи ҳалол ризқ топиш харакати, қолган барча ибодатлар ўндан бирини ташкил этади.» Аҳмад Яссавий ва Абдуҳолик Ғиждувонийларнинг пири муршиди ҳисобланган шайх Юсуф Ҳамадонийнинг «Ҳаёт мезони» асарига Пайгамбаримизнинг яна бир ҳадислари келтирилади: «Мусулмон бўлмагунларингизча жаннатга кирмайсизлар, бир-бирларингизга самимий меҳр қўймагунларингизча мусулмон бўлмайсизлар.» Шу сабабли биз фарзандларимизга имоннинг асосий шартини ҳалоллик, адолат ва инсонга, табиатга меҳр деб уқдиришимиз, нафақат уқдиришимиз, балки шу йўлда ўзимиз ибрат бўлишимиз шарт.

Президент китобида «**инсон маънавий оламнинг юксалиши**» деганда нимани тушуниш керак, деган саволга аниқ ва лўнда жавоб берилган: «**Оллоҳнинг ўзи бизга буюрган қомил инсон бўлиш, ҳалоллик ва адолат билан ҳаёт кечириш**». Аммо муаллиф яна таъкидлайдики, ушбу қоидаларни

тушуниш ва эътироф этишнинг ўзи кифоя эмас, балки айти шу эътикодга амал қилиб яшаши – «одамзотнинг маънавий бойлигини белгилаб берадиган асосий мезон»дир.

«Такрор айтишга тўғри келади – ота-оналар, устоз-мураббийлар бу масалада хушёрликни йўқотмаслигимиз, ёшлар тарбиясида асло бепарво бўлмаслигимиз зарур.» Президентнинг хушёрликни йўқотмаслик, бепарво бўлмаслик хусусидаги уқдиришларини тўғри тушунадиган бўлсак, бу дегани ёш авлодга тўғри таълим бериш билан бирга, ҳар бир айтган сўзимизга аввало ўзимиз рноя қилишимиз керак бўлади. Масалан, «илм ол» дедикми, ўзимиз умр бўйи илмимизни ошириб, пухталаб боришдан тўхтамаслигимиз керак: «ҳалол ва адолатли бўл» дедикми, ўзимиз фарзандларимизни ҳалол лукма билан боқатганимизга, ўз фойдамизни кўзлаб бировга зулм бўладиган хатти-ҳаракатдан сақланишга қатъий уринмоғимиз лозим бўлади. Ана шундагина болаларимиз келажакдан хотиржам бўлишимиз мумкин¹.

ЁШЛАРДА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Д. ЙЎЛДОШЕВА – ТДПУ магистранти

Табий равишда ҳуқуқий маданият нима деган савол туғилади? Ҳуқуқий маданият – бу қонунни тушуниш, билиш, ҳаётга татбиқ этиш, ижросини таъминлаш ва ҳар бир шахсни, фуқарони ижтимоий ҳаётда фаол иштироки ва бундай фаолликни бошқалардан ҳам талаб қилиш жараёнидир. Ҳуқуқий маданиятни, аввало, инсоннинг ички дунёси, ички маданияти, умуминсоний анъаналарга ва ҳуқуқий билимларга бўлган муносабатлари белгилайди. Шахснинг ички маданияти унинг ташқи одобини кўрсатади. Ҳуқуқий маданият эгаси бўлган киши жамият талаблари ва қоидаларига ҳурмат билан қарайди, жамиятни бошқаришда ўзининг ҳуқуқий малака ва билимларини ишга солиб фаол қатнашади.

Президент Ислоҳ Қаримов асарларида илмий асослаб берилганидек, одамларни замон талабларига жавоб берадиган юксак ҳуқуқий билимлар, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият билан қуроллантириш жамиятни тўғри, демократик йўлдан ривожлантиришнинг, ҳуқуқий давлат қуришнинг зарур шартларидан бўлиб ҳисобланади. Аҳоли кенг қатламига чуқур ҳуқуқий билим беришни йўлга қўйиш, шу йўл билан ҳуқуқий, маданиятнинг юксалишига эришиш, бошқача айтганда, том маънодаги ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш оқ билан қорани, яхшилик билан ёмонликни, ўғирлик билан тўғрилиқни, ҳалоллик билан нопоқликни фарқлайдиган, жамият, давлат, халқ ва миллат манфаатларига катта зарар келтирадиган маҳаллийчилик, қариндош-уруғчилик, ошна-оғайничилик, вазифани сунистеъмом қилиш, порахўрлик каби ҳуқуққа, қонун-қоидаларга, одоб-ахлоққа зид хатти-ҳаракатларга, салбий ҳодисаларга муросасиз бўлган кишиларни тарбиялаб вояга етказишда муҳим аҳамият касб этади.

Ҳуқуқий саводхонлик ва ҳуқуқий маданиятликнинг роли ва аҳамияти айтилганлардангина иборат эмас. Аҳамияти яна шу қадар каттаки, унинг ёрдами-

¹ Имомназаров М. Миллий маънавиятимиз асослари. – Т.: “Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти” нашриети, 2006. 78-бет.

да инсон ноҳўя ишлардан, жамият, халқ ва миллат манфаатларига хилоф ҳаракатлардан, ҳар хил жиноятлардан ўзини тияди. Ана шундай йўл туттиш ва муҳимлигини бошқалардан ҳам талаб қилади.

Инсон учун қонун-қоидаларни, қонуний актлар ва меъсрларни шунчаки билиб олишнинг ўзи старли эмас. Бу ҳални унинг ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият эгаси бўлганидан далолат бермайди. Бу масалада энг асосий нарса ҳуқуқий билим ва маданиятга, қонун-қоидаларга, Конституцияга қатъий амал қилишдир. Ҳаётда ҳуқуқий соҳада чуқур билимга эга бўлса-да, лекин амалда қонунларнинг бузилишига йўл қўйган, билатуриб қонунларни четлаб ўтган, қонунлардан, эгаллаб турган мансабидан ўз манфаати йўлида фойдаланган, натижада қонун олдида жавоб берган раҳбарлар ҳам мавжудлигини кўриш мумкин.

Президент Ислоҳ Каримов Ўзбекистон телерадиокомпанияси раиси саволларига берган жавобида шундай дейди: «Биз бугун афсус-наҳомат билан фикр юритиб, бартараф этиш чораларини излаётган ноҳўш ҳолатни вужудга келтирувчи асосий сабаб шундан иборатки, кўп ҳолларда давлат ходими, давлат назоратчиси, яъни давлат ваколатидан фойдаланган амалдор шу ваколатни сунистеъмом қилишга интилади. Нима учун? Чунки мансабдорнинг ўз хизмат вазифасини сунистеъмом қилиши учун кўтқу соладиган омиллар кўп. Чунки унинг қўлида ваколат бор, қуч бор. Ана шундай ҳолда нопок ходим давлатни ниқоб қилиб, моддий бойликларин тақсимлаш, ишлаб чиқариш соҳасига қўшилиш, кадрлар масаласини ҳал этиш каби по-зтик масалаларга аралаша бошлайди. Бундай муҳим масалаларда давлатнинг таъсири ва амалдорларнинг роли қанчалик кўп бўлса, у шунчалик аялчилик оқибатларга олиб келиши мумкин».

Ижтимоий-иқтисодий тараққиётимизга салбий таъсир этиб келаётган эскича иллатлар ва қусурлардан қутулиш, бартараф этиш учун нима қилиш керак?

Президент Ислоҳ Каримов томонидан белгилаб берилганидек қуйидаги вазифаларни ҳал қилиш лозим:

1. Замоннинг илғор талабларига жавоб берадиган, ғайрат-шижоатли, инсофдиёнатли ёшларни қўллаб-қувватлаш, ҳал қилувчи вазифаларга қилиши учун кенг йўл очиб бериш керак.

2. Жамоатчилик назоратини кучайтириш, жамиятда демократик тамойилларни мустаҳкамлаш, кенг жамоатчиликнинг ижтимоий ҳаётдаги таъсирини, ўрни ва ваколатини, ҳуқуқини кучайтириш лозим.

3. Мулк масаласини ҳал этиш, яъни ўз эгасини топишига эришиш. Қачонки, хусусий мулк бошқа мулк шакллари орасида асосий устувор ўринни эгалласа, ана шу мақсад тўла амалга ошса, ўшанда давлат мулки ҳисобидан ўғрилиқ, талон-тарож қилиш, ундан нопок йўлда фойдаланиш каби беъмани ишларга чек қўйилади. Ўшанда ҳеч ким, ҳеч қачон ўз мулкини ўғирламайди.

4. Бунинг учун одамларни ҳуқуқий билим, ҳуқуқий маданият соҳибни бўлишларига эришиш зарурки, бу замон талабидир.

Ўз навбатида демократия, сиёсий ҳаётни эркинлаштириш орқали фуқаролардан ўз манфаатларини давлат ва жамият манфаати билан уйғунлаштиришни, юксак сиёсий маданиятга эга бўлишни талаб қилади.

Ҳозир ёшларимиз иқтисодий, ҳуқуқий билимларни ўрганишга берилганлар. Бу яхши. Шу билан бирга тарих, она тили, адабиёт, санъатни ҳам севиб ўрганиш лозим. Кишининг маънавий дунёсини кенгайтиришда мусиқа, театр, рассомлик санъати ва айниқса, бадиий адабиётнинг роли бениҳоя катта. Адабиёт ҳисларни,

ички маънавий туйғуларни тарбиялайди, кўнгил мулкани обод қилади, тафаккур ва онгни бойитиб улғайтиради. Қадимда мадрасаларда «балоғат илми» ўтилган. Бу, асосан, адабиётдан лаззатланиш, шеърни, сўзнинг куч-қудратини англаш ва чиройли ва ёқимли сўзлаш илмидир.

ЁШЛАРДА ЖАМИЯТИМИЗ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ СОҲАЛАРИДАГИ ЭРИШИЛАЁТГАН ЮТУҚЛАРГА, ИСЛОҲАТЛАРГА ДАҲЛДОРЛИК ҲИССИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Ж. АТАҚУЛОВ – ТДПУ 1-босқич магистранти

Ёшлар жамиятнинг, давлатнинг бугуни ва келажак тақдирини белгилайдиган ижтимоий куч ҳисобланади. Шу сабабли давлатимиз раҳбари кадрлар масаласини давлат сиёсати даражасига кўтариши бежиз эмас. Ҳаётни тебратиб, иқтисодиётни юкори суръатлар билан ривожлантириш – бу давлат, вилоят, шаҳар, туман, қолаверса, оддий хўжалик бўладини – аввало, шу худудлар ҳамда хўжаликларни бошқарадиган раҳбар ва мутахассисларнинг ақл-заковати, билими ва тажрибаси, пижвоат ва катъиятига боғлиқ эканини бугунги кунда исботлаб беришнинг ҳожати йўқ.¹ Раҳбар одамлардаги ташаббускорлик, фидойилик туйғусини уйғотиши, уларнинг турмуши, кайфиятини яхши билиши, эртанги кунга бўлган ишончини мустаҳкамлаши зарур. Ақс ҳолда, одамлар қалбида ёниб турган умид рўёбга чикмасдан сўниб қолади.² Айни вақтда раҳбар номаъқул ишни кўрганда бировнинг ёқасидан олмаса, эл-юрт манфаатини ўйлаб, эй инсон, нима қиляпсан, демаса, камчилик-нуқсонларга қарши жамоатчиликни кўтармаса, у ҳеч қачон яхши раҳбар бўла олмайди. Агар раҳбарнинг ўзи тиним билмай ишламаса, янги имкониятларни топиб, одамларни олижаноб ишларга бошлаш учун куйиб-ёнмаса, унинг атрофидагилар – муовинлар дейсизми, бошқа мутасаддилар дейсизми – беғамликка, лоқайдликка берилиб, шундай иш услубига, шундай ҳаёт окимига ўрганиб-кўникиб қолади. Раҳбар ўзига ишонч билдирган одамларнинг юрак уришини доимо сезиб туриши, унинг секин ёки безовта уришига қараб, вазиятга тўғри баҳо бериши, шу асосда тўғри қарор қабул қила олиши даркор. Раҳбарнинг фазилати, аввало, унинг одамларга муносабатига, одамларни рози қилиш, уларга гамхўрлик, меҳрибонлик кўрсата олиш қобилиятига намоён бўлади. Раҳбар учун зарур бўлган яна бир муҳим фазилат шундан иборатки, у халқ билан тил топиша олиши лозим. Раҳбар энг мураккаб, энг қийин вазиятларда ҳам одамларни кўндириши, уларни баъзи бир ножўя йўллардан, хатти-ҳаракатлардан қайтариши ва ўз атрофида соғлом вазият, соғлом иқлим барпо этиши даркор. Бунинг учун раҳбар албатта катта маҳоратга, худо ато этган ўзига ҳос, ўзига мос фазилатларга эга бўлиши зарур. Раҳбар киши эл-юртнинг дарду ташвиши билан, шу ташвишларни имкон қадар осон қилиш ва енгиллатишни ўйлаб яшаши, одамларни ҳимоя қилишга доимо тайёр туриши, бир сўз билан айтганда, халқнинг дардини ўз дарди, деб билиши керак. Ҳар қайси раҳбар катъиятлилик, талабчанлик, керак бўлса, қаттиққўллик хусусиятларига эга бўлиши лозим. Ҳаёт олдимизга қўяётган кўпдан-кўп муаммоларни вақтида ечиш

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. – Т.: Ўзбекистон, 2002. 77-бет

² Ўша манба. 78-бет

хакида муттасил кайгуриш, бу йўлда кечани кеча, кундузни кундуз демай, ўз ҳаловатидан воз кечиб, бошлаган ичинини охирига етказмагунича тиним билмаслик — бу ҳам ҳар қандай раҳбарга қўйиладиган ҳаққоний талаб, десак асло хато бўлмайди. Биз кўпинча, раҳбар ақлли, доно, билимдон бўлиши керак, деб ҳисоблаймиз. Албатта, бу хусусиятлар керак, лекин бутунги кунда уларнинг ўзи старли эмас. Нега деганда, инсон ақлли, доно ва билимдон бўлиши мумкин, лекин у ҳаётда ёниб яшамаса, ҳаммаси бекор. Бу фикрга қўшимча қилиб шуни айтмоқчиманки, бутунги кунда раҳбар фақат ўзи ёниб қолмай, унга кўз тикиб, ундан кўп нарсани кутиб турган халқни ҳам ёндиролмай зарур. Мен ёндириш деганда, авваламбор, одамларни бирлаштиришни, одамларни бошқаришни, уларни юксак мақсадлар сари сафарбар этишни назарда тутаман. Яъни раҳбар эзгу мақсад-муддаоларга, олижаноб режаларга эришиш учун одамларни ўз ортидан тарғабтира билиши керак. Раҳбар деган одам фидойи бўлиши, халқнинг дарду ташвишларини, орзу-умидларини юрагидан, қалбидан ўтказиб, уларни рўёбга чиқариш, зиммасига юклатилган вазифаларни адо этиш учун ўзининг ҳаётини фидо қилишга ҳам тайёр бўлиши керак. Раҳбар ўзига ёқадиган, ўзига мос бўлган, ўзига шахсий садокат кўрсатадиган одамларни амалга ўтказишдек номақбул кайфиятларга берилмаслиги, маҳаллийчилик, ошна-оғайнигарчилик, уруг-аймоқчилик ва қабилабозлик каби иллатлардан узоқ бўлиб, кадрларни ўзгартириш масаласида жуда эҳтиёткорлик билан иш олиб бориш зарур.¹ Яхши кадрларни асрайдиган раҳбар, аввало, ўзини асрайди. муҳитнинг доимо барқарор бўлиб қолишига хизмат қилади. Раҳбарнинг асосий вазифаси шундаки, у ўзи етакчилик қилаётган тармоқ ёки ҳудуднинг истиқболи билан боғлиқ энг муҳим масалаларни олдиндан кўриб, уларнинг аҳамиятининг ҳис этиб, сафарбарликни олдиндан ташкил қилиши шарт. Раҳбарликнинг оғир масъулиятини бўйнига олган шахс аввало ўзига ҳам, ўзгаларга нисбатан ҳам талабчан, қаттиққўл бўлиши, керак бўлса, кимгадир ёмон кўринишдан ҳам кўркмаслиги керак. Ахир, халқимизнинг, элга бошлик бўлиш осон, элни бошламоқ кийин, деган нақли бежиз айтилмаган.

Раҳбар қачон эл-юрт ишончини, эътиборини қозона олади?

Қачонки, юраги, қўли тоза, кўнгли очик, ақл ва заковат соҳиби бўлса, унинг табиатида қатъиятлилик билан билим, талабчанлик билан адолат уйғун бўлса, у ўзи бошқарадиган одамларнинг ғам-ташвишларини ўз қалбидан ўтказишга қодир бўлса. Раҳбар энг мураккаб, энг мушкул вазиятларда ҳам одамларни кўндириш, уларни баъзи бир ножўя ишлардан, хатти-ҳаракатлардан қайтариш ва жамоада, туман ёки вилоятда соғлом вазият, соғлом иқлим барпо эта олиш салоҳиятига эга бўлиши даркор. Раҳбарнинг обрў-эътибори унинг кийими ва кўринишида, савлату салобатида, ковок-димоғида, ўзига бино қўйишида эмас, балки аввало унга ишонч ва ҳурмат билдирган сайловчилар ва фуқароларга бўлган самимий муносабатида, одамларнинг оғирини енгил қилишга қаратилган амалий ишларида намоён бўлади. Халқимизнинг, қовуннинг палаги тоза бўлса, ҳеч қачон айинмайди, деган мақолида чуқур маъно бор. Яъни бошқача айтганда, одамнинг аждоди, насл-насаби тоза бўлса, унинг фарзандлари ҳам шундай бўлади. Лекин, шу билан бирга, ҳаётнинг ўзи шуни кўрсатмоқдаки, нафс балосига қарши туриш, ундан ўзини асраш ҳар қандай одамнинг, жумладан, қатта ваколат ва имкониятга

¹ Каримов И.А. Тинчлик ва ҳавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродамызга боғлиқ. Т-ХII. — Т.: Ўзбекистон, 2004. 127-бет.

ага бўлган раҳбарларнинг ҳам кўлидан келавермас экан ва минг афсуски, бугун кўп жойларда бундай номакбул ҳолатларни кўрмоқдамиз. Ҳамма жойда ҳам аввало раҳбарлар ва масъул ходимларнинг фаолияти, юриш-туришига қараб, уларнинг оилавий ҳаёти ва маънавий кифасига қараб, фуқароларнинг, умуман жамиятнинг ҳокимиятга бўлган ишончи еки ортади, ёки бутунлай йўқолади.

Оилавий турмуш, шахсий ҳаёт бу ҳар қайси инсоннинг аввало ўз иши. Лекин эл-юртга раҳбар бўлган, етакчи бўлган одам бошқаларга ақл ўргатиб, уларга талаб кўяр экан, биринчи галда ўз боласининг тарбияси ҳақида ўйлаши керак. Халқимизнинг «Олдин ўзингга бок, кейин ноғора қок» деган ҳикмати ҳам бежиз айтилмаган.¹

Хулоса қилиб айтганда, Раҳбар талабчан, керак бўлса, қаттиққўл бўлиши, лекин биринчи галда адолатли бўлиши зарур.

БАРКАМОЛ АВЛОДНИ КОМИЛ ИНСОН ЭТИБ ТАРБИЯЛАШДА НАВОИЙ АСАРЛАРИНИНГ ЎРНИ

Ш. САЙФУТДИНОВ – ЖИДУ талабаси

Бугунги глобаллашув жараёни давом этаётган замонда, давлатлар ўртасида маънавий ва мафқуравий, шунингдек, гоёлар жанги бўлаётган бир даврда баркамол авлодни етиштириш ва уни комил инсон этиб тарбиялаш долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Бу масалани ҳал қилишда эса, албатта буюк ажлодларимизнинг қолдирган маънавий меърослари муҳим ўрин эгаллайди. Шундай ажлодларимиздан бири – буюк мутафаккир, шоир ва давлат арбоби Алишер Навоийдир.

Алишер Навоий халқимизнинг онги ва тафаккури, бадий маданияти тарихида бутун бир даврни ташкил этадиган буюк шахс².

Бизга маълумки, миллий гоёмизнинг узвий таркибий қисмларини ташкил қиладиган комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик тамойиллари³ Алишер Навоий ижодий меросининг моҳиятини ташкил этади.

Алишер Навоий «Лисон ут-тайр»да моддий дунёнинг асоси ҳақида фикр юритиб, унинг тўрт элемент – тупроқ, сув, ўт, шамол ва етти қават осмон, олти тараф ердан ташкил топганини, лекин ундаги энг улуғ ҳурматга сазовор нарса, материянинг энг етуқ кўриниши – одам эканлигини, унинг мукамаллиги олдида ҳар қандай ақл хайрон қолишини жуда содда ва аниқ қилиб айтади:

Тўрт унсур, етти қук, олти жиҳот

Нодиру олий асоси коинот.

Барчадин ашрафки, ул инсон эрур,

Қим қаллода хирад ҳайрон эрур. («Лисон ут-тайр»)

Алишер Навоийнинг барча асарларида ҳам ана шундай комил инсон бош

¹ Каримов И.А. Тинчлик ва ҳавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва катъий продамизга боғлиқ. Т-ХП – Т.: Ўзбекистон, 2004. 308-бет.

² Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: Маънавият, 2008. 47-бет.

³ *Ўша асар*, 75-бет.

кахрамон сифатида танланади. Комил инсон масаласига ёндашувда шоир ўзига хос йўл тугган. Етакчи кахрамонлар фазилатларини очишда умуммаданий кадрларнинг ўрни, миллатлараро ҳамкорлик ва тотувлик ғояларига алоҳида эътибор қаратган. «Хамса»нинг деярли барча дostonларида ҳам асар кахрамонлари турли миллат вакиллари ташкил қилади. Шунга мувофиқ воқеалар ҳам ана шу персонажлар яшашган юртларда бўлиб ўтади. Бу, энг аввало, асарнинг саргузаштларга бой бўлишини таъминлайди, иккинчидан эса, шоир тасавурида инсонни комилликка эришишида муҳим омил ҳисобланади. Биргина «Сади Искандарий» дostonида турли мамлакатлар, бу юртда яшовчи миллатлар номи пундай кўп қўлланилади, буларнинг бари Навоий ижодининг туб моҳияти – инсонпарварлик, миллатлар ҳамдўстлиги каби ғояларни ёритишда муҳим ўрин тутди. Масалан, Искандар бутун дунёни ўзига бўйсундириб, ҳамма халқларни зулмдан қутқариб озодликка чиқаргач, дунёни ва денгизларни ҳам фатҳ қилиши, Қирвон деган жойдаги одамларни яъжуж деган махлуклар зулмидан қутқариш учун мустаҳкам девор қурдириши Искандар образининг такомилини кўрсатиб беради. Навоий дostonида Искандарни ҳамма халқни зўрламасдан бу ишга сафарбар қилганини, Русия, Сурия ва Византиядан усталар чақирганини ва турли касбдаги ниҳоятда чаккон усталар қаттиқ моддаларни эритиб, ўша моддалардан узунлиги ўн минг метр келадиган мустаҳкам девор қурдирганини тасвирлайди.

Искандар девори тимсолида Навоий миллатлар тотувлигини, маданиятлар ҳамкорлигини кўради ва барча халқлар қўлни-қўлга бериб, бир тан-бир жон бўлиб курашагина, ўзаро аҳил бўлиб яшасагина инсониятга ҳеч бир ташқи хавф даҳл қила олмаслигини уқтиради.

Навоий ўз дostonларида дўстлик ғоясини тараннум этувчи Шопур ва Навфал образларини яратди. Улар ўз дўстларининг (бири Фарҳод учун, иккинчиси Мажнун учун) гўзал мақсадларига эришишлари йўлида жонларини фидо қилдилар. Навоий ўз даврида битта ҳам бегараз дўст топа олмагани хақида бир эмас, ўнлаб ғазалларида шикоят қилиб ёзган эди. Бу образлар орқали эса дўстнинг қандай бўлиши кераклигини маҳорат билан тасвирлаб берди. Айниқса, бу жиҳатдан Шопур образи диққатга сазовордир. Фарҳод хитойлик, Шопур эронлик бўлиб, бунда икки киши ўртасидаги дўстлик миллатлараро дўстлик даражасига кўтарилади. Миллатлар ҳамдўстлиги ғояси дostonида Фарҳоднинг Арманистон мамлакатига келиб, мингларча кишиларнинг машаққатларини енгил қилиб, ариқ казишга киришиши тасвирида ўзининг чиройли ифодасини топган:

Хунарни асрабон неткумдур охир,

Олиб туфроққа му кеткумдур охир? («Фарҳод ва Ширин»)

Навоий дostonларида халқлар ўртасидаги низо ва урушлар қаттиқ қораланади. «Фарҳод ва Ширин» дostonида Навоий тож-тахтни эмас, чин инсонийликни афзал билувчи Фарҳодни Хитой ҳоконининг ўгли сифатида тасвирлайди. Бунинг сабаби шундаки, шоир бу асарда муросасиз темурий шахзодаларга ўрناق бўладиган ижобий киши образини яратмоқчи бўлади. Ширин Эрон подшоҳи Хисрав Парвезнинг совчиларига рад жавобини бергач, Эрон билан Арманистон, Хисрав билан Фарҳод ўртасида қатта тўқнашув юз беради. Хисрав қабиҳ йўллар билан Арманистон ва Фарҳод устидан устунликка эришади. Навоий бу билан халқлар ўртасидаги ҳар қандай урушлар ҳеч қимга манфаатли бўлмаслигини алоҳида таъкидлайди.

Навоий дostonларида воқеалар қўламининг бу қадар кенг ҳудудларда белги-ланишининг асосий сабаби, аввало, илгари сурилайтган муаммоларнинг умумин-

сонийлиги билан, иккинчидан эса шоир ҳаёлот оламининг бекиёс кенг эканлиги билан белгиланади.

Уйлаймизки, юртимизнинг мустақиллиги шарофати ила тикланган Алишер Навоийнинг буюк мероси бундан кейин ҳам чуқур таҳлил қилиниб, ҳар томонлама тадқиқ этилади, хусусан, унинг комил инсон этиштирини тўғрисидаги қарашларини ўрганиш борасидаги илмий изланишлар ҳам янада ривожланиб боради. Зеро, Навоий ижоди бир уммон! Бу мисоли илм уммонидур. Уни забт этиш эса жуда мушкул!

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ ВА МАЪНАВИЙ КАДРИЯТЛАР УЙҒУНЛИГИ

*Ф.Х.УСАРОВА – ЖИДУ доценти, с.ф.и.
А.Ф.АБЕРҚУЛОВА – талаба*

Мустақилликнинг дастлабки кунлариданок, Ўзбекистон Республикаси миллий истиқлол ғоясини миллий-маънавий қадриятлар асосида шакллантириш, ривожлантириш ва мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратди. Мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш ва ижтимоий-иктисодий ислохотларни ўтказишга қаратилган бир бутун таркибий қисми сифатида маънавий соҳани ривожлантириш дастури олға сурилди ва бунга тўлиқ амал қилинди.

Ёш авлодни маънавий-ахлоқий қадриятлар асосида миллий истиқлол ғояси руҳида тарбиялаш, шубҳасиз, жисмоний ва руҳий саломатликни муҳофаза қилишни ва мустаҳкамлашни, соғлом турмуш тарзи асосларини шакллантиришни назарда тутди. Дарҳақиқат, бугунги кунда нафакат маънавий, балки жисмонан соғлом комил инсонларни тарбиялаш муҳим масалалардан бири бўлиб келмоқда. Бунда ота-оналарга, маҳаллаларга ёшларнинг бўш вақтнини самарали ва мазмунли ўтказишда катта масъулият юкланади. Ёшларнинг ҳаётда тўғри йўл ва ўзларининг салоҳиятига қараб касб-хунара таялашида маънавий қадриятларнинг ўрни бекиёсдир.

Бу борада Сингапур менежментни ривожлантириш институти президенти (Сингапур Республикаси) Эрик Куан: «Ўзбекистонда ёш авлодни баркамол этиб тарбиялаш учун барча шарт-шароитлар яратилган. Юксак малакали кадрлар тайёрланаётгани мамлакатингиз раҳбари таълим соҳасига улкан эътибор қаратаётганидан далолатдир», – дея таъкидлади.¹

Шунинг учун ҳам миллий истиқлол ғоясининг яна бир асосий вазифаларидан бири бу – хотин-қизларнинг ўз имкониятларини эркин намойиш қилишга кенг йўл очиб ва миллий руҳда тарбиялашдир.

«Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида» ги Қонунга мувофиқ, сиёсий партиялардан кўрсатиладиган депутатликка номзодларнинг камида 30 фоизини аёллар ташкил этиши белгилаб қўйилди². 2009 йилги сайловлар жараёнида айни ана шу норманинг татбиқ этилиши парламентнинг

¹ Каримов И.А. Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш-мамлакатни барқарор тараққиёт эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti" мавзусидаги халқаро конференциядаги маъруза. //«Халқ сўзи» газетаси. №35,(12.096).Т., 2012.

² Аёллари эъзоз топган юрт //«Халқ сўзи» газетаси. – Тошкент, 2011 йил 27 май. №104 (5271).

куйи палатасига умумий депутатлар сонининг 22 фоизини ташкил этадиган 33 нафар хотин-киз депутатни сайлаш имконини берди.

Сенат аъзолари этиб сайланганларнинг 15 фоизи аёллардир. маҳаллий вакиллик органларида фаолият кўрсатаётган аёллар эса, бугунги кунда жами депутатлар сонининг 20 фоизидан ортигини ташкил этади¹.

Умуман олганда, бугун мамлакатимизда иш билан банд бўлган аҳолининг 48 фоизини хотин-кизлар ташкил қилади.² Бу эса, миллий истиқлол ғоясининг миллий хусусиятларидан бири бўлган, аёл зотига ҳурмат ва эҳтиром тамойилининг амалдаги юксак ифодаси бўлиб, ўзбек хотин-кизларининг жамиятни ҳамма жабҳаларига ўз хиссаларини қўшиш ўсиб бораётганидан далолат беради.

Дарҳақиқат, миллий истиқлол ғояси кизларимизни миллий анъаналар руҳида тарбиялашга катта эътибор қаратади. Масалан, кейинги уч йил мобайнида мамлакатимиздаги умумтаълим мактаблари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқувчилари, олий ўқув юртлири талабалари жаҳон миқёсида ўтказилган нуфузли фан олимпиадаларида голиб бўлиб, жами 41 та медални қўлга киритган бўлса, уларнинг 8 таси кизларимиз хиссасига тўғри келади. Ана шу охириги уч йил мобайнида 1 минг 464 нафар истеъдодли спортчи ёшларимиз халқаро мусобакаларда зафар қозонган бўлса, уларнинг 448 нафари айнан кизларимиз экани албатта барчамизга гурур ва ифтихор бағишлайди³. Бу мисоллар айнан маънавий кадриятлар асосида ёшларни миллий истиқлол ғояси руҳида тарбиялашнинг эркин намунасидир.

Дарҳақиқат, фақат маънавий кадриятлар билан суғорилган миллий истиқлол ғоясигина бағрикенг ва хурфикр ёшларни тарбиялашга қодир бўлади. Бу аввало миллатлараро тотувлик ғоясининг амалдаги фаолиятида ҳам яққол кўринади. Масалан, бугунги кунда 150 га яқин миллий-маданий марказлар ўз фаолиятини олиб бормоқда.⁴ Бу маълумотлар маънавий кадриятларнинг миллий истиқлол ғояси билан ҳамоханлигини исботлайди.

Юқорида келтирилган фикрлардан хулоса қилиш мумкинки, мустақиллик йилларида ёшларни маънавий кадриятлар асосида миллий истиқлол ғоясини шакллантириш жараёнида Озод ва Обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишда Ватанимиз 20 йиллик, яъни асрларга татигулик тажрибага эга бўлди. Буни дунё ҳамжамияти ҳам тан олмақда. Масалан, Исроилнинг нуфузли нашрларидан бири «Менора» бош муҳаррири Эстал Сегалнинг «Ўзбекистон – гўзал мамлакат» сарлавҳали мақоласини чоп этди. Унда Ўзбекистоннинг 20 йиллик давр давомида иқтисодий, сиёсий ва маданий-маънавий ютуқларини сарҳисоб қилиб, қуйидаги хулоса берилди: «Ўзбекистон мустақилликнинг 20 йили давомида асрларга татигулик йўлни босиб ўтди».⁵

¹ Каримов И.А. Мамлакатда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 12.11.2010

² Алтеев У. Мустақил Ўзбекистон ва БМТнинг ижтимоий адолатга оид асосий ҳужжатлари: халқаро нормалар ва сиёсий амалиёт уйғунлиги // Фуқаролик жамияти. – Т.: 2011. №1(25). 11-бет.

³ Каримов И.А. 8 Март Халқаро хотин-кизлар кунини муносабати билан мамлакатимиз хотин-кизларига байрам табриги. «Халқ сўзи» газетаси // – Тошкент, 2010 йил 9 март.

⁴ <http://www.pv.uz/?inc=6&snd=&news=3636>.

⁵ Ўзбекистон мустақиллик йилларида асрларга татигулик йўлни босиб ўтди // «Халқ сўзи» газетаси. – Т.: №39 (5206). 24 февраль 2011. 4-бет.

Алохида эътибор қаратиш керакки. 2010 йил Париж шаҳрида нашр этилган «Ўзбекистон геосиёсати» китоби Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларидаги тарққийет йўли ҳақида ҳикоя қилади.

Ушбу китоб муаллифи сиёсатшунос олим, профессор Ж.Барра 2011 йил май ойида мамлакатимизда меҳмон бўлди ва қилинастган ишларни таҳлил қилиб: «Ўзбекистон ўзи танлаган йўлдан қатъий ишонч билан дадил бормоқда, демократик тамойиллари асосида давлат, жамият ва иқтисодий қурилиш соҳаларида тобора кўпроқ ютуқларга эришилмоқда. Халқингизнинг бу борадаги ютуқлари дунё тарққийетига интилаётган қўлаб давлатлари учун ибратдир!»

ОИЛА – МИЛЛИЙ МАНФААТЛАР КЎЗГУСИ

Р.У.МАМАТҚУЛОВ – ТКТИ катта ўқитувчиси

Миллий манфаат тизимида оила муҳим бўғиндир. Зеро инсон муайян миллат вакили бўлиш билан бирга оилада қарор топади. Миллий хусусиятлар, анъаналар, қадриятлар ва урф одатлар оилада шаклланади. Миллий манфаатлар оилада анъана борилади. Оила мўъжаз ижтимоий макондир. Манфаатлардаги ижтимоийлик, шахсий дахлдорлик ижтимоий муҳит кўриниши бўлмиш оилада шаклланади. Ижтимоий ҳаётдаги жараёнлар оилада акс этади. Ўз навбатида оиладаги ижтимоий-ахлоқий, маънавий ҳолат, муҳит жамият ривожига таъсир этади. Оиладаги анъанавий ахлоқ ва қариндошлик ришталари ўзбек халқи маънавий қадриятларининг манбан ҳисобланади. «Оила ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга, келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига бевосита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи эканини тан олишишимиз даркор»¹. Авлод қолдириш, аҳоли нуфузи, шахс тарбияси, миллий қадриятлар каби масалалар оилада ўз ечимини топади. Барча инсоний манфаатлар, фазилатлар оилада шаклланади. Жамиятдаги турли ижтимоий муносабатлар оила орқали қарор топади. Инсон умрининг асосий қисмини оила бағрида ўтказиши, оила жамиятнинг муҳим бир ҳал қилувчи бўғинидир.

Шахс муайян миллат аъзоси сифатида ўз халқини, миллатини тъвозловчи, уни ҳимоя этувчи, ташқи ва ички турли ижтимоий ҳавфларга қаршилик кўрсатувчи қучни, қўниқмани аввало оилада ўзлаштиради. Оила – миллий манфаатлар кўзгуси ҳисобланади. Оилада инсоннинг барча эҳтиёжлари маънавий-ахлоқий жиҳатдан сайқал топади, шу асосда, оилавий манфаатлар вужудга келади. Оила манфаатлари билан оила аъзоларининг ҳар бирига тааллуқли манфаатлар монандлиги изчиллик ила босқичма-босқич тарбияланиб боришдан шароитда соғлом ижтимоий муҳит майдонга келади. Шу маънода Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов таъкидлаганидек, «Ҳар қайси миллатнинг ўзига ҳос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришида, ҳеч шубҳасиз, оиланинг ўрни ва таъсири бекиёсдир. Чунки инсоннинг энг

¹ Каримов И.А. Оила фаровонлиги – миллат фаровонлиги. – Т.: Ўзбекистон. Т-IV. 1998. 400-бет.

соф ва покиза туйгулари, ilk ҳаётини тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оила бағрида шаклланади»¹.

Аввало, оилада меҳр муҳаббат, оқибатлилиқ, оила аъзолари ҳар бири муносабатлари муросан-мадора, улар аъзоларининг ҳар бирига тааллуқли манфаатлар монандлиги тарбияси, оила ғурури, ор-номуси, оила бошлигининг ўзаро аҳил муносабатлари ва унинг фарзандлар тарбиясига намунавий таъсири, тарбиядаги меъёр ва мезоннинг мавжудлиги, оилада жамиятга ҳам монанд келувчи кадриятларни қарор топтириш каби шартлар борки, буларнинг изчил йўлга қўйилиши оила ва унинг аъзоларини фақат манфаат кўрувчи инсон бўлиб қолтирининг олдини олади. Унинг фаол шахсларни, фуқароларни, миллатпарварларни тарбиялаб, шакллантириб вояга етказувчи, ижтимоий миллий руҳда тарбияловчи маскан, уюшма сифатидаги нуфузини оширади. Оилада шахс, оила аъзолари ва жамият манфаатлари тарбияланади. Ушбу масканда шаклланган кишилардан жамият, миллат макоми ҳамда нуфузи киефа касб этиб боради. Шахс, миллат аввало муайян оилада тарбия топар экан, у аввало ўзи олдида ҳам оилада ҳам, жамият ва давлат (кузатувида) кўзгусида ҳам бир хил, асл киефасини намойн қилишга одатланади.

Оила манфаатлари миллий манфаатларнинг реал ифодаси, унга киефа ва безак бериб турадиган муҳим ижтимоий манфаат шаклидир. Уни юксалтириш миллий манфаатларнинг шаклланишига олиб келади.

Бунинг учун биринчидан, оиладаги тинчлик, ўзаро муносабатлардаги самимийлик, ҳурмат, эътибор каби кадриятлар асосида оила ва миллат бирлик манфаатларини шакллантириб бориш, иккинчидан, оиланинг ҳар бир аъзосида миллий мансублиқ, ўз миллатига садоқат ва ўзга миллат вакилларига нисбатан бағрикенглиқ фазилатларини тарбиялаб бориш, учинчидан, оилада инсоннинг шахс сифатида шаклланиши жараёнларига таълим ва тарбиявий вазифа сифатида янада эътиборни кучайтириш; тўртинчидан, оила аъзоларида, айниқса, ёшларда миллий-маънавий, ахлоқий кадриятлар тизими таркибида ватанпарварлик, инсонпарварлик, миллатпарварлик каби ўз Ватани миллати ва оиласига нисбатан иймон ва эътиқодни қарор топишига алоҳида, узлуксиз жараён сифатида қараш лозим бўлади. Айниқса, оилада бошқа халқлар кадрияти ва тилига ҳурмат маданиятини қарор топтириш билан бирга, ўз миллий тили – она тилисини қадрлаш, у билан гурурланиш ҳиссини янада қарор топтириб бориш оилавий – миллий – умуминсоний манфаатлар муштараклигини таъминлаб боровчи асосий мезондир. Бунинг учун, миллий гоёнинг асосий тамойиллари мақсад ҳамда вазибаларини нафақат таълим тизимида, аввало оилавий муҳитда ёшлар дунёқарашини, онгининг ажралмас қисмига айланиб боришига узлуксиз жараён сифатида қараш зарур бўлади.

Хулоса миллий гоёяни жамият аъзолари, ёшлар онгига синглириш, уларни жамият ҳаётига дахлдорлик руҳида тарбиялашда оиланинг ўрни бекиёс.

¹ Қаримов И. А. Юксак маънавият – енгилмас қуч. Т.: Маънавият, 2008. 52-бет.

ЁШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРБИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАРНИНГ ЎРНИ

Н.С.РАСУЛОВА – ТДПУ доценти в/б, т.ф.н.

Ҳозирги даврда жаҳонда интеграция ва глобаллашув жараснлари чуқурлашувни барча мамлакатлар тараққиятида ўз аксини топаётган бир вақтда ёшларнинг маънавий тарбиясига салбий таъсир кўрсатаётган омиллар ҳам талайгина. Ёшларни маънавий ва жисмонан баркамол қилиб тарбиялаш барчамизнинг бурчимиздир.

Айнан шу муносабатдан келиб чиқиб, республикамиздаги барча жамоат ташкилотлари ёшларнинг маънавий тарбияси, уларнинг жамиятдаги ўрнини мустаҳкамлаш мақсадида тегишли дастурлар ва вазифалар белгилаб олганлар.

Жумладан, демократик институтлардан бири сиёсий партиялар сўнгги йилларда жамиятнинг энг интилувчан, ҳаракатчан ва янгиликка мойил қатламларининг манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни ўз сафларига кўпроқ жалб қилиш мақсадида ўз сафларида ёшлар қанотларини ташкил этдилар. Сиёсий партиялар ўзларининг ёшларга оид сиёсатини бу каби тузилмалар орқали амалга ошириб келмоқдалар.

Бугун партиялар Ўзбекистон болалар ва ёшлар аҳолининг асосий қисмини ташкил этадиган мамлакат эканлигини инобатга ола бошладилар. Обьектив равишда бу амалдаги барча сиёсий қучларнинг ёшларни ўз қаторларига фаол жалб этишларини талаб этмоқда. Ҳозирги кунда ёшлар партиялар таркибининг 40–60 фоизини ташкил қилади. Барча амалдаги партиялар сезиларли даражада ёшара бошлади – ЛиДеП ва ХДП сингари партиялар таркибида ёшлар барча партия аъзоларининг ҳар 20–25 фоизини ташкил этади¹.

Охириги тўрт йил ичида Ўзбекистон сиёсий партияларининг ёшлар билан ишлашдаги фаоллиги сезиларли даражада кучайди. Барча сиёсий партияларда ўз ёшлар қанотининг шаклланганлиги ана шундан далолат бермоқда. Уларнинг ёшлар қатламига муносабатида умумий жиҳатлар бўлгани ҳолда, сиёсий партияларнинг дастурларида ўз сиёсий платформаларига хос мақсад ва вазифалар ҳам белгиланганини қайд этиш лозим. Масалан, ЛиДеП ёшларда тадбиркорлик ва ишбилармонлик кўникмаларини шакллантиришни, ёш тадбиркор ва фермерларга шарт-шароит яратиб беришни асосий вазифаларидан деб билади. АСДП Дастурида эса ёшларни адолатпарварлик руҳида тарбиялашга алоҳида эътибор қаратилган.

Ўзбекистон сиёсий партиялари айни вақтда ёшларга оид ўз сиёсатини «Ёшлар қаноти», «Ёшлар кенгаши» каби тузилмалар орқали амалга ошириб келмоқда. Ҳозирги кунда сиёсий партияларнинг сафида ёшларнинг салмоғи йилдан-йилга ортиб бормоқда. 2008 йил маълумотларига кўра, ХДП аъзоларининг 25,3 фоиз, МТДП – 37 фоиз, АСДП – 41 фоиз, ЛиДеП – 50 фоизни 30 ёшгача бўлган ёшлар ташкил этади. Мавжуд сиёсий партиялар ичида ЛиДеП ёшлар билан ишлаш бўйича самарали натижаларга эришди.

2006 йил 27 февралда ташкил этилган ЛиДеП «Ёшлар қаноти»нинг асосий мақсади – янгилик яратишга чанқок ишбилармон ва тадбиркор ёшларни, малакали ёш

¹ Қаранг: «Press-uz.info». Политические партии Узбекистана активизируют борьбу за влияние среди молодежи. 06/09/2006. (мнение эксперта – заместитель директора Института по изучению гражданского общества Баходир Эргашев) // www.uzlidcp.uz

мутахассисларни ўз атрофида жипслаштириб, партиянинг дастурий мақсад ва вазифаларини ҳаётга татбиқ этишга йўналтириш, ёшларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, манфаатларини ҳимоя қилиш, жамиятда муносиб ўрин эгаллашлари учун шарт-шароитлар яратиб беришга кўмаклашишдан иборат¹.

АСДП Ёшлар Кенгашининг бошқа партиялар ёшлар қанотларидан фаркли томони шундаки, улар олий ва ўрта махсус таълим тизимида талабаларни ўқитиш сифатини ошириш, тиббий ёрдам кўрсатиш тизимида ёшларнинг ижтимоий ҳимоясини кучайтириш, истеъдодли ёшларнинг илмий мартабаларини ўстириш ҳамда битирувчиларни ўз мутахассисликлари бўйича иш ўринлари билан таъминлашга қаратилган мукамал лойиҳа ва дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда рўёбга чиқариш каби вазифаларни ўз олдига қўйган².

Ўзбекистон сиёсий партияларининг ёшлар қанотлари мамлакатимиз ёшларини жипслаштириш, уларнинг бўш вақтларини тўғри ташкил қилиш, уларни гиёҳвандлик, турли бузғунчи ғояларга берилишининг олдини олиш, шу билан бирга соғлом турмуш тарзини тарғиб қилувчи турли оммавий тадбирлар, спорт мусобақалари, конференциялар, семинар-тренинглар ўтказиб келмоқдалар.

Бундай тадбирлар биринчилардан бўлиб ФМДП Ёшлар кенгаши томонидан ташкиллаштирилган. Жумладан, 2000-2006 йиллар мобайнида болаларнинг ёзги таътил кунларида ФМДП барча вилоят ташкилотларининг ташаббуслари билан жойлардаги болалар оромгоҳларида республика миқёсида «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!» шiori остида ёшларнинг ватанпарварлик қўшиқ фести-валлари, «Биз истиклол фарзандларимиз!», «Ватаним ифтихорим», «Ватан ягона-дир – Ватан биттадир!» каби мавзуларда мингдан ортик қатгаю кичик анжуман ва тадбирлар ўтказилиб, ушбу тадбирларда 300 мингдан ортик ёшлар иштирок этдилар ва бу тушган маблаг эъзига республиканинг олис кишлоқларида жойлашган мактаб ҳудудларида спорт майдончалари барпо этилди³.

Гиёҳвандлик ва терроризмга қарши кураш борасида партиялар ёшлар қанотлари бир қатор тадбирлар ўтказдилар. МТДП, ЛиДеП, ХДП партияларининг ёшлар қанотлари эса ўз эътиборларини кўпроқ ёшларнинг ижтимоий-сиёсий онгини оширишга қаратмоқдалар.

ЛиДеП «Ёшлар қаноти»нинг ташаббуси билан ишлаб чиқилган «Ёшлар ва қонуничлик» лойиҳаси мамлакат ёшларини, партия электорати-нинг ёш вакилларини қонуни чиқариш жараёни билан таништириш, жойларда мавжуд муаммоларни ҳал қилиш ҳамда амалдаги қонуни ҳужжатларини такомиллаштиришга доир ёшлар таклифларини ўрганишни назарда tutади. Лойиҳага кўра жорий йилнинг охирига қадар «Ёшлар қаноти» партия фракциясига баъзи қонуиларга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш юзасидан таклифлар тақдим этади. Ушбу мақсадда Қорақалпо-ғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар Кенгашларида ёшларнинг таклифларини ўрганиш юзасидан ишчи гуруҳлари тузилмоқда⁴.

¹ Ўша жойда. – Б. 14–15.

² Қаранг: <http://www.adolat.uz/> «Адолат» СДП ёшлар қанотининг мақсад ва вазифалари.

³ Қаранг: Илгор ғоялар сиёсий фаолликка даъватдир / Ўзбекистон ФМДП МК матбуот хиз-мати // Жамият. – 2007. – № 16. – 20 апрель.

⁴ Қаранг: УзЛиДеП за активное участие молодежи в законотворческом процессе // <http://www.uzlidep.uz>.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ХДП «Ёшлар каноти» томонидан ҳам ёшларнинг ижтимоий-сиёсий жараёнлардаги иштирокчини янада кучайтириш мақсадида, қатор вазирлик ҳамда нодавлат ташкилотлари билан ҳамкорликда аниқ мақсадларга йўналтирилган лойиҳалар амалга оширилмоқда¹.

Шуни ишонч билан айтиш мумкинки, сиёсий партияларнинг ёшлар билан олиб бораётган ишларининг кузатилаётган фаоллашуви, шунингдек, ёшларнинг сиёсий партияларда иштирок этишга кизиқиши кучайиб бораётгани мамлакатимизда қўл партияли тизим янада ривожланиши учун зарур қафолатлар яратмоқда.

ЁШЛАР ОНГИДА МИЛЛИЙ ҒУРУР ВА ФАХР ТУЙҒУЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Ҳ.КАРИМБОЕВА – ТДПУ катта ўқитувачиси

Ёшларимизнинг мустақил фикри ва дунёқараши шаклланишига кўмаклашиш, ҳаётда ўз позицияси ва ёндашувини белгилаб олишга ёрдамлашиш, уларни онгли ва билимли қилиб тарбиялаш, ён атрофдаги воқеаларга бепарво бўлмастик, дахлдорлик туйғуси билан яшашга ўргатиш бугунги кундаги энг муҳим вазифалардан биридир.

Ўзбекона тарбия мазмунидан жой олиб, ўзаро муносабатларда намоян қилиниши лозим бўлган инсоний фазилатларни ифодаловчи сўз – сигналлар мавжуд. Масалан, «тавозе», «хаё», «виждон», «иймон» ва бошқа сўзларнинг фаол қўлланилганлиги миллий маънавиятимизнинг юксак чўққига кўтарилганлигидан далолат беради. Лекин халқимиз тарихининг кейинги асрларида содир бўлган мустамлакачилик, миллий фазилатларни «қолоқлик, маданиятсизлик кўрсаткичи», «эскилик саркити» дея қадрсизланиши юқоридаги тушунчаларни ўзбек мактаби дарсликлари матнидан сиқиб чиқарди. Натижада, миллий фазилатлар ўқувчиларнинг иккинчи сигналлар системасига киритилмаганлиги туфайли, бошқа тилдаги сўздек тушунарсиз бўлиб қолаверди.

Эски ҳовлимизнинг рўпарасидаги ўрта мактабнинг тўполончи ўқувчиси ўзидан кичик болани дўппослаганида қўлидан ушлаб, «Инсофинг борми, ўзингдан кичик болани урасанми?» - десам, «Инсоф деганингиз нима?» деб анкайиб қолди. Шундан кейин бошқа бир неча боладан ҳам сўрадим. Унақа дарс ўтганимиз йўқ, деб жавоб қилдилар. Шу воқеадан кейин мактабларда инсоф дарсини ўтиш керак шекилли, деган хулосага келдим.

Инсофли бўлиш ҳақида на уйда, на мактабда ва на атрофдагилардан таълим олмаган айрим ёшлар инсофсизлик қилиб қўйганини ўзлари англамаяптилар, англасалар ҳам унинг хунук оқибати – гуноҳи тўғрисида мутлақо ўйламаяптилар²...

Бу ҳолат ўзбек умумтаълим мактаби ўқувчиларини «Ўзбек тилининг изоҳли

¹ Қаранг: Ўзбекистон ХДП «Истикбол» ёшлар канотининг Ёшлар йилидаги устувор вазифалари. Ўзбекистон ХДПда сиёсий ва фуқаролик маърифати тизими. Ахборот-услугият кенгаши. Ўзбекистон ХДП кенгашлари ҳузуридаги ўқув семинарларининг маърузачилари ва модераторларига услубий қўлланма. – Тошкент, 2008. 2-3-бетлар.

² Иброҳим Раҳим. Ҳаёт чорраҳаларида. – Т.: Ўзбекистон, 1991. 110-6.

лугати»дан жой олган, инсоний фазилатларни ифодаловчи 1.5 мингдан ортик сўзлар (масалан, «одамгарчилик», «инсоф», «виждонлилик», «меҳрибонлик» ва х.к.) билан махсус таништира боришни тақозо қилади. Бирок, сўзларнинг факат маъносини тушунтириш билан юқоридаги фазилатларни ўқувчиларнинг одатига айлантириш мушкул. Бунинг учун миллий-инсоний фазилатларни махсус ташкил қилинувчи тарбиявий вазиятларда, тарбиявий соатларда ўқувчиларга намойиш қилиш (масалан, «миллий одоб»нинг кандай намоеън бўлишини нафакат тушунтириш, балки кўрсатиш) ва ўқувчилар билан миллий одоб машқларини ташкил қилиш талаб этилади. Тарбиявий таълим – муомала, одоб қондаларини махсус ўргатиш жаҳон миқёсида янгилик эмас ва ўрناк олса арзигулик мисоллар бор. Масалан, Япония мактабларида «япон хулқ-атвори» дарси махсус, мажбурий ўтилади. Бу дарсда муомала, одоб-ахлоқнинг энг нозик қирраларигача махсус ўргатилади, машқ қилдирилади. Жумладан, меҳмон келганда мезбон эшикни кандай очиши кераклигигача ва х.к. Хуллас, миллий-тарбиявий таълим миллий фазилатларни ўқувчиларнинг дастлаб биринчи, кейин эса иккинчи сигналлар системасига айлантиришда, пировард натижада эса, ўқувчиларнинг шахсий ҳислатларига, одатларига айланишида педагогик технология вазифасини ўтайди.

«Миллий тарбия, миллийлашув эса ривожланаётган бола шахсига илк ёшларданок бевосита таъсир қилиш орқали самарадорлик, табиийлик, устуворлик касб этади. Дастлаб биринчи, кейинчалик иккинчи сигналлар системаси мазмунини белгилловчи миллий муҳит, миллий рух, оила, маҳалла, қишлоқ муҳити шахсга тарбиявий таъсир кўрсатади.

Умуман, миллий рухиятни шакллантиришда: «миллий гурур», «миллий ифтихор», «миллий ҳис», «миллий характер» каби тушунчалар ҳам муҳим ўрин тутайди.

Президент Ислам Каримов асарларида «мустақиллик – буюк неъмат, уни авайлаб-асраш устувор вазифалардан бири» эканлиги асослаб берилган.

Бугунги кунда миллий масала борасида иккита тенденция кўзга ташланади:

- 1) Миллатларнинг уйғониши (XX аср бошига ҳос).
- 2) Миллий давлатчиликка интилиш (XX аср 90-йилларига ва ҳозирга даврги ҳос).

Миллий ўз-ўзини англаш деганда:

- 1) Миллий бирликни ва бошқа этносларнинг мавжудлигини тушуниб етиш.
- 2) Миллий кадриятлар: тил, туғилиб ўсган жой, маданиятга (кенг маънода) мансублигидан фахрланиш.

3) Миллий манфаатларни тушуниш.

4) Миллий мустақиллик ва миллий тараққиётга интилиш.

5) Ватанпарварлик.

Миллатнинг миллий ўз-ўзини англаш шахснинг миллий ўз-ўзини англаш билан ҳам ҳамбарчас боғлиқдир:

1) Миллат (этнос)га мансубликни англаш.

2) Мазкур миллатнинг инсоният тараққиётидаги тарихий ўрнини тушуниб етиш.

3) Миллий кадриятларга содиқлик.

4) Миллатнинг эҳтиёжлари ва манфаатларини англаш, унинг ривожланиш йўллари билан.

Шундай экан, маънавий тарбияда миллий ўзликни англашдан келиб чиқадиган вазифаларни эътиборга олиш муҳим аҳамиятга эга.

ПРЕЗИДЕНТ И.А.КАРИМОВ АСАРЛАРИДА МАЪНАВИЯТ МАСАЛАЛАРИНИНГ ИЛГАРИ СУРИЛИШИ

Э. Э. САЛМАНОВА – ТДПУ магистранти

Маънавият жамият тараққиёти ва инсон камолотида катта аҳамиятга эга бўлганлиги учун ҳам у Президент И.А.Каримов асарларида доимо кенг ёритиб келинмоқда.

Маънавиятнинг мазмун – моҳияти, маърифий – тарбиявий аҳамияти, шахс камолоти ва жамият тараққиётида тутган ўрни масаласига барча даврларда шаклланган ва ривожланган фалсафий таълимотларда бўлгани сингари Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов асарларида ҳам катта эътибор берилган.

Президентимиз томонидан маданият, маънавият ва маърифат муаммолари бўйича чуқур илмий асослаб берилган қонда ва хулосалар ўзининг тамомила янгилиги, ўта замонавий ва ўзига хослиги, миллий ва умуминсоний кадриятлар руҳи ва мазмуни билан тўла ҳамоҳанглиги, Шарқ маънавий таълимотидаги илгор ғояларга асосланганлиги, истиқболни назарда тутганлиги билан айниқса эътиборга сазовордир. Буни биз унинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли», «Истиқлол ва маънавият», «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида», «Ўзбекистоннинг сиёсий – ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари», «Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир» каби асарларида ва барча маърузаларида, олимлар, илм-фан ва маданият арбоблари, хорижий меҳмонлар, мухбир ва журналистлар, давлат ва ҳукумат бошликлари билан бўлган учрашувларда сўзлаган нутқларида, Ўзбекистон телевиденияси мухбирининг саволларига берган жавобларида баён этилган илмий хулосалари, дастурий қонда ва йўл-йўриқларида яққол ифода этилганлигини кўрамиз.

Ислом Каримов асарлари ва рисолаларида маънавиятнинг назарий ва илмий муаммолари ва уларнинг счимлари бўйича илмий асослаб берилган янги ғоялар, хулоса ва қондалари ёритиб берилган.

Президентимизнинг «Юксак маънавият – снгилмас куч» асарида маънавият масаласи кенг ёритиб берилган. Унда инсоннинг улғайиши ва куч-қудрат манбаи эканлиги айтиб ўтилади ва маънавиятга қуйидагича таъриф берилади: «Маънавият – инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга қорлайдиган, одамнинг ички дунёси, продасини бакуват имон-эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир»¹ деб баҳо берадилар.

Дунёдаги ҳар бир давлат ката-кичиклигидан қатъий назар ўзининг тараққиёти жараёнида маънавиятга эҳтиёж сезган ва сезади. Бу – тарихий заруриятдир. Маънавиятнинг жамият тараққиётидаги аҳамияти тарихий бурилиш даврларида айниқса бекиёс бўлади. Бу фикр мустақил Ўзбекистонга ҳам тўла дахлдордир.

Мустақиллик учун маънавиятнинг аҳамияти шу қадар муҳим ва бебаҳоки, уни бир-икки оғиз сўз билан чуқур баён этиб бўлмайди. Аввало шуни айтиш керакки, мустақиллик ўз-ўзидан, стихияли равишда амалга ошадиган нарса эмас, балки узок давом этадиган орқага қайтмайдиган, кишиларнинг юксак маънавиятига асосланадиган тарихий жараёндир.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – снгилмас куч. Т.: Маънавият 2008 й. 19-бет.

Агар юксак маънавият бўлмаса мустақиллик ҳам, тараққиёт ҳам, келажак ҳам бўлмайди. «Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, – дейди Президент ўзининг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» асарида, – Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Маънавият шундай қимматбахо менаки, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбида бутун инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб туриш ва озодликни севиш туйғуси билан биргаликда етилган».¹

Маънавият жамият ҳаётида тутган ўрни ҳақида гапириб, И.А.Каримов куйидаги фикрларни билдириб ўтадилар: «Шуни мамнуният билан қайд этиш лозимки, эзгу фазилат ва интилишлар халқимизнинг қон – қони ва суяк – суягига сингиб кетган. Унинг табиатига хос бўлган юксак маънавият неча асрларки бизни не-не бало-қазолардан, тўфон ва бўронлардан асраб келмоқда».²

Ислом Каримов «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» асарида маънавиятни инсонийликка олиб борадиган йўлдир, деб таърифлайди. Ана шу қисқа ва лўнда таърифда олам-олам маъно бор. Инсонни улуғлайдиган, гўзаллаштирадиган, унга инсоний моҳият қасб этадиган жамики ҳислат ва фазилатлар – маънавиятдир.

Маънавият буюк неъматдир. Инсон ана шу буюк неъмат туфайли ўзаро бир-бирини юксак даражада қадрлайди ва эъзозлайди, қалбан ва виждонан меҳнат қилади, ақл-идроқи ва тафаккури, қобилияти, истеъдодини ишга солиб, риёзат чекиб ўзини қуршаб турган ташқи муҳитни ижобий маънода ўзгартиради, табиатни обод ва гўзал қиладики, беҳисоб моддий ва маънавий бойликлар яратади. Инсон ҳеч қачон ва ҳеч бир жамиятда маънавиятсиз ва маърифатсиз яшамаган ва яшай олмайдди. Маънавиятсиз инсон бўлмагани каби маънавий баркамол инсонларга эҳтиёжи бўлмаган жамият ҳам тарихда бўлган эмас.

Ислом Каримов асарларида инсон маънавияти жамият, давлат ва миллат маънавияти билан узвий алоқадорлиги масаласига ҳам катта эътибор берилган. Инсон ва жамият маънавияти моҳият жиҳатдан яқин бўлиб, бир-бирини бойитса ва тўлдирса-да, лекин улар айнан бир хил эмас. Инсон маънавияти миллат, давлат ва жамият маънавиятининг таркибий қисмидир.

Инсон маънавияти, шахснинг маънавий қамолоти жамиятда мавжуд бўлган кўп қиррали муносабатлар, шарт-шароит ва имкониятлар асосида шаклланади ҳамда амалга ошади. Миллат, давлат ва жамият маданий-маънавий тараққиёти эса инсон маънавий қамолотига асос бўлади. Шунингдек, инсон – шахс маънавиятини таъминламагунча жамият маънавий тараққиётини амалга ошириб бўлмайди.

Маънавий баркамоллик бўлган жойда тараққиёт бўлади, одамлар ўртасида тенглик, биродарлик, ҳамқорлик, адолатга асосланган муносабатлар қарор топади. У халқимиз, давлатимиз, жамиятимизга куч-қудрат бахш этади. Маънавият йўқ жойда тараққиёт ҳам, келажак ҳам бўлмайди. Ислом Каримов сўзлари билан айтганда: «Маънавият – инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-қудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон бахт-саодат бўлмайди. Нафақат қўхна тарих, балки янги тарих ҳам бунинг қўплаб мисолларини беради».³

Бир сўз билан айтганда, Президент Ислом Каримов асарларида маънавият

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиеват, мафкура, 78-бет.

² Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: Маънавият, 2008 й. 7-бет.

³ Уша асар. 79 – бет.

масалаларининг кенг ёритиб берилиши, жамият тараққийтини асосий мезонларидан бири бўлган маънавиятни юксалтиришга берилган эътибор Ўзбекистоннинг келажагини белгилаб берадиган кудратли куч эканлигини билдиради.

ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА МАЪНАВИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Т.Ж. ЮСУПОВА – ТДПУ магистранти

Мустақиллик йилларида маънавий ҳаётимизда эришган дастлабки энг биринчи ва асосий ютуғимиз шу бўлдики, Ватанимизда инсоний кадр-қиммат юксак мақом касб этди, халқимиз сарчашмаларининг кўзлари қайтадан очилди, жамиятимизни маданий-маънавий жиҳатдан янгилаш ишларига жиддий равишда киришилди. Бозор муносабатларига юксак маънавият ва маърифат негизда ўтиш бошланди. Ҳуқуқий билим ва маданият ривожлантирила бошланди. Кишиларда янгича фалсафий тафаккурлаш усули шакллана борди.

Президент Ислам Каримов жамият тараққийтида катта роль ўйнайдиган кишилар уларнинг маънавий камолоти, бу соҳаларда ўйнайдиган роли ҳақида гапириб, таъкидлаганларидек, «...бугунги шиддатли даврда чинакам маънавиятли ва маърифатли одамгина инсон кадрини билиши, ўз миллий кадриятларини, миллий ўзлигини англаш, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб ўрин эгаллаши учун фидойийлик билан кураша олиши мумкин»¹.

Мустақилликнинг маданий-маънавий жабҳадаги ютуғи ва сабоқларидан яна бири шундан иборатки, халқимиз ўзининг буюк тарихи ва миллий ўзлигини чуқур англай бошлади. Аждодларимиз қолдирган бебаҳо, меросидан баҳраманд бўлди. Ўз келажагини, ўз истиқболини буюк тарихимиз мезони билан ўлчашни, уни аниқ ва кенг кўламда тасаввур этишни ўргана бошлади.

Аждодларимизнинг асрий анъаналари, одоб-ахлоқи, таълим тарбия тизими борасидаги ютуқларини, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий-маънавий ҳаёти ва ўзига хос турмуш тарзи ва кадриятларини ифодалаган она тилимизнинг мазмун-моҳияти ва кадр-қимматини чуқур англай бошлаганлиги мустақиллик шароитида маънавий ҳаётда рўй берган ижобий ўзгаришларнинг муҳим кўринишларидан биридир.

Юксак маънавият ҳар қандай вазиятда ҳам жамият тараққийтининг асосий омилларидан бири бўлган. Халқи маънавий жиҳатдан қашшоқ бўлган мамлакат ҳеч қачон буюк, порлоқ истиқболга эга давлат бўла олмайди. Маънавият ва маърифатнинг жамият тараққийтидаги мавқеи ва аҳамияти, айниқса тарихнинг туб бурилиш даврида бекиёс бўлади.

Ўзбекистон давлат мустақиллигини қўлга киритиш қанчалик оғир ва машаққатли жараён бўлган бўлса, уни сақлаб қолиш, мустаҳкамлаш, барқарорлигини таъминлаш ҳам шу қадар мураккаб ва ўта масъулиятли вазифадир. Мустақилликни мустаҳкамлаш, жамиятимиз тараққийтини тезлаштириш ва жадаллаштиришда иқтисодий ва сиёсий омиллар қанчалик муҳим аҳамият касб этиши ўз-ўзидан тушунарлидир, албатта.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: Маънавият. 2008 й. 16-бет.

Мустақиллик учун маънавият билан боғлиқ бўлган омилларнинг аҳамияти шу қадар муҳим ва каттаки, уларни ҳеч қачон иккинчи ўринга суриб қўйиб бўлмайди. Шунингдек, мустақилликнинг иқтисодий ва сиёсий муаммолари ҳал қилиб бўлинганидан кейин маънавият масаларига ўтилади. – деб ҳисоблаш назарий жиҳатдан ҳато бўлса, амалиётда эса зарарлигидир. Жамият тараққиётида маънавиятнинг ўрни катта эканлигини Ислом Каримовнинг қуйидаги фикрларидан билиб оلسа бўлади «Умуман олганда, инсоният тарихи маънавият – инсоннинг, халқнинг, жамият ва давлатнинг буюк бойлиги ва куч-қудрат манбаи эканини, бу ҳаётда маънавиятсиз ҳеч қачон одамийлик ва меҳр-оқибат, бахт ва саодат бўлмаслигини яққол тасдиқлайди»¹.

Агар халқда мустақиллик ҳақида билим ва тасаввур бўлса-ю, аммо мустақиллик ҳақидаги ғоя эътиқодга, дунёқарашга айланмаган бўлса, унда мустақиллик барқарор бўлмайди. «Чунки тафаккур озод бўлмаса, онг ва шуур тазйиқдан, қулликдан қутилмаса, инсон тўла озод бўлолмайди. Тараққиёт тақдирини маънавий жиҳатдан етук одамлар ҳал қилади. Техникавий билим, мураккаб технологияни эгаллаш қобилияти маънавий баркамоллик билан, мустақил тафаккур билан бирга бориши керак. Ақлий заковат ва руҳий-маънавий салоҳият-маърифатли инсоннинг икки қанотиридир»².

Бугунги кунда ижтимоий тараққиётимизга, бизнинг онгу тафаккуримизга, маънавиятимизга кишан бўлиб турган эскича асорат ва иллатларнинг олдини олиш, уларни давлат ва жамият манфаатларига етказадиган моддий, маънавий, руҳий зарарли таъсирларини бартараф этишнинг жуда кўплаб воситалари, омиллари, счимлари мавжуд. Мазкур муаммонинг энг муҳим ва зарур счимларидан бири – маънавият борасидаги ислохотлардир.

Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамламай ва ривожлантирмай, бунинг учун зарур бўлган қулай шарт-шароитлар, ижтимоий-сиёсий асосларини яратмай туриб, жамиятимиз тараққиётини амалга ошириб бўлмайди.

Маънавий юксалиш ўз-ўзидан амалга ошадиган жараён эмас. Инсоннинг маънавий камолоти, қобилияти, иқтидори, салоҳиятини рўёбга чиқариш, амалиётда, иш майдонида ўзини тўла намоен этиши учун шарт-шароит ва имкониятлар зарур.

Шундай қилиб, мустақиллик яратиб берган ижтимоий-иқтисодий сиёсий-ҳуқуқий, маданий шарт-шароитлар ва имкониятлар асосида ва умумбашарий кадриятлар негизида юксалиб бораётган маънавиятимиз ва маърифатимиз Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори бўлган баркамол авлодни тарбиялаб вояга етказишда, дунёқараш ва эътиқодини шакллантириш ва мустаҳкамлашда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда маънавий соҳаларда амалга оширилаётган ислохотлар жараёнида халқимиз меросининг ноёб намуналарини тўплаш, авайлаб-асраш, тарғиб этиш, халқимиз, айниқса, ёшларимизда мустақиллик, ватанпарварлик туйғусини шакллантириш, миллий анъаналаримиз ва урф-одатларимиз давомийлигини, раванқини, уларнинг умуминсоний кадриятлар билан уйғунлашиб боришини амалга ошириш учун республикамизда жуда катта ишлар амалга оширилди.

Жамият тараққиётида, Ўзбекистонни янада юксалиб боришида ва олдимизга

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. Т.: Маънавият, 2008 й. 28-бет.

² Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. Т.: Ўзбекистон, 1996 й. 34-бет.

қўйган мақсадларга эришишда маънавиятни юксалтириш мақсадида амалга оширилаётган ислохотлар бугунги кунда Президентимиз Ислом Каримов маънавиятнинг бош химояси сифатида мамлакатимизда маънавият ва маърифат ишларини ривожлантириш жараёнларига биринчи даражали аҳамият бериб келмоқда. Унинг қуйидаги фикрлари бунга мисол бўлади: «Биз маърифат ва маънавиятга тадбиркорлик ва тижорат соҳалари томонидан қилляётган хомийликни қўллаб-қувватлаймиз, бундай хомийларга снгилик бериш лозимлигини ҳам биламиз. Лекин хомийлик маблаглари чинакам бадий асарларга сарфланиши шарт. Халқимизнинг келажаги учун сувадай, ҳаводай зарур бўлган соҳаларга биринчи ва энг катта хомий давлатнинг ўзи»¹ доимгидан кўра ҳам муҳимроқдир.

ЁШ АВЛОДНИ КОМИЛ ИНСОН ҚИЛИБ ТАРБИЯЛАШДА ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ ЎРНИ

Ф. САТТАРОВА – ТДПУ ўқитувчиси

Оммавий ахборот воситалари (ОАВ) ва ғоявий таъсир кўрсатиш механизмлари. ОАВ – энг асосий, кудратли ва таъсирчан мафкура воситасидир. Оммавий ахборот воситалари – ахборотни кенг жамоатчиликка етказиб берувчи матбуот, радио, телевидение каби воситаларга нисбатан қўлланывчи тушунча. Оммавий ахборот воситаларининг жамият ҳаёти, фуқаролар фаолиятига таъсири ниҳоятда кучлилигидан уларга нисбатан «гўртинчи ҳокимият» атамаси ҳам қўлланади.

ОАВларнинг таъсир кучи унда бериладиган материалларнинг характерига боғлиқ бўлади. Шу нуқтаи назардан қараганда, берилётган материалларнинг тезкорлигига, таҳлилийлик даражасига алоҳида эътибор берилади.

Оммавий ахборот воситаларида материаллар айна пайтда қандай аудиторияга мўлжаллангани билан ҳам ажралиб туради ҳамда истеъмолчининг ёши, жинси, билим даражаси, дунёқараши, миллий диний мансублиги каби омилларини ҳисобга олган ҳолда тузилади.

Қ.Назаровнинг фикрича, тарқалганлик доираси, камров даражасига қараб маҳаллий, умуммиллий, минтақавий оммавий ахборот воситаларини фарқлаш лозим бўлади. Айна пайтда бугунги кунда глобал микёсда фаолият кўрсатаётган ва таъсир доираси катта бўлган телеканаллар ва ахборот агентликлари борлигини ҳам таъкидлаш зарур².

Ижтимоий ҳаётга таъсири ҳақида гап кетганда, оммавий ахборот воситалари кучи жамият ҳаётидаги долзарб масалаларни кўтариб чиқишида, унинг самарали счимларини топишга уринишида, мавжуд муаммоларга жамият аъзолари диққатини жалб қилишида, давлат органлари фаолиятини назорат қилиб боришида кўринади. Шу маънода у халқни ҳокимият билан боғловчи восита, механизм сифатида чиқади.

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида замонавий техник ускуналар, кенг ва чуқур фикрловчи кадрларга эга бўлган, янгича мазмун-моҳият касб этадиган оммавий

¹ Каримов, И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. Т.: Ўзбекистон, 1996 й. 36-бет.

² Назаров Қ., Очилов А. Миллий исгилол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар. – Т.: Янги аср авлоди, 2002 й. 125-126-бетлар.

ахборот воситалари фаолияти учун ҳамма шароитлар яратилди. Ўзбекистонда оммавий ахборот воситаларининг ҳуқуқий пойдевори барпо этилди. Ўзбекистон Конституциясида оммавий ахборот воситаларининг эркинлиги, қонунга мувофиқ иш юритиши, цензурага йўл қўймаслиги (67-модда) белгилаб қўйилди. Бугунги кунда мамлакатимизда ҳусусий оммавий ахборот воситалари фаолият юрита бошлади. Дунёнинг турли мамлакатларидан мустақил равишда ахборотлар олини имконияти юзага келди. ОАВ фаолиятини тартибга солувчи бир қатор қонунлар қабул қилинди.

1996 йилнинг май ойидан бошлаб республикаимизда АКШда жойлашган жаҳондаги йирик компьютер тизими «Интернет» билан алоқа ўрнатиб, ундан энг муҳим янгиликларни қабул қилиб олишнинг йўлга қўйилгани Ўзбекистон ахборот воситалари тарихида улкан янгилик бўлди. «Интернет»нинг 50 миллион абоненти бўлиб, жаҳондаги энг йирик ахборот марказлари унга аъзо бўлишган. У бутун дунё бўйича турли соҳалардаги янгиликлар қабул қилиб олади ҳамда ана шу янгиликларни ўз абонентларига тез ва аниқ етказиб беради... 1996 йил 7 майда «Ўзбекистоннинг ижтимоий тараққиётида телевидение ва радионинг ролини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» фармон қабул қилинди.

Унда Ўзбекистон Давлат телевидение ва радиоэширтириш Қўмитаси Ўзтеле-радиокомпанияга айлантирилди. Умуман, ОАВ мустақилликни мустаҳкамлаш, халққа тезкор ва объектив характердаги ахборотларни етказиб бериш минбарига айланди.

Оммавий ахборот воситалари жамоатчилик фикрини шакллантириш, миллий истиклол мафқурасини халқимиз, аввало ёш авлод онгига синдиришда алоҳида ўрин тутаяди. Улар маънавий-маърифий ислохотлар жараёни, бу борадаги муаммоларни, жамият ҳаётининг турли қирраларини тезкорлик билан ақс эттирадиган энг самарали воситадир. «Тўртинчи ҳокимият» ҳисобланган ОАВлар турли хил фикрлар, ранг-баранг қараш ва ёндашувларга кенг йўл очиб бериши, ҳаётимизда юз бераётган янгиликларни ва ўзгаришларга одамларнинг онгли муносабатини уйғотиши, ҳолислик ва ҳаққоният тамойилларига таяниб фаолият юритиши лозим.

Президент Ислам Каримов 2002 йил 29 августда Олий Мажлис 9-сессиясидаги «Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари» маърузасида белгилаб берилган 7 та устувор йўналишлардан бири, тўртинчи йўналишда бевосита инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини, сўз ва матбуот эркинлигини, шунингдек, ошқораликни, жамиятда ўтказилаётган ислохотларнинг очиклигини таъминлайдиган демократик тамойилларни сўзда ёки қоғозда эмас, амалий ҳаётда жорий қилиш зарурлигини белгилаб берди.

Бунда ахборот соҳасини жадал ривожлантириш, оммавий ахборот воситалари-матбуот, радио-телевидение фаолиятини эркинлаштириш фуқаролик жамияти асосларини барпо этиш жараёнининг узвий таркибий қисмига айланиши зарурлиги айтиб ўтилди. Бунда Президентимиз томонидан «Оммавий ахборот воситалари соҳасида иқтисодий муносабатларнинг асослари тўғрисида», «Телерадио фаолияти тўғрисида»ги қонунларни қабул қилиш зарурияти ҳақида ҳам фикр юритилди.¹

Оммавий ахборот воситаларидан жамиятда юз бераётган воқеа-ҳодисаларни

¹ Каримов И.А. Биз танлаган йўл - демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. 11-жилд. Т.: Ўзбекистон, 2003 й. 23-27- бетлар.

хакконий ёритиш талаб этилади. Негаки, бордию берилаётган хабарлар, айниқса хорижий мамлакат хусусий телерадиокомпаниялари томонидан узатилаётган ноҳолис кўрсатув ва эшиттиришлар фуқаролар сийсий онгига бошқача таъсир этиши мумкин. Шу боисдан ҳам Президентимиз Ислам Каримовнинг 2005 йил 12-13 май кунлари Андижон шаҳрида рўй берган воқеалар муносабати билан 14 май куни Оксарой қароргоҳида, 17 май куни Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасида мамлакатимиз ва чет эл журналистлари ҳамда дипломатик корпус вакиллари учун ўтказилган матбуот анжуманларидаги баёнотлар ва муҳбирларнинг саволларига жавоблари ҳар қандай инсонни бефарқ қолдирмайди¹. Шунингдек, давлатимиз раҳбарининг 2005 йил 25 май куни Хитой Халқ Республикасига давлат ташрифи билан жўнаб кетиш олдидан Тошкент аэропортида оммавий ахборот воситалари учун берган интервьюсида Андижондаги бўлиб ўтган воқеа-ҳодисаларга объектив баҳо берди. Албатта шу ва шунга ўхшаш воқеа-ҳодисаларни талаба-ёшларнинг онгига стқазииш бугунги куннинг талабидир.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА «МЕХНАТ ҲУКУКИ» ТАЪЛИМИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШИНИНГ ШАКЛ, УСУЛ ВА ВОСИТАЛАРИ

Ф. ТУРСУНОВ – ТДПУ тадқиқотчиси

Олий таълим муассасаларидаги ўқитиш жараёни ўқитишнинг шакл ва методларини ташкил қилишнинг кўпқиррали ягона тизими доирасида амалга оширилади. Олий таълим муассасаларидаги ўқитишнинг шакл ва методлари йиғиндиси ўқув жараёнининг объектив қонуниятлари билан белгиланадиган ягона дидактик комплексни ташкил этади.

Р. Ишмухамедов, А. Абдуқодиров, А. Пардаевлар ўқитишнинг интерфаол услубларини 4 гуруҳга бўлиб кўрсатади:

1. Когнитив (*cognito* – лотинча сўз бўлиб, «билим», «билиш» маъносини беради) – энг аввало талабаларнинг тафакқурини шакллантиришга йўналтирилган у ёки бу шаклда жамоа муҳокамасини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган услубдир.

2. Экспериментал – талабаларнинг «ожонли», шахсий тажриба орттиришлари йўналтирилган услуб.

3. Ролли ўйинлар, моделлаштириш – ҳаётий вазиятларни моделлаштириш ҳамда маълум ролларни ижро этиш орқали уларни синаб кўришга йўналтирилган (услуб жамоа тафакқури, муҳокама билан боғлиқ, аммо муҳокама ролли ўйин таҳлили асосида олиб борилади).

4. Фасилитация (инглизча *facilitate* – осонлаштириш) – гуруҳ ишини ташкил этиш, кўпгина аниқ, ҳақиқий, амалий топшириқлар билан боғлиқ, аниқ қарор қабул қилиш бўйича муҳокама, фаолиятнинг ҳақиқий режасини ишлаб чиқиш, ҳақиқий, мижароли манфаатларни мувофиқлаштиришга мўлжалланган².

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. – Т.: Ўзбекистон, 2005 й. 160-бет.

² Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий қўлланма). – Т.: Истеълод, 2008 й. 180-б.

Р.Турдибоевнинг фикрига кўра, ҳуқуқий таълим-тарбиянинг асосий вази-фаси барча ўқув муассасаларида тингловчиларга қонунариமிழни чуқур ўргатиш ва ҳурмат руҳида тарбиялашдан иборат эканлигини эътиборга олган ҳолда, ҳозирги кунда ҳуқуқий таълимнинг аҳамияти муҳимдир. Ҳуқуқий таълим-тарбия асосида ўз ҳуқуқлари ва бурчларини яхши билган жамият аъзоларигина ижтимоий ҳаётнинг ҳамма соҳаларида оғли равишда меҳнат қилади ва уларнинг яратувчанлик фаолияти анча юкори бўлади¹.

Меҳнат ҳуқуқини ўрганишда ҳам юридик амалиёт материалларидан фойдаланиш айниқса муҳимдир. Шу билан бирга, Меҳнат ҳуқуқини ўрганиш доирасида турли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга таяниш мақсадга мувофиқ.

Меҳнат ҳуқуқи фани бўйича ўқув жараёни маъруза, амалий машғулотлар, мустақил иш, курс иши ва якуний имтиҳонни ўз ичига олади. Маърузани ўтишда ўқитувчи мавзунинг асосий тушунчаларини ва у билан боғлиқ бўлган назарий ва амалий муаммоларни ифода этади ва тушунтириб беради. Ҳозирги пайтда маъруза машғулотларининг аҳамияти муайян масалалар юзасидан ўқув адабиётларида турли хил маълумот ва фикрларнинг мавжудлиги туфайли айниқса ортиб бормоқда. Шунингдек, маъруза дарсларида Меҳнат ҳуқуқига оид бўлган тушунчаларни кўргазмали методлар орқали тушунтириш лозим.

Маъруза дарсларида иллюстрациянинг ўрни ҳам муҳим. Иллюстрация (лотин. *Illustrare* – оидинлашмоқ) – ўрганилаётган ҳодиса образини кўргазмалилик воситаси ёрдамида аниқ, равшан ўқувчи онгида юзага келтириш мақсадларида ўқитувчи томонидан қўлланиладиган ўзаро таълим бериш усули².

Фикримизча, ҳуқуқий таълим, жумладан меҳнат ҳуқуқи таълими жараёнида инновацион дарсларнинг қўлланилиши таълим сифатининг ўзгаришига олиб келади. Инновация (инглизча, *innovation*-янгилик киритиш):

1) Фан ва илғор тажриба ютуқларидан фойдаланишга асосланган техника, технология, меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш соҳасидаги янгиликларни жорий этиш;

2) Таълимдаги инновация-таълим ва тарбиянинг мақсади, мазмуни, усуллари ва шаклига, ўқитувчилар, ишлаб чиқариш таълими усталари, талабалар биргаликдаги фаолиятини ташкил этишда янгиликни жорий қилиш; тафаккур услубидаги ўзгариш.

Шунингдек, инновация дарси стандарт бўлмаган, аъъанавийликдан холи, мослашувчан, ўзгарувчан тузилмани ва ўқув фаолияти янги шаклини ташкил қилиш йўли билан талабаларнинг таълимга қизиқишларини оширишга қаратилган машғулот. Ўтиш шакли бўйича дарсларни мусобақа ва ўйин шакли (танловлар, турнирлар, иш ўйинлари ва бошқалар)га ажратиш мумкин; дарслар мулоқотнинг оммавий шакли (матбуот конференцияси, аукционлар, бенефислар ва бошқалар); муассаса фаолияти имитация (судлов, илмий кенгаш, таҳририят кенгаши) кабиларни киритиш мумкин.

Фаолиятли билим олишни ривожлантиришининг яна бир оқими «Матнли ўқитиш технологияси»дир. Ўқув жараёнини матнли ўқитиш технологияси асосида қуриш таълим фаолиятини касбий фаолият шакл ва усулларига тобора яқин-

¹ Турдибоева Р. Талаба снлар ҳуқуқий маданиятини шакллантиришнинг назарий ва амалий муаммолари. –Т.: Адолат, 97-б.

² Олий таълим (луғат-маълумотнома). –Т.: Молия, 2003 й. 90-б.

лаштиради ва аста-секин меҳнат фаолиятига ўтишни таъминлайди.

Матнли ўқитиш ғояси «ишбилармон ўйинлари»да ўз аксини топади. Барча ўйинлар каби ишбилармон ўйинлари талабани муайян вазиятда маълум хатти-ҳаракатни амалга оширишни такозо этади. Талаба ўқув жараснида бўлса-да, ўқув амалиётга молик вазифаларни бажаради: таҳлил этади, маълумотларни танлайди, маълум вазият учун масалани кўяди, масалан, маълум идора ёки ишлаб чиқариш корхонаси учун. Бундай ўқитиш шубҳасиз маҳсулдордир. У бўлгуси мутахассиснинг ижодий ривожланишини таъминлайди¹.

Ҳозирги кунда энг кенг қўлланиладиган интерфаол усуллардан бири ўйин усулидир. Ўйин усулларининг асосий мақсади талабаларни фақат тинглаш эмас, балки билимларни ўзлаштиришда бевосита иштирокини таъминлаш ва бу орқали таълим самарадорлигига эришишдир. Ўйин ҳар хил муаммоларни ҳал этишдаги тахминий фаолиятни тузиш учун энг қулай асос ҳисобланади. Иштирокчиларнинг ўйин мақсадларини аниқ тушунишлари ва шахсий кизиқишлари вазиятни бошқаришнинг муҳим омиллари ҳисобланади.

Ўйинни моделлаштириш қондалар орқали амалга оширилади. Ўйин қондаси ўйин элементларига мувофиқ унинг мазмунини ифодаловчи низомдир. Ўйин қондаси ҳаётдан олинган ёки махсус ўйлаб топилган бўлиши мумкин. Ўйиндаги ташкилий фаолиятнинг муҳим белгиси ролларнинг шартли эканлиги. Аммо ҳар бир рол мақсади аниқ белгиланиши ва ролларнинг ўзаро ҳамкорлигини таъминлашни зарурдир. Шунинг учун роллар ўйин иштирокчиларининг кизиқишларига қараб тақсимланиши мумкин.

Ўйиннинг бошқарувчиси жамоа бўлиб, иштирокчиларнинг ўзаро ҳамкорлигини ва мулоқотга киришишини таъминлайди. Жамоа бўлиб қарор қабул қилинади. Лойиҳалаштирилган ўйинлар қондасига кўра таълим муассасалари ёки муайян ташкилотларда юзага келиши мумкин бўлган муаммолар асосида ўтказилиши мумкин.

Ролли ўйинлар доимо реал ҳаётга яқин бўлган инсон ҳастининг ҳар хил шарт-шароитларини кўзлаган ҳолда амалга оширилади. Иштирокчилар ўйин давомида вазиятни таҳлил қилишади. Бунда уларга ҳеч ким ёрдам бермайди. Улар ўзларини бошқариши ва уюштира олиши лозим. Мураккаб вазиятлар билан боғлиқ ўйин мақсадларига шахсий ҳаракатлар орқали эришадилар ва ҳулосаларни қабул қиладилар. Демак, ролли ўйинларда қандайдир ҳаётий вазият ижро қилинади.

Ролли ўйинларнинг афзалликлари:

1. Ролли ўйинлар талабаларда шахслараро муомала малакасини шакллантиради.
2. Келгусидаги амалиёт учун муайян малакаларни таркиб топтиради.
3. Назарияни амалиёт орқали ўрганишга олиб келади.

Ролли ўйин раҳбари қондага кўра ўйиннинг бевосита иштирокчиси бўлмайди. Унинг вазифаси ўйин усули орқали объектив воқеликни белгиловчи шарт-шароитларни яратиши ва қўллаб-қувватлашдан иборат. Шунингдек, ролли ўй-

¹ Фарберман Б.Л., Мусина Р.Г., Жумабоева Ф.А. Олий ўқув юртларида ўқитишнинг замонавий усуллари. –Т.: 2002, 102-б.

инларда жамоавий ёки индивидуал қарор қабул қилиниши мумкин¹.

XIX асрнинг буюк педагоги А.В. Дистервегнинг «фани ўқитиш усули, албатта шу фanning табиатига ҳам боғлиқ. Турли фанларни бир усулда ўргатиш мумкин эмас. Аммо ёшларни ўқитишда бу объектив нуқтаи назар ҳал қилувчи эмас, балки субъективлик ҳал қилувчи бўлади»², – деган фикри бутунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган.

Юқорида кўрсатилган масалардан келиб чиққан ҳолда ўқитувчи дарсга киришдан олдин мавзу бўйича махсус ҳуқуқий ҳужжатлар (наъмунавий дастур ва илмий ўқув режалар) билан танишиб, таълим методлари асосида дарснинг технологик харитасини тузиб, дарс матнини тайёрлаб, тингловчилардан тушган саволларга жавоб бериш даражасида тайёргарлик кўриши лозим.

Шунингдек, олинган билимларни ҳаётга татбиқ этиш, бу шахснинг ҳаётида учраган меҳнат ҳуқуқига оид муаммоларнинг ечимини топиш демакдир. Ҳуқуқий билимга, маълумотларга эга бўлган шахс, ҳуқуқий муносабатларга кирганда ҳаракатларини қонун асосида амалга оширишга эришади. Бутунги кундаги ҳуқуқшунос-педагогларнинг вазифаси таълим-тарбия жараёнида жамият ва давлат ижтимоий ҳаётида етакли роль ўйнайдиган ёшларнинг ҳуқуқий саводхонлигини оширишдан иборат.

«Меҳнат ҳуқуқи» фанини ўрганиш ўқитишнинг анъанавий ва илғор услублари, жумладан, маъруза, семинар машғулоти, мустақил иш, тест сўровлари, дастурий ўқитиш, давра суҳбатларини ўтказиш, муаммоли ўқитиш, техник воситаларни қўллаш, юридик клиника, замонавий ахборот технологиялари (интернет сайтлари, дарслик ва қўлланмаларнинг электрон шакллари) ва бошқа шакллардан фойдаланиш орқали амалга оширилади.

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МАЛАКАЛИ МУТАХАССИСЛАР ТАЙЁРЛАШНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ

Н.ЮСУПОВ – ТДИУ тадқиқотчиси

Бугун инсоният ҳаёти, кишилиқ тараққиёти шундай босқичда турибдики, унда халқаро глобаллашув ва интеграциялашув жараёнлари янгича замон талаблари асосида кечмоқда. Энди бу давр майдонида ижтимоий мавқеи, ҳарбий қудрати каби омиллар эмас, балки интеллектуал салоҳият, ақл-идрок, фикр, илғор инновацион технологиялар ҳал қилувчи аҳамият касб эта бошлади. Мухтасар қилиб айтганда XXI аср интеллектуал бойликлар ҳукмронлик қиладиган аср сифатида эътироф этилмоқда. Бундай макомга эса таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилиш билангина эришиш мумкин.

Мамлакатимиз миёсида турли соҳаларда амалга оширилаётган

¹ Содикова А. Таълим жараёнида интерфаол усуллардан фойдаланиш. Личностно-ориентированный подход к современному обучению и воспитанию. Второй выпуск. Под общей редакцией д.п.н.проф.Р.Х.Джурасова. – Т.: 2008 й. с. 115-116

² Йўлдошев Ў., Юсупов М., Зияев А., Дистервегнинг дидактик қоидалари. Илмий рисола. – Т.: ЎзРФА «Фан», 2009 й. 10-б.

ислохотларнинг натижалари айнан таълим тизимидаги ислохотларнинг самараси билан чамбарчас боғлиқдир. Таълим ислохотларини чинакам чуқурлаштириш оркалигина бош мақсад – ҳукукий демократик давлатга, тўлақонли фуқаролик жамиятига, мамлакатнинг халқаро миксда мавқини мустаҳкамлаб боришга эришиш мумкин. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасидаги муаммоларни кўриб «Шунинг учун ҳам бу оғир масъулиятли, аммо ҳал қилиниши асло пайсалга солиб бўлмайдиган ишни қадам-бақадам изчиллик билан бажаришга бел боғладик»¹, – деб таъкидлаган эди. Бу муаммоларни ечиш мақсадида Президентимиз ташаббуси ва раҳнамолигида қабул қилинган янги «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури» республикамизда таълим ислохотларини самарали бўлишда янги сифат босқичига олиб чиқди.

Бу янги андозадаги таълимнинг Миллий Моделлида – таълим Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий тараккиетида устувор деб эълон қилиниб, бу дастур – мамлакатимизда янги жамият қуришнинг босқичма-босқич ва тадрижий ривожланиш принциплари асосланган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий, яъни, биз танлаган «Ўзбек модели» – ўз тараккиёт йўлимизнинг ажралмас таркибий қисмидир. Таълим соҳасидаги давлат сиёсати – таълим ва тарбиянинг инсонпарварлиги, демократик характерда эканлиги, таълимнинг узлуксизлиги ва узвийлиги ҳамда изчиллиги, умумий ўрта махсус, касб-хунар таълимининг мажбурий-ихтиёрийлиги, таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги, давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиклиги, таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув, билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш, таълим тизимида давлат ва жамоатчиликни уйғунлаштиришидан иборат асосий тамойиллари асосланади.

«Кадрлар тайёрлаш миллий Дастури» миллий тажрибаларининг таҳлили ва таълим тизимида дунё мамлакатлари эришган ютуқлар асосида тайёрланган. Юқсак умумий ва касб-хунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда катъий фуқаролик позициясига эга бўлган, истикбол вазибаларини илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилган.

Кадрлар тайёрлаш Миллий Модели фақат таълим-тарбиядангина иборат эмас, балки у бир-бирига боғлиқ бўлган ҳаёт босқичларини ҳам ўз ичига олади. Миллий моделimiz бу – шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқаришнинг узвий бирлиги ва ҳамкорлиги, уларни ўзаро бир-бирига алоқасини акс эттиради.

Қабул қилинган дастурга мувофиқ, мамлакатимизда 9+3 схемаси бўйича 12 йиллик умумий мажбурий бупул таълим тизими жорий этилди. Бу дастурда асосий эътибор умумтаълим ва олий таълимни бир-бири билан боғловчи ва кадрларни шаклланишидаги асосий босқич – бу ўрта бўғин, яъни академик лицей ва касб-хунар коллежларини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган. Зеро, бу тизимда халқ хўжалиги учун зарур бўлган кичик мутахассислар тайёрланади.

Яратилган янгича ўрта махсус, касб-хунар таълим тизими илгариги хунар техника билим юртлари ва техникумлардан тубдан фарқ қилиб, педагогларнинг

¹ Каримов И. А. Юқсак маънавият – снгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008 й. 6-бет

савияси ва ижтимоий мақомининг юқорилиги, инновацион педагогик технологияларнинг мавжудлиги, таълим стандартлари ва ўқув-методик қўлланмалар. ўқув жиҳозлари ва моддий техника базасини мустаҳкамлаш каби масалаларга алоҳида эътибор берилган.

«Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури»да кўйилган мақсад ва вазифалар бир лаҳзада эмас, балки босқичма-босқич рўёбга чиқарилиши кўзда тутилди. Биринчи босқич вазифаларини 4 йил давомида (1997-2001 йиллар), иккинчи босқич вазифаларини 2001-2005 йилларда, учинчи босқич вазифаларини эса 2005 йилдан кейинги йилларда амалга ошириш белгилаб берилди.

Бугунги кунда «Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури» асосида мамлакатимизда замонавий рақобатбардош кадрлар тайёрлаш тизимининг мукамал ҳуқуқий асослари, педагогик салоҳияти, моддий-техника базаси ва молиявий негизлари яратилди. Бундай имкониятлардан оқилона фойдаланиш мамлакатимизни XXI аср халқаро глобаллашув шароитига мослашиши, дунё мамлакатлари билан рақобатлаша олиши ва стратегик ривожланишида муҳим аҳамият касб этади. Зеро, ҳар бир мамлакатнинг ривожланиш даражасини белгиловчи меzonлар айнан таълим соҳасидаги ислохотлар ва унга бўлган эътиборнинг натижасига боғлиқ.

ЁШЛАР КАМОЛОТИДА МАЪНАВИЯТНИНГ ЎРНИ

А.М. РАСУЛОВА – ТДПУ магистранти

Ўзбекистон давлат мустақиллиги ижтимоий-сиёсий, иқтисодий соҳаларда бўлганидек, маънавий-маърифий ва маданий тараққиётда ҳам туб бурилишдир. Мустақиллик йилларида халқимизнинг азалий ва абадий қадриятлари, гўзал миллий урф-одатлари ва анъаналарини, ўзига хос одоб ахлоқни тиклаш, қарор топтириш ва уларни замонавий мазмун моҳияти билан бойитиш ҳамда такомиллаштириш учун кўплаб илмий-амалий ишлар қилинмоқда.

Мустақиллик йилларида мамлакатимиз олдида турган энг асосий вазифалардан бири ҳар томонлама етук бўлган қомил инсонларни маънавий жиҳатдан барқамол шахсларни вояга етказиш масаласи бўлиб қолмоқда.

Маънавий жиҳатдан барқамол шахсларни, қомил инсонларни вояга етказиш, бунинг учун зарур бўлган омилларни излаб топишни талаб этади.

Мана шундай омиллардан бири катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлган маънавий меросимиздир.

Халқимиз меросининг ноёб намуналарини тўплаш, авайлаб-асраш, тарғиб этиш, халқимиз айниқса, ёшларимизда мустақиллик, ватанпарварлик, туйғусини шакллантириш, миллий анъаналаримизни ва урф-одатларимиз давомийлигини, раванқини, уларнинг умуминсоний қадриятлар билан уйғунлашиб боришини амалга ошириш учун республикамизда жуда катта ишлар амалга оширилди.

Ўсиб келаётган ёш авлод тақдирига дунёдаги биронта ҳам жамият ва давлат бефарқ қарай олмайди. Ёшлар истиқболига эътибор қилинмаса, келажак бой берилмайди. Ёшларни ақлий-ахлоқий, маданий-маънавий жиҳатдан пухтарок қилиб тайёрламасдан, фанга истеъдодли ёшларни кириб келишини таъминламасдан, ёшларни замонавий фан техниканининг, умуман илм фаннинг ютуқларидан баҳра-

манд килмасдан, ёшларни қўллаб-қувватламасдан, уларнинг кадрига етмасдан, уларга ишонмасдан туриб мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ва миллий ривожлантиришдек жуда кийин ва муҳим вазифаларни хал этиб бўлмайди. «Агар келажагимизни ўйлаб иш қилмоқчи бўлсак, – дейди Президентимиз Ислом Каримов, – келажакда ишимизни давом эттирадиган бугунги ёшларимизга шароит яратиб, унинг ҳаёти ҳақида қайғурадиган бўлсак, аввало маҳаллий ёшларни тарбиялаш ишига муносабатимизни мутлоқо ўзгартиришимиз керак. Мумкин қадар кўпроқ иқтидорли ёшларимизни Иттифокнинг энг илгор қороналарига, шулар жумласидан, хатто хорижий мамлакатларга, керак бўлса янги технология, янгича иш ташкил қилишни ўрганиш учун Япония, Америка ҳамда бошқа жойларга юбориб, уларнинг ўқишига имконият яратиш лозим. Иқтисодиётимизни, ҳаётимизни ўзгартириш ана шуларга боғлиқ бўлади. Агар шуни қилмасак, бу юришимизда катта йўлга чиқишимиз кийин бўлади!»¹

Вояга етиб келаётган ёш авлодни комил инсонлар сифатида вояга етказиб боришда уларга берилаётган маънавий тарбиянинг ўрни жуда каттадир. Аждодларимиз асрлар мобайнида ёшлар тарбиясига катта этибор бериб келишган, бу борада Президентимиз Ислом Каримов шундай фикрларни билдириб ўтади, «Маълумки ота-боболаримиз қадимдан бебаҳо бойлик бўлмиш илму маърифат, таълим-тарбияни инсон камолоти ва миллат раванқининг энг асосий шари ва гарови деб билган.»²

Комилликка интилаётган ёш авлодни, энг яхши фазилатларидан бири ўз халқи ўтмишини ва тарихини яхши билишлиқдир. Ўз халқи тарихини яхши билиш, буюк алломаларимизни катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлган меросни билишлик инсонда ғурур ва фахрни шакллантиришнинг асосий омилларидан хисобланади.

Ўзбекистоннинг бугунги салоҳияти, халқимизнинг ақл-заковати ва иродаси бу масъулиятли, шарафли ишни бажаришда хизмат қиладиган ёш авлодни тарбиялашдек вазифани бажарадиган замин ва имкониятларимиз бекиёсдир.

Комилликка интилаётган ёш авлоднинг маънавиятини, юксак даражадаги онгини, ўзгаларга ибрат бўладиган хулқ-атвори шакллантиришда, уларда ҳалоллик, поклик, имон-эътиқод, ор-номус сингари фазилатларни тарбиялаш талаб этилмоқда.

XXI-асрга келиб ёшларни маънавий тарбиялаш тарихий заруратга айланади. чунки ёшлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатадиган маънавий таҳдидлар хавф-хатари кучайиб бормоқда ва улар комил инсонларни вояга етказиш йўлидаги асосий тўсқинлардан бирига айланмоқда.

Маънавиятли, маърифатли, маданиятликнинг энг муҳим йўллари ва зарур шартларидан бири ҳар бир халқ ва миллатнинг ўз тарихини мукаммал равишда билиши, тарихий хотирага эга бўлиши буюк аждодларининг ишлари ва жасоратлари билан чексиз равишда фахрланишидан иборатдир. Ўз халқининг, жонажон ўлкаси, давлатининг тарихини билмаган, таъбир жоиз бўлса, миллий ғурури ва ифтихори заиф бўлган миллат ва инсоннинг келажаги бўлмайди. Президентимиз Ислом Каримов тарихни яхши билмасдан туриб, юксак

¹ Баркамол авлод орзуси. – Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни Бош таҳририяти, 1999, 50-бет.

² Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. 60-бет.

маънавиятга эришиш мумкин эмаслигини қайд этиб шундай дейди: «Маънавиятни тиклаш, туғилиб-ўсган юртида ўзини бошқалардан кам сезмай, бошини баланд кўтариб юриши учун инсонга, албатта, тарихий хотира керак. Ҳар қайси инсон мен шу миллат фарзанди эканман, менинг аجدодларим кимлар бўлган, миллатимнинг ибтидоси қайда, унинг оёкка туриши, тикланиши, шаклланиш жараёни қандай кечган, деган саволларни ўзига берипи табиий!»¹

Мустақиллик тарихни, тарихий хотирани тиклаш учун шароит яратади. Халқнинг тарихий руҳи, тарихий хотираси ва тафаккури уйғонмоқда, маънавият-тимизнинг кўзи очилмоқда, шу туфайли одамлар қалбида миллий ғурур туйғулари камол топмоқда.

Комилликка эришиш йўлида энг масъулиятли вазифа таълим-тарбия тизимининг зиммасига тушмоқда, чунки таълим ва тарбия ёшлар маънавиятини юксалтирадиган энг муҳим ҳаётий омилдир, у ёшлар маънавиятини шакллантиради ва бойитади. Ёшларни комиллик даражасига эришиб бориши уларнинг таълим ва тарбия олишларига боғлиқ. Эндилликда олдимизда турган энг долзарб вазифа, И.А.Каримов таъкидлаётганларидек: «Бунинг учун ҳар қайси ота-она, устоз ва мураббий ҳар бир бола мисолида аввало шахсни кўриш зарур. Ана шу оддий талабдан келиб чиққан ҳолда, фарзандларимизни мустақил ва кенг фикрлаш қобилиятига эга бўлган, онгли яшайдиган комил инсонлар этиб вояга етказиш таълим-тарбия соҳасининг асосий мақсади ва вазифаси бўлиши лозим, деб қабул қилишимиз керак».²

РОЛЬ НАУКИ В РАЗВИТИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

У.Л. КЕРИМОВ – НУУЗ

Гуманитарная наука, философия и образование стали маргиналами³ современной цивилизации из-за того, что они не способны находиться на уровне открытия истин бытия. Их маргинальность исходит из причины их существования, которым является учёный, как носитель маргинальных знаний и как пропагандист этих знаний в системе высшего образования. Однако, противоположные явления дают одинаковые результаты. Маргиналом является и тот учёный, который распространяет гуманитарную науку и философию в высшем образовании как чужие ошибки и заблуждения, и тот учёный, который способен выбраться из этих ошибок и заблуждений, и выйти на уровне чистых идей разума. Первый учёный пребывает на низе сознания – в истине науки, в рациональной мысли от чувств. Второй учёный пребывает на уровне чистых иррациональных идей разума от духа как сущности сознания, в истинах бытия. Маргинальность первого учёно-

¹ Тарихий хотирасиз келажак йўқ. –Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни Бош тахририяти. 1998 й, 8-9-бетлар.

² Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008 й. (61-бет).

³ Википедия: «Маргина́л (от дат. *margin* - край) - вольно трактуемое понятие для обозначения человека, чьё положение в обществе, образ жизни, мировоззрение, происхождение не вписываются в общую массу. Так же - таким термином именуют субъекты общества, утратившие свои функции».

го – это результат развития человечества, веление времени. Практически всё, что можно было сделать на уровне истины науки, сделано. Критерием верификации знаний является компьютер, который, как и все вещи как онтологические явления¹, имеет не только материальное, но и идеальное начала. Если компьютер совершенствуется на основе открытых знаний, то знания – истинные. Если он не совершенствуется, то знания – ложные. Результатом творческого процесса человечества является завершение работы над искусственным интеллектом. Искусственный интеллект – это синтез в субъективном сознании учёного, знаний всех трёх истин – статичной истины науки и двух истин бытия, которым открываются внутренние изменения вещей как онтологических явлений и причина этих внутренних изменений: «тайная гармония»² как «закон единства и борьбы противоположностей»³ и абсолютная истина бытия. Маргинальность второго учёного – это непонимание результатов, что является открытием истин бытия. Результаты открытия истин бытия – непривычные абсолютному большинству, которое состоит из первых учёных.

Первые учёные находятся на уровне рациональных мыслей, которые опускают их сознание на уровень субъектно-объектных отношений чувственного восприятия, на низ сознания. Вторые учёные способны пребывать в идеях от духа как сущности сознания.

Проявление духа как сущность сознания – это проявление чистых идей на том уровне сознания, который называется разумом. Разум находится за пределами чувственного восприятия, за пределами субъектно-объектных отношений чувственного восприятия, за пределами пространства и времени, за пределами материального начала любой вещи как онтологического явления и бытия как абсолютного онтологического явления – разум находится в открытии их идеальных начал. Любая вещь и бытие – есть то, что она имеет в идеальном, а не в материальном начале. Открытие идеальных начал вещей и бытия позволяет не только открыть знания о них, но и открыть истины бытия. Истина науки не отрицается, так как современный уровень развития науки – это материализация идей разума на уровне истины науки, материализация истины внутренних изменений бытия на уровне истины науки. Синтез истины науки и истин бытия – есть главное условие совершенства сознания человека и развития науки и философии в системе высшего образования. Могущество учёного, в этом понимании распространяется не только на могущество Узбекистана, но и на могущество человечества, которое погрязло в глобальных проблемах современности как главной причиной его самоуничтожения. Духовность – как основа будущего государства есть Ноев Ковчег.

¹ Керимов У.Л. Теория логического синтеза единого явления речи как микрокосма бытия. – Ташкент: SAN' AT. 2005. В данном исследовании вещь как онтологическое явление именуется единым явлением.

² Гераклит // Памятники философской мысли. Фрагменты ранних греческих философов. От элических теокосмогоний до возникновения атомистики. Часть I. – М.: Наука, 1989. – С. 192.: «Тайная гармония» – так называл Гераклит истину внутренних изменений бытия, которая отразилась во всех вещах как онтологических явлениях.

³ См. логические труды Гегеля: Энциклопедия философских наук. Наука логики. Тома 1, 2, 3. – М.: Мысль, 1970, 1971, 1972; «Тайную гармонию» Гераклита Гегель назвал «законом единства и борьбы противоположностей».

чет спасения человечества от самоуничтожения¹.

Президент Ислам Каримов как руководитель Узбекистана, понимая могущество духовных знаний, поставил перед нашей молодёжью цель быть лучше нас, мудрее нас, счастливее и благополучнее нас. Многим руководителям государств, империй и цивилизаций исторического прошлого удавалось управлять с позиции созидательных идей разума от духа как сущности сознания. Ими были Фараон, который жил при Иосифе, Давид и Соломон. Пребывать в могуществе идей разума от духа как сущности сознания – это иметь великие достижения не только в руководстве государствами, империями и цивилизациями, но и иметь достижения в любой деятельности, в том числе и в науке, и в философии, и в образовании. Кризис учёного, науки, философии и образования состоит в том, что сознание как высшая ценность человека отчуждается от иррациональных идей разума и духа как сущности сознания – от истин бытия и духовности. Истины бытия открываются чистым иррациональным идеям разума от духа как сущности сознания, абсолютному духу². Главный недостаток учёного, науки, философии и образования в современную эпоху – это пребывание в истине науки, которая пребывает в рациональной мысли от чувств. Чувства и дух как сущность сознания – это два абсолютно противоположных источника информации. Если гуманитарная наука и философия не пребывают в истинах бытия, они обращаются в самое уродливое явление в истории культуры человечества. Никому не дано определить планку творческому процессу сознания учёного. Однако, абсолютное большинство учёных абсолютизируют в гуманитарных науках истину науки от чувств, чем определяют планку творческому процессу молодого поколения и преграждает доступ к истинам бытия, не ведая о том, что они низвергают их в уродливое состояние ошибок и заблуждений. Творческий процесс нарушает границы не только естествознания, но и множества гуманитарных наук. Творческий процесс есть причина развития естествознания, а в гуманитарных науках творческий процесс позволяет вернуть сознание человека в систему высшего образования, так как никому не дано вместо другого пройти путь вертикального продвижения по ступеням совершенства собственного сознания. Каждый человек в своём сознании, должен этот путь пройти независимо и самостоятельно. Человек как субъект истины внутренних изменений бытия, на этом пути выполняет свои задачи о смысле своего существования. Государство как субъект не свободно от истины внутренних изменений бытия и подчиняется в своём развитии всеобщему принципу аналогии, по которому возникают и существуют все вещи как онтологические явления. По этой причине Президент Узбекистана Ислам Каримов выбрал собственный и независимый путь развития. Собственный путь развития государства аналогичен пути вертикального продвижения по ступеням совершенства своего сознания – оба пути ведут к духовности: к духовности государства и

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – снгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008; Каримов И.А. Без высокой духовности нет будущего. – Ташкент: Узбекистан, Т.5., 1997; Каримов И.А. «Мыслить и работать по-новому – требование времени». – Ташкент. Т.5.,1997; Каримов И.А. Гармонично-развитое поколение – основа прогресса Узбекистана. – Ташкент: Узбекистан, Т. VI, 1998.

² Гегель Ф. Энциклопедия философских наук. – Часть 3. Философия духа. Москва. 1956.; Энциклопедия философских наук. Т. III. Философия духа. – М.: Мысль, 1977.

общества. Истины бытия, которые открываются чистым идеям разума от духа как сущности сознания, есть предмет истинной философии, а открытия в любой другой науке выводят учёного на уровень истин бытия. Такой учёный рождается в своём собственном сознании как философ – мудрый человек. Чистые идеи разума позволяют открыть всеобщий принцип аналогии, по которому возникают, существуют и уничтожаются все вещи как онтологические явления в бытии как в абсолютном онтологическом явлении. Вещь, как онтологическое явление – это такое явление, каким оно является на самом деле в момент возникновения, в моменты существования и в момент уничтожения. Вещи как онтологические явления не могут быть синтезированы в сознании на уровне рациональных мыслей от чувств. Идеальное начало вещи как онтологического явления отчуждается от чувств. От чувств, так же отчуждается и бесконечное количество признаков её материального начала. Чувства не способны к обобщению и воспринимают эти признаки по одному, избирательно. Несколько признаков, которые запоминает память, становятся содержанием понятия вещи. Такое понятие, которым пользуется рациональная мысль, – привнесённое понятие, так как истинным содержанием вещи является её идеальное начало, которое вещь получает в момент возникновения, изменяет в моменты существования и имеет в момент уничтожения. Рациональное познание не способно представлять вещи как онтологические явления. От него отчуждаются и бесконечность качественных измерений идеального, и бесконечность количественных измерений материального начал вещей, за исключением тех его внешних признаков, которые стали содержанием понятия как логической формы мышления. Определение содержания понятия Аристотеля¹ сделано на уровне субъектно-объектных отношений чувственного восприятия. Чувства искажают вещь как онтологическое явление, так как чувства отожествляют её всего лишь с несколькими признаками её материального начала. От чувств отчуждаются две бесконечности – бесконечность идеального и бесконечность материального начал. Остаются жалкие крохи внешних признаков материального начала вещи как онтологического явления, которые составляют содержание понятия, от которого стартует рациональный несовершенный процесс мышления абсолютного большинства людей. Если абсолютное большинство людей есть ментальность общества, то учёный должен находиться выше ментальности общества. Учёный, который абсолютизирует чувственное восприятие, находится ниже ментальности общества, так как он пребывает в ошибках и заблуждениях. Эти ошибки и заблуждения восхищают всех, удостаиваются научных степеней и званий. Однако, тот учёный, который исправляет ошибки и заблуждения абсолютного большинства людей, становится маргинальным явлением. Раньше учёные, которые абсолютизировали чувственное восприятие, в своём неведении негласно состязались в чувственном восприятии с животными, которые немислимо превосходили человека. Теперь, эти учёные негласно состязаются с компьютером, который немислимо превосходит рациональный процесс мышления человека. Однако, эти учёные не ведают об этом. Об ошибках заблуждениях рационального процесса мышления говорят творческие люди, которые никакого отношения к науке и философии не имеют. Творчество – это мудрость, обретенная неформальным путём. И никто не запретит быть мудрым тому, кто не имеет высшего

¹ Аристотель. Органон // Сочинения в 4-х томах. Т. II. – М.: Мысль, 1978.

образования. Не академии создают high-tech¹, а отдельные личности, которые никакого отношения не имеют к академиям и традиционному образованию. Формальность науки, философии и образования отчуждает всякое проявление творческого процесса. Например, тождество как основа математики, не существует. Карлсон, который живёт на крыше, прилетает к Малышу и спрашивает: «Ой, что это у тебя?». «Торт и восемь свечек. У меня сегодня день рождения», – поясняет Малыш. «Лучше бы у тебя было восемь тортов и одна свечка»², – заявляет Карлсон. Он заявляет не только Малышу, но и всем нам учёным-рационалистам, что мы никогда не сумеем ему объяснить, что от перемены мест слагаемых сумма не изменяется, так как мы и предположить не смеем в своих ошибках и заблуждениях, что тождества не существует.

Нет в бытии двух тождественных вещей как онтологических явлений.

¹ Наиболее новые и прогрессивные технологии современности относят к высоким технологиям (англ. hightechnology, high-tech).

² Линдгрэн Астрид и Милн Алан Александр. «Три повести о Малыше и Карлсоне», «Вини-Пух и все, все, все...». – Ташкент: Юлдузча, 1988.

МУНДАРИЖА

Халқ фаровонлигининг ёркин намоёнлиги. Тошкент шаҳри аҳолиси вакиллари билан ўтказилган суҳбатлар мисолида <i>М.Қуронов</i>	3
Мустаҳкам оила йилида ёшлар тарбиясига таътибор <i>Н.А. Муслимов</i>	8
Оила мустаҳкамлигини таъминлаш бўйича халқаро стандартлар ва Ўзбекистон тажрибаси <i>Т.А. Умаров</i>	9
Оилалар фаровонлиги – жамият фаровонлиги манбаи <i>И.Ж.Юлдашев</i>	14
Ахборот глобаллашувни даврида маънавий таҳдидларга қарши кураш <i>М.Собирова, И.Холиқов</i>	16
Оила мустаҳкамлигини таъминлашда зарарли таъсирларга қарши курашишга доир ижтимоий-фалсафий қарашлар <i>Ш. Тўраев</i>	19
Оила муҳитида ахлоқий қонуният ва тамойиллар функционалиги <i>М.М.Қаҳҳорова</i>	20
Ёш авлодни бузғунчи ғоялар таъсиридан асранда оиланинг ўрни <i>А.Яхшиев</i>	25
Свобода и ответственность, как составляющие личности и семьи <i>К.Туленова, Э. Расулева</i>	29
Оила муҳитида содир этилаётган жиноятларнинг сабаблари ва уларнинг олдини олиш масалалари <i>М.А. Мусаев</i>	32
Ўтмишда маҳаллада эркакларнинг аъёнаний йиғинлари <i>В.Ишқуватов, Ф.Тодилов</i>	36
Оилада содир этиладиган жиноятлар ва зўравонликларга қарши курашишга оид қонунийликни такомиллаштириш масалалари <i>А. Одинаев</i>	39
Оила қонунийлигини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари <i>М.А.Аминжоновна</i>	45
Эркинликнинг чегараси борми? (Замонавий Ғарб тамоддунида оилага муносабат ва маънавий таназзул) <i>М.С.Имомназаров</i>	48
Оила ва жамият таракқиёти <i>М.Ф.Лафасов</i>	51
Оилани мустаҳкамлашнинг асосий йўналишлари <i>А.Абдуҷабборов</i>	54
Ёш авлод ҳуқуқ ва манфаатлари муҳофазаси – давлатимизнинг доимий нигоҳида <i>З.Турсунов</i>	58
Оилада вояга етмаганларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқини амалга ошириш ҳуқуқиятлари <i>М.Ашурова</i>	61
Болалар тарбиясида вазийлик ва ҳомийликнинг тутган ўрни ва уни такомиллаштириш муаммолари <i>У.Э. Раджапов</i>	67
Роль семьи в формировании гармонично развитой личности <i>Н.А.Каримова, А.М.Мусиченко</i>	71
«Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали – ёшларни умуминсоний кадриятлар руҳида тарбиялаш омили <i>У. Болиев</i>	73
Ёшлар маънавиятига таҳдид жамият таракқиёти учун жиддий хавфлир <i>Д. Назарова, М. Раҳимбойева</i>	76
Оила – муқаддас даргоҳ <i>О.А.Каримова, Г. Султанова</i>	78
Абдурауф фитратнинг «оила ёки оила бошқариш тартиблари» асарида оила ва тарбия масаласи <i>К. Номозова</i>	80
Zararli oqibatlarga qarshi kurashda mahalla va oilaning o'рни <i>S. Sabohidinov</i>	82

Миллий маънавий қадриятларнинг инсон ва жамият ҳаётидаги ўрни <i>Х.С. Жуманиёзов, Г.К. Машарипова</i>	84
Маҳалла муҳити – мустақкам оилани шакллантириш воситаси <i>Г. Умарова</i>	86
Потенциал семьи в противодействии влиянию разрушительных идей <i>Г.Н. Усманов</i>	89
«Оммавий маданият» ҳавфига қарши курашда миллий ахлоқий нор- малар ва тамойилларнинг ўрни <i>Х. Аиқулов</i>	91
Зарарли таъсирларга қарши курашда педагогларнинг ўрни <i>Р. Ярматов</i>	94
Маънавий таҳдиднинг илдиэлари (<i>Оила мустақкамчилигини таъмин- лаш масаласи таъқинида</i>) <i>Б. Жалолов</i>	95
Adabiyot – ma'naviy-axloqiy tarbiyaning dehochasi <i>М.Х. Қо'ҳқорова</i>	97
Ғарб ахлоқидаги инқирозли ҳолатларнинг ёш авлод маънавиятига салбий таъсири <i>Н.А. Шоқирова</i>	99
Ғоявий таҳдидларнинг олдини олиш омиллари ва воситалари <i>Б.А. Алимбоева</i>	101
«Оммавий маданият» ушнинг жамиятимиз ҳаётига салбий таъсири <i>Н.Х. Ёриқулов</i>	102
Маҳалла – ўз-ўзини бошқариш институти сифатида <i>Ш. Зокиров, Ш. Атаджонов</i>	105
«Оммавий маданият»нинг миллий қадриятларимизга таъсири <i>У.А. Азимов</i>	106
Фавқулодда ҳолатларнинг олдини олиш барқарорликнинг муҳим шарти <i>А. Норбоев</i>	108
Ватаи равиақида маҳалланинг ўрни <i>М.Э. Хўжаев</i>	110
Оила ва маҳалла институти: ижтимоий, ғоявий, мафкуравий муноса- батлар Тизимида <i>Ҳ.М. Расулов, Я.Э. Азимов</i>	112
Ёшлар маънавиятида маҳалланинг тутган ўрни <i>М.Ф. Ҳасанова, Ғ. Шералиев</i>	115
Ёшлар тарбиясида маҳалланинг роли <i>М.Ф. Ҳасанова, Н.И. Қодирова</i>	117
Ёшларда мафкуравий иммунитетини шакллантиришида маҳалла омили <i>Д.И. Азимова</i>	120
Ёшларни миллий ғоя руҳида тарбиялашда бадиний адабиётнинг ўрни <i>У. Қўчмнов</i>	122
Репродуктивные установки семей Узбекистана <i>Н. Каримова</i>	125
Оила ва ёшлар <i>Қ. Бегниязова</i>	129
Зарарли таъсирларга қарши курашда маҳалла ва оиланинг тутган ўрни <i>А. Имомалиева</i>	131
Оила тинч бўлса, Ватаи тинч! <i>Д. Саидуллаева</i>	133
Маънавий таҳдидлар ва уларнинг кўринишлари <i>Н. Эшонқулова, Ғ. Сатторова, А. Худойбердиева</i>	135
Киберлудомания: ўсмирлар маънавий ҳаётига таҳдид <i>Б.И. Бердиев, З.О. Мингбоев</i>	137
Бағрикенглик пегизида гуманистик ғояларнинг шаклланиши <i>М. Айтбоев, Р. Сауров</i>	139
Сийсий маданиятги, маънавий баркамол авлодин тарбиялашда оила муҳитининг таъсири <i>Ф. Мамадалиева</i>	140

Абу Наср Форобий асарларида инсонпарварлик масалалари <i>Ҳ.Ю. Атамуратов</i>	142
Ифодали пуккии ривожлантиришда оиланинг ўрни <i>Х.Б.Самигова</i>	144
Роль идеологии национальной независимости в воспитании и развитии активной гражданской позиции молодежи <i>А.А.Усманова</i>	146
Ёшларни инсонпарварлик руҳида тарбиялашда форобий ахлокий қарашларнинг аҳамияти <i>Ж.З.Атақулов</i>	148
Yoshlarda maʼkraviy immunitetni shakllantirishda mahalla va oilaning oʻrni <i>B.T.Haitov</i>	150
Свадебные традиции – основа семейных ценностей <i>Н.Ю.Потанова</i>	152
А.Қодирий ва Т.Драйзер асарларининг ёшлар тарбиясидаги аҳамияти <i>С.Ш.Урунова</i>	154
Оилада экологик маданиятни шакллантиришда қадимги таълимот ҳамда фалсафий қарашларнинг ўрни <i>Х.С.Сирожиддинов</i>	155
Maʼnaviy barkamol avlodni tarbiyalashda oilaning oʻrni <i>B.T.haitov</i>	158
Халқ ижоди намуналарининг инсон маънавий камолотини юксалтиришдаги аҳамияти <i>М.З.Ҳамдамова</i>	159
Маънавий таҳдидларга қарши курашда адолатпарварлик ва ватанпарварлик гоёларининг аҳамияти <i>М.А.Идрисов</i>	161
Zararli taʼsirlarga qarshi kurashda, mahalla va oilaning roʻlini oshirish masalalari <i>L.Muhiddinova</i>	163
Abdulla avloniyning axloqiy qarashlari <i>I.T.Ochilova</i>	165
Методологическое значение идей президента Республики Узбекистан Ислама Каримова в духовном возрождении народа <i>Г.Абдусайдова</i>	166
Минтақа маданияти тараққиётида ворисийлик ва унда теңурийлар даврининг туғган ўрни <i>А.Мингтўраев</i>	168
Шарқ мутафаккирларининг таълим-тарбия туғрисидаги гоёлари <i>М.С.Ҳажиева, С. Ёрматов, С. Машарифов</i>	169
Goʻzallik ezgulikni uygʻotadi <i>N.Asrarov, S.D. Bobayorova</i>	171
Мустақиллик шароитида миллий қадриятларимиз ва урф-одатларимизнинг тиклавиши <i>Г. Бердиева</i>	173
Ватан ҳимояси – муқаддас бурч <i>О.Ҳайтова, М.Сайидова, Г.Сатторова</i>	174
Ёш авлод онгида мустақиллик гоёларини шакллантириш – асосий вазифа <i>С.Юлдашева, Г.Норқулова, Н.Адылова</i>	176
Формирование деловой этики в борьбе против коррупции <i>Ж.Т.Нуржанова</i>	177
Талаба ёшларни экологик таҳдидларга қарши курашга тайёрлашнинг долзарб муаммолари <i>И. Холиқов</i>	180
Меҳнат ҳуқуқига оид ҳуқуқий атамаларининг семантик (маънавий) жиҳатлари таҳлили <i>Ф. Турсунов</i>	183
Бозор иқтисодиёги шароитида ёшларни мафқуравий таҳдидларга қарши тарбиялаш <i>Ш. Ибрагимова</i>	185
Роль семьи в формировании ценностных ориентаций и образцов поведения молодежи <i>Э.С.Султанова, А.А.Усманова</i>	187
Ёшларда коррупция ва жиноятчиликка қарши мафқуравий иммунитетни шакллантириш <i>К. Маҳмудов, Н. Қодирова</i>	190
Ёшларда ёт гоёларга қарши мафқуравий иммунитетни шакллантириш <i>А.Раҳматуллаева</i>	192

Оммавий маданият таҳдиди ва унинг ўқувчи-ёшлар онгига салбий таъсири <i>М.Хайитова, Д.Джурсаева, Д.Тухтаев</i>	194
Ёш авлодди маънавий таҳдидлардан ҳимоя қилиш <i>Р.Атамуродова</i>	196
Ёшлар ўртасида жиноятчиликни олдини олишда маҳалланинг ўрни <i>Р.Умарова, Д.Рахмонова, Ў.Мирзаев</i>	197
Мафкурани тарбияни ёшлар онгига сингдиришнинг долзарб масалалари <i>А.Маҳмудова</i>	199
Педагогическое мастерство и личность преподавателя <i>Л.Л. Бабаева, И.А. Исянова, Ш.Т.Халматов</i>	201
Ёшлар онги ва қалбига ватанпарварлик туйғуларини сингдиришнинг муҳим омиллари <i>С.Юлдашева, Р.Умарова, Д.Арапбаева</i>	203
Ёшларда ҳуқуқий маданиятни ривожлантиришнинг долзарб масалалари <i>Д.Йўлдошева</i>	204
Ёшларда жамиятимиз ижтимоий-иқтисодий соҳаларидаги эришилётган ютуқларга, ислохотларга дахлдорлик ҳиссини шакллантириш <i>Ж.Атақулов</i>	206
Баркамол авлодди қонил инсон этиб тарбиялашда Навоий асарларининг ўрни <i>Ш. Сайфутдинов</i>	208
Миллий истиқлол ғояси ва маънавий кадрлар уйғулиги <i>Ф.Х.Усарова, А.Ф.Аберкулова</i>	210
Оила – миллий манфаатлар кўзгуси <i>Р.У.Маматқулов</i>	212
Ёшларнинг маънавий тарбиясини шакллантиришда сиёсий партияларнинг ўрни <i>Н.С.Расулова</i>	214
Ёшлар онгида миллий ғурур ва фахр туйғуларини шакллантириш <i>Ҳ.Каримбоева</i>	216
Президент И.А.Каримов асарларида маънавий масалаларининг илгари сурилиши <i>Э.З.Салманова</i>	218
Жамият таракқиётида маънавий ислохотларнинг ўрни ва аҳамияти <i>Т.Ж. Юсупова</i>	220
Ёш авлодди қонил инсон қилиб тарбиялашда оммавий ахборот воситаларининг ўрни <i>Ф.Саттарова</i>	222
Олий таълим муассасаларида «Меҳнат ҳуқуқи» таълими самарадорлигини оширишнинг шакл, усул ва воситалари <i>Ф.Турсунов</i>	224
Глобаллашув шароитида ўрта махсус таълим тизимида малакали мутахассислар тайёрлашнинг ҳозирги ҳолати <i>Н.Юсупов</i>	227
Ёшлар қамолотида маънавийнинг ўрни <i>А.М. Расулова</i>	229
Роль науки в развитии высшего образования <i>У.Л. Керимов</i>	231

РЕСПУБЛИКА МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ БОШ ПРОКУРАТУРАСИНИНГ ОЛИЙ ЎҚУВ
КУРСЛАРИ
НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

ОИЛА МУСТАҲКАМЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ- НИНГ ҲУҚУҚИЙ-МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ

«Сано-стандарт» – Тошкент, 2012

Нашр учун масъул *М. Умирова*
Мухаррир *А. Тилавов*
Техник муҳарир *М. Қосимова*
Бадий муҳаррир *И. Зоҳидова*

Наш.лиц. № АІ 177, 03.01.2011.
Теришга 14.08.2012 йилда берилди. Босишга 22.11.2012 йилда рухсат этилди.
Бичими: 60x84^{1/16}. Офсет босма. Таймс гарнитураси. Шартли б.т. 13,95.
Нашр б.т. 19,5. Адади: 3000. Буюртма №1497.
Бахоси шартнома асосида.

«Сано-стандарт» нашриети, 100190, Тошкент шаҳри,
Юнусобод-9, 13-54. E-mail: sano-standart@mail.ru

«Сано-стандарт» МЧЖ босмаҳонасида босилди.
Тошкент шаҳри, Широк кўчаси, 100-уй.
Телефон: (371) 228-07-94, факс: (371) 228-07-95